

Forfatter: Helgesen, Poul

Titel: Skrifter af Paulus Helie 3. Bind / ved Marius Kristensen. - 1933 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

Citation: Helgesen, Poul: "Skrifter af Paulus Helie 3. Bind / ved Marius Kristensen. - 1933 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab", i Helgesen, Poul: *Skrifter af Paulus Helie 3. Bind / ved Marius Kristensen. - 1933 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, udg. af MARIUS KRISTENSEN , 1932-1948, s. I. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-helgesen03-shoot-idm139852079804864.pdf> (tilgået 06. august 2024)

Anvendt udgave: Skrifter af Paulus Helie 3. Bind / ved Marius Kristensen. - 1933 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

Ophavsret: Udgiver har den fulde ophavsret.

Dog kan værket gengives i det omfang som det følger af ophavsretsretlige undtagelser om citat, kopiering til privat brug mv. Desuden kan der ske kopiering til undervisningsbrug mv. i det omfang som det følger af aftaler indgået med Copydan og tilsvarende institutioner.

Nogle af værkerne i Arkiv for Dansk Litteratur er dog helt fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit.

Du kan finde hvilke værker fra Arkiv for Dansk Litteratur som er frie i [denne liste](#). Har du spørgsmål til benyttelsen af et værk, kan du kontakte udgiver: [Det Danske Sprog- og Litteraturselskab](#)

II
III

Poul Helgesen

SKRIFTER AF PAULUS HELIE TREDIE BIND

VED
MARIUS KRISTENSEN

**UDGIVET MED
UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET
AF
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB GYLDENDALSKE BOGHANDEL
KØBENHAVN MCMXXXII**

IV

NORDLUNDES BOGTRYKKERI KØBENHAVN

V

INDHOLD

- Om kranke og fattige Mennesker. 1528 1
- St. Athanasii Bog om Psalteren. 1528 35
- Svar paa Malmøbogen. 1530 57
- Fortale 59
- I. Bagvaskelse af Kirken 73
- II. Første Hovedsag: Forsømmelse og Misbrug af Skriften 87
- III. Anden Hovedsag: Menneskets Selvklogskab ... 89
- IV. Tredje Hovedsag: Gejstlighedens Formynderskab 92
- V. Misbrug af Messerenten 98
- VI. Messens rette Skik 102
- VII. Stiftede Messer 109
- VIII. Prædiken og Sang 133
- IX. Sakramenterne og deres Brug 147
- X. Ægteskabet. 152
- XI. Sjælemesser og Bøn for afdøde 187
- XII. Tiende 201
- XIII. Hospitaler 208
- XIV. Klostre 210
- XV. Tiggeklostre 222
- XVI. Herreklostre og Kanniker 234
- XVII. Pligt og Bod..... 242
- Sammenfattende Afslutning 250
- Brev imod Præsters Ægteskab. 1530 285
- Tekstkritik 287

VI
1

**HUORE KRANCKE, MIJSLIGE, SAARE,
ARME OC FATTIGE MENNISKIR**

SCHULE TRACTERIS OC BESØRGIS, EEN KORT VNDERWIJSNING AFF BRODER PAULO HELIE 1528

2

3

¶ Fredt oc naade in Christo Jesu, ønskir Paulus Helie erlig oc fornwmstig mandt Niels Stemp, Borgemester i Købmenhaffen.

Klere Borgemestere, gunstige oc gode wenn. Som eder well fortенkir, ther ieg war eder gest ij Paaske wge nw sist forleden, at ij talde met meg vdi raatzwijss om eet hospitall at rettelige stigte oc sckike Gud till loff oc ther nest arme, mijslige oc krancke menniskir til hielp trøst oc bestandt, anseendis at saa mange fattige menniskir, Guds fanger oc allis wore spegell, forsettis aff wanrøgt oc forsømmilse, ther motte oc kwnne raadis bodt, hielpis, eller oc forlaassis aff then vsielige, wbegribelige oc swaare pijnе, wsilhedt oc modgang, ther mange saa forsmecktis oc forladis wdi, at the aff mijstrøst, anthen falde wdi mijshaab, eller oc wdi eet stort wtaal, ther fordi opweckir Guds wrede, strenghedt oc plage offuer thenom som bwrde desse ting at ansee, nar the arme kwnne nest Guds hielp, besøries liffs føde, swndhedt oc karskhet oc andhen welferdt som wij ere huer andhen plictige, om wij wele saa sennelige wære som wij begære at kaldis cristhen. Ther findis nw mange [A2b] som forarbeijde sæt oc skicke paa 4 øll oc brødt, paa wijn oc klede, paa hwmmill oc salt, paa meell oc malt, oc andhen møghen ware, huor hun schall kiøbis oc affhendis, huer wedt sith werdt effter som tidhen kan taale oc huermandt bliffuer wedt brødhet met beholdhen reijse, huilckedt dog er icke straffeligt, nar thet redelige giordis oc altid hiøldis wedt magt. Men gantske faa finder mandt, ther wele haffue omhygghe for thenom som ere oss offuer alting befaledе, at hielpe oc styrcke, forseе oc besørie, aff all wor magt, oc met alt thet wijdt, skell, forstandt, wissdom, sindt, fornwftt oc klogsckaff, ther Gudt haffuer oss forlædt, oc antwordt till troer handt, thenom at bruge seg till loff, oc then arme oc fattige, som er Guds tempil oc bolig oc Jesu Christi leem, till terff oc gagen. Oc wore ij paa then tidt begærindis, att ieg schulde giffue mit tycke oc raadt paa scrifft, thet allerkortiste ieg kwnne, huess mening ieg ther om haffde, oc i huadt maade saadan ting kwnne best anheffuis, framdragis oc bliffue framtwrinde, nar thet er forgeffuis at be gynde een ting, ther icke kan worde lenge bestandig, men offte omkwld kastic for en hun er halff giordt. Thi haffuer ieg nw føghet meg effter eder willie, oc begæring oc [A3a] will nw foregiffue huess meg tycker got at wære, ij thenne handell, dog icke i then mening att myne raadt schule anammis for noghen affsagd ret, eller een fast low, at ieg er ther till for swag aff mijn store wanwittighedt. Men ieg will alsomeniste framsette mit tycke, som huer oc een pleier at giøre vdi noghen hob, ther forsambliis vdi raadtzwijss, met saadan agt, at siwnis hwn wære funderidt vdi scriffthen oc paa redeligt skell, tha 5 maa hwn anammis oc stadtfestis, siwnis hun oc thet icke, tha maa hwn foractis met spot oc lather, som ther almennelige giørs modt thenom som framsette geckerij for wijssdom, oc løghen for sandhedt. Oc thet will ieg nw giøre kortelige, saa lenghe ieg worder noghet meer ledig, att ij oc andre wijsemendt kwnne dess i mellom, vdi thenne handell noghet ydermere besinde, nar tette anslag motte saa begyndis, at thet kwnne faa een lycksalig framgang, oc een bestandig ende, alle thenom till salighed som agte at styrcke samme anslag, Gudt till loff, arme oc mislige menniskir till roo oc lijse, oc then gantske menighedt till heder oc ære, nytte oc gaffen. Thet kende Gudt, at ther som lycken hafde meg tilføghet rigdom, tha sculde ieg hielpe ther trolige til. Men fordi hun haffuer hanum icke vnth meg, [A3b] ther ieg er oc met well till freds, tha will ieg skenke ther først till thette føie bleck oc papijr, ther maa recke saa langt som thet kandt, meg haabes tha at ther scall iw noghen tage exempill effther. Oc will ieg først fortellie huess bud oc befaling, wij haffue wdi scriffthen om the fattighe oc arme, oc ther nest kortelige forfølge then andhen part, aff thende handell som nw er for øghen oc hender, saa at thet scall huerckin siwnis the wijse keedsompt, oc icke heller the fattighe oc faakwndige forlangt.

Oc dog at Guds wrede er opwockt gantske saare i thenne tidt, aff mange, store oc groffue synder, som nw regnere blant then menige cristhen mandt, tha besinder ieg att een aff the største, er then haarde wmildhedt oc wmildhe haardhedt ther wij ere bestedde wdi modt fattige, arme, siwge, mijslige, oc 6 mijstrøstige menniskir, at wij icke ansee theris store nødt oc trang, terff oc behoff, men anthen tage thenom

thet fra the kwnne ilde ombære, eller oc sönne thenom thet wij ere thenom plictige. Andre mange synder kwnne orsagis, mett legoms skrøbelighedt, met nødt oc trang, men at forsmaa then fattige oc trenge then arme, haffuer inghen orsage huerckin [A4a] for Gudt eller menniskin, nar thet skeer ij modt then wenlige oc mett ynckelige natur thet Gud haffuer met begaffuet, alle skellige oc wittige creatur, oc thet for een naturlig gaffue. Oc ther som inthet wore budhet vdi scriffthen, besynderlige paa arme oc fattige menniskirs wildt, tha er then naturlige low, ther huert menniske fornymmer wdi sith hierte, budt oc befaling, streng oc sterck nock, ther oc saa motte wege the hiærther modt the fattige som ere haardere en steen. Saa finde wij screffuet. Er thet saa att noghen aff thijne brødre som boor indhen stads porthe met teg, falder wdi fattigdom, tha scaltu icke forherde tith hierte, eller lycke thin handt, men hende scaltu oplade for hanwm som fattig er, oc lææ hanwm huess tu seer han behøffuer. Saa sier Gudt framdelis i samme scrifft. Fattige oc arme menniskir schule aldrig fattis ij thet landskaff, som thu worder boendis wdi, oc fordi biwder ieg teg, at thu oplader thijn handt, for then arme oc fattige som er i lande met teg. Saa sier oc saa then gode Tobias till stjn søn. Tu scalt icke wende tith ansigt fra noghet fattigt menniske, saa scall thet oc skee, at Gudt scall icke wende sith miskwndelige ansigt fra teg, i huess maade thu kant, tha wær miskundelig, haffuer [A4b] thu mōghet tha giff 7

rwndelige, haffuer thu oc een føije ting, tha hielp oc saa welwillighen een føije ting, att thu ther mett indleggher teg een god løn paa thin nødtz tidt, thi at almwse, frelser eet menniske fra all syndt oc dødt, oc hwn icke tilsteder, at sielin kommer ij mørckhedt. Framdelis sier Solomon. I huo som helst ther forsmaar then fattige, han spotter oc forhaaner then fattigis skabere. Eet andhet stedt sier han oc saa. Then som lycker sijne ørhin, at han scall icke høre then fattigis røst, tha scall han oc saa robe oc icke hørnis. Oc strax effter. Then som er redeboen till miskwndt, han scal welsignis, fordi han gaff then fattige aff sith brødt. Wijssmand sier framdelis oc saa. Mijn søn wær icke falsck vdi then fattigis almwse, oc thijn øghen scaltu icke wende fra noghen arm mandt, forsmaa icke een hwngrw siell, oc spotte eller breijde icke een fattig mandt wdi sith armodt. Oc noghet ther effter sier han saa, Wdreck thin handt then fattige till gode, at thin miskwndt oc welsignilse maa fulkommis. Framdelis Anamme then fattighe for Guds budordt, oc for hans fattigdom skyldt, lad hannwm icke gaa fra teg vdhen skenck, beware thin rigdom wdi then øffuerste Guds bud oc thet gangner teg meer en guld, skiwll thine [B1a] almuse i then fattighe mantz barm oc bwg, oc hun scall bede for teg i modt alt ondt. Ydermere sier han saa. Then som giør offijr, aff then fattigis gotz oc eiedom, thet er ligerwijss som han offrede een mantz søn, for sijn faders øghin. Esaias prophet sier oc saa, modt the rijge oc weldige, I haffue forødt oc optæridt mijn wijn gaardt, oc arme folkis roff findis wdi edert hwss. Sacharias prophet haffuer saa 8 sagt. Oc widuer, faderløse børn, elendige oc fattige menniskir, schule ij icke wforrette.

Moises taler oc saa wdi laaghen saa siendis. Nar som i skule hōste eder sædt, tha schule i icke meije for nær, i schule icke heller opsancke the ax som eder gaa for bij, ey heller the drwer oc wijnbær som spildis vdi eder wijngaardt, men thenom schule ij lade ligge, fattige oc elendige folk till gode, at the maa thenom opsancke. Oc ther thet iødiske folck som war fanghet wnder Assueri kongis welde oc magt, bleff frelst aff sijn store nødt oc trengsill, tha bōdt Mardocheus, at alle the rijge schulde sende skenck oc gafuer till the fattige oc arme. Oc fordi sagde then fromme Job. Jeg war then blindis øije, then haltis fodt, oc fattighe menniskirs fader. Oc fordi sier Salomon. Thu scalt ære Gudt aff tith gotz, oc [B1b] aff then første oc beste grøde scaltu giffue then fattige, oc tha scall thijn korn lade rwndelige opfyldis, oc thine wijnpersijr offuerflyde, oc fordi sagde Christus vdi thet ny testamendt. Thu scalt forwandle huess thu haffuer oc giffue thet fattige folck, oc tha worder thu rijg ij himmerige, oc at the fattige ther haffde hielp behoff schulde oss icke fattis, sagde han oc saa, hooss samme Euangelistam, ther nogre aff disciplene wore ij lde till freds met Magdalena at hwn haffde wdstiørdt then dyrebare smørie paa Christi hoffuet, swarede han saa. I haffue altidt fattige menniskir wed handhen, ther i kunne giøre till gode, men i beholde icke meg altidt. Framdelis hoss Lucam sier han saa. Nar som thu giør gestebudt eller noghet werdtskaff, tha schaltu icke biwde thijne wener, thine brødre, frenderellernaboo, 9 som rijge ere, at the schulle icke biwde teg igien, oc tha haffuer thu thyn løn borte. Men nar thu giør gestebud tha biwdt fattige oc arme, halthe oc blinde oc tha worder thu salig hoss Gudt, nar the haffue icke dess magt at the kwnne teg betale, men thet scall tha betalis teg, wdi alle retferdighe menniskirs opstandilse. Jacobus tall oc saa om the fattige. Haffuer icke wor herre wdkaaridt the fattige her i werdhen, ther wore [B2a] tha rijge wdi een cristen tro, oc arffwinge til thet rige, som han loffuet haffuer alle thenom, ther hanwm elske, men i haffue dog forsmaat then fattige. Mwnne icke the rijge bruge tyranniye e modt eder oc the drage eder oc saa ij rette til domstool for herrir oc furster. Offuer the sex hwn drede steder motte her indfōris om fattige menniskir aff scriffthen, ther som tijdhen kwnne tillrecke. Oc for inghen andhen sag, talis ther saa tith wdi scriffthen om the fattigis terff oc behoff, wdhen fordi at Gudt wille thenom offuer alting wære oss wdi befaling oc tillsiwn, at the aff wor rwnhedt, schulde bode hielpis oc opweckis till at tacke Gudt ther thenom icke lader forfare wdi fattigdom, men haffuer for thenom stort omhygge, nar han lader thenom besørie huess the haffue behoff, aff sijne wduolde, børn oc wener, ther pleie vdi een retsindig agt oc mening at hielpe the fattige oc arme.

¶ Men the menniskir som ere arme oc fattighe, ere icke heller arme oc fattighe wdi een maade. Somme ere fattige aff wlycke, somme aff ladhed oc forsømmilse, dog att ladhet er oc een stor wlycke, nar wijnskiffuelighedt siwnis at wære een besynderlig lycke oc gaffue. Somme [B2b] ære oc saa fattige aff nødt 10

oc trang, at the ere arme fødde, oc icke heller haffue sindt ther till at the kwnne seg noghet hielpe, ther fordi bliffue træle i mædhen the leffue. Somme ere oc saa berøffuede, oc ere fordi kommen wdi armodt, anthen

till siøs aff siø tiwffue, eller oc aff storm oc wæder. Stundwm till lands, nw aff straatrøffuere, nw aff snaphaner, ther ere oc saa røffuere, men the wele tha icke saa kaldis. Offte oc saa aff wmilt herskaff, ther vnderstundwm ere wmlidere en nogre stratrøffuere, att these tage icke meer en the findhe hooss een mandt, men wmilt herskaff møghet meer, fordi the berøffue een mandt, bode thet han haffuer, oc een stor part aff hans wanner oc slegt, met. Somme findis oc arme, aff store bøder for mandrab, hoor, ketterij, oc andre store oc groffue synder, ther tha siwnis at wære retferdigt nar som then bøtte all ene ther haffde brwdt, men fordi at een gantske slegt stundwm forødis aff een skalck, tha er thet saare vretferdig, oc helst fordi at saghen icke offuerweijes effter laaghen eller redeligt skell, men effter hans wanners rigdom oc gotz som for saghen er faldhen, nar ther tagis aff thenom icke som ret er, men som theris formwge er till. The effterfølge een [B3a] kremmere regill, ther pleije at sie, nar ieg seer mijn købmandt tha wedt ieg huadt mijn ware bør at gieide. Saa giøre oc saa vmilde fogeder, strax the wijde huore rijg slegt een skalk han haffuer, tha wijde the huore høgt hans sag scall settis, oc fordi huar saadan seed er, tha wore thet bædre i store sager, at the skalke straffedis paa leem eller hals ther syndhet haffde, effter som saghen wore stor till, en the schulde giøre saa mange arme met seg, oc 11 serdelis nar the wore aff thet slag ther dog bliffue skalke nar the ere en faldhen wdi armodt, som wij daglige see, at mange er fattige oc arme men dog fuld arige skalke. Men huore mange giøris fattige aff wolddt oc magt, falsk oc swig, drick oc doobil, motte wel oc saa bescriffuis paa thet stedt, men thet kan tha icke fordragis aff mange paa thenne tidt, ther ere gantske snare till at fortørne, oc helst met sandhet, at inghen ting er nw behaffuelig wdhen hwn er thenom wildig. Ydermere findis oc saa mange, ther ere icke alsomeniste fattige oc arme paa gotz eller penninge, men oc saa bestedde i stor wsilhedt, siwgdom oc kranckhedt, hwnger oc tørst, som ere fattige fanger, fremmede elende oc landfluctige menniskir. The besynderlige som ere bestedde wdi pockir, spydalske soot, faldende siwge, krøbleri [B3b] halthet, blindhedt, oc andhen legomlig plage, som ere then weldige Guds rijss, till at straffe werdsins syndt, thenom till plict oc bodt, ther lijde saadan plage, om the haffue ther met eet godt taall, oc ere till freds met Guds willie, ther tha fuldkommis nar som wor syndighe willie pijnis oc piagis, spildis oc worder til inthet. Dog at then retferdige Gudt lader desse ting skee, oss till exempill som ere karske oc sunde, at wij paa thenom schule besinde, huess wij haffue forskyldhet om Gudt wille met oss strenge, nar thet kan findis i sandthetd at wij haffue twsinde gange meer syndhet Gudt i modt, en noghen aff thenom ther saa pijnis oc piagis.

¶ Oc fordi at Gudtz plager ere mangfoldighe i huar som helst hospitall ere skickede, tha ere the saa skickede, at atskillige siwger, schule hafue atskillige 12 hospitall, at wele forsamble, atskillige kranckhedt wdi eet hwss, thet er icke at læge noghen brøst, men at besmitte een gantscke menighedt, nar huer siwge, haffuer iw sijn forgiffthgedt met seg. Thi wore thet saa farligt som mandt wille at alle menniskir schulde badis vdi een badstoffue, men huad skade ther er affkommen i nogre aar haffue wij alle seet, [B4a] oc kwnne thet nw daglige begræde, dog thet er nw for sijlde met mange. Thi schulde ther wære atskillige bastoffuer i then menighet som er skickelig, saa att siwge oc karske bade icke tillhobe vdi eet hwss. Oc huar som thet icke skeer tha kommer een heell menighedt, wdi skade oc fare. Oc fordi wore hospitall saa skickede wdi gammill tidt, at ther inghen lagdis wdi, wdhen han haffde hospitals siwge. Hospitals siwge kalledis paa then tidt, then spijdalske sooth, nar ther wore inghe andre hospitall, wdhen hues Keyser Karll, oc nogre andre Christhen furster oc mectighe mendt haffue stictedt werdshus ther nw oc saa kaldis hospitall, fattighe pelegrijmme oc fremmede folck till gode, som wandrede till hellige steder, att the schulde ther anthen haffue lægre, om the fiølde ij nogher kranckhet paa theris reijse, eller oc natte lege, nar the hastelighen reijsde, oc wore fattige, men dog karscke oc swnde. Ther nest skikedis oc saa obenbare hwss till krøblinge som icke kwnne gaa, føris eller flyttis, ther oc saa kalledis hospitall, oc thenom schulde besøries aff menighedhen, nar the haffde icke rijge slegt eller wanner, at the schulde icke trengis aff hwnger [B4b] eller kwldt eller noghen andhen modgang ther menniskin kwnne affstyre. Nu paa thet sisthe 13 sidhen Gudt haffuer søgt oc paa mijnt werdhen met ny oc forferlige siwgdomme, som ere pockir, sancti Joannis plage, then faldende soot, oc andre saadane Guds lønlige domme, tha skickedis ther oc saa obenbare hwss som the schulde lægris vdi, nar thet kan icke skee wdhen stor fare, at saadane krancke menniskir daglige haffue theris wæsinde i blant thenom som ere karske, i then mening fordi at saadane siwgdomme scal icke for wijde sprees, oc sijne røder for rnøghet befeste, tha er thet gantske raadeligt at ther till skickis hospitall icke wdi een by, men vdi mange, som at siwgdommen oc then Guds plage serdelis, er nw for wor øghen ij sandthetd møghet forøgt, thi formwger ieg kiære Borgemestere, at nar i agte met flere gode mendt at framdrage oc holde wijt magt eet nyt hospitall her ij Købmenhaffen tha mene ij aff thette sisthe slag, som er the menniskir, ther ere bestedde vdi pockir, krefft oc andre store saar eller werck, till gode, effter thi at spijdalske menniskir haffue theris hospital her vdhen for byen aff gammilt skicke, at saadane menniskir schule icke wære ij by effter then gammill low met thenom som ere karske. Oc til andre mijslighe [C1a] menniskir, er her oc saa stigtid then helliands hospitall, som haffuer wæridet erlige holdhet fra første begyndilse. ¶ Scall oc befindis, at wære forgeffuis, nar som hospitall stigtis alsomeniste wdi een by, oc icke vdi flere, wdhen ther leggis strenge wijde hooss at ther schall inghen tilføris aff fremmede steder, paa thet at een menighedt schall icke meer beswaaris en een andhen. Oc fordi war thet saa skickedt i gammill tidt, at huer menighedt schulde besørie sijne krancke 14 oc mijslige menniskir, nar huer oc een burde ther at fødis, som han haffde leffuet oc hafft wmage. Thi ligger ther stor magt oppaa, at ther giørs low oc skicke, om alle fattige menniskir, som ere gamble oc krancke. The som ere karske, oc wele arbeijde, oc ere till freds met een maadelig ting, thenom kan icke trenge, oc fordi

haffue the icke behoff at tijgge. Men huar som gamble oc mijslige menniskir nndis ther haffue rijge børn oc slegt eller oc wenner som ere noghet formughendis, tha schule the icke heller obenbarligge tygghe, eij løbe om kring fra een by oc till een andhen, men thenom skall besøries liffs føde oc klede aff theris egne børnen, eller neste frender, nar thet [C1b] er sannelige at holde Gudtz bwtd, besørie sijne foreldre, fader oc moder, syster oc broder, søn oc dotther, oc andre sijne slectinge ther krancke oc mijslige ære, liffs biering, thet er føde oc klede. Men ther som the haffde saa besmittelig een siwge, at the kwnne icke wære wdi samfwndt met the karske, vdhen theris fare, tha schulde the føris till neste hospital, oc ther besøries, icke hospitalet till beswaaring, men paa theris foreldris oc wenners kaast oc tæring, saa at the scule thenom besørge, rygt, tieniste, klede oc føde, legedom om thenom kan raadis bodt, oc andet huess the haffue behoff. Men huar the haffue icke saa wederhefftige wenner, tha bør menighedhen som the haffue hiem oc boo vdi at oppeholde thenom. Thet som hedninge haffue well oc rettelige giordt, maa icke forsømmis aff cristhet folck, nar thet er cristhet folck haanligt, at the schule aff hedninge offuerwijndis, wdi nogre merckelige dygder. Wij læse at the wore 15 saa tacknemmeelige, modt theris vndersotte oc menighedt, at the merckelige lode forsee, fattige oc arme, kranke oc siwge, oc besynderlige thenom som haffde fanghet saar oc skade ij wdbudt, oc bleff noghen slaghen for sijn menighedt vdi feijde wijss, tha schulde samme menighet lade forsee [C2a] hans hustrw, oc opfødde hans børn, oc komme thenom till een erlig forsiwn, anthen till embede eller andhen handell ther the kunne seg føde vd aff Feck han oc seijer, oc kom igien met liffuet, tha feck han liffs brød, om han bleff leemmelest, eller andhen erlig forsiwn, om han bleff karsk oc swndt. Thi scall ther wære wdi een rettelige skickedt menighedt, mange andre sckick, en om hospitall all ene, ther giffue seg altid, anthen aff wijse mentz raadt, eller redeligt skell, eller ocsaa aff merckelige exempill, som wij finde wære sckickt oc holdhen wdi andre landt oc rijge eller ypperlige steder. Fordi ther som eet hospital schulde anamme alle skrøbelige menniskir, vdhen alt forskell, tha schulde kranckhedt oc atskillig siwgdom meer forøgis en formijnsckis, mange schulde oc saa findis, ther icke wille lade seg nederlegge wdi hospitall, vdhen nar the wore anthen plat krøblinge eller oc besette met saa store saar, at the kunne seg selffue plat inthet hielpe.

¶ Scall oc een rett oc forstandig mening wære ther hooss, at thet icke aff noghen orsage brwgis ij lde som er well oc wdi een godt mening begynt. Wij see huess skeed er ij gammil tidt met mange hospitall, [C2b] at nar the haffue wæridt lenge holdhen wedt magt, krancke menniskir till hielp oc trøst, effter theris mening som samme hospitall haffde 16 stigtidt oc met renthe oc indgeldt begaffuet, at the schulde dess bæder holdis wedt magt. Tha haffue nw Furster oc store herrir, weldhet seg till samme hospitall, oc giordt ther aff forlæning till sijne tienere, ther thenorn haffue tient wdi møgghen syndig handell. Saa gaffs thenom breff oc budt, at huer oc een boendis wdi nogre herridt, schulde hielpe ther til skeppe korn, biwg, eller haffre, at samme herridt, schulde ther fore haffue magt at sende till samme hospitall the siwge menniskir som fwndis i theris herridt oc eghen som ther till hwlp. Thet som war paalagt, holdis strengelige wedt magt, paa somme steder, huar som the met dom oc bandt oc saa trengte bønder saadan hielp wdaff, men saghen huar fore at samme hielp er paa lagd oc wedtaghen er plat faldhen. Hospitalen findis, ther oc haffue lensmendt, oc stwndum flere en eendt, men the siwge finder man icke, wdhen paa nogre faa steder som mijnst renthe hafue. Saa faris ther oc saa met mange nwnne kloster, sidhen the komme vdi forlæning, huar gode mentz børnen saa armelige tracteris, at arme træle i huar the findis [C3a] haffue større redelighedt, ij toren oc fengsill, en kleijne pijger, oc skrøbelige iomfrwer gode mentz børn haffue vdi closter. Thet som er Gudtz oc theris eghet maa the icke nyde, oc saa forsømmis the, som the haffde huerkin wener eller frender, men Gudt will tha ansee thenom paa thet sijsthe nar han haffuer saa manghen erlig leem i blant saa mange erlige oc fromme pijger, ther møgghet lidhe for Gudtz oc ærin skyld, ther the icke ellers lidde, wore icke Gudt oc ærin thenom saa kær. Saa see wij møgghet wære 17 begynt vdi een godt mening, ther welde oc magt, gerighet oc w mildhedt, haffue forwandlede till een ond waane, nar som huerckin Gudt skeer loff, oc icke heller besøries the fattige. Thet som i gammil tidt er skeed kan en nw hende, nar werden er nw møgghet wærrer, en hun noghen tidt wæridt haffuer, oc huarsomhelst noghen baade er paa ferde, finder man altid raadt at henne søge. Thi scall ther sees nøie till, at thenom giffuis inghen orsage som magthen haffue till at omkaste, eller oc ilde bruge thet som er wel begynt bode Gudt till loff, oc arme menniskir til hielp oc trøst, nar thet er bædre at icke begynde nogen ting ther bestandig schulde wære, en hwn schulde wredelige forwendis i modt then mening som [C3b] hwn wore begynt wdi, oc for then sag, schulde hospitall icke haffue homodig bygning, men dog erlig oc reenlig, ther kan wære terffue god. Som Gudt hader altid homodt, saa elskir han dog icke formøgghen plwmpthedt. Een erlig beqwemhedt, oc en beqwem erlighed, teckis hanum offuer alt, icke alsomeniste wdi hospitall at bygge, men oc saa tempill oc andre hwss, ther byggis Gudt till loff, oc menniskin til behoff oc gagen fordi som een erlig sparsomhet, bør at findis wdi alting, saa bør henne oc saa at findis vdi bygning.

¶ Thet wore well got att alle hospitall haffde noghen wiss renthe, ther kunne bære theris tynghe, men fordi thet er at offuergiffue the mechtige oc gerige een bytte penning, tha er thet bædre att the oppeholdis aff then menige mantz daglige hielp, wdhen thet wore saa skickedt, at huer motte igien robe sijn tillegge, nar som hwn icke rettelige brugedis, 18 effter then første mening. Wdhen ther som Fursterne oc herrene wille thet giøre, som sckede i gammil tidt, oc en nw holdis wedt magt wdi nogre cristelige rijge, at the som regementthen haffue, hulpe ther till aff then renthe som the aff menighedhen opbære. I nogre Landt oc rijge wijde theris Renthemestere møgghet [C4a] the schule offuergiffue aff skat, Sijse, told oc andhen renthe, till hwert hospital oc siwghe hwss, hwssarme folck oc andre fattige menniskir, nar then menighe mandt som noghet formwgher, scall tha hielpe andre

mange, som er theris fattige naboo, oc gienboo, fattige wener oc slegt, for wdhen andhen daglig beswaaring, ther thenom tilkommer, oc kan tha ijde recke till formanghe. Thet som wij alle hoffue met, kommer tha fra then mene mandt, ther burde fordi at recke till the fattige, at Gudt motte ske dess større loff, oc ther kunde findis dess mijndre syndt, hooss the rijsge oc mechtige, nar thet siwntis at wære eet wederlaw, imodt then wretferdige strenged, ther the dog ofte bruge mod then menige mandt. Desse seeder fwndis dog ij christhdommen, for en werdsins homodt bleff saa stort som thet nw er. Thi befrøcther ieg at the schule her effter neppelige findis, nar werdsins homodt daglige forøgis, oc er fordi taartigt oc haffuer mōghet behoff. Saa burde och saa een part aff sagefaldt och andhet som konghens fadebur welder seg till, at leggis till hospitall, deslighest wrag ther inghen eijermandt meth følger, och gotz ther inghen wiss arffwing haffuer, som søger effter samme gotz. [C4b] Thet wrag som haffuer sijn rette eijermandt till stede, eller kan oc snarlige komme, maa inghen 19 mandt i werdhen optaghe wdhen thenom till gode som thet tilhør. Oc thet som sagt er om Fursterne scall vnderstaas om alle thenom ther merckelig renthe haffue offuer theris erlige behoff, eller oc haffue andhen swaager handell, ther stwndwm er iw saa sandt een baade, som andhen wiss renthe. Alle desse som nw ere benefende, ere dog icke andhet eller burde icke andhet at wære, en fattige menniskirs patroner, nar huess the haffue er thenom antwordhet till tror handt. Men huar som thet icke sckede, at desse store hansen wille bestyrcke saadane steder oc andre ther Gudt skall skee loff wdi, oc tørftige menniskir haffue gagen wdaff, tha bør huer menighedt at oppeholde sijne Guds huss. Oc nar wij alting dybelige besinde, tha er thet Gutz willie at saa scall skee, thenom till salighet, ther tha pleije at bæere all werdsins tyngge, dog thet skeer the weldige mechtige oc rijsge till inghen orsage, men till mōghet større fordømmilse.

¶ Icke scall mandt heller giffue een føie ting till saadane hospitall, eller then fattige, nar han haffuer oss behoff, men rwndelige huer effter sijn [D1a] formwge. Euangelium haffuer oss thet lært, at then giffuer mest for Gudt som giffuer mijnst for werdhen, nar han agther meer menniskins hierte en hennis wduortis gierning, som Christus sagde om then qwinne oc widue ther offrede icke meer en ii penninge. Scall een almwse noghet bøde for Gudt mod syndhen, tha bør henne at wære saa stor at hwn werckir wdi pwnghen. Skenke wij een spelemandt eller een geck, een gylden eller ii, mijndre eller meer, thet kalde wij een erlig skenck, oc mene 20

at ther er inthet spijlt wdi, somme taare icke heller andedt giøre, for theris herre skyldt. Spijlde wij oc saa wdi daabill een gylden eller x thet reijne wij gantske ringe, men ther som wij gaffue saa mōghet eet gantske aar ij Gudtz naffen oc for Gudtz skyldt tha meenthe wij at thet stode icke till at forwijnde. Scriffthen biwder at wij schule giffue then fattige aff then alderførste oc beste grøde, oc wij mene at giøre got skell, nar wij giffue for dørren nogre faa skræder oc brødiske, oc dess i mellom modt Gudtz budt, klede wij icke then nagne, eij hugswale then bedrøffuede, eij forløse then som wdi fengsill er, eij haffue wij heller taall met wore fattige skyldenære eller plat forgiffue thenom skyldhen nar the ere icke wederhefftige. Som [D1b] ther findis mōghen andhen nødt, en hwngers nødt, saa schule wij oc ij andher maade betencke then fattige en styre hans hwnger alsomeniste. Then som will wære tacknemmelig for Gud, han schall icke wære godt wdi een maade, men wdi mange, icke modt eet menniske, men modt alle mandt, modt wen oc wven, modt ondt oc godt. Wij mene somme at inghen scall nyde wor hielp wdhen han er hellig oc godt, men wij fare dog wildt, wij sier ieg som cristen ere. Schule wij inghen hielpe wdhen the hellige oc gode, tha frøcter ieg at wij schule lenge søge oc en tha inghen finde, ther er werdt at hielpe. Thi schule wij icke ansee menniskins godhedt oc werdskyldt, men Gudtz budt och willie hwess godthedt oss bør at røre oc offuerwinne menniskins skrøbelighed. Oc hans exempill schule wij effterfølge, som oplader himmelin oc lader reijne offuer retferdige oc 21 vretferdige oc sijn sool skene offuer gode oc onde. Wij schule icke agte thenom, i thet the ere syndere, men i thet the ere menniskir, oc haffue med oss een almennelig fader oc skabere. Scall oc huert menniske giøre almwse oc wære miskwndelig aff sith eghet gotz oc penninge oc icke aff andre menniskirs welferdt. Mange haffue saa stighet hospitall at thet wore bæder [D2a] latt en giortt, nar the haffue berøffuet andre oc ther aff giortt seg store naffen, nar the lade optegne, then giorde then gierning, then oc then stigtede thet hospitall. Men thet offijr, som sagt er aff wijsmandt, er saa tacknemmeligt for Gudt, som noghen toge een mantz søn, oc drepte hanwm for sijn faders øghen. Er noghen plictig at hielpe then fattige, han scall lockis oc raadis ther till oc icke nødis eller trengis, nar nødt oc trang haffuer met seg inghen werdskyldt, huerckin hooss then som nøder eller nødis. Ther dog icke er sagt i then mening, at inghen maa bruge nødt oc trang, modt haarde oc wbesindige menniskir som aldrig ere willige till at giøre got oc lade ont, nar the ere huerckin fromme aff sindt eller hierte, men i then mening at fromme mendt maa icke berøffuis for noghen orsage skyldt i huore hōuisk oc godt hwn siwnis at wære, nar thet kan icke haffue noghen handell met hōwiskhet, som er obenbare syndt oc wdygd, men ther om scall een andhen tidt noghet wijdere talis nar ieg worder meer ledig.

¶ Oc nar eet hospitall er tha erlige opbygdth tha scall thenom som nederleggis wdi samme hospitall icke alsomeniste besøries madt oc dricke, hwss oc kleder, dog thet er børilig at the desse ting haffue i 22 gode reenlige, oc erlige maade, at theris store swede oc werck, pijn oc drøffuilse, kwnne aff [D2b] saadan redelighedt dess bæder fordragis, men the schule oc saa haffue andhen besynderlig forsiwn, huer effther sith terff oc behoff som er met legedom, badt, fromme tieniste folk, ther haffue gode sindt, oc ere icke stumme oc strenge, at krancke menniskir icke opweckis till noghedt wtaall, ther ere dog aff kranckhedtz beswaaring wtaalige nock. Thi scall theris plage icke formeeris thenom men heller forminskis. At lade then ligge oc raadne bort, som kan lægis met drick, smørie eller plaaster, thet er een stor w mildhedt. Then som er

fordi modt een andhen een ret cristhen broder, han icke alsomeniste styr hans hwnger eller skiwill hans naghenedt, men han oc saa forbinder hans saar, lader hanum smørie oc rygte, bade oc two, som Christus sagde om then Samaritan hoss Lucam, ther fant paa sijn weij fra Hierusalem oc till Hierico then berøffuede mandt, ther aff røffuere oc skalke haffde fanghet mange saar. Wdi alle landt oc steder huar som er godt ordinantz oc skicke, holdis altdit paa menighedtz pwng, wise oc kloge læger oc forsøgte bardskærer, fattige folk till gode, ther thenom schule hielpe oc styrcke om theris siwgdome oc kranckhedt kan hielpis. Saa giøris ther oc saa met wijse oc lowkiøne mendt som oppeholdis till at forfølge fattige [D3a] folckis sager, som inghen andhen will forde oc fremme. Men wij Dantscke mendt haffue saa møghet at giøre met drick oc gestebudt, at wij kwnne saadan merckelig ordinantz icke besinde. Ther som the store brude skencke oc fadderpenninge, som nw almennelige 23 giffuis, oc mest the rijge ther inghen nødt haffue, gaffuis till eet fattigt hospitall, tha schulde the merckelige sla fram bode til lægedom, oc andhen hospitals tyngte at oppeholde. Giorde the fattige folk then ære oc hielp, tha motte thet en haffue magt, oc wære prijselijgt. Men nu recker then ære alsomeniste till the rijge, nar thenom gifuis anthen aff homodt, eller blygsill, the skencke som the haffue inthe behoff. The som staa fadder ere plictige at lære oc wnderwijse theris gudbørn wdi then cristhen tro oc loffue, oc then forplictelse mene the strax wære qwijt, nar the haffue giffuet een føie fadder skenck. Findis oc mange oc mest herre folk oc the rijge, ther giøre store bryllop, oc bede mange faddere, at the schule faa store skencke oc mange gaffuer. Thi haffde then seed blant mange andre her wdi Danmarck behoff een godt reformatz. Oc dog thet giordis behoff at her om taldis noghet wijdere, ieg will thet tha forholde till een andhen tidt, nar herrer oc fursther haffue [D3b] offte giort reformatz paa bryllop, oc gestebudt, oc thet kan tha icke hielpe. Mange mendt wille gierne at saadane skicke schulde holdis wedt magt, men qwinners homodt er saa stort at mendnen maa wijge, nar the kwnde inghen tidt saa well lade seg see oc skode som wdi brylop, gilde oc store gestebudt. Oc fordi nar inthet haab er her till at thet scall forbædris, tha ligger ther stor magt oppaa att hospitall haffue gode forstandere, ther wdkaaris aff the mendt, som ere røne gode, then som seg er icke godt, han scall aldrig worde the krancke retraadig, nar han altdit mere agter sijn fordeell en theris behoff, oc sijn stat, ære, rygte oc naffen en 24 theris gaffen. Thi bør hanwm inghen ting at ansee, wdhen the siwgis beste, han scall kwnne hugsuale thenom som ere bedrøffuede, græde met the grædindis, sørge medt the sørgindis, giede seg met thenom som ere glade, oc i alle maade, føie seg effter the kranckis lempe, oc alsomeniste bruge thenom till gode huess lycken hanwm till føier paa theris wegne. Oc nar gode mennisker fornymme at huess ther tilgiffuis, kommer the fattige till gode oc gaffen, tha hielpe the møghet dess heller. Sanctus Ambrosius sier seg at kende the prester, som bleue rijge aff almwse gierninger, som the brugede modt fattige menniskir, at mange rijge folk begaffuede [D4a] thenom nar the wore wijse giorde, at thet komme tha sendelige til fattige folkis hender, bode Gudt till loff oc thenom till gode. Then som inlegger hooss een gudtfrøctig mandt then almwse han will skiftis blant fattige menniskir giør møghet wijser, en then som belader alt sith gotz wdi wmlde arffwingis hender, wij see offte iii eller iiii daablere, dranckere, krwrennere oc forødere saa møghet spijlde oc fortære, som hunderde fattige menniskir motte rndelig besøries wdaff. Thi wore thet een retferdig low, at all wijnding oc baade wdi daabil oc andhen falsk handel schulde wære forbrwt, helthen i konghens wære, oc helthen till fattige hospitall, men then low schulde neppelige wedtagis, sidhen at konger oc andre mechtige Furster haffue oc saa begynt at daable oc forøde. Oc maa well ske, at then menige mandt schulde icke heller samtycke then retferdige low, nar the wele heller at alt falssmaall, scall dømmis till øls gijlde oc gestebudt, en anthen 25 till Guds loff, eller oc fatige menniskir till hielp oc trøst, men nar alting scal staa till theris dom oc sielse, tha er ther icke haab till noghen forbædring paa the ting som haffue wæridt her til dags ijlde brughet, nar the ting som ere alsombest, kwnne aldrig behaffue then menige mandt, fordi han er icke redsijndige wijs, men slwmpper till her oc der. [D4b] ¶ Oc nar forstanderin er rettelige godt som sagt er, tha bruger han oc saa gode budt oc tienere till the siwgis bestandt, ther icke heller fare medt noghet skalkhedt, løghen eller falsk digt. Icke scall ther heller bedis till nogre hospitall wden i samme steder som the ere stigtede oc ther nest omkring, huess krancke menniskir the wille ther fore anamme nar som behoff giordis. Som alle the krancke ther findis wdi eet gantske landt, kwnne icke oppeholdis oc bestaas wdi eet hospitall oc siwgehuss, saa scall icke heller till eet hwss bedis offuer eet gantske landt, nar huer stadt oc landtskaff bør at oppeholde sijne siwge hwss. Wij haffue seet oc hørt, mange schalke stycker ther trøglere haffue brughet, som ginghe budt, for nogre hospitall (Exempill setter ieg icke at inghen scall merckis) oc huore møghet ther haffuer hengd wedt theris hender, nar the faa stwndwm then fempte penning, stwndwm then fierde oc tredie oc offte then gantske hob. Oc at thet schall worde till pennings for thenom, haffue the brughet saa møghen løghen, oc digthet saa mange falske ierteghen ther aldrig skede, eller kwnne skee ij the maade, som the framsette samme ierteghen, at himmel oc iordt motte ther aff forfæris, oc dog at mange blant herrene oc prelaterne well wijde at [E1a] 26 saadan falskhedt brugis, the see dog i genom fingre met saadane skalcke, at theris hender blifue oc saa smwrde met samme falske oc staaalne penninge, ther Gudt møghet fortørnis wdaff, och menniskin saare beskemmis. Nar wij wele søge the første røder, som thet bulder ther nw er wdi then cristhen kircke haffuer sijn grøde och begyndelse wdaff, tha schule the findis hooss trøglere oc skalcke, ther met betackt skalckhedt, løghen, falske ierteghen oc andhet geckerij, hafue strughet omkring alle landt, oc ther mett saa lunge bedraghet then menige simpell mandt, at Gudt will thet icke lenger fordrage. Wor herre haffuer icke løghen behoff seg sielff till ære, en sidhen siwge oc fattighe menniskir till gode, nar the kwnne inthe erligere skwdsmaall haffue en Gudt oc Gudtz nafen. Inthe naffen er krafftigere till at formane noghen till

barmhertighed en Gudtz naffen. The haardiste hierter i werdhen er, maa weegis aff thet hellige naffen wdhen alle andre omslag. Thi scall ther icke bedis till noghet hospitall eller noghet Gudtz huss, wdhen i Gudtz naffen oc for Gudtz skyldt. Icke scall heller then som forstandere er, nar han indtager nogre krancke menniskir, ansee theris gotz eller penninge, men i alle maade haffue eet eenfoldigt [E1b] øge, oc fordi scall han alsomeniste ansee theris siwgdome oc kranckhet for Gudtz skyldt. I huar somhelst noghen baade er paa ferde, ther begæris oc ansees, ther hooss kan icke wære noghen redelig conscientze, nar gerighed er then syndt, ther alle gode meninger besmitter oc forkrenckir. Wij sie vdi almennelig tale om wretferdigt gotz ther er affledt met syndt oc sorg, at then tiende penning 27 kommer neppelige till tredie arffwing. Saa see wij oc saa huore ønckelige thet er spilt paa somme hospitall, ther the haffde met løghen, synd oc øglerij tilhobe sanckedt. Men sidhen hospital begynte oc saa at faa forstandere, for gwnst oc gaffue, tha er ther neppelige haab till at then brøst scall heller bædris, som mange andre, ther oc saa haffde behoff een høwisk reformatz. Ther findis mange som icke lenger holde the siwgge oc fattige en theris eghet recker the haffue met seg indført, oc sidhen slas the for hoffuedhet, oc forwijsis, men nar alting kan icke bødis oc forbædris paa een dag, tha scall man segle met thet wæder som will blæse, oc nyde then lycke som er for øghen oc wdi hender.

Thi scall then mandt haffue saadan befaling, icke ther er henne saare begærindis, men som ther till wdkaaris aff wijse mendt, oc saa gott som [E2a] trengis oc nødis ther till. Then er mijnst beqwem till noghet embede oc befaling i huore lidhen hun er, som gaar effter henne, met herre hyllist, scriffuise, bøn, gwnst eller gaffue, thi ath han bode anseer seg selff, oc holder seg godt, till thet han burde at regne seg vwerdig. Men nar som han inthet anseer wdhen Gudtz loff, oc the kranckis terff oc gagen, ther hanwm bør at forarbejde, for Gudtz skyldt, icke ath han kan ther aff worde rijg eller affholdhen, men sijn siels salighedtz skyldt, tha haffuer han eet eenfoldigt øge, thet er een mening som er ret oc cristelig, oc alsomeniste Gudt behaffuelig. Oc for then sag bør hanwm at wære een godt oc erlig mandt, saa at hospitalet kan oc saa nyde got hans erlige naffen oc rygte, oc helst fordi, att ther som han er 28 een ondt mand, tha kommer han oc saa mange andre ij mijstancke met seg, oc thenom besynderlige ther hanwm schule haffue i beskermilse oc forswar, nar the siwnis at wære hans lijge wredelige oc wcristelige, serdelis ij the stycker, the wele hanwm fordettinge wdi, nar huermandt wedt at han far met skalkhedt oc bedregherij. Icke schall man heller saa ansee eet stedt, at eet andhet forleggis eller forderffuis, nar Jesu Christi leemmijr ere saa mange, at the kunne [E2b] icke alle leggis wdi eet hwss, oc saa atskillighe at kunne the en leggis wdi eet hwss tha wore thet icke beqwempt. I huo fordi som opbygger eet hospitall til krancke menniskirs bestandt, han gjør een merckelig gierning, ther er Gudt saare tacknemmelig, huess han er oc saa plichtig, men han gjør tha icke nock, som Gudt haffuer aff hanum meer forskyldt, saa er han oc meer willie oc tieniste begærindis, en wdi een maade. Then som bygger eet hwss till fattige hwssarme folck, ther icke formaa at betale hwssleije, oc sijde dog for skat oc andhen beswaaring, han bygger oc eet merckelig hospitall. Then som kleder then nagne gjør oc saa, fordi han bygger paa Gudtz tempill oc hospitall. Thi scall man saa gjøre een god gierning, at han lader icke een andhen, nar thet ene gode maa thet andhet icke wdskiwde. Ther findis oc mange som ere krancke nock, ther nødigt wille nederleggis wdi noghet hospital ath the rædis wærrer en the nw haffue, nar en karsk mandt maa ligge saa lenge paa eet stedt, han bliffuer kranck om han icke er. Oc at trenghe thenom som icke haffue noghen besmittelig krankhet til at fare wdi hospital, er icke heller stor almwse, 29 dog at the ere noget skrøbelige, oc serdelis af then kranckhedt ther icke kan raadis bodt, fordi thet [E3a] er at korte liffuet, paa thenom ther lenge motte leffue, men at trenghe thenom wdi hospitall som haffue besmittelig kranckhedt, thet er icke synd men stor almwse, i then mening att the kwnne raadis bodt, oc inghen andhen besmitte met seg. For then sag schulde alle Landtz herre thet saa skicke, oc lade strengelighe holde wedt magt, at huer by fødde sijne siwge oc mijslige menniskir oc serdelis gamble oc wanføre, ther haffue slegt eller wanner wdi samme by, oc siwghen wore icke besmittelig, ellers som sagt er, schulde the føris till hospitall, at thenom kwnne ther besørgis met kaast kleder oc lægedom, wærme oc andhen besøring, aff theris foreldre nar the wore rijge, eller oc aff menigheden, nar theris slegt oc wanner wore fattige oc arme.

¶ Oc som the fattige oc arme schule forsees oc besørgis nar the ere faldhen ij armodt, saa scal ther oc nøije sees till, at ther bliffuer icke for mange fattige oc arme, oc serdelis the menniskir som anthen ere rijge fødde, nar the begynde at forøde, eller haffue fattige foreldre, oc staa dog till at wnderwijse, anthen till at lære eet retferdigt embede, eller noghen andhen redelig handel, ther kan brwgis wdhen syndt, nar mange embede [E3b] ere saa wretferdige, at thet er bædre at wære een træll eller een tiggere, en at bruge samme embede. Wij see mange hwssarme folck ther Gud aff sijn lønlige dom giffuer mange børen, oc ljdhet gotz, oc fordi nødis the i mange aar at tiggere, saa lenge the ere beqwemme till trelldom, och dog at the wore beqwemme till arbejde, 30 embede eller andhen lerdome, ther menigheden kwnne storlige komme till gaffen met tijden ther findis tha inghen som thenom holder till noghen merckelig lerdome. Theris foreldre ere ther till icke wederefftege, oc the rijge som burde at hielpe, wele icke heller afflade hues the haffue. Saa bliffue the tyggere oc stackarle alle theris dage. Saa finde the paa mange wraadt for armodtz sag. The giffue seg till tiwffuerij och røffuerij, till moordt oc brandt, oc bruge skalkhedt till landt oc strandt, saa at thet wore thenom bædre wære wfødde, en the schulde saa leffue. Saadant folck bliffuer tha meer till her effther, en her till wæridt haffuer, at mange fattige folkis børn togis ind ij closter, oc opføddis till Gudtz loff oc tieniste, ther nu dess wær holdis for spot oc geckerij, som andhet møghet ther Gud hør till, oc dog at the bleffue icke alle hellige oc gode wdi closter,

the hiøldis tha des i mellom fra mange store oc groffue synder, nar the wore saa vnder [E4a] affue at the raadde seg icke selffue. Men fordi at clostermendt oc nw forhadis, tha tagis ther neppelige saa mange i closter, som her till giort er, oc saa will thet fuldkommis ther man sier i gammil tale, dess meer stackarle hadis, dess fleer bliffue the. I huo fordi ther wille optage saadane fattige folkis børn, oc lade thenom holde till lerdom, embede eller schole, met sijne egne børn, eller oc wdkaare thenom for sijne arffuinge, som skeer all werdhen offuer nar wor herre haffde hanum icke met børn begaffuet, tha bygde han oc eet merckeligt hospitall. I huo som tager i forswar fattige widuer, faderløse børn, fremmede oc elende folck, hielper oc styrcker thenom huer 31

effter sith terff oc behoff, han bygger oc eet hospitall. I huo som helst ther kommer fattige pijger oc qwindfolk till eet erligt brødt, han bygger oc eet hospitall. Then som haffuer sijn hwstrw saa kær som sith eghet liiff, och holder sijne børen och sith gantscke hwss wnder skelig affue, oc forwar ath ther regneer inghen stor syndt wdi, som ere Homodt, Gerighed, Hadt, Hoor, Moordt, Falsk eller Swijg wdi alen wegt eller skeppe kiøb eller handell, oc forwar at ther findis icke kijff eller tretthe, Sqwalder eller Bagtall eller noghen andhen saadan forgifftig kranckhedt, eij offuerflødig drick eller daabill, spott [E4b] eller skendsill eller andhen aandelig pestelentze, ther han kan affstyre, han bygger oc eet hospitall. Then som forbiwder een dranckere oc een daablere, ther forøder sith at tære for møget, oc forbiwder andre at kiøbe eller handle met hanwm, han bygger oc eet hospitall. Then som korthen sith homodt wdi kleder, tæring, bygning oc andhen werdsins praaling oc bram, paa thet han scall icke beskatte the fattige, eller trengte the arme, till at oppeholde saadant homodt, han bygger oc eet hospitall. Then som er sparsom wdi sijn eghen tæring, at hans rigdom kan dess bæder naa till the fattige, han bygger oc eet hospitall, thet er een bolig till at geste wdi himmerigis rijge. Saa schule wij altid troo at een godt gierning er icke nock men hwn scall haffue mange metfølgere, om hun scall teckis Gudt. Saa sier sanctus Jacobus. Then som bryder eet budt, han er skyldig i modt thenom alle. Thi ere wij plichtige at bygge hospitall siwge oc krancke menniskir till gode, oc thenom bør oss at oppeholde, men 32 ther fore maa wij inthet forsømme aff the andre Gudtz budt.

¶ Thet kaldis nw hospitall som sagt er, hwar siwge oc krancke menniskir haffue herbære oc [F1a] lægre [S. 69] hafue herbære oc lægre, oc fordi findes ther mange Hospital. Then giør een godt gierning, som annammer eet fattigt mennische udi sit huus, oc gifuer thet madt oc Dricke, Wærme oc seng, roo oc mag, men then giør møghet bædre, som annammer eet barn udi sijn Schole, oc gifuer thet aandelig madt oc dricke, thet er Lærdom udi Bog, twct oc ære, oc at bekende, tacke oc lofue Gudt wdi sijnne wnderlige gierninger, og at holde thenom medt straf oc twang fra synt oc w-dygd; Thensom kleder then nagne, han giør møghet wel, men then som pryder then wanwittige med Lærdom, then raadløße met godt raadt oc then syndige met ære oc Dygd, han giør møghet bædre. Thensom skonner sin gieldere, oc anthen gifuer hanwm dag, om han kan noghen tidt worde wederhefftige, eller oc plat forlader hannem skylden om han er w-sil oc arm, han giør gantsche vel, men then som forlader gierne alle the synder hannom brydis imodt, han giør møghet bæder. Thensom søger then siwge, han giør wel, men then som huswaler en bedrøfued oc kranck conscientze oc [70] raader hannom bodt, han giør møghet bedre. Thensom begrafuer et døt mennische, giør een merckelig gierning, men then som hielper een dødt conscientze af sijnne Dødelige synder, han giør møget bæder, saa er thet i mange andre exempel, at saa møghit som Sielin er yppere en Kroppen, saa er aandelig forskylding ther brugis 33

Sielin til gode støre for Gudt, en then forskylding som er legomlig, oc brugis Kroppen til gode. Therpaa henger fordi all menighetz welferdt, at gode Scholer oc Studia, store oc smaa holdis wedt godt hefd oc magt, ther hafue the Mestere, som icke ere alsomeniste lærde udi bøger, men ther ocsaa ere fromme oc Erlige udi lefnet dygder oc gode seeder, nar thet er forgefuis at kwnne bog, oc wære w-dygdig oc skalckagtig. Oc dog at mange agte thenne ting saare ringe, oc meene at Scholer oc Studia ere menigheden til beswaaring, thet er tha af theris store grofhedt oc w-besindige Plumphedt. Wdi Løfwen i Brabant hafuer een Prowest i desse Aaring biwgt eet gantsche Studium, oc køpt ther renthe til, saa at ther læsis try the ypperste twngemaal, Hebraische, Gretsche oc Latine aff Lærdte mendt, som ere rundelige forseede [71] aff samme renthe, men her ij Danmarch nagge wij derpaa at Klerckerijdt hafuer noghet got. Wdhi Engelandt i Oxonia stadt, hafuer een Bisp oc saa giort. Therefore blifue peninge udi theris Landt, oc føris til af andre Landt, som icke hafuer then fordeel, men fordi at thenne snack hafuer een heel bog behoff, tha wil ieg hannom nw opsette, saa lenge ieg blifuer meer leedig, oc fangher een andhen Orsage. Skulle wij hafue wijße Bisper, lærde Præster, kloge forstandere oc Raadt, merckelige sendebudt, Prædiche Fædre, oc andre wijße mendt til menighetz beste, ther wij sculle bruge ij raadtwijß til menighetz welferdt, iche schulle wij hafue thennom fra ploghen, icke fra kremmere secke, icke heller fra hof tieniste, ther giør heller af the wijße galne mendt, en af the galne wijße mendt, 34 men af Skolen skulde wij wendte thenom, oc thes bædre Schoolen er, thes wijßere mandt gifuer hun os. Thet som sies almindelig for eet sprog, at the ere skalcke som til Schoole gaa, er icke altijt sandt, dog thet kan schee, nar wijßdom finder fore seg een skalcke Natur, at han brugis ij lde [72] men then natur war alt ført til Skoolen, af the onde exempil, som Børn hafde hiemme seet oc lærdt føren the noghen tidt settis til Scholen.

Wij føddis op herij Danmarck, besynderlige huor wij komme silde til Schole, blandt galne Piiger oc løsagtige drenge, blant Dranckere oc daablere, Pibere oc Leegere, hwar wij see homodt oc geckerij oc høre møghen w-bequemme snack oc talle, at ieg schal iche sije møghet andhet som høwisch øhrin kwnne iche høre, oc fra thenne lærdom settis wij til Schole, thi er icke scholen sag til skalckhedt, men the onde exempil, wij hafue hiemme seet, hørt oc lærdt. Oc fordi er thet een wrang mening, ther mange hafue om thet stycke

som om andre fleere. Thensom bygger mange hws udi een By, oc sancker stor rijgdom, kan kaldis Een nyttig Borgere, men the som bygge paa menighedtz børn, met lærdom, tuct oc afue, blant huilcke met Tidhen Een kan findes ther er bedre en een gantsce By, oc ther met wiisdom oc snijlhedt kwnne icke alsomeniste beredde en By men hele landt oc rijghe, the holdis aff mange at wære landt oc Steder til tyngte oc beswaaring. Thensom kan [73] skende oc brende, temme en hest eller hijße een hwnd, hand faar maanitz saaldt, slot oc læn, store skencke, oc wnderstwndom een Erlig forsiwn ij sijn lifstiidt, oc then som optemmer

35

menighedtz børn, kan neppelig faa sin dagelige fødde. Aldrig stod noghen menighed saa wel som nar wijßmendt regerede samme menighedt, eller oc wore theris raadgifuere ther Regementen hafde. The som beløbe udi Bøger, alle Landtz oc Rijgis Furstendømme, Cristelige oc w-cristelige, kwnne merckelige besinde, ij hues maade the eller the land er wdaf ondt Regementen forderfuede, oc mange andre hafue wærit bestandige udaf godt oc skickelig Regemente. Mange lade seg tycke at the hafue wærit nyttige mændt udi een By, nar som the hafue hanwm befest oc bestyrcket, anthen met grafuer, wolde eller Mwr, Blockhws, skantzer eller andre Waaben oc Wærie, som tienne til at twinge obenbare fiender, ther wele noghen By ofuerfalde met magt, oc dog at thet er baade wært tack oc ære, men thet er tha forgefues, narsom menighedtz medtføde mendt oc indbyggere, ere icke wedt eet sindt, oc Eendregtighe [74] wdi een Kierlighedt, oc fri oc leedige for hadt Twedragt, Partijr, Bulder, oc oprør, men hwem kan bædre holde Eendregtighedt wedt magt eller oc afstyre Bulder oc oprør, en the som ere retsindige wijße oc kloge, som the ere altid gode at wnderwijße, nar the kwnne skiønne paa skel oc w-schel, ret oc w-ret, saa ere the oc forstandige til at wnderwijße andre, ther ere af Natur grofue, eller af w-forsøgt homodige, oc fordi reedebon til bulder oc w-lydilße. Saa siger wijßmanden, Een wijs oc klog Søn, er syn Faders glæde, framdelis siger han saa. Then wijsdom hafuer ieg seet wnder Soelen, oc gifuet hannom then magt, at hand war alsomstørst. Ther war een lidhen Stad oc faa mendt wdi hannum, modt 36

same Stad kom een megtig Konge, og belagde hanwm, bygde skerm oc lægre, saa at hans bestaaling war fuldkommen. Vdj samme Stadt war fundhen een fattig oc wijß mandt oc han frelste Stadhen medt sijn Wgsdom, dog at thet ij glemme, oc inghen ansaa hans fattigdom. Oc fordi sagde ieg at wijsdom er bædre, en magt oc styrcke. Hwi war tha then fattigis Wijßdom forsmadit oc hans ordt wore icke hørde. Wijsdom er fordi bedre end waaben [75] oc Wærie. Hertil hafuer Wijsmandt tallet. Men wij lade os gjøre wijsße, at ther hør icke andhen wijsdom til Menighedtz bistandt En at kiøbe oc sælie, hugge oc slaa, brygge oc bagge, fijsche oc rage, oc andre grofue handewerck, oc for then sag findis mange som inthed agte then retsindighe wijsdom, som er Sielin anrørendis, ther hør til Dygd oc ære, til gode seeder, tuct oc Erlighedt, til fredt oc kierlighedt, oc andre aandelige wilkaar, met huilche then gantsche Cristhendom scal staa wel, bode hoos Gudt oc mennischin, oc nar all werdssins sallighedt ther henger oppaa at saadanne mændt framdragis oc oppeholdis, ther theße Aandelige ting kunde frambringe, hielpe oc styrcke. Ther ere tha mange som mene, at ingen ting beswaarer nw meer Werthen, en then geestlige Staat, oc thet menighe Klerckerij, som hafuer dog ført all Werthen, wdi hues tro oc wijsdom, Snijlhedt oc forstandt, hwn antheh hafuer om Gudt, eller om noghet thet som Gudt anheger oc tilhør. Men ther findis tha mange som thet gagn kwnne besinde, oc agte thet møghet meer, en noghet Hospital. Dog then mene mandt som grof er, kand thet icke besinde. Thij (76) bygge ocsaa the gode 37 mendt eet merckelig Hospital, som stigte oc oppeholde gode Studia, met godtz oc renthe, oc fordrage wijse oc lærde mendt, oc fordi sculde rijge mendt optage fattige børn oc lade opføde oc holde til Lærdom met theris egne børn, saa finge bode the oc theris børn met thiden willige oc trofaste Tienere, nar the wore deß plictige for saadan herlighedt som them wore bewijst. Men therom scal een andhen tijdt talles noghet wiidere. Thi wil ieg thet ønsche eder oc alle thenom som hafue ij sindhe, at fordre oc fremme the fattige arme wsle oc mijßlige mennischir atij maatte saa anheffue thend handel som nu er for hender at han kwnne komme Gud til lof, Meenigheden til ære oc gagn, oc arme Mennischer til hielp och trøst. Jeßu Christi fredt oc Naade were met Eder Ewinnelighe. Skrefuit i Kiøbenhafn Første dag ij Julij Maanet, Anno Dni: M: D: xxvii.

Tryct ij Kiøbenhafn udaf Peder Brandis Anno Dni: M: D: xx.viii.

38

39

THEN STORE ARCHIBISPIS WDI ALEXANDRIA SANCTI ATHANASIJ BOG OM PSALTERINS KRAFFT WDSETT AFF BRODER PAULO HELIE CARMELITA ROSTOCK

1528

40

41

Till dygdt oc een sandt troo. er all guddommelig scriffth een mestertjnde. men psalterin dog indeholder wdi noger maade. eett beled oc een figur. effter wor siels wæsinde oc sckicke. Ligerwijss som then ther gaar for een konge wdi noghen handell fra thet første smykker sijne kleder. oc offuerlegger sijne ordt. att han sckall icke wære w tuctig. Saa paamijnder oc saa thenne guddommelige bog. alle thenom som stwnde effther dygdt. oc begære wijtschaff. wdaff wor frelser mandts leffnett. huess hanwm er wederfaridt wdi sijn mandoms natur. Oc serdelis nar alle the støcker her findis oc læsis. som sielin kan røris wdaff. Oc ther nest føger oc bereder hwn samme siell mett attsckillige exempil oc ordt. Oc fordi kan huertt menniscke aff desse psalmer. forfare sijn siels begæring. oc leglighedt. oc saa aff sith eghet sckicke oc handell bernercke mett huilcke oc huadt ordt han kan worde Gudt tacknemmelig. Oc met huadt tale han kan bode rette seg selff. oc tacke Gudt. att han sckall icke falde wdi wgudelighedt. om han taledede thet han icke motte. eller icke burde. Wij sckule icke alsomeniste gaa ij rette hooss wor tilkommendis dommere. for wore gierninger. men oc saa for alle forfenglige ordt. ther w nøttige talis. Matthei. xii.

42

*Wilthu fordi noghen begaa att han er salig oc lijder well. Tha haffuer thu. huore. for huadt sag. oc huem ther sigis wære salig. ij desse effter screffne psalmer. then .i. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum .xxxi. Beati quorum remisse sunt iniquitates .xl. Beatus qui intelligit super egenum et pauperem .Cxi. Beatus vir qui timet dominum. oc .Cxxvij. Beati omnes qui timent dominum.

¶Begrwnder thu huore iøderne forføre wor frelser mandt Christum Jesum. tha haffuer thu then .ij. psalme. Quare fremuerunt gentes?

* Er thet saa att thijne egne forfølge teg. oc mange ere teg modstandige. tha læss then tredie psalme. Domine quid multiplicati sunt.

¶Oc nar thu haffuer ij saa maade anrobt herrin wdi thijn trang oc æst bønhrørt oc wiltt fordi tacke Gudt. tha læss then .iiij. psalme Cum inuocarem. oc then .Cxiiij. Dilexi quoniam exaudiet dominus.

* Fornømmer thu att wdaders folck wele teg forrascke oc thu begær [Kk4b] att thijn bøn sckall hør is modt thenom. siwng eller læss then .v. psalme Verba mea auribus percipe domine.

¶Fornømmer thu Gudts wrede. oc att thu aff henne forfæris. tha motthu læse then .vi. psalme. Domine ne in furore tuo, oc then xxxvij. Domine ne in furore etc. Quoniam sagitte tue infixæ sunt.

* Om nogre gaa ij raadt. oc giøre baandt modt teg som Achitophell modt Daidt. oc noghen gjør thet teg wijss. siwng eller læss then .vij. psalme Domine deus meus in te speraui.

* Nar thu seer att wor frelsermants Jesu Christi naade wijde spreess oc besinder mennisckins kiøn 43 wære forløst. oc thu ther om wiltt tale mett herrin. tha siwng then .viiij. psalme Domine dominus noster.

¶ Framdelis wilthu tacke Gudt for pærseer. thet er

att korn oc wijn oc andhen grøde. er well indhøsthet tha sckalthu læse then samme .viiij. psalme Domine dominus noster. oc then .Lxxx. Exultate deo.

* Wilthu att thijn w wenn schall twingis oc trengis oc att creaturen sckall frelsis. sætt icke loffue till teg. men till Gudts søn. oc læss then ix. psalme Confitebor tibi domine in toto corde meo.

¶Om noghen wil teg forfære. tha sætt thu loffue till herrin oc siwng then .x. psalme In domino confido.

* Seer thu att mangis staalthedt oc ondsckaff er stoor. saa att ther findis inghen hellighedt blantt mennisckin. tha sckalthu fly till herrin. oc læse then

.xi. psalme Saluum me fac domine.

¶ Men bliffue theris onde raadt oc forrasckilse. woractige. tha forglem teg icke. ligerwijss som herrin haffde teg offuergiffuett. Men anrob hanwm oc læss then .xxvi. psalme Dominus illuminatio mea.

* Nar thu hør bespottere. ther foragte Gudts forsiwn. tha sckalthu icke wære deelactig ij theris wgu-

delighedt men faldt indtill Gudt oc læss then .xiiij. psalme Dixit insipiens in corde suo.

* Wilthu wijde huoredan himmerijgis indbyggere wære sckall. tha siwng then xiiij. psalme Domine quis habitabit.

¶ Haffuer thu bøn behoff modt thijn wederpardt oc thenom som haffue thijn siell beslaget. tha siwng then xvi. Exaudi domine iusticiam meam. Oc then .lxxxv. Inclina domine aurem tuam. Oc then lxxxviij.

44

psalme. Misericordias domini. Oc then Cxl. Domine clamaui ad te.

* Wilthu wijde huore Moijses haffuer bedhett. tha haffuer thu tnen lxxxix. psalme Domine refugium factus es nobis.

¶ Æsthu wndkommen for thijne w wener. oc frelst fra thijne forfølgere. tha siwng thu oc saa then xvij. psalme Diligam te domine.

* Haffuer thu wnder paa thet sckicke som findis blantt alle schapte [L11a] ting oc paa Gudts forsiwn tha siwng then xvij. psalme Celi enarrant. oc then xxvij. psalme Ad te domine clamabo.

¶ Seer thu nogre wære fortrøcte. hugswale thenom. oc bedendis for thenom læss the ordt som staa ij then xix. psalme Exaudiat te dominus.

* Fornømmer thu att thu bewaaris aff Gudt oc thijne gierninger well befalde tha siwng mett blijdsckaff then xxij. psalme Dominus regit me.

¶ Om thijne fiender falde teg ij modt. tha opløfft thijn siell till Gudt oc læss then xxiiij. psalme Ad te domine leuau animam meam etc. Tha sckalthu see att theris onde anslag sckule spijldis.

* Om thijne fiender bliffue warafftige. oc wele teg døde eller forderffue mett theris blodige hender giff icke menniskin thijn rett. nar alle menniskelige ting ere icke wdhen mijstancke. Men paakalde Gudt for een dommere. som bør all ene att dømme. oc læss then xxv. psalme Iudica me domine quoniam ego etc. Oc then xxxiiij. Iudica domine nocentes me. Oc then xlij. Iudica me deus et discerne etc.

¶ Er thet saa att the forfølge theris grwmhedt. oc thijne fiender bliffue stercke som een gantz hær tha 45 ligerwijss som thu wore huerkin bwndhen eller rædt. læss then xlvi. psalme. Omnes gentes.

* Ere the oc for wdhen blydsill som teg wele forrascke. sckøtt thenom platt inthet men siwng herrin till loff. then xlvij. psalme. Magnus dominus et laudabilis nimis.

¶ Wilthu wijde huore thu mett tack sckalt framgaa for Gudt oc thet forstandelige. tha siwng then xlvij. psalme. Audite hec omnes.

* Framdelis wilthu fornye tijth hwss oc thijn siell ther sckall annamme herrin. oc thett legomlige hwss som thu haffuer thijn bolig wdi. tacke Gudt oc læss then xlix. psalme. Deus deorum dominus locutus est. oc then Cxxvi. Nisi dominus edificauerit domum.

¶ Nar thu hadis for sandhedt aff thijne wener oc neste. offuergiff icke thijn fljdt. oc wær icke eller frøctagtig for thenom men tenck huadt komme sckall. oc siwng then xxx. psalme. In te domine speraui.

* Om thu seer oc agter huore the døpte ere frelst fra een forfengelig fødtzill. tha forwndre Gudts godhedt. oc siwng then xxxi. psalme. Beati quorum.

¶ Wilthu siwng oc loffue Gudt blant mange retferdige mendt som retsindelige leffue tha siwng eendrectelige mett thenom then xxxij. psalme. Exultate iusti in domino.

* Esthu falden for thijne fiender oc æst dog mett snijlhedt wndkommen oc haffuer flytt theris forrasckilse oc thu ther fore wilt tacke Gudt. tilhobekalde sagtmodige menniskir. oc mett thenom siwng then [L11b] xxxij. psalme. Benedicam dominum in omni tempore.

46

¶ Om thu seer the w retferdige synde tha sckalthu icke meene att the ere syndere aff naturen som nogre kiettere haffue meendt men læss then xxxv. psalme. Dixit iniustus vt delinquat in semetipso. oc tha sckalthu fornømme. att the ere selffue orsage till syndt.

* Om thu seer att the onde bruge wretferdighedt oc forheffue seg modt the ydmiwge oc thu wilt nogre paamjndhe att the sckule thenom huerckin agte eller hade fordi the sckule dog snarlige forgaa. læss for teg

oc andre then xxxvi. psalme. Noli emulari in malignantibus.

¶ Haffuer thu agthet att wære omhyggelig for teg selff. oc thu fornømmer att thijn modstandere will teg forrascke (ther allermost opweckis modt saadane mennisckir) oc thu wilt teg modt hanwm berede. tha siwng then xxxviiij. psalme Dixi custodiam vias meas.

¶ Seer thu mange fattige oc tiggere oc thu wijlt were misckwndelig. tha kan thu oc thenom som nw haffue giort misckwnd loffue oc prijse oc andre tilraade att the giøre thet samme læsindis then xl. psalme. Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.

* Haffuer thu inderlig begæring till Gudt. oc hører att fiender breijde oc foragte. tha sckalthu icke forbijstris. men tenckindis then w dødelige fruct som fødis aff thenne begæring. hwsuale thijn siel mett eett stadigt haab till Gudt. oc ther mett læscke oc sagte thijn sorg. tha læss then xli. psalme. Quemadmodum desiderat.

¶ Wilthu offte ij hugkomme Gudts welgierninger ther han gjorde the gamble forfædre. bode ij then 47 wdgang aff Egijpti landt oc wdi ørckin. oc huore Gudt er godt. men the wtacknemmelige tha haffuer thu then xliij. psalme. Deus auribus nostris. Oc then lxxvij. psalme. Attendite popule meus legem meam. Oc then lxxxvij. psalme. Misericordias domini. Oc Ci. Domine exaudi orationem meam. Oc Cv. Confitemini domino quoniam bonus. Oc Cvi. Confitemini domino quoniam bonus. oc Cxiiij. psalme. In exitu Israel de Egijpto.

* Om thu mett tilfluct indtill Gudt haffuer thet offuerkommett som teg er sagt ij modt oc thu wilt tacke Gudt oc fortellie hans godhedt modt teg. tha haffuer thu xlv. psalme. Deus noster refugium.

¶ Om thu haffuer syndett oc thet angrer tegh. och thu wilt wndfange naade tha haffuer thu the ordt mett huilcke thu kandt teg bekende ij then L. psalme. Miserere mei deus.

* Haffuer teg noghen falsckelige beklagett hooss een ondt konge oc thu seer klagerin berømme seg gack offuer een sijde oc læss thet som findis ij then li. Quid gloriaris in malitia. [L12a]

¶ Om thijne forfølgere oc falscke forklagere wele teg forraade. som pharisei Jesum. oc hedninge Daidt. ladt teg icke forswffe. men forladt teg til Gudt. oc siwng then liij. psalme. Deus in nomine tuo saluum me fac. oc then lv. Miserere mei deus quoniam conculcauit.

* Om thijn forfølling forøgis oc tilhobe kommer. saa att thgn fiende teg w witterlige indkommer ij then kwle som thu sckiwlis. wær icke frøctactig fordi thu haffuer ij saadan nødt nøttige ordt bode till hugswale. oc att haffue amijndilse om samme 48 forfølling. ij then lvi. psalme. Miserere mei deus miserere. Oc then cxli. Voce mea ad dominum clamaui.

¶ Om then teg will forrascke holder wogt paa tith hwss. nar thw wndkommer tacke Gudt bescriffuendis ij thijn siell samme welgierning. oc læss then lvij. psalme. Eripe me de inimicis meis.

* Om fiender foragte teg som teg trenge. oc the som siwnis thijne wanner. belacke teg met squalder. oc thu æst icke sterck nock till att lijde modgang. Tha motthu oc saa anrobe Gudt. oc læse thett som then iiij. psalme indholder. Cum inuocarem.

¶ I modt øgensckalcke. oc thenom som seg berømme aff wduortis oc legomlige ting. læss till theris omwendilse then lvij. psalme. Si vere vtique iusticiam loquimini.

* Om the haardelige oc sckarpelige anfalde teg oc ere tith lijff begærindis. tha slaa thenom for hoffuedett. meett thijn wnderdanighedt modt Gudt. oc haff eett godt modt. fordi thes grwmme the ere. thess meer bliffue the Gudt wnderdanige. men thu sckalt læse then lxi. psalme. Nonne deo subiecta erit.

* Om thu rømmer fra forfølling oc giffuer teg wdi ørckin wær icke redt som thu ther wore all ene. nar Gudt er hooss teg oc statt fordi aarle op till hanwm. oc siwng then lxij. psalme. Deus deus meus ad te de luce vigilo.

¶ Om fiender teg forfære. oc icke lade wdaff att bruge forraskilse. oc alting grantscke modt teg. ther som the en wore mange tha sckalthu icke wijge. Theris forfølling sckall worde lijge som børne pijle. om thu siwnger then lxiiij. psalme. Exaudi deus orationem meam cum deprecor. a timore inimici eripe 49 animam. Oc then lxvij. Exurgat deus et dissipentur inimici eius et fugiant qui etc. Oc then lxix. Deus in adiutorium meum intende. Oc then lxx. In te domine speraui non confundar in eternum. [L12b].

¶ Wilthu siwng Gudt loff tha haffuer thu then lxiiij. psalme. Te decet.

* Wilthu wnderwijse nogre. the hemelige sacrament. som ere opstandilsen anrørindis tha haffuer thu then lxxix. psalme. Qui regis.

¶ Wilthu bedis misckwndt aff Gudt. siwng then lxvi. psalme. Deus misereatur nostri.

* Om thu seer the w gudelige fordis ij fredt. ladt theg icke besckemmis till nogett faldt men læss then lxxij. psalme. Quam bonus.

¶ Om Gudt er wredt modt sith folck. tha haffuer thu ordt met huilcke thu kanth thenom hugswale ij then lxxij. psalme. Vt quid deus.

* Nar thu haffuer behoff oc wilt tacke Gudt tha siwng then lxx. psalme. In te domine speraui. Oc then lxxiiij. Confitebimur tibi deus confitebimur. Oc then xci. Bonum est confiteri domino. Oc then Ciiij. Confitemini domino et inuocate nornen eius. Oc then Cv. Confitemini domino quoniam bonus. Oc then Cvij. Paratum cor meum deus. Oc then Cx. Confitebor tibi domine in toto corde meo. Oc then Cxvij. Confitemini domino quoniam bonus. Oc then Cxxxv. Confitemini domino quoniam bonus. Oc then Cxxxvij. Confitebor tibi.

¶ Wilthu straffe hedninge oc kiettere ligerwiiss som thenom ther icke bekende Gudt tha motthu forstandelige siwng oc tale thet som er ij then lxxxv. Inclina domine aurem tuam et exaudi me.
50

* Om fiender haffue beslagett thijn tilfluct oc thu saare trengis. Dog att thu forskreckis faldt tha icke wdi mijshaab. men beedt. Oc bliffuer thu bønheardt mett tith anrob. tacke Gudt oc læss thet som staar ij then lxxvi. psalme. Voce mea ad dominum clamaui.

¶ Om fiender bliffue warafftige oc indfalde oc besmijtte Gudts hwss dræbindis hans helgen oc kaste theris kroppe for wildene fwgle. frøcte icke theris grwmhedt men haff mettynck offuer the fortrengde oc fortrøcte oc læss then lxxvij. psalme. Deus venerunt gentes.

* Wilthu siwng herrin loff. huar som Gudts tienere ere forsamblede wdi eet stortt tall. tha siwng then lxxx. psalme. Exultate deo adiutori nostro. Oc then xciiij. Venite exultemus domino.

¶ Er thet saa att fiender forsambliis aff alle steder oc trwffue Gudts hwss. gjørindis baandt modt gudelighedt. ladt icke theris hob eller magt forfære teg. nar thu haffuer ordt for eett salighedts ackere ij then lxxxij. psalme. Deus quis similis erit tibi.

* Om thu seer Gudts hwss oc hans ewige bolige oc thu haffuer lyst till thenom som apostelin haffde. tha læss .lxxxij. Quam dilecta tabernacula tua domine.

* Om wrede sagtis. oc fengsill forløsis. tha haffuer thu att tacke [L13a] Gudt mett. ij then lxxxiiij. Benedixisti domine terram tuam. Oc then cxv. psalme. Credidi propter quod locutus sum.

* Wilthu wijde then menige kirckis twedract modt affsckaarne menniscker oc thu wilt thenom omwende tha motthu læse thet som er ij then lxxxvi. psalme. Fundamenta eius in montibus sanctis.
51

* Wilthu teg self oc andre paa mijndhe till gudelighedt oc bewijse att haab till Gudt icke forsetter eller mijsacter men thet gjør sielin trøstig oc wforfæridt. loffue Gudt. oc læss thet som er ij then xc. psalme. Qui habitat in adiutorio altissimi.

* Wilthu siwng om lørdaghen tha haffuer thu then xci. psalme. Bonum est confiteri domino.

¶ Wilthu tacke Gudt paa søndaghen tha haffuer thu then xij. psalme. Dixit insipiens in corde suo.

¶ Wilthu siwng om mandaghen tha haffuer thu thet som er ij then .xciiij. psalme. Venite exultemus domino.

¶ Wilthu siwng paa fredagen tha haffuer thu loffsang ij then xcij. psalme. Dominus regnauit decorem indutus est.

¶ Bliffuer Gudts hwss fanghet oc berøffuett oc atther opbygd igien tha siwng thet som er ij then cxv. psalme. Cantate domino canticum nouum.

¶ Om nogett landt trengis aff sijne fiender oc thet kommer sidhen ij fredt nar herrin regnerer tha haffuer thu att siwng ij then xcvi. psalme. Dominus regnauit. exultet terra.

* Wilthu om onsdaghen siwng tha haffuer thu then xciiij. psalme. Deus vltionum dominus. Tha war han forraadt oc begynte att heffne døden oc hanwm offuerwindhe. Nar thu læss fordi Euangelium oc seer att iøderne gjøre raadt oc baandt modt herrin. och hanwm dierffuelige oc mannelige staa for oss modt dieffuelin. tha siwng thet som staar ij samme xciiij. psalme.

¶ Om thu besinder herrins forsiwn wdi alting oc hans herredømme oc thu wilt nogre wnderwijse wdi 52 hans tro oc lydilse nar thu haffuer thenom lærtt att the kwnne bekende tha siwng then xcix. psalme. Jubilate deo omnis terra.

*Om thu bekender wdi hanwm magt till att dømme oc att han dømmer blennendis misckwndt ij blantt sijn dom. Oc thu wilt gaa till hanwm tha haffuer thu ther till ordt ij then c. psalme. Misericordiam et.

¶ Om thu aff wor naturlige sckrøbelighedt haffuer daglig sorg oc bedrøffuilse aff keedsomhedt som læger ther icke kwnne twinghe kranchedt oc thu wilt hugswalis tha haffuer thu then Ci. psalme. Domine exaudi orationem meam et clamor. [L13b].

*Oc fordi thet er altijdt sømmeligt oc beqwempt att tacke Gudt ij alle ting. oc nar thu wilt tha loffue hanwm tha haffuer thu ij huess maade thijn siell kan tilsckyndis oc wnderwijsis wdi then cij. psalme. Benedic anima mea. oc ij then cij. Benedic anima.

*Wilthu loffue Gudt. oc wijde huore thu sckalt loffue hanwm for nogett. oc mett huadt ordt. tha haffuer thu then cxij. psalme. Laudate pueri dominum. oc cxvi. Laudate dominum omnes gentes. Oc then cxlv. Lauda anima mea dominum. Oc then cxxxij. Ecce quam bonum. Oc cxlvi. Laudate dominum quoniam bonus est psalmus. Oc cxlvij. Lauda Hierusalem dominum. oc cxlvij. Laudate dominum de celis. Oc cxlix. Cantate domino. oc cl. Laudate dominum.

¶ Haffuer thu troen ligerwijss som herrin siger oc thu troor paa thet som thu taler ij thijne bønner tha læss then cxv. psalme. Credidi.

¶ Fornømmer thu att thu opstijger mett forbædring 53 ij thrjne gierninger saa att thu forglemmer framfarne ting. oc wijnsckiffuelige forfølger. the ting som ere ewige. tha haflfuer thu ij huer framgang the femthen psalmer att læse. som kaldis opgangs psalmer.

*Esthu befanghen mett fremmede tancker. oc fornømmer att the drage teg fra thijn redelighedt oc thet angret teg oc er teg leedt. ladt wdaff ther effter. oc bliff stille ther som thu fornompst att thu syndede. sijdt. oc læss thet samme som the Israelscke folck gjorde ij theris fengsill som findis ij then cxxxvi. psalme. Super flumina Babijlonis.

¶ Fornømmer thu att freestilse komme teg till gode och prøffue teg. tacke Gudt. oc læss then cxxxvij. psalme. Domine probasti me.

*Holdis thu aff thijne fiender oc wilt frelsis, tha læss then cxxxix. psalme. Eripe me domine ab homine malo.

¶ Wilthu bede mett inderlig begæring tha læss then fempte psalme. Verba mea. oc cxi. Domine clamaui. oc cxli. Voce mea. oc cxlij. Domine exaudi orationem auribus. oc then cxlv. Lauda anima mea.

*Om noget fiende som er een tijran oprejser seg modt folckedt tha sckalthu icke frøcte som Daudt icke frøctede for Goliadt. men tro mett Daudt oc læss met hanwm then cxliij. psalme. Benedictus dominus.

¶ Nar thu haffuer amijndilse aff Gudts godhedt modt teg oc alle tha læss the ordt. som Daudt taleder om thu wilt loffue Gudt. ij then lxxxiiij. Benedixisti.

*Wilthu siwng herrin loff tha haffuer thu thet thu kantt læse ij then xcv. Cantate domino. oc xcviij. Cantate domino.

54

¶ Om thu æst rijng oc sckickis dog till nogett embede blant thijne [L14a] brødre forheff teg icke modt thenom. men giff Gudt ære oc siwng thet som staar ij then li. psalme. Quid gloriaris.

*Esthu oc Gudts eghen tha læss then cl. Laudate dominum.

¶ Wilthu siwng oc begaa then lydilse som haffuer Gudts loff tha haffuer thu then ciij. psalme. Confitemini domino. oc cv. Confitemini domino. oc then cvi. Confitemini domino. oc then ex. Confitebor tibi domine. oc then cxi. Beatus vir qui timet. oc cxij. Laudate pueri. oc cxiiij. In exitu Israel. oc cxiiij. Dilexi. oc cxv. Credidi. oc cxvi. Laudate dominum omnes gentes. oc cxvij. Confitemini domino. oc cxvij. Beati immaculati. oc cxxiiij. Laudate nornen domini. oc cxlv. Lauda anima mea. oc cxlvi. Laudate dominum quoniam bonus est psalmus. oc cxlvij. Lauda Hierusalem. oc cxlvij. Laudate dominum de celis. oc cxlix. Cantate domino, oc cl. Laudate dominum in sanctis eius.

*Wilthu besynderlige oc eenlige siwng om wor frelsermandt tha haffuer thu aff hanwm wdi huer psalme. oc serdelis haffuer thu then xxiiij. Ad te domine leuau animam meam. oc then cxix. Dixit dominus domino meo. Desse psalmer bemercke hans retsindige fødtzill aff faderin oc hans legomlige nærwærilse. Then x. psalme In domino confido. oc lxvij. Saluum me fac deus. The prophetere om hans guddommelige kors oc huore stor giensigilse han annammede. oc pijnne han leedt. Then ij. psalme. Quare fremuerunt gentes. oc cxvij. Beati immaculati. the mercke Jødernis forrasckilse oc ondsckaff 55 oc Jude Ischariotis forrederij. Then xx. Domine in virtute tua. oc xlix. Deus deorum dominus locutus est. oc lxxi. Deus iudicium. The betee hans

rijge. oc magt till att dømme oc hans legomlige nærwærilse. Men then xv. psalme. Conserua me domine. indeholder hans ærefulde opstandilse wdi legommet. Then xxij. Domini est terra. oc then xlvi. Omnes gentes. bebude hans himmelferd.

*Om thu læss then xcij. psalme Dominus regnauit. oc xcv. Cantate domino canticum nouum. oc xcviij. Cantate domino canticum nouum quia mirabilia. oc xcvij. Dominus regnauit irascantur. tha motthu begrunde huess welgierninger herrin haffuer oss bewijst formedels sijn pijn.

*Saadan mening fordi oc beslutting er wdi psalmerne till menniskins fructsommelige nøtte.

Psalmo cxij. Icke oss herre icke oss. Men giff tith naffen ære.

56

57

SVAR PAA DEN BOG SOM BORGEMESTERE OG RAAD I MALMØ LØD UDGAÅ OM REFORMATIONEN I DERES BY 1530

58

59

FORTALL

Verduge fædre mett Gud Menige Danmarcks riigis bisper oc prelater, broder Paulus Helie ønscher naade, fred, kierlighed, oc salighed wdaff Gud wor fader, formedels sijn søn wor herre Jesum Christum.

Siiden then bog er wdganghen (werduge herrer oc fæder) aff borgemestere oc raad i Malmø wdi huilcken the lade seg tycke att the mett christelige oc bestandige skiell besterckett haffue, huess forwandling som giortt er ij samme theris by Malmø, emod menige christendomss gamble christelige fwnd oc maneering, som ere for nogre hwndrede aar begynte oc brugede ij then hellige kircke, wdi lerdom, sacramentt, seeder, ceremonier, ordinantzer, mett mange andre skick oc waaner, som wnder thette Luthersche oprør, ænthen platt affleggis met eett wsigeligtt spott oc eett fordømmeligtt hoffmod [a1b] eller oc wchristelige forwandlis mange løse oc wforstandige hoffuett oc sind till willie, gamble christendoms hellige fædre wberaadde oc watsporde.

Oc nar the haffue thet giortt till had oc tratz, tha er ieg tilbeden aff nogre riigens prelater, eder kiære metbrødre, oc formoder ieg wære allis eder begæring, att scrifftelige giffue tilkiende, mitt tycke oc 60 mening paa samme bog, oc rwndelige tilstaa huess ieg, oc huess ieg icke giffuer magtt, oc dog att ieg er then alderringiste som ij thenne tiid wille gierne forde oc fremme christendoms bestandighed, fordi mitt forstand er gantsche liidett, ieg maa tha thet icke sønne oc negte ther aff meg wdi saa drabelig een handell, oc saa god een mening æschis oc begæris, oc fordi will ieg nw Gud till loff oc forswffede conscientzer till hielp oc trøst, bescriffue wdi nogre korte swar, icke mitt sind oc gode tycke, [a2a] men then sandhed som Gud giffuett haffuer sijn hellige kircke mett scrifft oc skiell. Thij kwndgiør oc bekiender ieg for alle, giffue Gud huo the ere, leeg eller lærd, ædill eller wædill, riig eller fattig, wng eller gammill, mand eller qwinne, heell eller halff christen, huore ieg ij desse swar will inthet scriffue eller tale mett willig oc besindig foragtt, som scall wære then hellige scrifft, eller then gamble christen kircke (som war raad oc regeerett aff Gud) modstandigtt, eij heller the christelige raad oc forfædre som haffue brugett scrifft oc skiell.

Oc ther som ieg andett gør, ænthen aff mitt groffue forstand, wbesindighed, eller anden mennischelig brøst, tha will ieg nw haffue thet wsagtt oc wgiortt, fordi ieg will altiid gierne lade meg siige oc wnderwiise, oc for alle thenom wiige, som kwnne mett scrifft oc christelige [a2b] skiell andett betyge end ieg nw tror, oc then hellige kircke haffuer lærtt for meg. Thet er hoess meg icke aldene wbørligtt men oc saa bode wchristeligtt oc wredeligtt att wdrobe blantt christett folck ny oc wseedwaanlige lerdomme then gamble christen kircke wberaad oc 61 watspord, nar ieg er wiiss giortt att hwn war bode raad oc regeerett aff then

helliand, altiid befunden wdi stoer wskyldighed forwden noghett syndeligt wild ther henne kwnne bedrage wdi noer wrang oc surfittig mening. Ther till mett war hwn oc strax effter the hellige apostele, oc theris retsindige discipele, saa att henne war icke ganghen ij glemme the ting som forsnijmen wore anammede oc wedtagne aff then apostelige lerdom som end tha war wdij amijndilse hoess then menige christen mand, bode aff leffuende røst oc tale, aff eett helligt oc guddommeligt leffnett, aff een aandelig [a3a] krafft oc aff wnderlige teghen oc gierninger, oc kirckins lærefædre fordi bescreffue thet samme, som effter apostelig lerdom, wnderwiisning, sætt oc skick war holdt oc brugett aff then menige christen mand.

Thet maa wij alle besinde oc rwndelige tillstaa, att huess bulder oc oprør som nw trwsere oc bekwre christendommen till sorg oc modgang, the ere wore synders børilige pijn oc straff, oc een naadelig attwardsill till bod oc bædring, mod Gud oc alle thenom som wij haffue giffuett orsage till nogett syndeligt fald.

Trengsill, hoffmod, gjrighed, leckerhed oc wreenhed haffue nw ij mange aar ærrett oc tratzett Gudtz wrede, ther kwnne fordi nw icke lenger forhalis, nar wij wille oss aldelis inthet besinde, oc fordi icke wederkierende. Eett persoeligt oc besynderligt wild [a3b] haffuer oss alle bedragett, nar wij haffue meer anseett wor timelige fordeell, nøtte oc gaffen, end hafftt Gud oc Gudtz retferdighed for øghen.

Oc nar mange oss wnderdanige, haffue then 62 samme naade forbiid hoss oss ther wij wille nw gjerne hende aff Gud, tha er thet befrøctindis att Gud will oss offuerfalde mett samme wold oc trengsill som wij brugett haffue mod andre, wden wij nw tilldragne aff thenne naadelige attwardsill bøde, rette, oc besinde oss bode mod Gud oc mennischin. Forblindede aff gjrighed, hoffmod oc werdsins forfengelige ære, haffue wij bode selffue syndett, oc seett igienom fingre mett mange synder ther oss burde aff een christen græmmilse att straffe oc affwende. Desse store oc groffue synder, mandrab, hoor, oc meeneder, som the ther magthen oc regementen haffue, fordrage seg till baade [a4a] oc fordeell, men dog Gud till fortørnilse, haffue saa lenge robett till Gud, att hanss wrede oc hæmffn ere opwockte, oc wille her effter iw meer oc meer opweckis, wden wij oss rette mett een christen wederkierendilse. I gammill tiid wore bisper saa strenge oc drabelige rwend att the sparde wdi groffue oc store synder huerckin kejsere eller konger, ther the fordi straffede till stor wederkierendilse mett kirckins band, som Ambrosius Mediolanensis straffede Theodosium kejsere, oc Vilhelmus Roschildensis Suenonem konge, men nw straffe the huerckin herschaff eller menighed, oc fordi mange søge hoess herschaff hyllist oc wenschaff, oc hoess menigheden baade oc profiitt, tha skone the herschaff aff fare oc redsle, oc menigheden aff wild oc gjrighed, saa att Gud oc retferdighed agtis platt inthet. Oc dog att thenne nærwærindis [a4b] Gudtz plage schulde oss alle mett een sand wederkierendilse berøre till retsindighed oc eendrectighed, saa att huer oc een schulde seg nw rette, oc 63 fordømme sijn eghen synd paa thet wij schulde aff Gud icke fordømmis, hwn haffuer dog giortt aff then menige christen kircke mange slag folck, oc besynderlige trenne, ther saa ere attskilde att the neppelige noghen tiid samffnis, wden the synderlige røris aff Gud bode wdi siell oc samwittighed.

Somme ere saa faldne wdi then ny handell att the all christendoms hellighed wele platt træde wnder føder, oc saa alting forwandle, att the wele then gamble christne kircke, inghen agtt eller ære offuergiffue, liigerwiiss som hwn wærett haffde saa forblindett oc forstockett fra sind oc skieli, fra scrifft oc lerdom, att hwn aldrig noghett schaffede eller skickede aff [b1a] Gudtz raad eller effter Gudtz willie, oc fordi fiigte the icke mod synd oc syndig handell, men emod embede, magtt, befaling, dygd, agtt, heder, ære, christelige skick oc ordinantzer.

Somme twertt emod ere saa thenne ny handell wbewaarede, oc then gamble anhengindis att the wele forsuare bode ontt oc gott, bode synd oc dygd, oc fordi wele inthet lade affalde wdaff huess synd, brøst, mijsbrug eller wildfarilse som ij lang tiid wærett haffuer, men ij alle maade forfølge huess gammill handell the lenge brugett haffue wdi synd oc mrjshandell, oc ther offuer forsuare the strengelige huess wduortis gudelighed, som er skickett oc brugett ij gammill tiid, for een pleijemestere, men dog mett andre mange wilkaar, som nw icke findis blantt folck. The læse, siwng, bede, waage, faste oc arbeijde, men dog saa att thenom fattis [b1b] kierlighed, rwndhed, reenhed, mijschund, fromhed, leffsalighed, oc retsindighed, huilcke dygder forwden, 64 all legemlig oc wduortelig gudelighed er platt wduwelig till then sieletrøst som salighed giffuer.

Men forwden desse twenne slag findis oc saa thet tredie, oc the ere nogre gode retsindige mend, ther saa ere begge slag mettfældige, att the paa inghen siide giffue then gantsche handell magtt, oc ere fordi begærindis att thet som er christeligt oc redeligt maa stadfestis, bliffue bestandigt oc haffue magtt. Men thet som er wchristeligt oc wredeligt aff gjrighed, mijschund oc mijsbrug forwandlett eller forbiistrett, maa ænthen affleggis eller oc forbædris oc reformeeris, saa att synd oc syndig handell motte aff christendommen forstøris oc foriagis, mennischin oc christelige skick oc brug dog wskamfærede. [b2a]

Desligest att dygd oc ære wnder een retsindig oc eensindig christendom kwnne fordis oc formeeris bode Gud till loff oc mennischin till een forwardsill skiold oc skierm mod alle synder oc syndige orsager.

Jeg taler nw inthet om the leegmend ther saa ere till sinde, att kwnne the forwandle fra klerckeriid gotz

oc rente, lycke oc welfærd, tha skiøtte the icke att ther hiøldis .x. messer for huar oc een som nw holdis, eller wij haffde .x. fastedage for huer oc een wij nw haffue. Icke taler ieg heller om thet løssactige klerckerij som huerckin wele wære prester eller leegmend, huerckin læse eller siwng, oc ere fordi till fredtz att ther noghen tiid læsis eller siwngis, predickis eller siigis messe wdi christendoms tempill, motte the ellers bruge [b2b] kirckins rente oc be holde statt oc herlighed, oc fordi ere mange omhyggelige till att beskytte oc fordettinge godtz oc 65 rente, statt oc herlighed, men huess hoffmod som brugis mod Gud, hanss hellige sacramentt, Gudtz tieniste oc sande dyrckilse legger inghen paa sinde, oc ther till tenckis fordi huerckin beskytting eller beschermilse, trøst eller forsuar.

Vdi desse giensuar fordi agter ieg icke att føge meg effter desse folck ij huo the ere, eg heller effter the første twenne slag, nar thet er huerckin mwueligtt eller sømmeligtt, men effter thet tredie slag, oc fordi will ieg thet mett thenom giffue magtt wdi thenne ny handéll oc rwndelige tillstaa som bør att haffue magtt, oc er fordi klar sandhed. Icke fordi att the som handel in bruge saa siige, men att andre for thenom haffue thet samme sagtt wdi een bædre mening, icke noget men [b3a] nische till schade oc forderffue, men alsomeniste synd till straff oc twang, oc retferdighed till ære oc bestand.

Oc som ieg ij sandhed wed (werduge fædre) att mange blantt eder ere aff thet tredie slag, saa formaner ieg eder alle, att ij bliffue warafftige wdi samme sind oc mening, att nar meen oc brøst som findis, er forbædrett oc afflagdtt, oc wore synder hoess oss selffue fordømde, som thenne farlige tiid haffue forschyltt mett møgett wære wilkaar end wij haffue end nw forøghen, tha motte Gudtz wrede sagtis oc soonis oss alle till een bestandighed, wdi Gudtz naade oc mijschund. At wij nw berobis oc bescheldis aff forløbne oc forsoorne mend (hoss huilcke ther findis huerckin fromhed eller hellighed) oc kaldis bedragere, wiffue, Gudtz forrædere, oc sielemørdere, wele wij gierne oc taalige fordrage, desligest wor brøst wdi huess maade hwn findis bekiende oc 66 tilstaa. [b3b] Ther till mett wele wij oc saa tacke Gud for sijn naadelige straff mett saa blodige riiss, oc thet inderlige begære att wij schulde icke falde wdi nogett wtaall, eij heller tencke paa noghen blodig hemffn, ther mett att forspijlde huess naade oc mijschund som wij forbiide hoss Gud effter thenne nærwærindis tribulatz, modgang, sorg oc platz.

Oc nar desse giensuar ere kortelige forrammede oc sijlde beraadde, tha bliffue the icke nw saa wiidelige wdrackte som well behoff giordis, men aldene regiistrerede wdi article saa lenge att stwnderne bliffue flere, oc ieg kand worde nogett meer ledig end ieg nw er, att forklare thenom mett større beflitting oc sterckere bewiisning.

Oc nar samme Malmøys bog bruger sliige swencke, att hwn er huerckin sandrug forwden løghen, oc icke heller løgnere forwden sandhed, tha will ieg huerckin aff thenom wnderstijng, men rwndelige bekiende bode [b4a] wor brøst oc theris hadtsche, falsche, oc surfittige mening som lade boghen wdscriffue. Thet besinder ieg offuer allt, att som the haffue giortt theris partij wiise huore thet er gantz hellig scriffth huess the tale oc scriffue, saa bruge the oc altiid wijtnisbyrd aff scriffthen, huad heller thet bær att eller eij. Scriffthen saa well som mennischin trengis oc saa wdi thenne farlige tiid att føge seg effter theris sind oc begæring som henne bruge, oc fordi nødis hwn att tiene mange falsche propheters syndige begæring, forbiistrede sind, oc fortwijlede conscientzer, men tha icke lenger end Gud will, fordi nar tijden bør seg, tha haffuer hand, oc er then rette nøgell, som scall scriffthen wdi sijn retsindige mening oplade, obenbare, oc forklare.

67

Saa bruge the scriffthen som hwn haffde huerckin wilkaar, aff tiid, orsage, leijlighed, [b4b] personer, figurer eller andre omslag. Icke agte the heller huad fore staar oc effter følger, huar wdaff een retsindig mening alderbest grantschis oc randsagis, oc fordi wæffue the scriffther till sammen liigerwiiss som ryer oc sencklede wdaff atskillig farffue forwden sind oc skieli, wdaff eett wiltt hoffuett oc een løss grantsche, som ere wisse teghen ænthen till eett stragtt oc hoffmodigt hierte, eller een forbiistrett oc fortwijlett conscientze. Oc dog figurlig mening oc tale ere wdaff scriffthen inghen sterck bewiisning (som Augustinus siiger) till att befest, trøste, oc bestercke drabelige lerdomme, nar ther till giørs behoff then scriffth som er blott oc bar wdi sijn textelige mening. Thenne bog oc flere hennis liige, drager tha mange historier oc scriffther aff thet gamble testamentt ind paa thenne tiid, huad heller [c1a] the kwnne thet taale eller eij, oc the icke besinde møgett wære saa sagtt, skeett oc giortt wdi thet gamble testamentt, att thet er thet ny testamentt platt inthet anrørindis, dog wij alle well wiide, att nar wij christett folck findis wnder samme brøst oc wildfarilse som the Israelsche børn ere befwnden, tha er theris straff oc saa wor straff, oc theris pijn wor forschylding, som sanctus Paulus haffuer oss lærtt wdi første sende breff till Corinthier oc tiende capittel. Men ther findis tha møgett saa att høre till then gammill tiid, att thet kand thenne wor nærwærindis tiid aldels inthet bekomme ij huore mange forwden skieli oc lempe møgett indføre figurlige paa wore dage aff then gamble tiidtz handell oc manering.

68

Men nar desse ny predicanter wele att thet Babilonische fengsill scall figurlige [c1b] mercke then Romere kircke, oc Jøderne oc saa mercke christett folck som ere wnder then Romere kirckis lydilse oc samfwnd, tha schule the fornømme paa thet siiste, att wore wilkaar ere møgett bædre end theris. Nar wor herre pleijer att straffe sith folck till salighed oc penitentze, tha bruger hand icke ther till euangelister eller apostele, men wgudelige mend som ere haarde halsze, tijranner oc bødele. Oc fordi ere desse ny kiettere,

som nw plage bode oss oc wore christne furster mett theris blodige twnger oc wselige forfølling figurede wdi Pharaone, Salmanasar, Sennacherib, Nabuchodonosor, Holopherne, Rapsace, Antiocho, oc andre flere Gudtz folckis forfølgere oc forødere. Oc tha schule the besinde om thet er icke bædre att wære Gudtz folck, deelaetige wdi hans naadelige oc guddommelige straff, end att wære the riiss, oc bødele, som hand straffer mett, ther tilltage seg Gudtz wrede wdi theris henders [c2a] dristighed, oc wdaff hoffmod oc had thet omkuldkaste oc sønderbryde, som schulde kierlige lægis, oc mijdelige raadis bod. Mwnne icke Gud aff sliig hoffmodig haardhed oc haard hoffmodighed røris mett tiiden till dess større naade oc mijschund offuer sijne wduolde folck ther hand naadelige straffer. I sandhed tha pleijer hand saa att bruge wmijlde oc wgudelige mendtz haardhed seg till ære, oc sijne wener effter een børlig pijn, till salighed oc welferd.

Oc ther som disse ny predicanter wele ansees for propheter, wdsende aff Gud till att predicke 69 penitentze, tha wele wij thenom ther fore icke ansee, nar the thet icke giøre. Gudtz hellige propheter som haffue giortt oss wiise paa thenne tiid som nw er forøghen, giffue klarlige till kiende, att sliige forløbne oc forsorne mend som nw regeere thenne ny handeli, schulde een tiid møde oc platze then hellige kircke, oc platzeere hennis fræmfarne [c2b] helghen mett theris klafferij oc falsche lerdomme. Oc som fordi scall merckis ij disse giensuar, tha ere the icke propheter aff Gud wdsende, men bespottere oc lackere, bedragere oc klaffere, ther icke søge mennischins salighed, men magtt oc welde, land oc riige, agtt oc ære, blod, roff, oc mord, oc anden syndig oc schadelig forwandling, att theris mijshandell, kietterij, mytterij oc oprør kwnne worde dess meer bestandige, oc att the wden frøcktt oc fare kwnne fræmdrage theris bedregerij, nar som øffuerigheden er ænthen forstørett, eller oc wrangelige wnderwiisstt, som fordi haffue magtt, att the schule straffe oc affwende Gudtz hoffmod oc fortørnilse.

Thi raader ieg oss alle, att wij hiertelige oc alffuarlige besinde Gudtz retferdige strengthed oc wrede, oc att wij wdi henne see oc bekiende wore store oc groffue synder som haffue samme wrede opwocktt oc forschyltt, ther icke heller affstijllis, men meer oc meer forøgis, wden wij rette oss mett een sand wederkindilse. [c3a] Som wreden er stor, saa maa wij wiide att synderne ere møgett større, nar Gud er altiit naadelige wred, oc inghen tiid strengter effter wor onde forschylding, men aff een barmhiertig skonsill møgett offuerseer ther hand mett rette oc gott skieli motte haardelige straffe.

70

Offuer altt scall oss thet trøste oc hugsuale, att the oss saa hadtzelige beklaffe att wære Christo modstandige, ligerwiiss som wij mett samburde raad, oc een haand wille nw paa thet ny mett Jøderne korsfeste Christum, oc ligerwiiss som wij icke trode paa Jesum Christum, oc bekiende hanwm for then herre oc Gud, som haffuer frelst oc forløst all werden fra synd oc sorg, mett sijn haarde død oc pijn. Thet er forkyntt offuer all werden, oc betroett blantt alle christne folck, nogett nær ij femthen hwndredt aar, att Christus Jesus Gudtz søn, aff sijn himmilsche faders bud oc befaling, haffuer mett sijn hellige død oc pijn offuerwundett all werdsins synd, [c3b] thenom besynderlige till retferdighed oc salighed, som paa hanwm oc hoss hanwm haffue loffue oc tilliid, oc haffuer ther mett oprett eett aandeligt riige, sijn hellige kircke, som er alle christen mennischirs samfwnd, till een bestandig oc ewig salighed oc sieletrøst ther henne scall ij sandhed wederfaris, nar alle synder ere bestrijdde oc forslagne wdi samme Jesu Christi død oc pijn, mett een trofast kierlighed, oc een kierlig trofasthed, som klarlige beslutter, huore wij schule icke aldene sette loffue till Gud, men oc saa holde hanwm mett loffue.

Oc fordi maa thet wære een wnderlig ting, nar wij ere fødde wdaff christne foreldre, som haffue for oss wærett wdi Christo Jesu, oc wij mett thenom tro paa Christum Jesum, oc anammett haffue sacramentt wdi samme tro oc naffn, att wij her till dags schulde platt inthet wiide att siige wdaff Christo Jesu, oc hans ewige forschylding oc krafftige sacramentt, mett huilcke hand fordettingett haffuer alle 71 sijne [c4a] wduolde børen wdi sijn himmilsche faders hyldist oc wenschaff. Thi schule wij gierne fordrage theris spotsche mwnde mett eett gott taall, oc bekiende att theris blodige tale, oc klaffersche scriffter, ere Gudtz naadefulde riiss, oc barmhiertige attwardsill, att wij formedels sliig hoffmodig trang oc nød, motte wndgaa then ewige sorg oc død. Lader thet icke røre oss till nogett wtaall att the wdi mange maade saa wblugelige platzere oss, nar the giøre thet samme mod all christendoms helligthed, oc ther offuer icke heller spare himmelin end sije syndere her paa iorden. Nar the faa saa lenge robett att the sprecke aff hoffmod oc had, kwnne the end tha icke andett siige mett rette end att wij ere syndere, ther Gud kand dog naadelige anse, nar Gudtz søn taalde død oc pijn, icke for the retferdige som inghen læge haffue behoff, [c4b] men aldene the syndere till gode som tørste Gudtz mijschundelige naade, oc naadelige mijschund.

For meg siiger ieg nw oc altiit, kwnne the giøre meg wiiss, att theris gantsche handell er ænthen Gudtz ord, eller bewiislig mett Gudtz ord, tha will ieg icke aldene gaa ij theris samfwnd, men løbe oc springe, oc wære thenom anhengendis ij alle maade mett hand oc mwnd, liiff oc welferd. Huess handell the end nw bruggett haffue, er huerckin diwb att lære, eller twng att bære, wden wij formercke større wiisdom oc strengere leffnett end wij haffue her till dags ænthen seett, eller hørtt. Men fordi the haffue thet end nw icke bewiist, icke kwnne the heller her effter bewiise, nar the haffue lenge siiden giortt theris beste, wære seg ænthen mett scrifftt eller skiell, tha will ieg alle 72 mijne dage wære samme handell wbewaarett. Oc huess ieg haffde noghen tiid wærett samme handell biifældig, ænthen mett raad, [d1a] samtøcke eller brug, oc wore hanwm icke nw fra falden, tha schulde thet skee mett thet alderførste, nar thet er bode christeligt oc erliggt att offuergiffue een wchristelig handell, huoredan all kietterlig handell pleijer att wære, nar hand

rettelige besindis. Icke er thet heller troschaff oc fasthed att wele een kietterlig oc wchristelig handell icke offuergiffue, men thet er aff straghed oc staalthed att wære fortwilett, forbiistrett oc forsuffett. Att mange kwnne thenne handelss natwr icke besinde aff sijn begyndilse thet er mennischeligtt, men att kwnne hanwm icke nw bekiende aff sijn frucktt oc framdrecktt, thet er att bruge huerckin sind eller skiell, oc att haffue huerckin raad eller forstand, oc fordi att kwnne høre huerckin Gud eller scrifft, oc korttelige att siige, thet er aldellis att wære forblindett.

Then barmhertige Gud fordi giffue bode thenom oc oss een retsindig christen mening [d1b] wdi allting, oc een børlig wederkindilse. Er icke mijn mening god oc retsindig ij desse giensuar, giffue Gud att ieg thenom aldrig beslutter. Er hwn oc retsindig oc god, tha wnde meg samme Gud naade, sind oc mod till att fructsommelige bekomme desse giensuar, Gud till loff, meg arme syndere till syndtz forladilse oc salighedtz trøst, oc christendoms retferdige sag till hielp oc bestand, oc samme Gud giffue eder alle the raad oc sind ij bryste ther kwnne hielpe oc fordettinge hans hellige kircke wdi fred, kierlighed, rolighed, dygd oc ære, oc wdi Gudtz ewige 73 hyldist oc wenschaff, oc hand wære mett eder ewinnelige. Screffuett wdi Arhus wor herris himmelfartz dag anno domini M. d. xxx.

Første Capittel.

Huore eett fortacktt klafferij, oc een wrangelige digtett saffen er eett fwndamentt, oc een grwnd till thet gantsche Lutherij. [d2a]

Thet alsomfeijerste skjyn, som er indførtt wdi thenne Malmøs bog for een merckelig oc drabelig sandhed, er een stor forstockett oc forblindett løghen, dog witterlig mange Lutheraner, huar the ellers wille bruge thet skiell Gud thenom giffuett haffuer, oc wore aff straghed oc fortredenhed icke forsuffett. Besinde wij fordi samme løghen grwndelige, oc henne offuerweije wdi een retsindig mening, oc mett een christelig grantsche, forstaa wij strax boghens gantsche forbygning (huar mett hwn saa stattelige praaler) wære grwndett paa een løss grwndwaall, oc eett falst fwndamentt. Nar hwn taler om noger wduortelig handell som findis wdi siwnlige gierninger oc legomlige ting, som ere faste, wæggt, lesning, sang, kapper, krwne, korgang, tempill, altere, beledede, kleder, kar, klenodier, oc mett faa ord, alle the fantzwn, skick, ordiantzer, ceremonier, wedtagne [d2b] brug oc seedijr som ere brugede wdi then hellige kircke, siiden the hellige apostele ere affgangne, tha will hwn giøre oss wiise att the ere brugede wdi sliig een wrang mening, ligerwiiss som the ting ther oss kwnne retferdige oc salige giøre hoss Gud aff 74 theris eghen dwuelighed for wden een sand christen tro oc loffue, oc forwden Jesu Christi krafftige bod oc forløssen, naadelige forschylding oc bædring, mett sijn hellige død oc pijnne.

Oc fordi nar som bogen ther om taler, att Christus er all werdsins forschylding till ewig salighedtz trøst, oc all werdsins bod oc bædring till syndtz forladilse, saa att inghen mennischelig gierning kwnne desse støcker noghen tiid naa hanwm forwden, ligerwiiss som wij thet icke wiiste, oc inghen haffde thet heller wiist for thenom, tha begynder samme bog strax att hudstryge alle hellige mend, oc theris gantsche leffnett, ligerwiiss som thenom, ther mett sliige gier[d3a]ninger, brug, oc handell, wille bode forackte oc bespote Gudtz naade oc mijschund. Kand thet noghen tiid findis hoss christendoms lærefædre wnge eller gamble att the andett lære oc scriffue, nar the forstandelige hørnis oc læsis end att alle mennischins gierninger, legomlige eller aandelige, siwnlige eller wsiwnlige, ij huore skiøne the siwnis att wære, ere wdwuelige ting till mennischins salighed, wden the ere liiffactige oc behaffuelige aff then tro oc loffue som settis oc haffuis till Jesu Christi døtz oc pijnis werdschuld, krafftige bod oc bædring ther alting gør dwuelig, behaffwelig, oc tacknemmelig, ind for Gud faders ansigt, som noghen tiid behaffuis hoss Gud, ænthen till mennischins retferdighed, eller salighed. Oc saa er end tha all legomlig handell oc brug icke andett, end ænthen sande retferdighedtz teghen, eller oc een tucktemestere [d3b] oc giemmere mod synd oc syndige tilfælde. Kand andett som ieg sagde besindis, tha will ieg 75 ther fore gaa ij rette, mod alle thenom som wele eller kwnne tilltale.

Huar som nogre wforstandige skrømptere haffde end wbesindige predickett eller talett om gierninger oc legomlig handell eller brug, ther effter maa icke then gantsche christen kircke dømmis eller wredelige foragtis. Saa wiiss haffuer then hellige christen kircke altiid wærett, oc er end nw, att hwn fastelige tror oc meen thet wære santt som Christus taler hoss Lucam saa sigindis, Nar ij faa giortt alle the ting som eder ere befaledede, schule ij end tha siige, Wij ere wnøttige tienere. Er thette sagtt om Gudtz egne bud, som thet ij sandhed er, hwij schulde wij tha icke wiide, att mennischelige bud oc gierninger ere wnøttige, wære seg anthen till retferdighedtz, eller salighedtz handell. [d4a] Desligest haffuer then hellige kircke icke heller forglemdt prophetens ord, ther hwn daglige læss wdi psalterin, Herre (siiger hand) thu scaltt icke gaa ij rette mett thijn tienere, fordi huar thu thet giør, tha findis ther inghen retferdig for tith ansigt. Oc fordi sagde then

gode herre christendoms tro mand sanctus Augustinus, Wee scall offuergaa mennischins leffnett, ij huore helligtt thet siwnis att wære, om thet scall randsagis oc dømmis forwden Gudtz mijschund. Saa finde wij ydermere huore alle Gudtz helghen haffue, oc schule seg beklage paa thet siiste att the wore wnøttige tienere, oc haffde platt inghen forschylding hoss Gud ther the affwiiste, oc fordi tackede Gud for allting, oc begærede icke att gaa ij rette mett hanwm, men aldene wille the naadelige ansees, ligerwiiss som thet war oc naadeligtt, att the ænthen [d4b] 76 finge kwndschaft mett Gud, eller oc kwnne seg wdi noger maade føge effter Gudtz willie.

Oc huar desse ny predicanter haffde saa stortt omhygge for Gudtz retferdighed, oc saa stor græmmilse for mennischins salighed, som the haffue for eett nytt riige att oprette, oc eett weldigtt tyrannij att styrcke oc framdrage, tha motte the haffue stjillett all werdsins wildfarilse oc wrange meninger, mett desse faa ord, Mennischin worder icke salig aff sijn eghen tro, eller sijne egne gierninger. Men forwden tro oc gierninger, worder hwn dog icke salig.

Oc om troen først att tale, tha schule wij mercke, att then tale som nw talis aff mange om troen, oc sigis att troen aldene gjør oss retferdige, thet er werdige till himmerigis riige, er een falsk oc bedregelig tale. Oc som thet er farligtt att [e1a] siige wore gierninger forschylde himmerigis riige, saa er thet icke mijndre farligtt, att siige wor tro forschylder anthen retferdighed eller salighed, fordi ligerwiiss som berømmilse wdi gierninger er Gudtz naade oc mijschund for nær, saa er oc troens berømmilse samme Gudtz naade oc mijschund for nær. Then rette mening fordi baade om tro oc gierninger er sliig, att Gud aff sijn naade oc mijschund gjør oss retferdige formedels troen, oc salige formedels gode gierninger. Oc som gode gierninger ther ansees aff Gud till salighed, maa icke kaldis aldels wore gierninger, fordi the ere Gudtz gaffuer, saa maa icke heller een retsindig tro aldels kaldis wor tro, fordi hwn er Gudtz besynderlige gaffue. Saa siiger sanctus Jacobus, Alle gode gaffuer, oc alle fuldkommelige skencke [e1b] komme her offuen neder, fra then som er liwsins 77 fader, oc nar wij ere icke mectige eller dwuelige till att tencke nogett aff oss selffue, ligerwiiss som aff wor eghen magtt, men all wor dwuelighed er wdaff Gud, tha kand icke heller troenn (som er Gudtz gaffue) kaldis wor tro. Oc fordi att troen er een guddommelig gaffue, tha kaldis then retferdighed, som Gud oss giffuer formedels troen, rettelige Gudtz retferdighed ther wij oc ydermere formercke aff the hellige apostele tner saa bede Christum hoss Lucam, Forøg oc formeere oss troen, oc hoss Marcum rober een mand for sijn sønn till Jesum saa sigindis, Herre ieg troer, hielp mijn wantro. Oc fordi siiger Christus till Jøderne hoss Joannem, Fordi sagde ieg eder, att inghen kommer till meg, thet er, till mijtt kundschaff wden thet worder hanwm giffuett aff mijn fader.

Thi er thet nw saa farligtt att berømme seg aff troens werdschuld, som aff gierningers werdschuld, om wij thenom ansee for wor magtt oc mennischelig handell. Men agte [e2a] wij thenom att wære Gudtz gwnstige skencke oc gaffuer, oc oss att wære hans guddommelige reedschaft ther hand bruger formedels samme gaffuer oc skencke, tha maa wij oss berømme mett sancto Paulo, ther saa sagde seg att wære deelagtig wdi drabelige gierninger, att hand dog bekiende all ting wære schaffett oc giortt aff naadens biistand. Saa siiger hand, Jeg haffuer meer arbejddett end alle the andre, dog icke ieg, men Gudtz naade som war meg biistandig.

Oc om noghen will spørrie, huoredan then tro hwn er formedels huilcken Gud gjør oss retferdige, tha scall hand wiide att then tro er sliig. Hwn er effter eett santt kwndschaft som haffuis om Gud, 78 een fast tilliid, trøst oc loffue till Gudtz mijschund som oss er iett oc tilsagtt formedels Christum, ther beslutter eett santt kwndschaft, oc een wiss mening, ind paa Gudtz hellige løffte, ietter, oc tillsaffen, ther formerckis aff the ord som sanctus Petrus taledes saa sigendis, Formedels herrins [e2b] Jesu Christi naade, tro wij att worde salige oc frelste, ligerwiiss som the. Oc om noghen siiger, Huilcken er then iett oc tillsagde mijschund. Hwn er then mett huilcken Gud haffuer loffuett alle thenom salighed oc retferdighed, thet er werdighed till thet ewige liiff, som sette loffue mett een retsindig tro till hans eenbaarne søn Jesum Christum, wdi huilcken hanwm er eett kierligtt oc sønderligtt behaff, huar om Christus saa taler hoss Joannem, Saa ælste Gud werden, att hand wille giffue sijn eniste søn paa thet att huer oc een som tror paa hanwm scall icke fortabis, men faa thet ewige liiff. Oc samme Joannes scriffuer saa, Desse ting scriffuer ieg eder till, att ij schule wiide, huore ij haffue thet ewige liiff som tro paa Gudtz søns namffn, wdi huilckett ewige liiff er sliig glæde oc gott, att inthet øge haffuer samme glæde seett, oc inthe ørhe hørtt, eij kwnne heller nogett hierte begriibe, oc huar som findis huercken hwnger eller tørst, kuld eller fraast, sooll eller heede, swck eller grad, [e3a] rob eller noghen anden sorg.

Oc mett faa ord att siige, att tro paa Jesum Christum till salighed oc retferdighed, thet er først att tro oc wiide huore then ewige Gud, alsomeniste berørd aff sijn wbegriibelige mijschund oss till friihed oc frelsse som wnder wor første faders synd wore fordømmilsens børn, haffuer sentt her till iorden sijn 79 eenbaarne søn Jesum Christum, ther wdi een anammett mandom, ligerwiiss som eett wschydigt lam er offrijd welwilligen wdi døden formedels een haard oc wbegriibelig pijn, oc haffuer ther mett forwden wor forschylding bortt tagett all werdsins synder, thenom till gode som ther till sette liid, trøst, oc loffue, oc att hand er giffuen oc forraad ij døden for wore synder skyld, oc opstanden aff døde, oc farin till himmels hweden hand war kommen oss till retferdighed oc salighed. Thenne tro er een retsindig christen tro formedels huilcken wij aff Gud gjøris retferdige, salige, oc werdige till thet ewige liiff, [e3b] Gudtz iett, oc tillsagde mijschund. Thenne tro haffuer Christus paa alle steder lærtt wdi lesten, oc mett hanwm sanctus

Paulus oc alle the andre hellige apostele. Oc then tiid hand om thenne tro haffde møgett talett, tha swaredes samme apostele saa siigendis. Oc wij tro oc haffue sandelige wist att thu æst Christus Gudtz søn, Oc huore Martha haffde samme tro bescriffuer oss Joannes saa sigendis, Jeg trode (siiger Martha) att thu æst Christus Gudtz søn som æst kommen till thenne werden, for huilckin samme tro sanctus Petrus war oc saa loffuett aff Christo, then tiid hand bekiende oc tillstod, att Christus war then leffuende Gudtz søn.

Thette er christendoms rette oc sande tro formedels huilcken, wdi huilcken, oc wnder huilcken Gud gjør alle salige oc retferdige, som bliffue noghen tiid retferdige oc salige, oc thet gjør hand mett sijn naadis oc mijschunhedtz biistand, fordi samme [e4a] tro er een rett liiffagtig tro frucktbayrdig, oc haffuer fordi gode gierninger for eett børligett fooster ther 80 Ghennne bør att føde wdaff seg, fordi ligerwiiss som ther settis loffue till Gud mett een retsindig tro, saa holdis hanwm loffue wdi samme tro mett christelige gierninger.

Men nw fræmdelis om gierninger, oc att mennischin worder icke heller salig for nogre aff sijne egne gierninger, bewiiser bode scriffthen oc kirckins lerdom, oc thet giffuer oss oc saa wortt christelige skieli, nar thet er altiid gwnsteligt oc naadeligt, huar som icke giffuis liige mod liige, mett thet wederlaw som ij alle maade gjør fyldist. Men nar inthet mennische kand noghen tiid gjøre fyldist for then rijngiste gaffue som giffuis aff Gud, end sije for thenom alle, tha kand icke heller noger mennische haffue salighedtz forschylding hoss hanwm aff sijn [e4b] eghen gierning, huess fordi giffuis mennischin aff Gud, thet giffuis gwnstige oc naadelige aff Gudtz wsigelige mijschund oc godhed, formedels wor herris Jesu Christi wbegrijbelige kierlighed oc forschylding.

Men att inghen kand dog worde salig gierninger forwden, er oc saa merckelige bewiist wdi scrifften, att ther paa twijler inghen wden then som er Gudtz fiende oc sijn eghen salighedtz w wen, oc maa fordi mett liige gott skiell twijle att Gud er Gud. Gud loffuer inthe mennische salighed wden mett desse twenne wilkaar, Att ther scall settis loffue till hanwm, oc hanwm scall oc saa holdis loffue. Then setter loffue till Gud som aff seg selff, sijn eghen styrcke, magtt, wiisdom, eller riigdom haffuer inghen salighedtz trøst, men alsomeniste wnder een christen troes lærdom, oc wdi een stadig tro forlader [f1a] 81 seg ind till Gud, oc Gudtz guddommelige iett oc løffte, oc henger fordi paa hanwm oc hans wsigelige mijschund, mett eett dagligt haab, oc een ewig tillid, ligerwiiss som paa then ther aff sijn ewige godhed wden all mennischelig forschylding will begaffue sijne creatwr mett sijn himmilsche naade, oc alle the gaffuer som skifftelige ere hans wdwolde leemmgr till gode oc gaffen, oc ther wdi anseer inthe blott mennischis forschylding, men sijn ewige oc eniste søns Jesu Christi, ther mett sijn hellige død oc pijn er bleffuen een mijddeler oc een wederlawss mand emellom Gud faders børlige wrede oc werdsins wfordraffuelige synd, alle thenom till gode oc salighedtz trøst som sette loifue till hanwm, oc paakalde hans namffn, mett anger, græmmilse, oc had mod all synd oc Gudtz fortørnilse. Men saa aldene att sette loifue till Gud, oc [f1b] holde hanwm dog mett inghen loffue (ther kand dog neppelige skee om then loffue som settis till Gud er retsindig) thet er bode att wære een forrædere oc een bespottere mod Gud, oc hans guddommelige willie, ther oss kwndgiør is wdi then hellige scrifftt. Att holde hanwm fordi mett loffue, thet er att gjøre hans guddommelige willie. Att gjøre hans willie, thet er mett willig oc kierlig fromhed, oc from willighed, att holde oc mett gierning, flijttelige fuldkomme hans hellige bud, som er att gjøre thet som biwdis, oc lade thet som forbiwdis, thet er swmmelige att siige, att gjøre gott oc lade ontt. Om desse gierninger haffue wij iblantt mange sliige bud oc befaling lærdom oc exempill wdi hans hellige scrifftt.

Wdi Genesis bog scriffuis saa, Herren haffuer 82 anseett Abell oc hans offijr, men Chaim oc hans offijr haffuer hånd icke anseett. Oc till Chaim sagde herren saa, Om thw well gjør, mwne thu icke schule [f2a] anamme ther fore lønn, men gjør thu ijlde tha scall thijn synd strax wære for dørren. Wiismand siiger saa, Een wgudelig mand gjør wstadig gierning, men then som saar retferdighed, hans løn er trofast. Hieremias prophett, Ther er løn bereed for thijn gierning siiger herren. Fræmdelis siiger wiismand, Gode gierninger haffue een erlig frucktt. Fræmdelis, The retferdige schule ewinnelige leffue, oc hoss herren er theris løn. Fræmdelis, Gud scall wederlegge the retferdige lønn for theris arbeijde. Een anden wiismand, Mijschundhed scall wære huertt mennische redebon effter sijne gierningers forschylding. Daudid wdi psalterin, Jeg scall nreg wogte oc forware for mijne synder, oc tha scall herren wederlegge meg effter mijn retferdighed. Wdi Rutz bog scriffuis saa, Herren scall teg wederlegge for thijn gierning, oc thu scaltt anamme een fuldsom løn aff herren [f2b] Israels Gud, som thu æst kommen till. Mange hwndrede stæder finder mand sliige wdi thet gamble testamentt, oc wdi thett ny testamentt fattis oss icke heller theris liige. Saa scriffuer Matheus, Glæder oc frøgder eder, fordi eder løn er stor wdi himmelin. Wogter att ij gjøre icke eder almwise gierning for mennischins aasiwn, att ij schule aff thenom ansees, ellers faa ij icke løn hoss eder fader som er wdi himmelin. The schule icke alle ingaa wdi himmerigis riige som meg kalde herre, herre, men then som gjør mijn faders willie som er wdi himmelin. Huosomhelst ther giffuer een

83
aff desse allerringiste eenn drick kaltt wandn, tha scall hand icke mijste sijn løn. Kalde thenom fræm som haffuearbeijdet oc giff thenom theris lønn. Wijlthu till liffuett ingaa, tha holtte budorden. Jeg war hwngrow, oc ij gaffue meg æde, [f3a] tørst oc ij gaffue meg dricke etc. Kommer fordi ther mijn fader haffuer welsignett oc anammer thet riige som eder er bereed fra første werdsins begyndilse. Joannes scriffuer saa, The som gjorde gott schule fræmkomme oc opstaa till liffuett, men the som gjorde ontt, schule opstaa till fordømmilse. I ere mijne wanner om ij worde giørindis huess ieg biwder eder. Sanctus Paulus scriffuer saa, Gud scall wederlegge huertt mennische effter sijn gierning. Heder oc ære schall skee huer oc een aff thenom, som

giøre gott. The som høre loghen ere icke retferdige for Gud, men the som giøre effter loghen schule bliffue retferdige. Huertt mennische scall anamme løn effter sitt arbeijde. Alle schule wij stædis oc obenbaris for wor herris Jesu Christi domstool, paa thet [f3b] att huer scall thet hiembære, som hand selff haffuer wdi legommett bedreeffuett, wære seg ænthen ontt eller gott. I schule wandre børlige, wærendis Gud tacknemmelige wdi alle maade, oc frucksommelige wdi alle gode wærck. Huadsomhelst ij giøre, thet schule ij giøre aff een hiertelig willighed, anseendis Gud oc icke mennischin, wiidendis att ij schule aff herren anamme eett arffueligtt wederlaw. Eder salighed schule ij forarbeijde mett frøcktt oc fare. Gud er icke wretferdig, att hand will forglemme edertt arbeijde oc wmage som ij aff kierlighed haffue eder tilltagett. Welgierning oc rwndhed schule ij icke 84 forglemme, mett sliigtt offijr forschyltis Gud. Saa scriffuer oc sanctus Joannes, Mijne børen, lader inghen bedrage eder. Then som giør retferdighed, hand er retferdig, [f4a] som then retferdig er (hand meen Gud som altiit giør retferdighed). Wogter eder selffue, att ij thet icke forspijlde, som ij giortt haffue, paa thet ij motte faa een fuldkommelig løn. Sliig tale oc mening findis her oc der wdi then gantsche scrifft, ther klarlige bekiende att Gud haffuer løn oc wederlaw for tieniste oc tucktelige gierninger som giøris effter hans guddommelige willie.

Desse gierninger fordi som beslutte all kierlighed ere sliige att thenom forwden bliffuer inghen salig, om the haffue tiid oc stwnd, lempe oc orsage, oc dog witterlige oc fortredelige forsømmis. Men nar wij finde wdi scrifften, som wij paa mange stæder finde att sliige gierninger ansees aff Gud mett noghen gwnst, løn, oc wederlaw, tha schule wij icke tro att the haffue sliig forschylding aff theris eghen natwr, eller aff noger mennischelig magtt, sind, fornwfftt, eller [f4b] wiisdom, men aff Gudtz iett oc tillsaffen, ther saa taler wdi scrifften, Giør thu then eller then gierning, tha scall ieg giffue teg sliig oc sliig løn. Thi ere wore gierninger som giøris aff Gudtz biistand, oc effter Gudtz willie, Gud een formaning, oc eett tucktigtt kraff paa hans hellige iett oc tillsaffen. Oc nar sliige gierninger ere een leffuendis tross sande frucktt, tha kaldis the gierninger (huoredanne inghe wantro mennischer kwnne noghen tiid giøre) oc fordi gode, att the ere aff Gud, som er natwrlige god, oc mett sijne raad, indskwd, oc tillschynde wiircker wdi oss samme gierninger.

85

Oc nar ther fordi siiges att mennischins gierninger, er for Gud wdwuelige till salighedtz trøst, tha er thet santt oc scall tillstaas. Thet som er aldene mennischins, er altiit wdwueligtt, men gode oc christelige gierninger, ere dog dwuelige till mennischins salighed, oc fordi [g1a] kaldis gode, att the ere aff Gud, och christelige att the giøris effter Christi bud oc befaling, till huilcke hand mett sijn naade er oss bode raad oc ophoff, trøst oc tillskynde. Wdaff sliige gode oc christelige gierninger scall dog inghen berømme seg, att hand scall icke falde wdi eett forfengeligt hoffmod oc lade seg nogett tycke, ligerwiiss som hanwm sømmede ther fore ænthen agtt eller ære. Tencke wij daarlige noghen gierning vvære giortt aff oss, aff wor wiisdom eller magtt, som er agtt oc ære wærd, tha scall samme tancke slass for hoffuedett mett sancti Pauli ord, ther saa sagde siiden hand haffde fortald mange merckelige ting oc huerff hand war brugett wdi, Thet haffuer dog icke ieg giortt, men Gudtz naade som war meg biistandig. Oc huar som mange ther nw ij thenne tiid besynderlige møgett scriffue, tale, oc predicke om troen, oc troens synderlige krafft oc ære, haffde thet giortt børlige, beschede[g1b]lige, oc retsindelige, oc then ene sandhed icke fordyld mett then anden, tha wore møgett mijndre forbiistring, twrjll, oc wildfarilse iblantt simpell oc wforstandige folck end ther nw er. Nar the siige att wij bliffue retferdige oc salige formedels troen, om the end saa wele siige, tha siige the well thet sorn santt er, huar the icke tillsette aff theris egett een falsk glose, som er then blotte oc bare tro, huar mett mange simpell 86 mennischer saa bedragis oc skyndis fra thet som gott er, att the aldelis leffue forwden all Gudtz frøcktt, oc ere huerckin erlige wdi leffnett, eller tucktige wdi nogre gode gierninger.

Dog wiide well mange aff thenom thette wære then hellige scrifftis eendrectelige beslutting, att troen forwden kierlighed oc gode gierninger ther troen wijrcker formedels kierlighed er aldelis wnøttig oc wdwuelig till noger mennischis salighed. Oc fordi ligerwiiss som gierninger ere platt wdwuelige, ihuore skiøne the siwnis for mennischin, wden the giøris [g2a] wdi oc wnder een retsindig tro, saa er oc troen thenom forwden aldelis wdwuelig, oc icke anderledis nøttig end thet træ som praaler mett løff oc blomster, oc giffuer dog inghen anden frucktt aff seg.

Wdaff thette føge fundamentt, kand nw huer god mand som haffuer sind oc skiell wiide oc forstaa, att huess ther scriffuis wdi then Malmøs bog blantt the tree hoffuett sager om mennischins selfdictede Gudtz tieniste (som boghen henne kalder) er altsammen eett gammiltt had, een wnøttig tale, oc eett santt klafferij. Christendommen som er then rette christen kircke, haffuer huerckin wærett forstockett, eller forblindett (som then forblindede oc skendtz bog will siige) wdi disse ting eller theris kwndschaft. Thet samme som scrifften lyder om mennischins gierningers wdwelighed bekiender oc saa then hellige kircke wdi sijne daglige bønner, ther wij kalde collecter, oc mange lyde wdi sliig mening, O thu aldermectiste [g2b] oc ewige Gud som weest oc seer att wij haffue inthe salighedtz bestand aff 87 wore egne gierninger eller magtt, giiff oss fordi thijn naade att wij aff thijne raad oc indskud kwnne bode tencke, tale, oc giøre effter thijn guddommelige willie. Wdi sliig mening bedis oc læsis wdi then hellige kircke wdi mange bønner oc collecter, oc fordi tror ieg att then ther saa beder anseer inthet andett end Gudtz naade oc mijschwnd, trøst oc biistand, oc fordi driister huerckin paa Gudtz bud eller gode gierninger, oc møgett mijndre paa kappe eller krone, faste eller læsning, wægtt eller korgang, ther icke ere andett end wiide oc wilkaar, tucktt, gæmme oc een børlig oc qwem orsage, ther oss schule giøre wledige till att wære wdi synd oc syndige orsager. Men nar her om scall fræmdelis ydermere scriffuis, tha lader ieg ther mett nw betemme.

Om then første hoffwijtt sag. Ca.ii.

[g3a] Then første hoffwijtt sag till werdsins blindhed siiger boghen att haffue wærett scrifftens oc Gudtz ordtz wanwittighed, forsømmilse oc wrange brug. Thet er nw saa santt, att huo thet wille negte, tha motte hand mett liige gott skieli negte steen att wære haard, oc wantn att wære waatt. Sancta Birgitta (dog att hwn kaldis bode kierling oc trolkoone) haffuer oc sagtt att scrifftens forsømmilse er een stor sag till thet hoffmod som nw brugis Gud oc then hellige kircke emod. Oc fordi att euangelium haffuer huerckin wærett læst eller holdett, tha siiger hwn att thenne Gudtz plage schulde komme som nw er for øghen, oc trwsere then hellige kircke till bod 88 oc forbædring paa thet siiste. Silden att welde oc magtt forswffett aff gijrighed, haffuer oss indførtt wdi then hellige kirckis læn oc rente wanwittige prester, tha er Gudtz ord kommett wdi glemme oc forsømmilse. [g3b] Silden att lærde mend, oc qwemme till lærdom haffue inthet wærett anseede mett ære oc ophold, tha ere scholerne forsømmede oc mange haffue tagett paa wraad, oc wdaff mijshaab, eett forbiistrett sind, oc een forswffett conscientze, giffuett seg till kietterij oc andre splijacktige samfwnd, oc ther fore er Gudtz ord ænthen forsømmett, eller oc wrangelige brugett. Siiden att bisperne haffue betroett sijne ærchedegene till att prøffue oc randsage theris qwemhed som schulde worde prester, oc haffue icke selfue seett till mett, tha ere alle land opfylte mett wanwittige prester, bode embedett till stor smaahed, oc then menige christen kircke till een wbodelig schade, nar Gudtz ord er ther offuer bode forsømmett oc afflagtt. Men fordi att thenne brøst kand raadis bod, nar Gud will giffue kirckins forstandere ther till raad oc sind, tiid oc ro[g4a]lighed, tha er then hoffwijtt sag snartt till inthet giortt. Huess andre wilkaar oc omslag boghen bescriffuer oc bewæffuer mett mange løse oc wnyttige ord haffue aldelis inthe paa seg, dog att hwn drager ther till nogre wijtnisbyrd aff propheterne, ligerwiiss som inghen blantt kirckins lærefædre haffde noghen tiid wiist wære skrømpterij oc skalckhed att loffue Gud mett mwnden, oc ære hanwm wdi andre siwnlige oc legomlige ting, men aff eett wgudeligt hierte. Forsømmilse haffuer ther wærett wdi christendoms handell, som altiid findis iblantt iørderigis ting, men 89 saa groff oc forstockett blindhed haffuer ther icke wærett, att the wiise haffue iw wiist forskiell, bode paa synd oc dygtt, paa skrømpterij oc klar sandhed, oc thet samme fra seg lærtt, bode mett scrifft oc tale, ther wij oc kwnne formercke hoss [g4b] the mestere som ænthen ere bewaande wdi Aristotelis bøger, eller oc wdi then ny Theologia som boghen kalder effter almen dig tale Scolasticam theologiam end siige hoess the gamble forfædre som haffuer scrifften møgett nærmer efftergangett.

Om then anden hoffwijtt sag. Ca. iii.

Then anden hoffwijtt sag siiger boghen att haffue wærett mennischins eghen wiisdom, skieli, fornwfftt, oc gode tycke, oc icke effter Gudtz wiisdom, Christi ord, oc then helliandtz raad. Thet er dog icke nock att boghen saa siiger, men hwn schulde thet oc saa bewiise. The som negte mennischins friihed siige oc saa, att kirckins lærefædre haffue screffuett oc lærtt mennischin att kwnne worde salig wdaff sijn eghen magtt, frij willie, raad, sind, skiell, oc gode tycke, thet er dog icke santt the siige. [h1a] Saa mange som giffue mennischin nogett till forne wdi friihed, skiell, sind, raad, oc fornwfftt (ij huore sanctus Paulus siiger, att the hedninge som icke haffde kwndschaft mett Gud gjorde dog natwrlige thet som børligt war effter loghen), tha haffue the iw sagtt att inghen behaffuelig gierning for Gud kand anheffwis (møgett mijndre giøris eller fuldkommis) wdaff noger mennischis friihed, sind, skiell, raad, eller 90 fornwfftt, forwden Gudtz synderlige hielp, trøst, oc naadelige biistand. Aldrig haffue the heller screffuett eller lærtt noghen sand eller retsindig gudelighed, att wære wdi siwnlige, legemlige, eller wduortelige ting, ther ere meer teghen oc een amijndelig wnderwiisning till gudelighed, end noghen retsindig gudelighed, ther haffuer sith fantzwn wdaff tro oc kierlighed induor[h1b]telige wdi hierte oc samwittighed, oc icke wduortelige wdi legemlige oc forfengelige ting. Huar till theris egne bøger ere thenom eett santt wijtnisbyrd, oc saa the lærefæders som wærett haffue nw wdi fijre eller femhwndrede aar, att the wore icke forblindede wdaff theris egett tycke, men gantsche well wiste forskiell paa retsindig Gudtz tieniste oc paa skrømpterij, oc huore the saa giffue magtt eett erligt smykke wdi kirckir oc tempill, att the dog merckelige straffe oc fordømme offuerflødig tæring oc wnøttig bekaastning paa belede oc wægge, paa stocke oc steen, then aandelige dyrckilse som Gud teckis for allt, oc fattige mennischer Gudtz leffuendis tempill ther offuer aldelis forglemde oc forsømmede.

Oc fordi huess desse ny swermere (som nw mett theris gode tycke wele reformere all werden) tale om

sliig mijshandell haffue the fwndett hoss samme lærefædre, men dog [h2a] thet wddragett wdi een ond mening, oc formeerett mett offuerord, oc skendtz tale (att thet som gammiltt er schulde siwnis nytt) som samme lærefædre haffde foregiffuett bode mett god lempe, oc wdi then alderbeste mening.

Att thet er icke obenbare lærtt oc kwndgiortt hoss alle christen folck, er skeed bode wdaff 91 wanwittighed, oc fordi att the beste oc ædilste gamble fædris bøger wore icke wdgangne, før end the nw wdkomme wdi desse siiste dage silden prenterij er paafwndett. Oc fordi ligerwiiss som euangelium haffuer wærett forsømmett, oc icke brugett, huerckin mett læsning eller handell, forstand eller brug, saa haffue icke heller the drabelige oc retsindige lærefædre wærett wdi hender, wden hoss nogre faa mend, som haffue leffuett wdi the land ther haffde waell paa gode scholer, store librij, oc mange bøger.

Huess ther findis fordi att wære forwandlett [h2b] wdaff een legomlig icke snijllhed, men blindhed fra Gudz aandelige oc retsindige dyrckilse, then brøst haffuer icke wærett hoss helgen kirckins forstandere oc lærefædre, men hoss nogre wanwittige skrømptere oc wlerde mend, ther haffue dog meer farid wild wdaff een simpell groffhed end noger ondschaff, eller witterlig straghed, ther wij nw kwnne mercke paa mange, nar the ere saa fromme, att the lade seg nw gierne siige, oc rwndelige bekiende theris eghen brøst, oc fordi maa icke then gantsche christendom foragtis aff nogre wanwittege folckis eller gijrige mendtz ænthen wildfarilse eller mijsbrug.

Thet boghen fremdelis siiger, att wij haffue agthet oc holdett bisper, prester oc mwncke, gode aff kleder, krone, haar, læsning, messe, oc wduortis lydilse for mennischin, ij huore the haffue ther offuer wærett wlærde, gijrige, daablere, dranckere, bolere, [h3a] oc wdi andre maade wgiernings mend, siiger hwn oc wsantt som møgett andett effter sith egett gode tycke. Wij well wijde att synd er synd, oc mett huad wilkaar wdygd er wdygd. Oc som kleder kwnne 92 mennischin icke fordømme, ij thet the ere kleder aldene, saa giøre the heller inghen salig, wden huess børligt er, att huer haffuer kleder effter sith embede, skick, oc statt, paa thet att wduortelige ting oc fantzwn paa kleder oc krop kwnne wære astadighedtz, ydmiughedtz oc wschuldighedtz sande oc wiisse teghen. Staalne kleder, røffuede kleder, oc høgfærdige kleder, wnyttige kleder, øffuerflødige kleder fordømme mennischin, icke fordi att the ere kleder, men fordi the haffue syndige wilkaar, bode wdi affwell oc brug. Saa fordømmer icke heller mad noger mennische fordi hand er mad, men fordi hand syndelige afflett brugis oc saa syn[h3b]delige, icke till eett nøtteligt tarff, men till leckerhed oc offuerflødighed. Offuerflødighed oc leckerhed, praall oc hoffmod ere fordi synd, oc icke mad eller kleder, men ther om eett andett sted nogett wiidere.

Then tredie hoffwitt sag. C a. iiij.

Then tredie hoffwitt sag till werdsins wildfarilse siiger bogen wærett haffuer att wij haffue seett mett fremmede øghen, oc icke mett wore egne øghen, hørtt mett andre folckis ørhen, oc icke mett wore eghen, føld oc tagett mett fremmede hender, oc icke mett wore egne hender etc. Effter thij the kwnne icke diwbere see wdi een steen end andett folck, oc icke heller diwbere wdi then hellige scrifftt oc Gudtz lønlige domme end then hellige kircke, som wærett haffue hellige apostele oc martijres, bisper oc confessores, oc andre mangemaall twsinde bode leeg 93 oc lærd, tha formwuer ieg, att huo som seer thet [h4a] samme the haffue seett, oc høre thet samme the haffue hørtt wdaff Christo Jesu, oc wdaff then helliandtz raad oc indskud, hand seer icke mett fremmede øghen, oc icke hører hand heller mett fremmede ørhijn. Oc fordi tror ieg wisselige, att nar hand tror huess the haffue lærtt, oc giør effter samme lærdoms wnderwiisning, theris exempill oc gierninger, tha er hand forwden ald fare.

Jeg lader meg altid giøre wiiss, att alle the ting som kwnne fræmdrage thet hellige euangelium, ther till mett kwnne forde oc fremme the store oc drabelige Gudtz bud, ere wedtagne blantt christett folck, icke fordi the wore selffdigtede ting aff mennischins sind oc gode tycke, men fordi att the ere først foregiiffne aff Gudtz raad oc indskud, dog saa att the schule alle grantschis oc randsagis, prøffuis oc forfaris mett scriffteligt skiell. [h4b] Siiden nogre hoffmodige sind, som stwndede effter agtt oc ære, magtt oc welde, wille see diwbere wdi scrifften, end the hellige apostele oc theris retsindige discipele haffue giortt, oc fordriistede seg till att randsage oc grantsche thet som the icke motte, tha ere the forbiistrede aff hoffmod oc dierffhed. Oc mett faa ord, ther wdaff ere alle kietterg begynte, oc wdrote wdi then hellige kircke, att nogre dierffue mend seg fordriistede wdaff een flux natwr oc eett skarptt sind, oc wille fordi see diwbere wdi scrifften end behoff giordis, eller sømmeligt war, eller then hellige kircke haffde giortt for thenom. Oc wdaff inghen ting bemerckis desse ny mijshandlere meer att wære partiische folck, end aff thenne hoffmodige dierffhed, oc wdaff thet 94 dierffue hoffmod, saa att the ere nw allerede for sarnme sag attskilde wdi mange parthij, ther mett thet første wore wdi thenne ny handell bode eensindige oc eendrectige. [i1a]

Then tiid the lode seg nøije mett Luthers øghen, oc saage thet samme hand haffde seett, tha giorde the eett mett hanwm, oc hand mett thenom. Men siiden the begynte att see nogett diwbere end hand haffde seett, oc randsage thet hand icke end torde, tha ere the selffue attskilde, wdi mōgett større twedragtt, end ther noghen tiid war wdi then hellige kircke blantt hennis lærefædre, fordi huess twedracktt mellom thenom wærett haffuer, er wdi sliige stōcke lerdom, att som the icke saare forde eller fremme mennischins salighed, saa kwnne the henne dog huerckin schade eller forspille. Men huess twedracktt som findis eblantt desse ny mijshandlere, hwn er wdi saa store oc drabelige ting, att wdi thenom kand icke faris wild, wden mett siele waade oc mett salighedtz fare oc forargilse. Ther som wij haffde tillforen Lutheraner, haffue wij nw Carolstadianer, Oecolompadianer, Swinglianer, Storckianer som [i1b] Luther kalder selff Anabaptister, forwden andre Suermere som ere wdi attskillige parthij saa twedracktige wdi blodige oc hadtzsche meninger, att the huerckin wdi eett landschaff, eller een by, eller eett hwss kwnne wære offuer eens mett theris handell oc lerdom. Oc wden twijll scall thet her effter skee, att iw dess fleer driistige oc skarpsindige mend ther falde wdi thenne ny handell, dess meer partijsche schule the worde, fordi huer aff thenom will see nogett meere mett sijne egne øghen, end the 95 andre haffue seett fore thenom. Thette er tha icke fordi sagtt, att wg schule icke oc selffue haffue eett øge hoss ørhijn oc alle sind wdi the stōcke handell som ere wor salighed anrōrindis, nar scrifften biwder oss, att wg alting schule grantsche oc forfare, oc besynderlige om then aand er wdaff Gud som oss will nogett foregiffue wnder salighedtz skjinn, ænthen wdi giōrinde eller ladinde, men att wij [i2a] schule oss icke fordriiste till att randsage thet wij icke maa, oc thet som er icke storlige aff nōd.

Saa saare maa wij icke forackte apostele oc apostelige mend hellige martijres, bisper oc lærefædre, christendoms mestere oc wnderwiisere att wij schule haffue twijll oc mijstancke paa theris gantsche handell, leffnett oc lærdom, ligerwiiss som sliige ting haffde aldels inthet stadfeste aff gammill grantsche oc forfaring, effter thij for oss wærett haffue saa mange christne raad oc forsamblinger, ther haffue skelnet oss santt oc wsantt, rett oc wrett, gudeligtt oc wgudeligtt, kietterij oc een retsindig christen lerdom. Att giøre thenom alle wgiilde oc wdruge kand alldrig wære bestandigtt, ænthen mett scrifftt eller skieli, fordi att Gud haffuer selff giortt thenom geffue oc gjilde, mett sijn hellige aandtz biistand, oc mett saa drabelige hellighedtz willkaar. [i2b]

Oc att samme Malmōs bog indfører fordi nogre stæder aff scrifften (som ere talede mod wgudelige iøder, mod wbesindige øgenskalcke, oc mod æregijrige skrōmptere) oc drager thenom ind paa then hellige kirckis tieniste oc gudelighed, ligerwiiss som hwn icke wiiste huad hwn giorde, thet er giortt wden twijll wdaff een haard, strag, oc forbiistrett 96 conscientze, ther seg haffuer foresætt, att wele mett hadtzhed oc fiendschaff wære modstandig, altt thet som then hellige kircke giør eller haffuer giortt, wære seg huad mening thet er skeed wdi. Thet haffuer then hellige kircke oc hennis lærefædre lenge wist att inghen Gudtz tieniste er retsindig oc aandelig wden then som er bestandig wdaff een fast tro, oc een christen kierlighed. Icke findis heller nogre lærefædre, som giffue kirckins legomliige oc wduortelige Gudtz tieniste magtt, fordi hwn eniste legomlig er, men fordi hwn brugis wdaff [i3a] kierlighed wnder een retsindig tro. The well wiide, att all behaffuelighed, oc all dwuelighed for Gud, som er wdi sang oc læsning, wægtt oc arbeijde, messe oc knæfald, oc anden legomlig øffwilse haffuer sijn bestandighed wdaff een retsindig christen tro, oc wdaff een willig kierlighed, oc een kierlig willighed.

Fræmdelis will boghen giøre oss wiiss huore thet er synd att siige messe, siwng, oc læse oc holde anden tieniste wdi christendoms tempill for gijrighed skyld, ligerwiiss som thet stōcke syndig handell, haffde hertill dags wærett forduld wdi then hellige kircke, oc wore alldrig tillforen lagtt paa sijnde.

Saa er thet oc gijrighedtz synd att scriffue løgenacktige bøger, att predicke oc lære falsche lerdomme for penninge, men ther taler boghen inthet om, dog (dess wær) att mange thet nw oc saa giøre wdi thenne [i3b] forgiffte tiid.

Wdi sandhed findis mange som dyrcke Gud aldene mett mwnd oc læber, mett wduortelig tieniste oc ceremonier, anseendis meer sijn fordeell oc profiitt end Gudtz loff oc ære, men ther fore maa then 97 gantsche christendom icke foracktis eller fordømmis, ther haffuer eblantt then onde hob hafftt saa mange gode oc drabelige mend, retsindige bode wdi mening oc gierning.

Thet nagger boghen saare, att thet menige klerckerij ere wdi agtt oc ære wdaff embede oc Gudtz tieniste, hoss then menige christen kircke, fordi ther wdoffuer agtis oc æris the onde mett the gode, som ere dog wwerdige noghen ære. Att saa skeer kiendis ieg gierne, men thet er dog mijndre sielefare, att lade the onde nyde the gode gott att, end for the onde skyld att forackte oc fordømme bode onde oc gode, oc tilltage seg then dom, ther Gud aldene tilhør, oc sandelige att siige, att lade the onde nyde the gode gott att, er aldels inghen sielefare, [i4a] fordi thet er een tilbørighed.

Then som icke kiender mennischins hierte oc tancker, er hanwm gantsche raadeligtt, att hand icke fordømmer noger mennische wdi the gierninger, som ere icke anderledis onde eller gode, end wdaff een wrang eller retsindig mening. Huoredanne alle the brug ere, som findis wdi ceremonier oc andre wduortelige ting, som høre till een siwnlig Gudtz tieniste, dømmer hand end stwndwm rett, som then giør ther pleijer att gijsse oc gætte, tha dømmer hand dog offte wrett, oc er fordi een wredelig dommere. Huar fore sanctus

Paulus icke will att wij schule nogett dømme før end herrin igienkommer som scall obenbare then hemelighed som nw er wdi mørcke, oc kwndgiøre the raad som nw ere wdi hierternis lønlighed, oc tha scall huer mand skee loff aff Gud.

98

Om Gudtz ord huar wdaff boghen seg berømmer, ther nw haffuer giortt thenom saa wiise paa alting, oc om messen ther samme bog siiger att wære brugett emod sith første [i4b] indsætt hwn haffuer wd aff Christo Jesu scall her effter nogett talis mett wiidere beschede. Men huess spotsche ord oc anden løss tale som findis wdi samme bog paa alle blad oc hoss alle article offuerseer ieg gierne, nar the andett icke ere end wiisse teghen till een fortwijlett oc forbiistret conscientze ther icke søger noger mennischis wellferd oc salighed, men schade oc forderffue.

Om forwandling paa messe rente. Ca.v.

Thet er icke nock att boghen fortellier huore rente oc godtz er forwandlett, som war giffuett till messe oc Gudtz tieniste, men hwn schulde bewiise mett scrifftt oc skiell att the folck thet haffue giortt motte saa giøre then menige christen kircke wberaad oc watsappord. Desligest mett huad skiell the motte bryde breff oc segell, oc till inthet giøre gammill lawheffd, som war oc er stadfest mett Fursterlige priuilegier, handfestning, recesser oc friiheid. Huad skiell [k1a] kand thet wære att then wschuldige messe schulde affleggis oc omkuld kastas for nogre gijrige presters skyld?

Dog att mange prester ere gijrige, kiøbmend, aagerkarle, toldere, wedtzlere som er att bruge then syndige handell ther kaldis Simonia, icke ere fordi messer oc gudztieniste fordømmelige ting. Att messen 99 syndelige brugis, er icke fordi, att hwn kand eij anderledis brugis (som hwn ij sandhed brugett er, oc end nw brugis aff mange gode prester) men huess brøst som findis wdi then mijshandell, findis icke hoss messen, men hoss skrømpere, oc hoss thehom som ere wrangelige christen.

Oc fordi om noger god mand, ther siiger oc holder messe, haffuer ther fore een erlig forsiwn, oc eett børlygtt ophold, icke er sliigt ophold meer gijrighedtz handell, end thet ophold huar fore een anden scriffuer, læss, eller predicker, oc sønderlige nar the ere wdaff rett preste willkaar. [k1b] Mange gode mend haffue forseett theris egne børen, wanner oc tienere, mett godtz oc rente, icke aldene fordi the schulde siige messe, men att the schulde haffue eett erligtt ophold att leffue oppaa wbekwmrede mett werdsins handell ther thenom kwnne behindre oc bedrage fra then rolighed oc tryghed, som gudelige bøner, messer oc anden aandelig tieniste haffuer behoff. Icke kand ieg forstaa wdaff noger scrifftt, eller nogett skieli att sliig mening er wchristelig.

Att Christus foriagede wdaff thet Jødische tempill, handell, kiøbmandschaff, oc wedtzlerij, er icke exempill till att afflegge messer oc Gudtz tieniste wdi wore christne kircker, eller till att berøffue prester oc tempill wdaff godtz oc rente. Men thet er een lerdøm, oc een wnderwiisning till att foriage oc fordriffue wdaff then hellige kircke, gijrighed, aager, swrfittighed, kiøbmandschaff, wedtzlerij, oc anden sliig mijshandell. [k2a]

Wij læse att Christus thette giorde, men att hand fordi afflagde the embede oc then tieniste som 100 behørde till tempelett læse wij icke, fordi hand saa sagde, Saa er ther screffuett, Mitt hwss scall kaldis eett bede hwss, men ij haffue thet forwandlett till een røffuere kwle. Thi wille hand icke att presternis rente schulde thenom fordi berøffuis, oc fra tagis, men att theris gijrighed oc swrfittighed schulde forstøns, affleggis, oc forkorttis. Desliigest schule the oc saa giøre som christelige wele reformeere oc forbædre huess brøst ther findis wdi christendoms hellighed, oc børlygtt er att hwn bædris scall, afflegge oc affstyre syndig handell, men lade dog embede, christelige skick, oc ordiantzer bliffue wed magtt, att the kwnne siwnis att wære een synde fiende oc forhadere, oc icke Gudtz loffs fortrøckere, eller oc noger mennischis forderffuere.

Sanctus Hieronijmus laster oc straffer [k2b] mijshandell oc gijrighed, wnyttig oc wborlig kaast oc tæring, paa bielcke oc wægge, fattige mennischir som burde att leffue paa kirckins rente, oc wnder kirckins forsuar oc beschermilse, ther offuer forarmede, forsømmede, oc forglem de, men messen foriager hand icke wdaff Gudtz tempill. Icke raader hand heller, att anden Gudtz tieniste scall forstøris oc nederleggis.

Bogen taler ther inthet om, att then rente som ij eller iij prester tilforne leffde paa, haffuer nw een wnder hender till sith ophold wdaff desse ny predicanter oc mijshandlere, oc thet kaldis dog icke gijrighed, men Gudtz ord.

Thu scaltt wiide fromme læsere att huess ieg her scriffuer om Gudtz tieniste, eller oc optegner till att

ydermere forscriffue, nar tiiden bør seg mett wiidere 101 oc sterckere beschede, gjør ieg icke wdi sliig mening, att ieg will ænthen wære forsuar eller patron [k3a] till noger synd som kand findis blantt thet menige klerckerij, wære seg ænthen gjirighed, wedtzlerij, bolerij, eller huess mijshandell som wære kand Gud emod.

Mijne egne synder will ieg huerckin orsage eller forsuare, alsorneniste begær ieg att the naadelige maa handlis, oc icke mett meg fordømmis, mijldelige forladis oc icke strengis. Thet wnde meg Gud, att ieg motte saa bædre oc afflegge thenom wdi Jesu Christi krafftige bod oc bædring som ieg haffuer nw wdaff Gudtz sønderlige naade lærtt att kiende thenom. Thette siiger ieg fordi, att mange siige meg att giffue thet magtt for wild oc wenschaff, som er dog wfordraffueligt, oc ther meg fordi burde att affstyre, bode mett haand oc mwnd. Thet er icke synder wij trette om, men diwbe oc drabelige lærdomme. Att dræbe synd oc folck, thet er icke eett. Att reformeere mijsbrug oc mijshandell, oc forstøre drabeliige lærdomme, som ere een stor deell, grwnd, [k3b] oc bestand till christendommens tro oc loffue, salighed, oc welferd er icke heller eett. Jeg bekiender rnijn faakwndighed gantsche gierne, icke er ieg heller saare diwb wdi drabelige raad. Men huess mijne raad kwnne tha nogett hielp mod synd oc syndige handell, schule the altid wære wsparde.

Een fattig raadgiffuere maa ieg wære effter scrifftt oc skiell, oc mett kierlig lempe oc christelige wilkaar handler ieg gierne. Men att wære een forødere, een fortregere, een weldenær, oc een forderffuere haffuer ieg huerckin sind eller mod. Icke finder ieg 102 heller wdi mijne testamentt, huerckin thet gamble eller thet ny, att ieg andett maa gjøre. Icke will ieg heller noghen tiid andett gjøre. Paa fleschebenckin, huar ieg kand icke wndwijcke bode, tha will ieg møgett heller wære offijr end bødill, thet er, Jeg will møgett heller hende schade, end gjøre schade. Saa lyder all then hellige scrifftt som ieg haffuer ænthen hørtt eller læst.

Om then skick paa Christi natword som er Messen. Ca. vi.

[k4a] Her bescriffuer boghen huore Malmøs by haffde lenge forbiid een christelig reformatz paa mange mijsbrug, oc serdelis paa messen wdaff menige christendoms raad, ligerwiiss som thet raad, nar Gud haffuer forseett att thet holdis scall, schulde encke forstøre messen. Oc siiger hwn att the ere trengde obenbare wdaff Gudtz ord, att kwnne icke nw lenger biide, effter samme christne raadtz forbædring, nar the icke haffue the stwnder, then hellige kircke (som er menige christendoms samfwnd) maa end nw haffue paa noghen tiid, intill saa lenge Gud haffuer forseett att thet kand mett frucktt oc lempe skee. Huad prelaterne tilldrager att forholde oc forhale christendoms raad, ther nw ønschis oc æschis aff mange wed ieg icke, wden huess ieg besinder att tiiden er icke end nw kommen, men kommer dog som forhaabindis er mett thet snariste, huilckin tiid Gud haffuer ther till forrammett. Oc scall ther icke andett skee end messen scall tha 103 affleggis, tha besinder [k4b] ieg att the store prelater faa ther icke stor schade wdaff, men thet will sønderlige recke till fattige prester, som huerckin kaldis ther till, eller spørries till raadtz.

The ere nw mange som begære eett almijdigtt christett raad. Jeg befrøcter att nar thet ganger fore seg, tha schule gantsche faa lade seg gierne siige aff samme raad. Oc thet scall befindis wdi sandhed, att ther som nogre aff the hellige apostele møtte selfue persoelige wdi samme raad, oc wore biisjdere wdi alle domme oc rette som ther schule affsiigis, tha schulde samme raad neppelige gjøre alle the hoffwijtt fyldist, som lade seg nogett tycke wdi thenne ny handell.

Haffue wij the gamble raad icke betrode, som ere framfarne wdi christendommen, før end kircken er falden wdi gjirighed eller wdi noghen anden surfittig handell, neppelige lade wij oss nøije mett the raad som nw schule holdis. Oc helst fordi, wij lade oss tycke, att wij haffue lack oc meen [11a] mett alle thenom som icke gjøre fyldist wore sind oc begæring.

Oc huar then Malmøsche bog wille haffue giortt thet samme fyldist hwn æscher aff andre, ther som hwn begynder først att tale om messen oc hennis forwandling, schulde hwn strax haffue bewiist mett scrifftt oc skiell, att the hellige apostele haffue aldels inthet skickett oc indsætt wdi christendoms begyndilse, wden aldene huess ther findis wdi then blotte oc bare scrifftt, ther wij nw haffue oc kiende for ædill scrifftt.

Fræmdelis schulde hwn oc bewiise bode mett 104 scrifftt oc skiell, att then helliand haffuer aldrig wærett wdi raad oc daad mett the hellige fædre som siwnis att bode haffue forøgtt oc formeerett messe embedett, mett nogre besynderlige tillsætt oc tillegge. Som thet er icke altsammen scrifften modstandigt ther icke findis wdi scrifften, saa er oc møgett skickett oc indsætt wdaff [11b] the hellige apostele oc wedtagett aff then menige christen kircke, som icke findis obenbarlige wdi scrifften, ther nw kaldis then hellige scrifftt,

men dog wdi kirckins bøger som ere wdgangene aff the hellige apostolorum discipele, som wore hellige martijres Gudtz drabelige mend, oc Christi wduolde leemmijr. Oc fordi hafFuer ieg sliig tro oc mening, att then samme tro oc lærdom, som war wdi then hellige kircke for wden blott oc bar scriffitt, lode the scrifftelige optegne wdi bøger, paa thet att christelig lærdom, sætt, oc skick, schulde icke komme ij glemme oc forsømmilse. Thij læse wij ofte hoess Ignatium, Clementem oc Dijonisium som ere apostolorum discipele, huore the scriffue oc tale wdi sliig mening, Saa haffue oss lærtt the hellige apostele, som thet samme hørde aff Christo Jesu, oc befalett att wij schule thet fremdelis lære oc scriffue.

Oc fordi att mange kiettere fra første begyndilse haffue wærett apostelige sætt oc [12a] skick, low oc lærdom modstandige, wnder thet skjinn att the wille inghen scriffitt anamme wden then som barlige kaldis oc er Gudtz eghett ord scrifftelige indsætt for Gudtz bud wdi thet ny testamentt, dog att sanctus Paulus formaner the Thessalonicher att the schule icke alsomeniste rette seg effter hans 105 scrifftelige lerdom, men oc saa effter hans mwndelige tale. Tha haffue the ælste hellige mend som bestriidde wdaff then hellige kircke the alderførste kietterij, bescreffuett apostelige sætt oc lerdomme. Desliigest haffue gamble christendoms raad indsætt scrifftelige vvdi kirckins bøger mange støcke lerdom som wore wedtagne aff then menige christen kircke, ther kwnne dog icke findis wdi then bare oc klare scriffitt. Oc fordi haffuer thet wærett seed wdi gammill tiid, oc scall end nw giøris behoff, att nar twijlsmaall wdspringe blantt christett folck, ther icke kwnne aff then bare scriffitt wdreedis, tha haffue the [12b] besøgtt forklaring hoss the gamble christendoms raad, eller oc hoess the lærefædre som haffue wden all mijstancke thet samme screffuett, som tha war brugett oc holdett wdaff then menige christen kircke. Thij er ieg aff theris sind oc mening (saa lenge meg er andett bewiist) som tro att wij schule møgett holde oc bekiende for een sandrug lærdom, ther dog icke findis wdi scriffitten mett besynderlige ord oc mening. Oc fordi giffuer bode kirckelow oc keijsere low the første fijre christendoms raad icke wden sag saa stor magtt som the fijre euangelier, nar the tro oc meene att then samme helliand som screff oc taledede euangelia igienom euangelisternis hender oc mwnde, hand oc saa radde oc regerede the hellige fædre som saade rett oc dom wdi samme fijre christendoms raad.

Oc som boghen først siiger, att then eene partt wdaff sacramenthet wnder wijns fantzwn haffuer icke wærett brugett wdaff leegrolck wdi nogre hwndrede aar, fordi att klerckeriid [13a] haffuer thenom 106 then partt aff sacramenthet weldige berøffuett (mett sliige haarde oc hadtzsche ord pleije the theris sandhed att tale som the meene). Oc dog wiide the gantsche well, att wdi then forwandling findis huerckin gjrighed, eller noger anden surfittig mening hoess kirckins forstandere, oc att ther till er icke aldene nogre faa, men mange oc store oc retferdige sager. Oc huess thet icke wore tha er then ene groffue wildfarilse sag nock, som haffuer sagtt oc siiger emod christendoms tro oc mening, att Christus er icke gantz heell wdi huer partt aff sacramenthet, paa thet then menige simpell christen mand scall rettelige tro seg att anamme Christum gantz heell, nar hand anammer then anden partt aff sacramenthet. Huar som paffuen eller bisperne schulde bekaaste thet wijn som schulde consecreris, tha motte ther siigis att gjrighed haffde giortt sliig forwandling. Icke findis heller ther hoess nogett andett wild effter mijtt forstand. Att nogre predicanter wele siige [13b] sliig forwandling wære giortt leegfolck till foragtt, ligerwiiss som begge parters brug schulde sømme prester for noghen hellighedtz sag sønderlige, oc icke leegfolck, er een hadtsk løghen, digthet wdi een wrang oc oprørig mening, ther mett att føre tilisammen ij halss oc haar leegfolck oc klerckerij, huoreledis møgett andett wdi thenne forgiiftige tiid wsandelige diigtis sliig forbiistrett handell som nw brugis paa mange stæder till methold oc biistand.

Att samme forwandling er icke giortt leegfolck till noghen foragtt formerckis ther wdaff att bisper oc prester icke heller bruge wden een partt huor the anamme sacramenthet wdi siwgdome eller 107 andre tiider nar the icke holde messe som thet ofte skeer. Huess ther wnder wore noghen arrig oc bedregelig mening huor the end wille argelige beswijge leegfolck, tha schulde the icke wele seg selff beswijge. Er thet fordi mijn tro att samme seed, till att bruge sacramentett aldene wnder brødtz fantzwn er begyntt wdi [14a] christendommen aff presters oc then menige christen mandtz sønderlige begæring oc samtøcke, for then fare skyld som then anden partt wnder wijns fantzwn brugis mett, wdi mange aar før end Constantiense eller Basiliense raad wore holden, ther klarlige nock bemerckis aff the bøger som ere screffne oc wdgangene mange aar tillforen. Oc helst fordi att bode prester oc leegfolck haffde seett then wbørlighed som bode war skeed oc kwnne skee nar sacramentett schulde skjiffitt oc besynderlige then anden partt som consecreris wdi wijn, ther er bode weegt oc waatt, oc kand fordi snarlige spijldis, oc besynderlige nar mange schulde berettis. Saa er thet oc farligtt att gæmme oc forware, oc att føre eller bære till siwge oc krancke folck, huad heller presten scall wære till hest eller fod. Saa er thet icke heller wden fare mett thenom som haffue [14b] wdi siwgdome oc kranckhed stor wæmmilse. Ther findis end mange folck som karsche oc swnde kwnne wijn icke fordrage, end siige the krancke. Ther till mett bekommer end wijn the karsche oc swnde, tha kand hand neppelige bekomme the krancke oc siwge, huar fore Christi blod schulde aff mange ænthen ønckelige spijldis, eller anammis wgudelige.

Findis oc nogre landschaff som paa wijn haffue 108 stor brøst, saa att presterne fattis wnderstwndwm, end siige thet kwnne recke till then menige mand. Icke kwnne thet heller tiene wdi saa drabeligtt eett sacramentt, att huertt landschaff schulde haffue sijn besynderlige seed, nar ther wdaff schulde fødis een anden trette, som meente att somme haffde meer aff sacramentett, oc somme mijndre.

Oc huar desse sager ere oss icke nock, oc sliig forwandling wore nw icke giord, tha wore thet qwemtt oc

børligtt, att hwn giordis [m1a] her effter, alsomeniste for the slabskeg ther mange nw haffue, oc kwnne fordi icke saare høffwischelige dricke øll aff een knabestob end siige aff een kalck Jesu Christi werdige blod.

Thij haffuer then forwandling wdi seg huerckin wild eller arrighed leegfolck till noghen schade, men obenbare nød oc trang ther oss haffuer lærtt een børlig høffwiskhed oc beqwemhed for then fare oc whørsømme som ther ellers henger hoss.

Icke fattis oss heller Christi exempill wdi samme forwandling, fordi som wij finde hanwm att haffue skiifftt sacramentett wnder begge fantzwn blantt sijne discipele wdi sijn siiste natword, saa finde wij hanwm desligest att haffue skiifftt sacramentett effter sijn opstandilse wnder brødtz fantzwn aldene blantt the twenne discipele som wore gangindis till then stad Emaus.

Saa bruger then hellige kircke samme twenne exempill. Thet første mett presterne aldene nar the siige messe, wdi huilcken [m1b] the figurlige wdi sacramente wiiss begaa Jesum Christum wdi sijn død oc pijn, huar hand oss amijndelige foresettis 109 till een trøst oc tilliid for een krafftig syndebod, ther giortt war mett een legemlig blodtz wdgiwdilse. Thett andett exempill bruger hwn mett leegfolck oc prester nar the icke siige messe, oc wele dog opliwsis fra synd oc till Gudtz naade, ther thenom saa fuldkommelige wederfaris wnder eett som wnder begge fantzwn, om the haffue ellers een retsindig tro wdi Gudtz oc sacramentelig handell.

Huar ther wnder wore noghen bedregelig mening, tha lode huerckin bisper eller prester seg nøije mett then anden partt aff sacramentett wdi theris dødtz tiid, eller skærtorsdag, nar thett skeer paa mange stæder, att thet menige klerckerij tha anammer wdaff prelatens haand sacramentett wnder eett fantzwn, icke anderledis end then menige leegmand gjør paa samme dag, eller oc andre tiider om aarett. [m2a] The som ere fordi aff christelige sind oc forstand besinde well att thette kirckins brug er huerckin mod scrifftt eller skiell till noghen salighedtz forargilse. Men thenom gjørss aldrig fyldist ænthen mett scrifftt eller skiell, som huerckin haffue eett christeligtt sind, eij heller røris aff nogett skielligtt forstand, ther oc alting sette paa oprør oc trette, bulder oc forstøring, fordi the ere eendrectighedtz oc kierlighedtz obenbare besoeerne fiender.

Om stiiigtede messer. Ca. vij.

Ther nest fræmsetter forscreffne bog een besynderlig sag huar fore stiiigtede messer ere afflagde, fordi (siiger hwn) messen bør icke att holdis wden 110 noghen berettis. Nar inghen fordi berettis wdi the stiiigtede messer, tha er thet wølrigtt att the schule holdis. Oc att wdi messen scall alltiid folck berettis, bewiiss hwn saa (siiden hwn lader the wære aff scrifften bewiisligtt) fordi [m2b] att wdi then scrifftt som kaldis Canones Apostolorum oc thet tiende capittell staar saa, Alle christne som indgaa wdi kirckin oc høre scrifften, men bliffue dog icke wdi almiyndig bøn, oc eij heller anamme thet hellige sacramentt, tha er thet børligtt, att the oc saa mijste samme sacramentt, ligerwiiss som the ther forstøre kirckins rolighed.

Nar kirckeloghen er thenom ænthen mett eller oc kand wdi noger maade dragis oc wrangelige trengis wnder theris mening, tha bruge the henne, oc tha haffuer hwn grwnd oc fasthed wdaff christeligtt skiell. Men lyder hwn theris handell nogett emod, tha forsage oc forskiwde the henne, oc siige att hwn er eett mennischeligtt sætt oc skick, paafwndett Gudtz aand wberaad oc watspord. Men huess the æsche wdaff oss mett sliig bewiisning, holde the dog icke selffue, fordi the icke heller berette huermand wdi theris messe, men nogre faa som ere søn[m3a]derliige tillsagde. Thi bekiender oc tillstaar ieg een partt thet boghen siiger, oc att then første christen kircke brugede sacramentt huerdag, oc fordi sagdis messe huer dag.

Wdi christendoms begyndilse war kierlighed saa brendindis, wschuldighed saa stor, oc troen saa reen oc fast, att the brugede sacramentett huerdag. Men siiden kierlighed bleff forkølett, oc then reene wschuldighed oc wschuldige reenhed er forbiistrett oc 111 forswnden, tha anammede the sacramenthet eniste om søndaghen, oc andre høijtidelige dage. Fræmdelis siiden werden iw meer oc meer forargede seg, tha gjorde thet om hellidage nogre faa christen folck som wore gudelige widwuer mend oc qwinner, ther leffde wdi daglig penitentze, wbekwmrede mett werdsins syndige oc obenbare handell, huoredanne widwuer ther findis end nw mange wdi Walland oc andre stæder som [m3b] holde then samme seed.

Oc fordi att presterne wore paa thenne tiid then reeniste oc ædeliste partt aff christendommen, nar the tha icke wduolde seg selffue som nw skeer, men wduoldis aff kirckins forstandere oc wnderstwndwm effter then menige mandtz ønsche oc begæring, tha bleffue the hoss then første christendoms seed, oc sagde huerdag messe, dog wdi christen folckis nærwærlise, saa att thet samme sacramentt ther presten brugede

legomlige, motte the bruge aandelige wdi een fast oc retsindig tro, som sanctus Augustinus haffuer sagtt. Hwij bereder thu (siiger hand) tand oc bug, tro oc tha haffuer thu ædett. Oc huar wij nw haffde saa retsindige prester som mange fwndis wdi then første christen kircke, oc icke meer bestedde wdi syndig handell end the paa then tiid wore, tha wille ieg giffue stor magtt, att wij ther haffde twsinde messer, som wij nw haffue een.

Wij thet kwnne see oc mercke, huore ther ladis mange store oc groffue synder for messens werdighed skyld, wdaff the samme syndige prester [m4a] som wij end nw haffue, ther fore forsømmis (dess bæder) bode fraadtzerij oc druckinschaff, oc affleggis had oc affwind, wrede oc trette, klafferij oc bagtall, wkyskhed 112 oc wreenhed, oc andre mange wchristelige oc whørlige gierninger.

Oc saa stor tucktt oc hørsømme war wdi folck ij garnmill tiid, att nar the haffde bedreffuett noger groff synd, tha torde the icke dierffue seg till att gaa wdi kircke huar sacramentett tracteredis. Ther wij maa klarlige see oc læse wdi then historia som kaldis Tripartita, huar oc saa bescriffuis een ønckelig afgang som een mand fordi fiick, att hand seg fordristede till kirckegang strax effter hand haffde bedreffuett een wchristelig oc wbørlig gierning.

Oc nar prestens embede er ocsaa att bede for folckett (ieg lader nw som alle prester wore fromme oc gode, nar Gud aldene kiender oc dømmer thenom alle), tha kand hand aldrig wære beqwemmere till een fructsommelig [m4b] bøn end nar hand wdi een stadig tro mett anger oc had mod alle sijne synder, haffuer anammett eller will anamme thet werdige sacramento Jesu Christi legomme oc blod, hans hellige død oc pijn till hukommilse, seg selff till syndtz forladilse, naadens formeering, oc een paamaning ind for Gud paa hans hellige ietter oc løffte. Oc nar messen tagis icke alsomeniste for Jesu Christi legomme oc blod som ther consecreris oc amijndelige offrijs, men oc saa for the hellige oc gudelige bøner som ther giøris oc læsis, for tack oc Gudtz loff ther siigis oc fortellies, oc møgghen anden inderlig formaning, som berøre Gudtz wbegriibelige naade, magtt, oc welgierninger, anrørindis mennischins salighed, tha er messen oc saa ther wdaff møgett drabelig oc dwuelig, oc icke alsomeniste aff sacramenthet, dog att Christus Jesus som er nærwærindis wdi sacramentett giør alting dwuelig oc drabelig.

113

Men thet nagger boghen aldermest, att [n1a] then menige christen kircke kalder messen eett offijr. Oc ther som wij sagde att hwn wore eett nytt offijr, eller eett andett end thet samme som offrijd war paa korsett, tha haffde hwn for seg gott skiell, oc tha schulde henne inghen emod siige.

Oc nar then menige christen kircke, oc the samme lærefædre som haffue emod sagtt Oecolampadianer, att Christus Jesus Gudtz søn er legomlige wdi sacramentett, oc icke alsomeniste krafftelige, dog att Oecolampadianer siige thet icke wære aff scrifften bewiiseligtt, Lutheraner mett then menige christen kircke ther emod sigindis, saa haffue wij oc saa betrod samme kircke oc lærefædre, nar the mod Lutheraner siige oc scriffue oss messen att wære eett offijr. Jeg tror thet wære santt som Melancton scriffuer emod Oecolampadium om sacramentens handell, Att thet samme som war holdett oc lærtt fra begyndilsen wdi then hellige kircke, haffue the gamble lærefædre [n1b] mett then helliandtz raad indscreffuett wdi kirckins bøger for een bestandig salighedtz lærdom, ther mett att forklare scrifften huar hwn war wklar, oc att giffue henne sijn rette wnderschede, nar hwn er hwll oc diwb. Oc fordi thet er gantsche langtt oc wtimeligtt, her att indscriffue alle the witnisbyrd som findis hoss alle hellige mend ther om, att messen er eett offijr, oc icke nogett nyett offijr andett aff Jesu Christi død oc pijn, men thet samme som offrijd war paa korsett, huess amijndelige begang oc betegnelse messen er. Tha will ieg nw lade ther mett betemme, oc alsomeniste tage wijtnisbyrd aff then scrifftt, som samme 114 Malmøss bog oc saa bruger, oc kaldis Canones apostolorum, oc wdaff twenne hellige mend, ther bode wore Jesu Christi martijres, oc inghen scall siige mett rette, att the wore ænthen bedragne aff gijrighed eller nogett andett wild, eij heller mijstenckte for nogett kietterij.

Saa lyder thet niende capittell wdi samme [n2a] scrifftt, Er thet saa att nogher bisp eller prest eller tienere, eller huosomhelst thet wære kand aff preste orden, icke lader seg berette nar offrijd er giortt, ænthen scall hand siige saghen att hand kand anammis till naade om hwn er skellig, eller oc siiger hand henne icke, tha scall hand fra samfwndett affskæris, ligerwiiss som then ther gaff folkett orsage till mijsbreck, nar hand giffuer fra seg then mijstancke om hanwm som offrijd gjorde, ligerwiiss som hand haffde icke rettelige offrijd. Wdi thette capittell kaldis messen mett blotte oc bare ord eett offijr, icke eentiid, men tiit oc offte. Sanctus Ignatius bisp wdi Anthiochia apostolorum discipell oc een hellig martijr wdi Rhom wnder Traiani keijseris regemente, scriffuer saa om Messen oc hennis offijr wdi eett sendebreff till Smyrnenses, Fordi er thet icke sømmeligtt bispen forwden, thet er forwden bispens mijnde, att giøre offijr eller siige messe. Sanctus Ireneus martijr bisp till [n2b] Lugdun scriffuer saa wdi sijn fierde bog, thet andett oc xxx capittell, Hand tog thet brød som er giortt aff creatur oc tackede saa sigindis, Thet er mijtt legomme, Desligest tog hand oc saa kalckin som er aff samme creatur wdaff oss oc haffuer bekientt sith blod, oc haffuer lærtt thet ny testamentis eett nytt offijr, huilckett kirckin offrijr 115 Gud offuer then gantsche werden, som hwn anammett haffuer aff the hellige apostele.

Att hand siiger thet ny testamentt att haffue eett nytt offijr, thet er sagtt emod the offijr som wore wdi thet gamble testamentt. Oc icke fordi thet er nogett andett offijr fra Jesu Christi døtz oc pijnis offijr, som paa korsett war offrijd, men er samme offrijs amijndelige begang, oc een ewig formaning till Gud paa samme

offrijs krafft oc deelactighed, huilckett sanctus Joannes Chrijsostomus merckelige forklarer wdi een skiøn predickin hand giortt haffuer om samme offijr, huar hand oc bewiiss mett scrifftt oc skiell att thet offrijs wdi then hellige kircke leffuendis oc døde till hielp oc trøst. [n3a] Huess boghen fræmdelis berømmer seg aff then dansche messe oc hennis frucktt, er icke andett end ord oc tale som lade seg altiid siige, then seed er ny oc haffuer een stackett alder, thij kand mand ther om end nw tale een føge ting, men huore frucksommelig samme seed kand wære, wele wij tillspørie nar handelin bliffuer ældre.

Dog att sanctus Paulus haffuer sagtt, Huore kandthu sande mett hanwm oc siige Amen, till hans tack oc loffsang, nar thu icke forstaar hanwm, eij weesthu heller røsthens krafft hand taler mett, ther er tha møgett afflagtt for tiidtzins leijlighed oc mijsbrug skyld, ther the hellige apostele haffde skickett oc indsætt, oc serdelis wdi sliige støcke handell oc theris liige, ther snarlige kwnne mijsbrugis oc komme wdi onde waaner.

Then tiid christne folck wore faa oc aandelige oc aff reene hierter inderlige oc gudelige, tha siwng 116 the alle mett eendrectige stæmme, som the wore wdi gudelighed oc mening eensindige, men siiden hoben bleff stor, forsamblett aff mange [n3b] wilde sind oc hoffuett, tha hørde mand rob oc skraall, oc aldellis inghen gudelig eendrectighed. Oc fordi er thet skiellige skickett att nogre faa klercke, ther till synderlige lerde schule nw skickelige siwng Gud loff oc ære wdi sijne tempill, oc ther mett opwecke then menige christen mand, icke till rob oc raserij, men till eett hierteligg loff oc tacksigilse som dess meer ansees aff Gud, att thet er hemeligg wdi hiertett, men dog gudeligtt oc retsindigg.

Ther som sanctus Paulus nw hørde huore ther siwngis wdi the Luthersche forsamblinger bode aff qwinner oc mend, wng 117 oc gamble, tha schulde hand thet saare laste. Wille hand icke tillstæde att qwinner motte tale eller spørie wdi noger christen forsambling, møgett mijndre schulde hand thet liide, att the schulde qwæde wdi samme forsambling mett eett klingende stæmme. Thet som samme Paulus siiger, att nar een haffuer talett eett fremmett twngemaall [n4a] tha scall een anden mett wnderschede thet forklare. Som presten thet nw gjør nar hand predicker læst oc epistell ther daghen tilhøre, saa kand thet oc gjøris mett huess andre bøner oc sang som brugis wdi messen oc andett Gudtz loff.

Icke kand thet heller saa wdsettis paa almijndig tale, att thet haffuer iw end tha een anden forklaring behoff hoss then menige simpell mand. Thet forwiider thenom inghen, att the maa eij læse then hellige scrifftt wdi sijn textt paa almijndig tale wdsett, att the kwnne ther wdaff hente dess større 117 frucktt, nar the fortencckte, oc saa beredde komme till att høre scrifftens wnderschede wdi predickin mett forklaring.

Men ther paa haffue mange wiise mend eett stortt twijll, om thet er frucksommeligtt, nar driistige folck tage ther wdaff stor orsage, till at dømm 118 paa the støcke lærdom [n4b], wdi huilcke the haffue platt inthet forstand, huar fore thet skeer, att iblantt folck fødis stor twedræcktt, kiiff, trette, parthij, oc splijdactighed mange till eett stortt fald.

Kwnne the wiise icke altiid forliigis oc omdragis wdi scrifftthen oc scrifftthens mening, som mett lang forfaring haffue kwndschaft wdi alle the omslag som scrifftthen bruger wdi figurlig tale mett æwentyr, mett parabell oc sændsaffuer, mett willkaarlige eijedomme oc besynderlige swencke, icke schule leegfolck dess bæder forliigis, nar the ere sliige figurlige omslag platt wkwndige, oc haffue wdi theris brug aldellis inthet forstand, huilckett kwndschaft oc forstand thenom er dog saare aff nød, ther scrifftthen rettelige schule handle oc tractere.

Thet skeer well tiitt oc offte, att wij føge then menige mand wdi een god mening. Men thet wore tha gott wføgett wdi een [o1a] møgett bædre mening, nar mand seer att een god agtt oc mening kand icke nyde sitt skiell, oc haffuer fordi offte een schadelig wdgang.

Icke haffuer thet heller noghen tiid wærett formeentt, att scrifften wdsætt paa almijndig tale motte icke læsis, nar then gantsche bibell haffuer ij lang tiid wærett wdsætt paa almijndig tale wdi mange twngemaall, oc er læst wden all giensigilse.

118

Dog thet well nagger nogre gode mend, att hwn nw scall læsis aff huermand silden hwn er wdtrøcktt aff fordømde kiettere christendoms obenbare fiender, oc helst fordi att hwn er paa mange stæder wrangelige wdsætt efter theris eghet kietterlige sind, emod sijn retsindige mening. Wdaff huilcken orsage mange Suermere oc saa fordømme thet latinische maall, oc wblugelige siige att latinen haffuer forderffuett then gantsche christendom, oc [o1b] skiwltt oss sandhed wdi saa mange hwndrede aar som the wele, oc thenom løster att siige. Thet som Blondus scriffuer, huore att sanctus Hieronijmus wdsætte messen paa thet Sclauonische maall gjør meg wiiss, att thet schulde fordi nw icke skee. Haffde thet icke bleffuett mijsbrugett, tha wore then seed end nw wed magtt. Oc fordi see wij thet wære afflagtt, oc icke holdett som andett møgett, ther wdi een god mening war begyntt oc samtøcktt, nar thet er kommett wdi mijshandell oc mijsbrug.

Møgett er samtøcktt oc wedtagett wdi een god mening, oc leggis dog wdaff wdi een bædre mening. Oc fordi wille ieg møgett heller samtøcke thet som aldrig wore brugett eller wedtagett paa een forsøgilse, om

thet icke wore aff onde oc argelige wilkaar, end thet indgaa som er kommett aff sijn gode waane for mijsbrug skyld.

Oc dog att samme Malmøs bog gjør seg [o2a] een lang tale mett mange spotsche ord, om wiiser oc mōgwongne, thet findis tha wdi alle guddommelige skick, att diwbe oc drabelige sacramentt, altid haffue een hemelig oc lønlig handell, mett qwemhed oc stor lempe, oc offte handlis wnder luckte 119 laase oc dørre. Motte alting obenbaris blottelige oc kwndgiøris barlige for huer mand onde oc gode, retsindige oc wretsindige, nar schulde tha thet bud holdis wdi huilckett Christus saa sagde, I schule icke giffue honde helligheden, icke heller kaste ædele steene for swijn. Huilckett nogre Luthersche stæder nw bag effter oc saa besinde, oc for mijsbrug skyld, lade nw consecrere igien paa Latine, dog att the beholde nogre andre sange oc wiiser paa almijndig tale effter theris ny maneering.

Thette ene støcke handell giffuer tillkiende [o2b] oc gjør oss wiise huore een wildig, wrang, oc wredelig dom er een farlig oc een arrigh ting. Nar prester oc klercke læse oc siwngne Gudtz ord, oc hellige aandelige psalmer wdi wiigde oc consecrerede tempill, somme aff større, oc somme aff mijndre gudelighed, effter som huer er mett Gudtz naade begaffuett, tha siige desse ny predicanter, att the ere skrømptere, oc Gudtz spotttere, forwden aand, sind, skiell, oc christeligtt forstand. Men att theris tilhengere qwæde oc robe Gudtz ord, psalmer, oc anden loffsang wdi horehwsst blantt daablere oc dranckere, rwwffijrscher oc mandrabere, blantt skøger oc skalcke, thet er icke bwgss tieniste, men een sand Gudtz tieniste som er bode aandelig oc gudelig, redelig oc skiellig, som the wele siige.

Thet er sprockelige sagtt aff the gamble oc wiise, wdi ring schalthu icke bæere Gudtz belede, oc thet er sagtt wdi sliig mening, att Gudtz namffn oc ord scall icke handlis [o3a] oc berøris wdi huertt sted, eller blantt alle selschaff som dranckere oc daarer pleije att gjøre wdi drwckinschaff oc fraatzerij, 120 forwden sliig werdighedtz børlige tucktt oc ære, som drabelige oc guddommelige ting haffue ære aff tiid, sted, samfwnd, skick, lader, oc fantzwn.

Oc ij huore the forblømme wnder gudelighedtz skjijn, stor wgudelighed. The som ere tha kloge oc wittige kwnne dog well besinde huad gudelig agtt oc mening wære kand wdi wijn, daabill, bulder, bojerij, anskrijg, rob, qwædschaff, glædschaff, ælschow, famffntag, oc anden sliig syndig natte rey.

The robe fræmdelis wdi boghen oc tale om thet ene offijr, mett huilckett Christus er krafftelige indganghen forwden noghet andett offijrs behoff, ligerwiiss som noghen ther emod sagde, oc icke forstode huore Christus, oc huore Messen er eett offijr. [o3b] Oc fordi siige the att wij korsffeste hanwm paa thet ny nar wij siige oc holde messen att wære eett offijr. Men nar thet er tillforne sagtt, att messen kaldis wdi een anden mening eett offijr end Christus pijntt oc dødett paa korsett, fordi hwn er samme offijrs rette amijndilse oc ijhugkommilse, oc een synderlig formaning paa Christi offijrs deelactighed, tha er thet wden all fare att kalde messen eett offijr.

Ther wdi formerckis desse ny predicanter ij thenne tiid, att the saa krappelige stoppe effter ord, fordi the wele trette, oc skiøtte fordi huerkin agtt eller mening som orden brwgis wdi, oc huar som wij thet giorde mod thenom, tha kalledis thet sophiste werck. Men nar the bruge sliig wranghed oc snedighed mod oss oc then menige christen kircke, oc thet mett sette brijller paa then menige mandtz næse, scall kaldis [o4a] (will Gud eller eij) sandhed, Gudtz reene ord, oc thet hellige euangelium.

121

Oc nar Christus haffuer told død oc pijn for leffuendis oc døde, tha tror then hellige kircke, att inghen bønn oc formaning till Gud er saa krafftig leffuendis oc døde till gode som then ther giørs wdi messen. Fordi att Christi død oc pijn ther wdi begaass oc tracteris, oc pamijnder oss Gudtz wellgierninger, kierlighed oc naade, oc thet till mett hans hellige løffte oc forietter. Wdaff huilcke ting wij læris oc wnderwiisis, huore oc huad wij bede schule, oc wdi huess maade wij taare oc maa formane Gud, oc paakræffue then naade, hielp oc trøst, hand oss iett oc loffuett haffuer, formedels sijn søn Jesum Christum som er all werdsins salighedtz besørgere. Oc fordi er thet eett santt klafferij oc een falsk klage ther Malmøss boghen fore giffuer wdi then første hoffuett sag oc [o4b] wdi thet capittell om messen oc hennis brugilse.

Thet giffuer ieg well magtt, att mange wanwittige prester oc mwncke haffue sagtt oc nylighen diigthet wdaff gjirighed oc groffhed mange wberlige oc whørde støcker om messen, mett gyldene, oc opstandine messer, oc andett sliigtt sqwalder, dog att alle messer ere liige møgett forgylte. Wdi sang oc læsning ere the attskillige, for tiidtz leijlighed oc attskijllighed. Men nar thet samme Jesu Christi legomme tracteris wdi thenom alle, tha ere the alle lige møgett forgylte. Oc fordi schule wij icke agte messen wdaff skrømpteris brugilse, men wdaff then hellige kirckis tro, seed, oc mening. Jeg finder mange prester, oc helst aff the wiise oc beste, som obenbarlige tillstaa att the aldrig hørde tale om forgylte messer, haarsse messer, swijne messer, eller gaase 122 messer, før end the læse thenom wdi then Malmøss bog, oc fordi siige [p1a] att forløbne prester oc mwncke kwnne best scriffue oc tale om sliige messer, nar the haffue thenorn selffue aldene brugett. Oc paa thet wij schule wiide att offijr tagis icke saa krappelige som kiettere nw wele siige, nar messen kaldis eett offijr, tha siigis messen icke att offijrs for mennischin eller mennischins salighed, men wij siige att thet bedis gott for mennischin, huilcken bønn then hellige kircke tror att wære meer

tacknemmelig for Gud, fordi att sacramenthet begaas oc tracteris mett gudelig præffuilse oc beredning. Oc att thet er christendoms almijndige seed oc gamble mening, formercke wij end nw, aff then menige mandtz tale, ther icke saa siiger till presthen, offre for meg, men beed for meg. Saa siiger oc sanctus Augustinus ix libro confessionum wdi thet siiste capittell, huore hans moder Monicha begærede wdi sijn dødtz tiid, att the schulde [p1b] bedis for henne hoss Gudtz altere wdi messen, fordi thet haffde saa wærett seed wdi then hellige kircke siiden the hellige apostele wore till, som wij finde bode hoss Dijonisium, Clementem, Tertullianum, oc Chrijsostomum, oc mange andre flere, som haffue thet samme screffuett som altiid war holdtett oc brugett wdi then hellige kircke.

The haffue thet icke eniste screffuett wdi sliig mening, att wij aldene anseendis theris scrifftt schule oc saa giøre, men fordi thet bør saa att wære, tha haffue the thet scrifftelige optegnett, att apostelige skick oc lerdomme, handell oc brug, schule icke komme wdi glemme oc forsømmilse.

123

Oc nar wij læse wdi then hellige scrifftt iij Regum viij huore Salomon bad Gud then tiid tempelett war reede, att alle the som worde bedindis till Gud wdi samme tempill motte bønhris, oc serdelis mod pestilentze oc anden sliig forgiiftighed, ther kwnne [p2a] schade ænthen mennischin eller qweg. Desligest oc saa mod krieg, tyrcke, hwnger oc andre schadelige ting Gudtz plage, forwndrer meg storlige att wij maa icke oc saa bede, wære seg ænthen wdi messen, eller wden messen, for heste, swijn, fææ eller giæss, eller oc huess andett som tilkommer nød oc plage, oc er dog skaptt mennischin till gode oc gaffen. Men huad er thet ther thenom icke fortørner som sliigt forsett haffue, att the wele allt thet som gott er aldellis forstøre, forøde, eller oc platt forbiistre.

Desligest er thet oc saa een hoffuett løghen, oc eett santt klafferij, nar samme Malmøss bog siiger fræmdelis, att Messen fortager oc forøder then trøst oc tilliid som scall haffuis till Jesu Christi død oc pijn, fordi att inghen ting forder oc fremmer saa møgett samme trøst oc tilliid som messen [p2b] giør, nar hwn er oss een daglig paamijndilse till Jesu Christi dødtz oc pijnis frucktsommelige begang. Huess agtt oc ære wij giøre Messen, giøre wij aldene for Jesu Christi dødtz oc pijnis skyld, oc fordi agte wij thenom møgett meer end Messen, nar wij agte messen for theris skyld, oc thet wiide att all then behaffuelighed oc dwuelighed som er ænthen wdi Messen, eller wdi noger mennischis gierning, hwn flyder altsammen aff Jesu Christi dødtz oc pijnis werdskyld.

124

Thet støcke ij Messen som kaldis Canon nagger thenom saare, oc helst fordi, att messen kaldis oc ther wdi eett offijr, oc paakalder the hellige apostolorum oc martgrum namffn, oc formaner Gud for theris bønn oc werdskyld, att thet offijr som scall kornme paa alterett, oc er kommett tillforne paa korsett motte oss well bekomme.

Om offijr er nock talett paa thenne tiid, fordi ieg haffuer paa mange andre stæder ther om [p3a] talett noghett wiidere. Desligest haffuer ieg oc saa giortt om helgens dyrckilse oc paakald, huar till meg er end nw inthet swarett. Ther som helgens spotttere, wille rædis band oc formaledilse, tha motte the læse huad Gangrense concilium wdi sith siiste capittell dømmet om thenom som foragte huess tieniste oc hugkommilse ther giøris hellige martijribus, oc giffuer Melancton samme concilio Gangrensi stor magtt, for mange article som hand siiger att samme raad gantsche wiislige forrammede oc paasagde.

Att boghen fræmdelis berømmer seg wdaff scrifften (ligerwiiss som scrifften wore christendoms seeder oc tro modstandig) er icke andett end store ord, oc eett hoffmodigt skrep, mett huilckett the icke alsomeniste wdi thet støcke men andre mange bedrage møgett simpell folck, nar the meene att sliige dierffue tilbud haffue nogett paa seg.

Thet er icke scrifften (fromme læsere) wij [p3b] emod tale. Then forbande Gud som witterlige oc fortredelige taler emod then mijnstige tydelig som findis wdi then hellige scrifftt. Thet wnde meg Gud att ieg mett gierning schulde meg mod scrifften icke 125 forbyrde. Att ieg scall meg icke fortale, eij heller forscriffue mod scrifften, will ieg mett hans hielp, oc paa hans trøst well forware. Thet er icke fordi scrifftt wij trette om, men scrifften rette mening, oc then scall mand snarist finde wdi apostelige gierninger, bud, skjick, ordiantzer, oc ceremonier, ther hellige martijres Gudtz sande witnisbyrd haffue brugett ok holdtett.

Kand thet noghen tiid findis eller ij sandhed forfaris, att gamble kiettere haffue noghen tiid hafftt scrifften rette mening, eller the oc haffue alle scriffter rettelige brugett, tha maa wij thet samme oc saa tro om desse nyfødde kiettere.

I huaross fattis blott oc bar scrifftt, som oss [p4a] ij sandhed fattis paa mange stæder, oc wdi mange støcker, tha ere the hellige mendtz gierninger, bud, oc befaling oss scrifftt nock som haffue wærett Jesu Christi sendebud oc witnisbyrd. Hanwm till ære oc for hans skyld haffue wij thenom betroett till all wor salighed. Oc the ere the samme som wdaff hans befaling haffue oss bescreffuett huess scrifftt som nw kaldis hellig, oc samme scrifftt haffue the formeerett oc forklarett wdi exempill wiiss mett theris hellige lærdom, mwndelige een partt, een partt oc saa scrifftelige, ther offuer mett theris gantsche leffnett, brug, død, oc

pijne, som ere een sand glose, oc een rett wnderschede paa then hellige scrifft. Er thet santt som nw talis oc scriffuis om Paffuen ij Rom, om keijserin, om konghen aff Franckerige, oc om andre herrer oc furster, thet mwne icke altt sammen wære løghen, som scriffuis oc er screffuett ij fordwm [p4b] tiid om the hellige apostele, oc andre Gudtz helghen.

126

Waare oc scrifften saa klar wdi alle maade som nogre predicanter wele siige, huad giordis tha behoff saa mange christelige raad som wærett haffue wdi then hellige kircke fra første begyndilse. Wdi mange støcker lærdom oc handell haffue the sandelige forklarett scrifften, oc wdi mange støcker formeerett till forbædring ij forklarings wiiss christendoms skick oc sætt, huar wdi wor herre haffuer wisselige wærett thenom bistingid effter sith hellige oc guddommelige løffte, ther hand loffuede oc sagde, I huar som helst two eller tree ere forsamblede wdi mijtt namffn, ther scall ieg wære mijtt iblantt thenom.

Fræmdelis siiger then Malmøs bog, att messen bekommer inghen mand well wden then som æder aff sacramentett. Oc nar sacramentett ædis wdi twenne maade, [q1a] legomlige oc aandelige. Haffuer boghen fordi sliig mening, att Messen bekommer inghen mand well, wden then som æder aff sacramenthet, ænthen legomlige eller aandelige, tha meen hwn thet som santt er. Men haffuer hwn oc sliig mening, att thet scall aldellis legomlige ædis aff then som frucktt will hente aff Messen, tha er thet wsandhed hwn bode meen oc siiger, wden hwn thet bescheder mett wiisere forklaring. Meg forwnder storlige huar theris tro er nw bleffuen, huilcken the altiit siige att wære wdi allting, then rette wirckere oc schaffere, oc besynderlige wdi sacramentelig handell. Her giffue the nw tilkiende att then tro er platt død. Augustinus som tilforne sagtt er talindis om then aandelige ædilse siiger saa, Huar fore bereder thu ænthen tand eller bug, alsomeniste tro, oc tha haffuer thu ædett, ther Martinus Luther oc saa selff 127 tillstaar, oc bekiender [q1b] aff samme ord paa mange stæder, att Messen for een retsindig tro skyld bekommer offte then bæder som henne hører oc seer, end hanwm som henne siiger oc holder, fordi hwn offte sees oc høriss mett sterckere tro oc større werdighed end hwn ænthen holdis eller siigis. Oc effter thi att gijrighed oc mijsbrug haffuer kommett Messen wdi then foragtt hwn (dess wær) nw er hoss mange, tha formaner ieg alle thenom som ere thenne bog biistandige att the straffe oc hwdstryge gijrighed, oc icke then wskyldige Messe eller Paffuen.

The kalde henne papiste Messe ther gijrighed haffuer diigthet oc paafwndett. Besinde seg well huad the siige, fordi Messen war liige saa holden wdi then hellige kircke som hwn nw holdis, før end kirckin oc klerckeriid war noghen tiid bedragen oc befwnden mett gijrighed, eller noghen anden wildig arrighed. Saa war hwn holden wdi sancti Bernhardi tiid, ther war saa dra[q2a]belig een mand, att huess mijschandell oc mijsbrug som wærett haffde for hanwm ij then hellige kircke, oc war wdi hans tiid, then straffede hand wden all skoensill. Men messen oc messens brug taler hand inthet om, ther hand haffde ingelwnde forlatt, om hwn haffde wærett wdi nogett mijsbrug, oc thet er icke end nw fijrehwandrede aar siiden hand war till.

Mett huad gudelighed oc werdighed kwnne wij tha tencke hwn war brugett oc holden wdi mange drabelige oc hellige mendtz tiid, som wore Martinus, Hijlarius, Seuerinus, Remigius, Leo, Maximus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius oc andre mange 128 theris liige, eblantt huilcke somme wore till for ixc aar, somme for twsinde oc somme for xic oc xiic aar.

Att noghet er Messen tillsætt oc tillagtt offuer hennis første begyndilse, haffuer messen icke meer forwandlett, end then hellige [q2b] scrifft ther wdaff forwandlis, nar hwn forklaris oc wdleggis mett hellige mendtz christelige bøger oc wnderschede.

Før end thet støcke som kaldis Canon war noghen tiid tillsætt tha war Messen kaldett eett offijr, wdi then scrifft som kaldis Canones apostolorum wdi sancti Ignatij, Irenei oc Dijonisij bøger. Men siiden the første hellige martijres haffde forklarett then christen tro mett theris død oc pijn, oc Gud haffde mett ære oc wnderlige teghen theris død oc saa forklarett, oc ther mett giffuet tilkiende att the wore icke døde, men leffde hoss hanwm mett stor forskylding oc naade, ther hand kwndgiorde for all werden, then tiid hand lod skee hoss theris liig oc graffuer wdi theris tempill oc høytiider store wellgierninger, mett siwge, krancke, oc arme mennischer, oc ther mett forklarede oc obenbarede theris agtt oc werdskyld the haffde hoss hanwm, oc huore hånd ther fore wille møgett giøre oc lade for theris skyld, tha er Canon tillsætt, [q3a] oc the hellige mendtz namffn ther indførde, som samme Canon inde holder, att wij mett større gudelighed schulde hente dess større frucktt aff messen, nar wij bode selfue bede oc helgen mett oss, att sacramenthet motte oss well bekomme, oc wij motte ij alle maade forbiide Jesu Christi iett oc løffte, mett dess større tro oc wished.

129

Oc the som thette haffue giortt wore bode drabelige mend wdi raad oc wiisdom, oc hellige wdi leffnett oc gierninger, ther er eett wist teghen, oc eett santt witisbyrd, att the wdi sliig handell wore fordi raadde oc regerede aff then helliand, fordi the wore icke end tha kommen wdi noghen gijrighedtz handell ther thenom kwnne bedrage till noghet syndigt wild, nar the wore inthet andett anseendis end Gudtz loff oc ære, oc christendoms salighed oc welfærd.

Oc nar samme tillsætt oc sliig forwandling er icke emod noghen hellig scrifft, men effter alle gode wilkaar saare mett, nar scrifftens [q3b] ære oc agtt wdi saa maade gaar fore seg, att Gudtz ære, loff, oc

priiss dess ydermere forøgis, formeeris, oc fræmdragis, tha lader ieg meg giøre wiiss, att huosomhelst ther foragter oc bespotter desse hellige mend wdi sliige sætt oc skick, hand er bode Gudtz foragtere oc then helliandtz bespottere, nar ieg sandelige tror, att the raadde oc regerede aff samme helliand haffue thet giortt som giortt er, oc besynderlige wdi sliige støcker oc andre theris liige.

Thi raader ieg eder (werdige fædre) att ij offwerweije oc well besinde alle sager oc røder som haffue kommett then hellige oc wskyldige messe wdi then mijshandell oc mijsbrug ther henne nw (dess wær) saare foragter. Thet findis wdi nogre prophetier som støde paa thenne tiid, att messen, hennis altere oc tienere schule paa noghen tiid oc stwnd komme wdi fald oc foragtt. Wiider oc seer fordi huem ij wije till thet werdige embede. Lader thenom ther till kaldis oc kaaris som ere lerde oc kloge [q4a] wittige 130 oc sindige, fromme oc gode mett alle christelige wilkaar. Oc lader inghen kiøbe eller bede seg till thet werdige embede, men heller bedis oc kierlige trengis oc nødis ther till for theris fromhed skyld. Holder wed magtt gode scholer. Desligest holder lærde mend for øghen, oc thenom serdelis som hedre oc ære theris lærdom mett fromhed, gott leffnett, oc dygdige gierninger. Ther wdaff kand thet skee, att the som ere wdaff ædele oc fromme sind, dragis oc lockis till att lære oc leffue erlige, nar the see att fromhed haffuer lønn, oc lærdom haffuer bønn. Jeg besinder att twenne sager haffue komrnett messen wdi fald oc foragtt, Først thet store tall prester som findis offuer all werden, wiigde till thet hellige embede wden altt forskiell, Ther nest giyrighed, icke theris som siige messe, men theris som renthen haffue, oc burde selffue att siige messe, ther ænthen icke wele wære prester, eller ere [q4b] the end prester, tha werdis the icke att bruge embedett. Oc nar the schule tha for seedijn skyld oppeholde tieniste for rente oc welfærd som the haffue, tha gaa the ij wall mett fattige prester oc kiøbe thet nøjeste the kwnne. Saa komme bode theris giyrighed oc fattige presters tarff oc armod messen wdi mijsbrug, nar thet thenom giffuis for daglig messe kand icke betale theris kaast, end sije kleder oc andett som hør till daglig tæring oc behoff.

Hoss thenom som ere store herrer aff kirckins rente er messen thet armiste huerff som brugis kand till liiffs biærning. Then som tien for theris bord, reeder theris seng, oc riider theris ærinde, haffuer bode kaast, kleder, oc lønn. Then som røckter oc 131 skraber theris heste haffuer oc saa, oc mett faa ord, then som er een fyrbøttere haffuer oc kaast oc kleder for sijn tieniste. Men then arme Cappellan som scall giøre tieniste [r1a] wdi Gudtz handell giffuer bode penninge oc giør tieniste for then blotte kaast. Oc nar hand haffuer thenom icke nærmer, tha scall hand nødis till att bruge messen for eett trøglerij, oc ther fore lengis, biide, oc søge effter messe penninge, att hand kand giøre sijn herre fyldist.

Oc fordi att thenne arme wellferd recker icke end till huer fattig prest, nar the ere flere end the riige haffue behoff, tha tage mange paa wraad aff mijshob oc mijstrøst, oc embedett storlige till foragtt, ænthen giiffue seg till kietterij oc oprør, eller oc foretage seg anden syndig oc wbørlig handell. Nar ij gode herrer, her till tencke eett gott sind, oc thette først raade bod, tha giøre ij edertt embede fyldist.

Thet war merckelige skickett ij gammill tiid, att inghen schulde wijess till prest ij huore wiiss oc god hand war, wden hand haffde ænthen rente, eller arffuedell oc [r1b] erlig ophold att leffue oppaa, oc paa then tiid bleffue dwuelige mend først forseede oc besørgede mett lææn oc rente, oc siiden wiigde till prester. Thi wore thet børligtt, att sliige oc andre christelige skick optogis oc komme wnder waane igien.

Wij læse wdi sancti Siluestri Paffuis historia huore hand bød the riige klercke oc prester, att tage the fattige till seg, oc forsee thenom erlige mett seg aff theris rente, oc samme bud leggis hanwmm storlige till ære. Thi wore thet møgett gott oc saare børligtt att the gode herrer som nw ere bisper stwndede oc 132 saa effter samme ære, oc siiden skickede seg wiise statholdere som kwnne oc torde lære oc wnderwiise thenom huess theris embede tilhørde, oc børlige straffe nar the icke gjorde theris embede skickelige fyldist.

Ther nest schule the holdis till att wiide huad Messen er, oc wdi huad mening hwn scall siigis oc holdis, som wore for langtt her [r2a] att bescriffue, oc huad werdighed oc wilkaar henne sømmer oc børlige ere, effter thi hwn er icke andett swmmelige att siige, end Jesu Christi dødtz oc pijnis amijndelige begang, tacksigilse oc loff for samme dødtz oc pijnis werdskyld, oc een formaning till Gud om deelactighed aff samme død oc pijn the er saa krafftig, att som hwn recker till alle tiiders leffuendis oc døde, saa bør henne oc att haffue een ewig amijndilse oc begang. Thet schule the synderlige agte, att thet sacramentt som then menige mand fordrister seg icke till att bruge huer dag for daglige synder skyld oc møghen forfengelig handell som the mett bekwmris, thet bruge presterne huerdag wdi menighedtz nærwærilse oc aasiwn, att the tha besinde kwnne huad werdighed, reenhed, fromhed, oc retsindighed thet werdige, hellige, reene, oc gode sacramentt sømmer, om the schule icke thet annamme seg till fordømmilse, men faa salighedtz [r2b] liiff, bode wdi thenne nærwærinde tiid oc then tilkommendis ewighed, oc tha kand thet skee att bode sacramentett werdige oc børlige tracteris, oc then hellige kircke finge gode oc fromme prester, till huilckett att bekomme then mijlde oc barmhiertige Gud giiffue eder the beste raad.

133

Saa taler Malmøes bogen om forwandling paa predickin oc Gudtz ord, som Gudtz ord kwnne aldrig syndelige brugis, oc serdelis aff hennis scriffuere, dog att ij Gudtz ord findis saa stortt skrømpterij som wdi noghen anden legomlig oc siwnlig gierning, ther sanctus Paulus haffuer icke stwngett wnder stoell wdi thet sendebreff hand forscreff till the Philipper ij thet første capittell.

Thet giffue Gud att the alle tracterede Gudtz ord mett retsindighed, oc wdi een retferdig mening, som seg ther aff berømme, tha wille [r3a] wij snartt komme till foreening om huess trette oc bulder som nw platzer, møder, oc wmager mange land oc riige.

Oc nar wij læse hoss sanctum Paulum att Gudtz riige er icke wdi tale oc ord, men wdi krafft oc gierninger, tha kwnne wij som ere groffue wdi forstand icke andett tencke, end att Gudtz ord handlis icke rettelige, nar thet gjør icke god frucktt, oc icke børilige saaes nar thet rijnder icke op mett frucktsommelig grøde.

Som alle drabelige ting kwnne mijsbrugis aff onde mennischir, saa war aldrig noger ting meer mijsbrugett ij then hellige kircke end scrifften oc Gudtz ord. Wnder theris skjyn oc skygge haffue alle kiettere skiwlth oc hemblett theris kietterij oc falsche lærdomme. Till thenom haffue the alle hafftt eett fortacktt oc eett wrangtt skudtzmaall, huar mett the forblømme mange till forblindilse theris falsche lærdomme. Oc fordi haffue gamble doctores oc 134 lærefædre [r3b] merckelige bewiist att thenom bør thet skudtzmaall icke att nyde, nar scriffstens handell hør thenom icke lenger till end the ere retsindige mett christendommen, blantt huilcke Tertullianus som er een saare gammill doctor haffuer mett een heell bog dybelige oc wiislige affwiist alle kiettere fra scriffstens brugilse, oc klarlige bewiist att hwn maa thenom icke wndis eller tilstædis, fordi the wele wdi inghen ting ther the negte affwiisis, wden then blotte oc bare scrifftt, ther huerckin er mwueligtt eller børiligtt, oc besynderlige nar the wele trengre scrifften wnder then mening som theris kietterij biistandig er, oc icke lade henne beholde then hellianttz mening, som er samburd oc samtøcktt wdaff then menige christen kirckis bode forstandere oc almwge, oc besterckett mett wnderlige teghen, oc een synderlig guddoms krafft.

Ther till mett er møgett giortt, skickett, budett, samtøcktt, anammett, wedtagett, holdett oc brugett fra begyndilsen, som icke er [r4a] screffuett ij then scrifftt som nw kaldis hellig, ther samme scrifftt tillstaar oc forneffnde Tertullianus merckelige bewiiser, besynderlige wdi een bog som kaldis, De corona militis. Huilckett wij oc saa finde wdi een aff sancti Clementis bøger som kaldis De fide et ordine christianorum.

Oc huar the end motte bruge scrifften wden all mijstancke, tha anamme the icke alle scriffter, oc een partt aff thenom som the end bekiende, tha bekiende the icke heele scriffter. Huem kand fordi handle mett thet folck ther saa trøcker seg aff stiihth oc straghed, fortreed oc hoffmod, haardhed oc 135 dwlhed, att thet will altiit hør, oc inghen høre, altiit betroes, oc inghen betrø? Oc fordi lade the seg saare bemercke att wære wdaff kietterlige wilkaar (ther er blantt mange synderlige fortreed oc hoffmod) nar the lade seg icke nøije, mett then mening wdi scrifftt oc christelig handell som er dog samtøcktt offuer then gantsche christen[r4b]dom blantt leeg oc lærd, men wele gjøre oc diigte seg een ny mening, oc trengre fordi scrifften till att lyde, then hwn icke lyder, oc att meene thet hwn icke meen, aldene rørde oc bedragne aff wilde hoffuett oc forbiistrede sind, ther aff æregijrighed fiige effter ord oc røckte.

Oc huar the kwnne her wdi wære eendrecktige oc eensindige tha schulde mange fleer bedragis, tenckindis handelin fordi wære aff Gud, att hand wore eensindig. Men nw kwnne the icke selffue forliigis, huerckin wdi eett land, eller een by, oc att siige thet santt er, icke wdi eett hwss eller een schole, oc wnderstwndwm icke heller wdi eett hoffuett. Oc fordi er kietterij saa fructsommelig een beest, att førend hwn er aar gammill føder hwn aff seg xx eller xxx fooster, somme sijne liige, oc somme møgett argere end hwn er, sijne obenbare fiender oc modstandere. Huar fore ieg will nw kortelige offuerweije, om thet er gantsche Gudtz ord som nw predickis een partt ij Malmø, oc een partt wdi andre [s1a] Lutersche stæder.

Att føre ij twijll oc trette ald then lærdom som wærett haffuer wdi then hellige kircke mett sætt, skick, bud, oc ceremonier wdi sacramentt oc anden gudelig christendoms handell som haffuer wærett 136 wknwrrrett blantt christett folck, somme ij femhwdrede aar, somme ij twsinde, nogre ij tolff hwdrede, een partt ij tretten oc fiortenhwdrede aar, ligerwiis som att wdi saa lang tiid haffde huerckin wærett sandhed, hellighed, eller salighed, dog hwn war aldrig meer oc større siiden werden begyntis, end hwn ij saa lang tiid wærett haffuer.

Att forstøre all christendoms embede, magtt, befaling, statt, ære, werdighed, oc mett thet kortiste ald øffuerighed.

Att forsage, forsømme, oc bespotte, alle theris sætt oc skick, som the forrammett haffue, icke wdi noger synderlig retferdighedtz eller wrang jøde mening, men till een tucktemestere oc een forwarsell mod synd oc syndige orsager ther wnder att gæmme oc bewaare christe[s1b]lige dygder oc theris wilkaar, som ere een christen troes børilige oc retsindige smykke.

Att siige wden beschede, skieli, oc forklaring huore Gud anseer inghen gierning som mennischin gjør ij huore god oc gudelig hwn siwnis att wære.

Att siige gode gierninger wære een dødelig synd, oc att wære gott att the icke giordis for sliig fare skyld, att mand kwnne seg aff thenom berømme, desligest fortrøste oc forlade seg mett nogett tycke oc behaff paa thenom.

Att forkrencke christen folckis samtøckte oc beraadde breff oc segell, oc att till inthet giøre gammill lawheffd, oc eij heller holle sijn eghen tillsafften oc forplictelse, mett breff, segell, oc eghen handscrifftt.

Att giøre herrer oc furster wiise huore the ere icke plictige att holde theris christelige soerne eedijr, 137 beseglede breff, handfestning, oc recess som the giortt haffue theris tro wndersotte, huilckett som er først emod Gudtz ord, oc ald naturligt skieli, oc ther nest emod [s2a] een screffuen kegsere low, huar wij saa finde screffuett, Herren scall oc saa giøre sijn tro wndersotte samme skiell som hand æscher aff hanwm, oc huess hand thet icke giør tha dømmis hand att wære wdaff een ond loffue, ligerwiiss som then ther hanwm træder emod, ænthen mett gierning eller samtøcke befindis oc saa att wære troløss oc een meenedere. Huess mening er sliig, att som een wndersotte kand seg forbyrde mod sijn herre, saa kand oc herren seg forbyrde mod sijn wndersotte nar hand holder icke sijn breff, segell, oc soerne eedijr. Thette staar ij then bog ther kaldis Lænreth som er consuetudines feudorum, in capitulo de forma fidelitatis in fine. Att giøre samme furster wiise huore the maa emod all kirckelow oc kegsere rett, emod priuilegier oc friihed, oc emod theris egne soerne eedijr, breff, forsegling, oc recess, tillstede att kirckir oc closter nederslaas oc affbrydis, att messer oc Gudtz tieniste forødis, [s2b] kirckins forstandere oc eett christeligt skiell wberaadde oc wattsporde.

Att nøde oc trenge folck mett magtt oc forbaand till att wære ij raad oc gierning mett thenom wdi sliig handell att anheffue, bruge, størcke, oppeholde, oc forfølge.

Att skieide oc berobe forwden all skonsill kirckins forstandere, Paffuer oc Bisper, att wære antichrister, wiffue, tiwffue, bedragere, sielemørdere, schalcke, oc forrædere, oc att platzeere thenom wbørlige oc whørlige mett møgett klafferij.

138

Att forfølge thet gantsche klerckerij prester oc mwncke mett skendtz ord oc spotsche tale emod all broderlig kierlighed.

Att fordriiste seg wdaff Gudtz retferdige wrede till att omkuldkaste, forwende, oc forwandle altere, belede, fwntt, stenckesteen, wijelse, fermilse, oc møghen anden christelig brugilse, wdi sacramentt oc andre kirckelige embede.

Att afflegge pliigt oc bod, som ere een sand [s3a] wederkindilse fra synd oc till Gud. Desligest scrifftemaall, faste, hellige dage, kirckemesse høgtiid, bønn oc begang for christne siele.

Att forføre theris christelige brødre, prester, mwncke oc thet menige klerckerij, fra welfærd oc rente, fra eijedom, iord oc grwnd, hwss oc hiem, wforklaffuede oc wfordeelte, oc fordi wden dom, low, oc rett.

Att forfølge thenom ij alle desse støcker fra breff oc segell, fra friihed oc priuilegier som the haffue aff kirckelow, oc keijserelow, aff herrer oc furster, aff lawheffd oc landtzlow, oc aff all werdsins samburde raad oc tycke.

Att platzere bisper oc riigens prelater som ere Danmarcks riigis, oc wor kieriste naadige herris raad, riigens indfødde adill oc ridderschaff, mett whørlige namffn, som ere Tijranner, kiettere, sielemørdere, Gudtz ordtz forrædere, foragtere, tiwffue oc skalcke, som siide dog paa bencke [s3b] mett wor kieriste naadige herre kongelige maiestatt att raade oc regere, rette oc dømme, ligerwiiss som erlige oc drwge mend.

Att forbiwde bisper sijn tijende, prester bode offijr 139 oc tijende, oc anden rettighed, een partt mod scrifftt oc skieli, oc een partt mod gamble oc ny beseglede priuilegier oc frijhed, mod landtz seed oc gammill wedtaghen low, ligerwiiss som euangelium oc scrifften schulde oss forbiwde att holde oc bruge seedwaanlig wedteckt, oc then synderlige som aff scrifftt oc skiell haffuer stortt biistand, oc aldelis inthet modstand.

Att fordømme barne dob, bønn oc begang for christne siele, oc fordi bestorme skersijld, desligest att fordømme helgens ære oc anrob, oc negte thenom att wære ij himmeriigis riige, oc att foragte theris altere, tempill, belede, bøger, lærdom, werdskyld, oc huess anden ære thenom giøris Gud till loff aff then menige christen kircke. [s4a]

Att negte mennischins frij willie ij giørinde oc ladinde, oc siige att Gud er een orsage oc een wijrckere till allt thet som syndelige giøris, dog allt gott er hans rette werck, oc allt ontt hans retferdige tilladilse.

Att ther er inthet forskiell paa kircker oc raadhwss, paa torg oc kirckegaard, paa korss oc kag, oc mett faa ord paa wiigd oc wwiigd, paa helligt oc whelligt.

Att paffuedømme, biscopsdømme, prestewielse oc embede, closterleffnett, kyskhedt løffte, oc andre børlige embede, oc gudeliige skick ij then hellige kircke, ere skrømppt, antichristelige paafwnd, oc een fortackt reffuegrijmme.

Att berøffue oc tage fra wiigde tempill oc hellige stæder, kalck, diisk, hellidoms kar, oc andre clenodier,

ther till mett wiigde messe kleder, oc altere kleder, oc anden qwemhed, som hør till Gudtz 140 tienistis ophold oc brugilse, oc giøre folck wiise icke [s4b] wære synd att bruge oc forwandle desse ting till anden leeglig, werdslig oc syndig handell.

Att føre thet høgmechtige, høgwerdige, oc wbegrijbelige naadefulde sacramento Jesu Christi legomme ij wijns oc brødz fantzwn wdi twijll oc trette, mange eenfoldige folck paa then ene siide, hoffmodige oc strage halße paa then anden siide till eett stoertt oc wopretteligtt fald.

Oc mett thet kortiste att forstøre iblantt christett folck, herrer oc wndersotte, hustrw oc bonde, fader oc sønn, moder oc dottef, hwsbonde oc swend, hustrw oc pige, werth oc gest, nabo oc gienbo, att forstøre som sagtt er, fred oc kierlighed, tro oc loffue, oc forspijlde eendrectighed oc enighedtz samfwnd eblantt alle desse forberørde, saa att the huerckin sette tro eller loffue till huer andre.

Ere desse stöcke lærdom, nw kortelige sagde oc fortalde Gudtz ord oc then hellige [t1a] scriffth, tha maa wij tillstaa oc bekiende att scriffthen ij thenne tiid predickis oc læris, nar thet som nw er kortelige bescreffuett, oc møgett andett hoffmod, skalched, oc wrenighed (ther mett faa ord kand icke bescriffuis) ij thenne tiid predickis icke alsomeniste, somptt paa eett sted, oc sompt paa eett andett, men oc saa scriffuis wdi bøger, oc forsendis offuer all werden.

Jeg taler nw inthet om the wlempelige oc wbeqwemme ord mett huilcke the beklaffe oc platzeere keijslerlige maestatt, oc andre christne konger oc Furster, fordi the wele icke haffue att giøre mett thenne wchristelige oc wfordraffuelige handell, nar thet bør seg een anden tiid.

141

Oc dog att alle desse forneffnde article ere whørlige stöcker oc wbørlige, haffde wij end tha formercktt noghen god frucktt aff sliig predicken, tha motte wij end tro oc bekiende, att samme predicken haffde [t1b] wærett aff Gud, thet store mijsbrug till straff som wærett haffuer eblantt thet menige klerckerij.

Oc offuer allt haffde the aldrig anammett nogre ij theris handell oc samfwnd, wden thenom som wore erlige, fromme, dygdelige oc drabelige mend, aff sind, raad, mandom, astadighed, oc stor forfaring, eller wore the oc bleffne sliige mend siiden the komme ij handelinen, tha motte mand tro oc meene att thet gantsche spijll regeredis aff Gud.

Men nw anamme the sliigtt folck, att the daglige befindis wdi møghen wnøttighed, oc ij huoredanne the ere, aagerkarle, horkarle, daablere, dranckere, mandrabere, røffuere, siøtiwffue, skattere oc plaggere, kwnne thenne røsst afflade, oc siige seg att wære god euangelisch, oc kwnne ther till mett spotte oc skiende Paffuen, Cardinaler, Bisper, Prester oc Mwncke, Messer, sang, lesning, wiigd wand, kappe [t2a] krone oc smørie, tha ere the strax gode christen oc drabelige mend, euangelij forførdere, trøst, oc biistandere. Oc huad ere dog sliige bespottere oc swermere andett end een orsage ther till att euangelium scall iw meer oc meer foragtis. Oc nar thet hellige euangelium er plantett mett ydmyghed, tolmoghighed, sagtmodighed, spagferdighed, kierlighed, kyskhed oc reenhed, oc mett andre tucktige oc dygdelige wilkaar, tha kand ieg icke forstaa, huore thet scall fordis oc formeeris mett andre wilkaar end thet begyntt oc plantett er. Som euangelium lyder 142 eett gott budschaff, oc er syndtz forladilse, oc salighedtz tillsaffen, mett wilkaar, saa formercke wij att samme salighedtz tillsaffen er bestandig aff gode wilkaar, oc forargelig aff onde wilkaar.

Huar som findis icke fordi forbenemffnde dygder oc wilkaar ther haffue planthet [t2b] thet hellige euangelium, men hoffmod, wlydilse, wtolmodighed, mytterij, oprør, had, affwijnd, spott, skentzsill, bagtall, haardhed, fortredenhed, oc straghed, oc møghen anden wdygd mett beswæring oc forbaand, till all Gudtz fortørnilse, ther er icke euangelium som er een sand Gudtz handell. Men ther findis een forgiifftig mænge oc forblenning som er een rett heluedis handell, ther icke hør till Gudtz oc salighedtz riige, men till heluedis weldige tijrannij, wnder ewig fordømmilse.

Haffde wij fordi som ij forstand ere groffue formercktt att giifft mend haffde bleffuett aff thenne lærdom dess ydermere dandess, mijlde, dygdelige, oc gode emod theris hustrwuer, oc att qwinner haffde bleffuett meer lydige oc wnderdanige, meer høffwische, sparsomme oc bluge, oc huar herrene haffde befwndett theris swenne meer trofaste, meere lydige, oc ij alle maade forbædrede. Haffde wij des[t3a]ligest befwndett att møllere, skreddere, oc guldsmeder nw mijndre staaale end tillforne, oc att andre embedtz mend gjorde theris handewerck mett større fliitt oc wellwillighed, kiøbmend oc kremmere wdi større sandhed, oc mijndre swrfittighed, gieldere meer retsindige att betale, giemmere rneer trofaste att faa oc antworde fra seg ther thenom er fangett till tror hand, wanner wdi større fromhed. Haffde 143 oc saa herrer oc furster, borgemestere oc raad formercktt borgere oc wndersotte meer lydige, scholemestere theris discipele meer sindige, att lære oc regere, raade oc styre, haffde wij sliig fruckt formercktt oc fornwmsett, tha motte wij tro, att sliig lerdom wore wdsprwnghen aff then helliand.

Men nw befindis andett end ieg ænthen taar scriffue, eller gjerne wilde, huar fore ieg will paa thenne tiid møgett gaa forbij, till saa lenge ieg ydermere trengis [t3b] mett sliige wchristelige bøger oc scriffuilse. Will oc noghen siige, att euangelium scall ther fore icke forsømmis eller foracktis att mange ere skalcke oc

draffwels folck som seg ther wdaff berømme, thet samme siige wij oc saa att christendommen som wærett haffuer ij mange hwdrede aar, scall ther fore icke bespottis, forstøris, eller omkuldkastis, att mange haffue wærett, oc ere onde christen.

Synd oc ondscaff schule wij fiigte emod, oc icke mod christendoms sætt oc skick, agtt oc ære. Scall nogett forbædris wdi seeder oc leffnett, oc forwandlis wdi sætt oc skick, tha scall thet skee aff theris embetz magtt, bestandige raad oc samtycke som ere forstandere oc statholdere ij then hellige kircke paa Gudtz wegne, eller oc saa aff mange lærde oc gode mendtz samburde raad, oc wiise tycke, oc thet scall skee mett lempe, saa att inthet afflagdis, før end nogett bædre wore rede for hånden [t4a] att indsette ij samme sted.

Men nw anhæffue somme thenne handell mett saa stor hast oc faashed, ligerwiiss som the kwnne strax giøre een ny werden. Inghen ting er thenom till maade, oc fordi laste the alting, Sætt oc skick, 144 kirckins embede oc wijelse, messe, chrisme, krone, sang, tempell, beledede, kleder, scholer, ceremonier, lærdom, oc bogelige konster, men wij see dog inghen anden hellighed wære kommen ij theris sted.

Aldrig stod werden saa well, icke scall hwn heller her effter, wdi saa gode skick oc pynte, att ther scall iw nogett findis som haffuer forbædring behoff. Mett somme støcker scall mand see igienom fijngre, oc mange offuer see, for eenfoldige mennischirs skrøbelighed. The ting mett huilcke icke bør att offuersees, schule ænthen fordragis, om the icke kwnne raadis bod wden schadelig fare, eller oc mett konst oc sædelighed affleggis oc forbædris. [t4b] Inghen ting kand forbædris bode hasteliige oc well.

Fræmdelis siiger Malmøss bog, att paffuen oc hans scrifft haffuer møgett budett om Messen, men platt inthet om Gudtz ord. Thette er nw sagt icke aldene aff had oc nag forwden allt skieli oc sandhed, men oc saa aff stor wanwittighed. Saa tale nw mange ij thenne tiid som Gudtz ord haffde aldrig hafftt nogre besørgere ij then hellige kircke, wden thenom ther nw berømme seg aff Gudtz ord, dog att the wnder thet ord handle een stor partt aff antichristi ord.

Haffuer icke Paffuen budett oc befalett att predicke Gudtz ord, huore ere wij tha bleffuen christett folck ij alle desse land som ligge norden oc westen for thet mijddell haff? Alle the hellige mend som haffue mett predicken, lærdom, ierteghen oc gode exempill omkring wend, till Jesu Christi tro oc kwndschaft, Hispanien, [v1a] Franckeriige, Engeland, Scotland oc all Tydtzsche twnge, Danmarck, 145 Suerige, Norge, Wngerin, Pommerin oc alle andre land, tha wore the wdsende aff then Romere bisp som nw kaldis Paffie, ther Luther oc saa tillstaar wdi een bog hand scriffuer mod sijne anabaptister, huar hand straffer oc bespotter alle thenom som Paffuen till had oc foragtt forwandlett haffue sacrarnentt, predickin, preste embede. Oc siiger hand saa, Schule wij allt thet forwandle som er wdaff Paffuen, tha maa wij huerckin siige messe, eller predicke, eller bruge noghen scrifft, nar wij haffue wdaff Paffuen bode scrifft, oc lærdom, prestedom, oc predicke embede, oc huess anden ære oc agtt christendommen er bestandig wdaff. Men huore wij løne ther fore mange hellige martijribus oc gode mend, som haffue siidett ij thet Romere sæde, [v1b] thet ansee Gud, oc hæmffne nar thet bør seg.

Boghen siiger att Paffuen biwder inthet om Gudtz ord, hwn siiger liige som hwn er wiiss giortt aff sijne mestere, fordi hwn er blind oc wanwittig, tha seer hwn icke meer end the wele, oc liwger saa møgett thenom løster. Oc dog ieg motte møgett scriffue oc bewiise wdaff kirckins bøger om Gudtz ord, huar tiiden kwnne tillrecke, men fordi eett sted er nock paa thenne tiid, tha will ieg thet her indscriffue. Saa finder ieg screffuett wdi Decretalium bog ij then titeli som kaldis De officio iudicis ordinarij oc ij thet xv. capittell, som heder inter cetera. I blantt andre ting (siiger texten) som høre till christen folckis salighed, tha wiides well, att Gudtz ordtz føde er storlige aff nød, fordi ligerwiiss som kroppin fødis aff legomlig spiisning, saa fødis oc sielen aff aandelig spiisning, nar mennischin icke 146 leffuer [v2a] aff eniste brød, men aff thet gantsche ord som aff Gudtz mwnd wdgaar. Oc nar thet offte skeer att bisperne for theris atskillige bekwring eller kranched, eller wfred, eller for andre orsager (paa thet wij schule icke siige wiisdoms mijsbreck ther er ij alle maade fordømmeligtt, oc maa her effter ingelwnde fordragis) kwnne icke selffue wære ledige att spiise folck mett Gudtz ord, oc besynderliige wdi store oc wiide stiigt, tha forsyne oc skicke wij mett eett almijndigt sætt, att bisperne schule tilltage seg nogre dwelige mend ther kwnne fructsommelige forfølge predicke embedett, oc ere drabelige bode ij gierning oc tale, som kwnne paa theris wegne, mett exempill oc tale forbygge ij lærdoms wiiss (nar the selffue icke kwnne) the folck som thenom ere befaledede att flijttelige søge oc besørge. Huilcke lærde mend, the schule oc saa forsee oc be-[v2b] sørge huess the behøffue till erligtt ophold, att the for armod skyld, schule icke nødis att falde fra thet som begyntt er, oc fordi biwde wij att ther till schule skickis dwelige mend, bode ij Domkircker oc andre huar søgning oc forsambling er, ther bisperne kwnne haffue oc bruge for metthielpere, icke alsomeniste ij predicke embedett, men oc saa till att høre scrifftemaall, oc sette penitentze, oc giøre andett som hør till siele tarff oc salighed. Ehuo som thet forsømmer att fuldkomme, tha scall hand ther fore haardelige straffis.

Mwnne icke thet wære eett merckeligtt bud om Gudtz ord wdi Paffuens bøger, huar sliige findis mange, oc thet giffue Gud att bisperne haffde thet aldrig forsømmett, tha haffde desse ny predicanter 147 aldrig bleffuett saa myndige som the nw ere. Icke haffde heller thenne orsage the nw finge aff bispernes forsømmilse noghen tiid bleffuett saa stor. Wdaff theris forsømmilse som [v3a] forstandere wærett haffue, ere alle kietterg oprwden oc wdsprwnghen. Oc fordi att mange kiettere kwnne icke naa prelaternis statt,

werdighed, oc herlighed, tha haffue the tilltagett seg theris embede, prelaterne till stor foragtt. Oc fordi the haffue thet giortt, icke wdi noger retsindig mening men aff hoffmod oc statgijrighed, tha tillsteder wor herre att the falde aff eett kietterg oc wdi eett andett.

Om sacramenthen oc theris brugilse. Ca. ix.

Huess snack oc tale then Malmøss bog haffuer om sacramenthen oc theris handell lader ieg nw paa thenne tiid betæmme, nar gamble christendoms raad, oc andre hellige mend haffue møgett talett om oc emod the sacramentt som kiettere bode giffue oc bruge, oc sønderlige om theris dob oc penitentze.

Att the haffue sacramenters sandhed oc wissshed, om the ellers bruge sacramentelige [v3b] ord rettelige som børlightt er haffuer ieg inthe twijll, men om the hente aff theris sacramenters brug noghen frucktt, haffuer ieg eett stortt twijll, nar ordett er ther till icke nock, wden thet haffuer biistand aff een retsindig tro, een sand kierlighed oc brugis wnder een christen enighed oc lydilse som giffuer deelactighed wdi then menige christen kirckis samfwnd, forwden huilckin ther findis huerckin retferdighed eller salighed.

148

Thenne Malmøss bog will siige, att sacramentt ere icke flere end tw, dog hwn kwnne thet bæder bestaa, nar hwn sagde att wij haffde inthet sacramentt, fordi thette ord sacramentt wdi sliig mening, att thet scall wære eett naadeligt teghen, findis icke wdi then gantsche scrifftt.

Scall fordi inghen lærdom anammis eller haffue magtt, wden effter scrifftens bare oc klare lydilse, tha beholde wij inghe sacramentt, huerckin eett eller tw, end [v4a] sije siw, men thenom bør dog saa att tale oc scriffue, som ænthen ere fulde aff wijn, eller oc forbiistrede aff dwlhed oc daarschaff.

Ther Luther begynte først att røre thenne trette, tha sagde hand att kirckins sacramentt wore try, fordi hand paa then tiid tillstod, att wederkieindilse som kaldis penitentze war eett heeltt sacramentt. Men siiden hand begynte att negte scrifftemaall, som er een partt aff wederkieindilse, tha sagde hand att sacramenthen ere halfftredie, paa thet siiste war thet hanwm icke nock, oc fordi ther hand haffde all wederkieindilse forstørett aff then hellige kircke, wnder thet skjijn, att wij schulde meene oss att giøre Gud fyldist mett henne for wore synder, ther ingelwnde kand skee, tha sagde hand att wij haffde icke fleer end tw sacramentt. Saa er een stor partt aff Luthers handell icke andett end tillstand oc modsaffen, nar the stwndwm siige ija, oc atter strax nej [v4b] wdi the samme støcke lærdom.

Wdi een bog som kaldis De potestate pape siiger hand saa, talindis om sacramenthen, Wdi alle kircker findis eett oc thet samme dob, thet samme alterins sacramentt, then samme færmilse, thet samme 149 Gudtz ord, thet samme prestedømme, the samme wederkieindilsis, chrijsmis, æchtestatz oc alle sacramente. Men her emod siiger hand saa, The siw sacramente schule negtis, wdi een anden bog kaldett, De captiuitate babijlonica. Wdi samme bog siger hand fræmdelis saa, Gudtz kirckis sacramente ere try, Dob, alterins sacramentt oc wederkieindilse. Men ther samme sted atter saa, Schule wij krappelige tale, tha haffuer Gudtz kircke icke wden twenne sacramentt, dob, oc brød. Først siiger hand att sacramentene ere siw, ther nest trij, oc paa thet siiste tw, oc emod alle desse tilistand, siiger hand dog eett sted wdi thet Babijlonische fengsill saa, [x1a] Ther som ieg scall tale effter scrifftens mening, tha findis icke wden eett sacramentt. Huar wdaff wij formercke kwnne att theris tale oc lærdom er huercken wiss eller astadig, oc ther till mett fremföris hand forwden all beschede oc forskiell, ther er een retsindig wnderschede wdi all merckelig handell som ij forklarings wiiss scall forstandelige wdleggis.

Mwnne thet icke fordi wære wissere oc tryggere att tale mett then gamble christen kircke, oc saa siige mett henne, kirckins sacramentt ere siw, men the try ere wdaff nød, som ere dob, alterins sacramentt, oc wederkieindilse, oc the andre fijre som ere færmilse, wijelse, chrijsme, oc æchtestatt, ere icke wdaff nød. The første trij siigis fordi att wære aff nøden, att thenom forwden bliffuer inghen salig, men the andre fijre forwden bliffuer mange salige. Att saa tale som sagtt er, mwnne icke [x1b] thet wære bode tryggere oc wissere, end att tale først rnett ny oc wforstandelige ord, oc siiden fræm oc 150 tilbage, hijd oc dijd forwden all wished? huar wdaff folck icke lære att tro, men att twijle.

Huess samme Malmøs bog taler om dobs merckilse, er icke hennis wiisdom, eller paafwnd, men christendoms gamble lærdom. Men att hwn siiger sacramentene inthet wijrcke mett noghen krafft, men aldene att wære eett teghen, ther mercker naade, oc wijrcker dog inghen anden synderlig krafft eller naade, thet siiger hwn icke alsomeniste emod christendoms tro oc lærdom, men oc saa emod theris eghen

mestere Morthen Luther ther wdi thet stöcke mening, haffuer nw fangett eett andett sind. Saa scriffuer hnd nw wdi eett breff till koningen aff Engeland, The sacramenters swermere (siiger hand) schule forhaanis oc foragtis, som haffue oc bruge sacramentt for wd[x2a]uortis teghen, huar mett christett folck scall tegnis, som faar mett rött blege. Oc ij then bog som kaldis Liber visitacionis scriffuer hand saa, Dob er icke aldene bören eett teghen, men thet oc saa raader, liister, oc skynder thenom som haffue lawalder till penitentze, fordi anger, sorg, oc græmmilse for synder betegnis mett mandob. Wdi een anden bog om dob siiger hand saa, Dob tillgiffuer oc affsletter alle synder. Att hand haffuer sliig mening alffuarlige om sacramenters krafft formerckis ydermere aff een predicken som hand kalder De preparacione ad mortem, huar hand saa taler: Then som dør scall storlige agte sacramentene, oc ære thenom, gladelige oc tryggelige forlade oc fortrøste seg till thenom, oc saa offuerweijs thenom mod synden, døden, oc heluede, att sacramentene thenom wijtt offuergaa, oc møgett meer 151 scall hand tencke paa sacra[x2b]mentene oc theris krafft, end paa sijne synder. Saa kwnne wij her wdaff formercke huore desse ny lærere oc meris mestere tale stwndwm till, oc stwndwm fra, stwndwm fræm, oc stwndwm till bage, oc nar the haffue seg tha lenge trøcktt mett nydictede ord, swencke oc fwnd, paa thet siiste nar the kwnne icke lenger fly oc rømme for sandhed, saa drager theris snack dog wd paa samme handell.

Wdi een bog som kaldis Messens afflegge, siiger Luther saa, Thet som skickis oc settis for wden Gudtz ord, thet skickis icke aff kirckin, men aff Satane forsambling wnder kirckins namffn. Mett huad dierffhed fordi kalde ij the ting sacramentt som Gud ij scriffthen icke kalder sacramentt. Men her scriffuer hand twertt emod, saa siigindis ij then anden bog mod Carolstadium, Thu siele mörderere, (siiger hand till Carolstadium) oc syndige [x3a] aand, wij bekiende att Gud icke sagde sacramente oc icke heller bød att the schulde kaldis sacramentt. Men sig oss twertt emod, huar hand forbød att the motte icke saa kaldis. Huem haffuer fordi giiffuett teg magtt thet att forbiwde, som Gud icke self forbudett haffuer? Huad om thw æst her wredelig, nar thw ther wdaff gjør een stor synd, huar Gud gjør inghen synd.

Om nogre aff then christen kirckis retsijndige lærefædre saa emod sagde hwer andre eller seg selfue, tha motte Luther mett gott skieli tale oc scriffué een partt aff thet hand nw taler oc scriffuer mett stortt wskiell.

Nar som helst hand scriffuer mod then christen kircke tha bruger hand bewiisning aff gamble 152 fordømde kietterij, men nar hand scriffuer emod andre kiettere sijne llige, tha bruger hand be[x3b] wiisning aff then gamble christen kirckis lærdom oc fundamentt. Om thet er fordi een tryg oc seekijr ting att opsette sijn salighed hoss then som er saa hall, oc ther blæss hijtt oc kaltt aff een mwnd, giffuer ieg att besinde alle thenom, som ere wdaff eett rettsindigt skiell, oc begaffuede mett eett christeligtt forstand. Men som sacramentt haffue icke dess mijndre magtt oc krafft wdi then hellige christen kircke, att kiettere christendoms obenbare fiender thenom spotte oc foragte, saa bliffue the dog sacramentt som the ij sandhed ere, nar alle kiettere haffue ænthen fangett een sand wederkiendilse, eller oc een børlig straff.

Om æchteschaff oc æchteschaffs handell. Ca.x.

Huess thenne Malmøs bog scriffuer om æchteschaff, er giortt wdi sliig mening att prester oc mwncke, schule maa giiffte [x4a] seg effter thenne dag, huad heller Gud will eller eij. Thij nødis ieg till att strecke thet suar nogett wiidere, end ellers behoff giordis, att ieg mijn mening wdi thenne ny æchteschaffs handell kand oc saa giiffue tilkiende.

The som wele giiffte prester, berøre oc fortellie mange stæder aff scriffthen som erlige oc yndelige lyde om æchteschaffs statt, oc benemffne mange hellige patriarcher oc propheter, apostele oc bisper, som ij theris tiid wore giiffte, ligerwiiss som nogre aff christendoms lærefædre ænthen wille platzere 153 æchteschaffs statt, eller oc beklaffe alle the helghen, som ænthen nw giiffte ere, eller ij gammill tiid giiffte wore. Nw trette wij icke ther om ij then hellige kircke, om æchtescharff scall wære erligtt eller werligtt, børligtt eller wbørligtt, sømmeligtt eller wsømmeligtt, nar wij thet alle wijde, att som æchteschaff er eett guddommeligt oc christeligtt skick, saa [x4b] er thet oc saa møgett erligtt, oc ther till mett, bode sømmeligtt oc børligtt.

The kiettere sanctus Paulus omtaler hoss Timotheum, Marcion, Mantes oc theris tilhengere, sagde att æchteschaff war een fordømmelig ting, oc war fordi inghen mand sømmeligtt, erligtt, eller børligtt, huilckett inghen christen mand haffuer noghen tiid sagtt, oc huerckin will eller maa thet heller noghen her effter siige eller forsware.

Men ther paa støder thenne trette om æchteschaff, om noghen mand motte mett iett oc løffte saa forpligte seg, att hand schulde alle dage wære hustrw oc æchteschaff wbewarett, oc ther som sliig forplictelse bleff giortt, om noger burde samme forplictelse att holle eller eij.

Then som will fordi bewiise att prester maa giiffte seg, først schall hand bewiise mett scriffthen, att inghen motte huerckin hende eller giøre sliigtt løffte, ther mett scall hand mett scriffthen oc saa bewiise, att samme lyffte maa ryggis [y1a] oc igienkaldis siiden thet er giortt. Nar thet bliffuer fordi giortt mett scrifftt oc skieli, tha scall inghen emod tale presters giifftermaall, eij heller emod scriffue, eller thet ij nogher maade formeene.

Oc om thette støcke handell att tale forwden allt 154 skrømppt, oc forwden noger fortacktt mening, tha scall wiidis, huore thet wærett haffuer fra begyndilsen.

Wdi the hellige apostolorum tiid, som wore største parthen giiffte, tha bleffue giiffte mend oc saa bisper, prester, oc diaconer, om the ellers wore gode mend, drabelige oc dwuelige aff lærdom, klogschaff, fromhed, oc andre gode merckelige wilkaar, som sanctus Paulus bescriffuer till sijn discipell Timotheum. Men bleffue nogre wgiiffte mend bisper eller prester, tha bleffue the siiden fræmdelis wgiiffte.

Desse twenne støcker bewiisis mett the hellige apostolorum egne skicke, som kaldis Canones apostolorum.

[y1b] Thet første wdi then siette regill, fordi att nogre giifftemend, ther the wore først bleffuen christen, oc siiden prester oc bisper, meente the wære gudeligtt att offuergiffue hustruwn, dog thet war meer farligtt end gudeligtt. Oc fordi gjorde the hellige apostele mod thenne mening sliigtt eett skick, oc sagde, Een prest eller een bisp scall ingelwnde offuergiffue sijn hustrw wnder gudelighedtz skjijn, huess hand thet giør, scall hand settis ij band, men bliffuer hand warafftig ij samme mening, tha scall hand settis aff sith embede. Mett thenne regell wele nw mange ij thenne tiid bewiise prestegiiffte wære sømmelig, ther wij læse maa wdi een bog, screffuen om sliig handell som tilleggis Christieren Skrock, huar møgett er tilhobe skrockett wden rett sind oc skiell, oc wden lempe oc forstand. Huar noghen anden haffde saa screffuet mod thenom, haffde thet wden twijll wærett holdett oc agthet for sophiste werck, [y2a] fordi hand mengher tilsammen 155 sandhed oc løghen, som then ther icke santzer huad hand siige scall, oc eij heller besinder huad till forne sagtt er, men slar tilnobe allt thet som mett will, oc lader thenom saa forliigis, huore the best kwnne. Saa bør thenom att scriffue ther wele sønderbryde allt thet som krogett er, oc inghen ting rette eller forbædre. Thet andett støcke, att wgiiffte mend som bleffue prester oc bisper giiffte seg icke siiden, bewiisis aff then xxvij regell, ther saa lyder, Wgiiffte mend som fræmdragis blantt klerckerij, thenom biwde wij att giiffte seg om the wele, men dog alsomeniste læsere oc sangere. Om thenne regell taler Skrock platt inthet, ther hanwm burde dog att giøre, nar hand wille endelige siige sijn mening paa saa drabeligtt eett støcke lerdom.

Aff desse twenne regle kwnne wij nw formercke huilcke prester som wore giiffte, oc huilcke [y2b] wgiiffte fra begyndilsen. The som preste embedett fantt wdi æchteschaff, the bleffue saa fræmdelis giiffte. Men fantt embedett noghen som war wgiiff, tha bleff hand oc saa wgiiff, aldrig kand noghen andett bewiise, effter mijn mening, huess andett kand bewiisis, mett scrifftt oc skiell, tha lader ieg meg oc saa gierne anderledis wnderwiise. Ehuo som will fordi thette rygge oc tilbage driffue, hand scall mett scriffthen bewiise, att the hellige apostele huerckin haffue giortt eller motte giøre slig sætt oc skick. Oc nar thet er bewiist att een anden paffue end the hellige apostele haffue bwndett samme baand, aff sith egett sind oc tycke, tha wele wij rndelige tillstaa att een anden paffue maa løse samme baand for tiidtz leijlighed, oc mange mennischirs skrøbelighed.

156

Nw siige desse ny euangelister fræmdelis, att thet raad som war holdett wdi Nicea stad, haffde forrammett eett forbud paa presters giifftermaall. Men samme forbud forwende een hellig Abbett hed Paphnutius, som sagde att [y3a] thet war icke rettelige besindett, fordi (sagde hand) thet er een hellig kyskhed, att leffue wdi eett reentt æchteschaff.

Een partt wdi thenne fortelling er sandelige sagtt, oc een partt er sandelige liwgett. Før end thet raad war noghen tiid holdett iij¹ aar effter christendommen begyntt war, tha giifftedis ther inghe wgiiffte prester, men ofte wduoldis oc wiigdis giiffte mend till prester, nar the ellers wore wdaff andre gode wilkaar.

Men for then store orsage oc ledighed, som the wgiiffte prester wore wdi, till att giøre theris embede fyldist, tha wille samme raad forrammett eett forbud mod the giiffte prester, saa att the schulde wære theris hustruwer wbewaarede, som the haffde før end the wiigdis till prester, oc icke wære mett thenom wdi sengeligtt samfwnd. Oc meente samme raad the hustruwer som the haffde seg tagett før end the bleffue wduolde till bisper, prester, diaconer, oc subdiaconer, fordi forbudett [y3b] lyder paa alle desse som nw fortalde ere, som Tripartita historia klarlige siiger, oc ther staar wdi Decretorum bog xxxi. distinc . ca. Nicea sijnodus.

Oc then seed wdi then hellige kircke, att giiffte mend motte worde prester, nar the ellers wore dwuelige

mend aff andre gode wilkaar, war holden indtill saa lenge Pelagius bleff Paffue wdi Rom, som war nest for then store Gregorium, wdi huess tiid 157 som somme meene thet bleff skickett, oc nogett nær wedtagett offuer all werden, att inghe schulde siiden worde prester wden wgiifftte. mend.

Men then Gretzsche kircke wille dog icke thette skick anamme, oc fordi beholde the end nw then gamble seed, saa att giifftte lærde mend maa bliffue bisper, prester, diaconer, om saa er att the finge theris hustrw een iomfrw, oc hwn er theris eniste hustrw, thet er att the haffde inghen anden hustrw, huerckin før eller siiden. Oc thette wilkaar war ther hoss, oc er oc saa [y4a] paa thenne dag iblantt the Gretzsche prester, att leffde presten lenger end hustrwuen, tha schulde hand aldrig giifftis igien, men bliffue wgiifftt, oc leffde hustrwuen lenger end presthen, tha schulde hwn oc saa siide wgiifftt, oc aldrig giifftis meer.

Saa haffuer fordi kirckin alle dage indtill Pelagium oc Gregorium, hafft bode giifftte prester oc wgiifftte, giifftte som prestedømmett fantt giifftte, wgiifftte som prestedømmett fantt giifftte.

Oc fordi motte aldrig prester giifftte seg siiden the hellige apostele wore till her paa iorden, om the wore wgiifftte, eller oc bleffue wgiifftte, siiden theris første oc eniste hustrw døde oc affgick.

Thi er thet icke noger Paffuis bud, att prester maa seg icke giifftte, men att giifftte mend maa icke worde prester. Oc fordi giøre the paffuen stortt wrett, nar the thet siige hanwm oppaa, som er huerckin [y4b] santt eller bewiisliggt, ther gantsche ijldde staar thenom besynderliige, som wele agtis for drabelige mend.

Thet kiende Gud att ieg scriffuer icke her nogett 158 witterlige emod sandhed, thet er, ieg wed icke andett wære santt end thet ieg scriffuer, kand meg noghen andett bewiise, ænthen mett scrifftt eller skiell, eller christelige historier, tha will ieg gierne wiige, oc tilbage drage thenne mijn mening, bode mett hand oc mwnd. Att Lutheraner benemffne wdi theris bøger mange bisper oc prester som wore giifftte, oc nogre merckelige bisper oc paffuer som wore prestebøren aff ægte oc rette, staar ieg well till att wære santt, men ther aff kand dog icke andett bewiisis, end att bisper oc prester wore giifftte, før end the bleffue ænthen bisper eller prester. Men att wgiifftte prester haffue giifftt seg siiden the wdkaaredis till preste embedett, kand ther mett [z1a] icke bewiisis. Fordi som the wiise oc forfarne siige, thet findis aldrig siiden apostelene ere affgangene wære skeed, att noger prest som war eller bleff wgiifftt, haffuer siiden giifftt seg.

Icke war thet heller foregiffuett wdi Nicea raad, att prester schulde icke giifftis, nar thet formerckis aff eett andett raad som war tillforne holdett wdi Ancijra stad som ligger ij Galatia, huore prester motte tillforne icke heller giifftte seg. Saa finder ieg screffuett ij thet niende capittell wdi samme Ancijrani Raadtz samburde sætt oc skick, The som skickes oc wijess till tienere som kaldis Diaconer, er thet saa att the mett forord siige ij theris wijelse, att the wele seg giifftte, fordi the kwnne icke wære wgiifftte. Tage the siiden hustrw, tha schule the dog bliffue hoss sith embede oc bruge thet, fordi att bispen haffuer offuerseett mett thenom. Men the som tiendis [z1b] toge wijelse wden forord, the haffue 159 loffuett kyskhed, oc fordi maa the icke bruge embedett, om the silden tage seg hustrw.

Nw fræmdelis før end ieg meer her omtaler, saa besinder ieg att huess skiørleffnett oc bolerij ther nw saare foragter oc beschemmer thet menige klerckerij komme ingelwnde aff desse skick oc sætt, som ere ænthen giorde aff the hellige apostele, att wgiifftte prester motte icke giifftis, eller oc saa aff nogre paffuer, att giifftte rnend motte icke worde prester.

Men ther wdaff kommer then gantsche orsage, att prester nw tagis, lockis, oc kiøbis till thet werdige embede oc icke kaaris, nar prestedømme nw icke agtis oc ansees for eett embede som thet ij sandhed er, men for een statt oc werdighed, huar hoss ther henger agtt oc ære, oc eett profiteligt ophold, oc for then sag nøde wij oss ind wdi thet werdige embede, ænthen mett bønn tieniste eller penninge, fordi wij [z2a] ansees ofte aff prelaterne, icke for dygd oc fromhed, men meer for willie oc wenschaff, oc huerckin wij eller prelaterne rettelige besinde huad embedett tilhør oc børligt er, men alsomeniste att wij kwnne thet nyde, eett erligt ophold, oc eett liiffs brød. Thette er tha icke sagtt wdi sliig mening, att bisperne maa icke fræmdrage theris willige oc tro tienere till thet hellige embede, oc fræmdelis till kirckins læn oc rente, men att the schule thenom icke ansee eniste for theris tieniste skyld, men for theris godhed oc fromhed, oc for thet haab ther till er, att the kwnne giøre gaffen oc frucktt wdi theris embede. Oc fordi nar the haffue nogre nøttige oc willige tienere, som tiene dog icke till preste embede, thenom schule the heller giiffue kleder oc lønn, 160 end forholde thenom paa nogett haab till rente eller preste embede. Nar wij fordi som schule worde [z2b] prester, icke andett ansee end ære oc agtt, fordeell oc forsyn, tha beholde wij bode then brøst oc møyghen anden, silden wij ere bleffne prester som wij tillforne haffde.

Men huar som wij wduoldis aff bisperne mett beschede oc forskiell, tha wduoldis wij mett the alderbeste wilkaar, nar the schulde tha icke aldene ansee, alder, fromhed, rwndhed, spagferdighed, wiisdom, lærdom, sparsomhed, oc andre gode wilkaar, men oc saa reenhed oc kyskhed.

Thi er ther icke haab till noghen forbædring mod thenne brøst som er skiørleffnett oc bolerij, før end sancti Pauli bud om bisper oc prester till sijn discipell Timotheum brugis oc holdis paa thet ny wdi then hellige kircke. Oc nar prester wdkaaris effter samme bud oc befaling, tha faa wij bode kyske prester oc gode.

Saa scriffuer hijnd wdi første sendebreff till Timotheum oc tredie capittell, Oc fordi bør een bisp att wære forwden [z3a] hoffuett last, een hustrwues mand, woghen, ædrug, sagtmodig, rwnd mett gæst, oc gangende, qwem till att lære fra seg, icke wijndranckere, icke daare, icke fiighen wdi noger surfittig handell, men retferdig, langtt fra daarschaff, oc langtt fra gjirighed, som er een god forstandere ij sith hwss, ther haffuer sijne børen wdi lydilse oc wnderdanighed, mett all tucktt oc ære. Huo som er icke een god forstandere wdi sith hwss, huore schulde hand haffue wærriemaall till een gantz forsam bling? Icke nychristen att hand for hoffmod skyld scall aff klafferijn icke fordømmis. Dog bør 161 hanwm oc saa att haffue eett gott ord wdaff fremmede, att hand scall icke falde ij foragtt oc wdi klafferins snare. Scall hand oc saa haffue tucktige swenne som ere icke twetwngede, icke wijndranckere, icke fiigne ij surfittighedt handell, ther fastelige beholde troens sa[z3b]cramentt, wdaff een reen samwittighed. Desse schule først proffwis, oc siiden saa giøre theris embede fyldist, att inghen kand thenom paasiige noghen hoffuett synd. Hustrwuer schule oc wære sagtmodige, icke klafferscher, ædruge oc trofaste ij alting. Oc till sijn discipell Titum ij første capittell scriffuer hand noghet nær ij samme mening. Oc dog ther findis nogre Suermere blantt the Lutersche folck som meene effter thenne sancti Pauli text, att thet er icke aldene sømmeligt att bisper oc prester ere giifft, men saa børlygt att thet er aff nød, oc maa saa wære. Men nar the wittige oc forstandige blantt thet selschaff, ere dog icke ij saa groff een mening, tha lader ieg the andre gecke ther mett betæmme oc segle theris eghen reijse, oc will fordi ther om icke kiiffue mett thenom paa thenne tiid.

Echteschaff er oc een frij statt saa well [z4a] som kyskhedt iett oc løffte, till huilckin icke nødis leegmend end siige prester oc bisper. Burde alle bisper att wære giifft, tha haffue the alderbeste oc retsindigste bisper icke wærett wærett bisper, nar the alderbeste effter the hellige apostele haffue største parthen wærett wgiifft. Icke wore tha heller ænthen Timotheus eller Titus bisper, nar thet icke findis att the wore noghen tiid giifft. Sancti Pauli mening fordi, nar hand siiger att een bisp scall wære een hustrwues mand er sliig, Om noghen giifft mand kaaris till 162 bisp, tha scall then wdkaaris som ænthen haffuer wærett een tiid giifft, eller haffuer oc nw sijn første hustrw, fordi (siiger Erasmus) att wære eentiid giifft, thet siwnis att wære een foosterlig kierlighed, men att giifft seg anden tiid igien, thet er wkyskhedt teghen. Oc fordi wilde sanctus [z4b] Paulus, att schulde giifft mend worde bisper eller prester, tha schulde sliige mend ther till tagis som wore mijnst wdi wkyskhedt mijstancke.

Men nar sanctus Paulus bescriffuer mange andre merckeliige oc drabelige wilkaar, som høre till biscops embede, forwndrer meg storlige, att inghen trenger paa thenom saa hartt som paa giifftermaall, effter thij sanctus Paulus æscher the wilkaar møgett strengere aff bisper end giifftermaall. Hand siiger icke att the schule wære giifft, men att the maa, om thet kand icke anderledis wære. Men the andre wilkaar siiger hand icke att maa haffuis, eller icke haffuis, men att schule haffuis, fordi the ere icke bisper aldene, men huer christen mand aff nød, nar thet er huer mand børlygt att haffue sliige wilkaar, men offuer altt bisper oc prester, som wdi dygdige oc erlige wilkaar schule altiit [&1a] haffue seijr oc offwerhand.

I huo the ere som wele gerne giifft oss prester, Giiffue seg oss retsindige prester, mett alle andre børlyge wilkaar, kyske prester will ieg wære een borghen god fore. Nar christendommen fanger the prester som ere icke dranckere, icke fraatzere, icke gjirige, icke løsactige, icke surfittige wdi noghen handell, men ther altiit læse, bede, lære, predicke oc studere, oc øffue seg stedtze wdi guddommelige 163 oc himmilsche ting, mett dybe oc grwndige tancker, oc haffue huerckin kwndschaft eller selschaff mett løsactige qwindfolck, men holde thet bud som Nicenum concilium gjorde, ther andre raad haffue alle samburd oc stadfest, oc saa lyder wdi thet tredie capittell, Thet store raad haffuer ij alle maade saa budett oc skickett, huore thet scall icke wære sømmeligt noghen bisp, eij prest, eij tienere, eg heller noghen anden som er wdaff klerc[&1b]keriid, att haffue wdi sith hwss noghen indleed qwijnne wære seg wnder huad skjijn thet wære kand, wden moder, søster, fadersøster eller sliige personer som ere mijstancke forwden, nar thet bud som sagtt er, oc andre gode wilkaar bliffue holden wdi alle maade, tha faar christendommen kyske prester, ij thet sted nw ere dranckere oc bolere.

Oc dog thet er ynckeligt oc begrædeligt att nogre synder schule regneere ij then hellige kircke, tha er thet meg eett stortt wnder, att mange legge paa sind oc hierte, thet eniste bolerij som findis hoss syndige prester, oc andre synder som ere bode større oc wærre offuersee the platt, mett een syndelig oc fordømmelig skonsill. Att wære een aagerkarll, een fogett, een toldere, een fiigtere, een daablere, een meenedere, een spottere, een wedtzlere, som er then ther kjøber eller sælger kirckins [&2a] geestlige forlæninger oc rente, er møgett større synd end att wære wdi handell oc samfwnd paa noghen tiid mett eett qwindfolck som mange ere (dess wær) somme meer, oc somme mijndre, somme lengre, oc somme steckere.

Jeg formaner alle fromme læsere, att the thenne 164 mijn scrifft icke agte wdi sliig mening, som ieg wille ænthen orsage eller forsuare skiørleffthet oc bolerij, fordi ieg tror oc wed att inghen bolere (wære seg ehuo hand er leeg eller lærd) faar noghen tiid arffuedeell mett Gud ij himmeriigis riige, wden hand wederkieder seg, oc begynder att hade oc angre sijn synd, ther hand haffuer lenge ælst, oc well behaffuett.

Jeg will aldrig orsage noger mennischis ondschaft ij forswarings wiiss, men att hielpe oc trøste, hemble oc dyllie, yncke oc læge will ieg altiit gerne giøre, som [&2b] ieg effter scrifftens lydilse oc dess plictig er, fordi som ieg selff begier een mijld oc barmhiertig dommere offuer mijne egne synder, saa will ieg oc saa mett samme barmhiertighed dømme offuer andre.

Saa forsuar ieg icke synd som sagt er, eij heller orsager thet som icke orsageligt er, men ieg alsomeniste setter ij rette synd ijmod synd, oc liigner ontt mett ontt, oc begær ther offuer een retferdig dom, oc will wijde huar fore een tiwff scall dødis, oc een mandrabere scall icke dødis, thet er, huar fore smaa synder schule haardelige straffis, oc store synder schule platt inthet straffis.

Jeg bekiender oc tillstaar, huore thet er een ønckelig oc begrædelig ting, att then menige christen kircke saare beschemmis icke alsomeniste mett bojerij, men oc saa mett horerij, wædtzlerij, tolderij, fogedij, gijrighed, oc anden surfittighedtz handell, [&3a] oc ønscher ieg ofte, att hwn motte Gud till loff, oc sijne wduolde leemmijr till salighedtz trøst een tiid formeeris oc purgeris aff desse oc alle andre groffue synder oc mijsgjerninger. Men ieg tha 165 besinder, att som thet nw anhæffuis wdaff desse ny handlere, tha er thet befrøctindis for mange sager, att thenne tilkommendis werden, scall then gamble inthet forbædre, oc att her effter schule regneere hwndrede synder mod een, nar ieg formercker huore mange aff the synder, som ere her till dags bedreffne aff skrøbelighed oc mennischelig brøst, bedriffwis nw aff hoffmod oc dierffhed, oc beschermis mett løghen oc skalched, wlydilse, oc straghed, huar fore ieg besinder, att mange folckis ny handell, som the nw kalde æchteschaff, er for Gud møgett fwlere, oc meer wederstygkelig end gammijltt bojerij oc skiørleffnet.

Møgett beskyttis wnder æchteschaffs namffn oc titell som er dog icke rett æchteschaff, [&3b] aff æchteschaffs børliige wilkaar. Herodias war kaldet Herodis hwstrw, men hwn war dog hans horkone. Som thet er wlowligt att haffue twenne leffwendis hustrwuer, eller att haffue een anden mandtz hustrw, saa er thet oc saa wlowligt, att tage hustrw mett welde oc magtt, mett løghen oc falskhed, oc besynderlige nar thet skeer mod løffte, forplictelse, oc soerne eedijr.

Huar fore thet kand formerckis att theris sag er icke nær saa klar som nw tractere desse ny gifftermaall, som the meene ther meg gjør wiiss, att the ther till bruge saa møghen løghen, oc saa mange falsche fwnd, ligerwiiss som the haffde huerckin blugsill eller ansigt.

The siige først att Paffuen haffuer forbudett prester att giiffte seg, oc thet er nw wsant, som tillforne bewiist er, fordi Paffuen haffuer icke andett 166 giortt end forbudett giiffte mend att worde prester, oc thet maa [&4a] hand løse igien mett christendoms raad oc samtycke, nar hanwm tycker gott oc nyttigt att wære, oc tiidens lejlighed thet wdkræffuer.

The siige fræmdelis att Greetsche prester anammede aldrig thet forbud, oc fordi giiffte the seg end nw paa thenne dag. Men thet er oc wsant, fordi wgiiffte Greetsche prester giiffte seg icke, men the mend wdi Greckeland som giiffte ere bliffue prester, dog om hand fick sijn hustrw een møø, oc thet er hans første oc eniste giiffte, som sagtt er.

Men then Greetsche kircke for samme wlydilse oc anden meere, mod then Romere kircke, haffuer thet dyre nock betalett, nar hwn paa thenne dag er wdaff mett agtt oc ære, mett christendom oc hellighed, land oc riige, lycke oc wellfærd, fortrenge oc beswaarett wnder then grwmme Turck Christi oc christendoms obenbare fiende [&4b] mett een ønckelig oc ewig trældom, ther war thenom spaatt lxx aar før end thet noghen tiid skeett er, aff then hellige qwinne sancta Birgitta, ij huore mange spottere oc skendere taare siige att hwn rasede oc drømpde. Men nar alle propheter pleije saa at drømme, tha gaar thet dog gierne for seg, ther the haffue drømpett. Hwn sagde thenom, att wden the rette seg effter Romere sædis gamble oc christelige sætt oc skick, tha schulde thenom thet offuergaa som the nw haffue ij hender. Then som drømmer noger ting x aar før end hwn skeer, wden twijll tha haffuer hand Gud till raad oc indskud, end siige then ther seer een ting lxx aar før end hwn kommer.

The siige att Tatiani oc Marcionister fordømde 167 obenbarlige wden skrømpterij allt æchteschaff, oc fordi meente sanctus Paulus icke thenom, then tiid hand taledede om [A1a] falsche propheter ther wore wentendis, oc schulde forbiwde att bruge Gudtz creatur ij giifftermaall oc mad. Men hand meente (siige the wblugelige) paffuen oc hans selschaff, som schulde thet samme forbiwde wnder eett fortacktt oc hemeligt skrømpterij, dog att the saa siige, thet er dog wsant. Fordi christendoms skicker obenbare sætt oc brugett, oc findis icke at wære lønlige handlett, oc er møgett wiidere forkyntt, end Marcionis eller Tatiani lærdom noghen tiid spordis, oc er fordi indscreffuett bode wdi kircke oc keijsere low.

Icke forbiwdis heller æchteschaff prester, wdi sliig mening, som Tatianus haffde, ther sagde att thet war ontt oc syndeligt aff sijn rette natwr, oc fordi wsømmeligt, men wnder then mening som sanctus Paulus haffde, ther sagde att thet war wledigt, oc er saa ij sandheed oc then besynderlige [A1b] som scall gjøre preste embedett fyldist, huilckett embede som haffuer een heell mand behoff. Jeg taler nw icke om prester huoredanne the ere, men huoredanne thenom burde att wære. Icke forbiwdis heller noghen synderlig mad wdi sliig mening, att hand dømmis wreen eller besmijttelig aff sijn natwrlige wreenhed oc smijtte, som samme kiettere gjøre oc gjorde ther Paulus om taler, huar som wij haffde sliig mening, thaa schulde wij aldrig æde samme mad. Thij giøris sliige forbud paa mad aldene kæde oc løsactighed till twang oc trengsill, oc kyskhed oc reenhed till hielp oc bestand, oc ingelwnde wdi noger wrang eller lødisk mening, huar fore the altiit 168 wndertagis som aff kranckhed oc anden modgang dog twingis oc trengis.

The siige fræmdelis att prester maa icke alsomeniste giifft seg een tiid, men saa tiit oc offte som hustrwuen affdør emeden [liffuet] [A2a] recker oc wijnder. Icke bør presten (siige the) heller att tage een piige som er iomfrw, men eett qwindfolck, mett huilckett hand will giøre mijskund oc almøse, ther the oc gierne giøre aff stor mijskwnd, fordi som Christiern Skrog hand siiger, Then digamia som kirckin holder for twegiifft, hwn er eett skrømpptt oc een selfdichthet digamia, nar then rette twegiifft (som hand siiger) findis icke hoss then ther war tøswer giifft, men hoss then som paa eentiid haffde twenne leffwendis hustrwuer. Her wdi eer oc saa een stor partt løghen oc skalcke digtt, thij scall samme løghen klarlige fældis oc tilbage driffuis.

Saa preger oc stijnger skalckin desse folck, att thenom er inghen tingtill maade, fordi att the haffue seg foretagett een ny handell, saa giiffue the oc gamble ord ny merckilse, oc icke wele thet tillstæde [A2b] att gamble ord oc tale maa nyde gammill merckilse, att handelen kand wdi noger maade wære bestandig, ænthen mett rett eller wrett, løghen eller sandhed.

The giorde først skutzmaall till then regill som the hellige apostele haffue sætt, men nw er hand thenom emod som bewiist er. Siiden giorde the fræmdelis skutzmaall, fra then Latinische kircke, oc till then Greetsche som haffuer beholdett altiit then seed, att giifft mend motte bliffue prester, dog saa the toge seg till hustrw een iomfrw, oc hwn war theris eniste hustrw.

169

Oc fordi att desse ny handlere lade seg icke nøije mett een hustrw, oc wele fordi aldrig wære hustrw forwden, tha siige the att thet hijnder som kommer aff twegiifft, er eett skrømppteligt fwnd, diigthet aff paffuen oc hans papister. Men nar the Greetsche prester icke lyde paffuen, eller paffuens statuter, huar fore agte the dog twegiifft for eett hinder, ther [A3a] pleijer att forspijlde prestedømme?

Saa haffuer thet fordi wærett fra begyndilsen, att twegiifft icke er aldene att haffue twenne leffwendis hustrwuer paa een tiid, men oc saa att haffue hafftt twenne hustrwuer, een effter een anden, eller oc att haffue hafftt een qwinne till første giifft, fordi att inghen aff thenom maa worde prester. Saa finder ieg screffuett wdi kejsere laaghen som er paa Greetsche wdganghen fra første om theris wilkaar som schule worde bisper oc prester, In auctentico, quomodo oporteat episcopos, §. Et neque Collacione prima, ij blantt andre wilkaar siiger texthen saa, Oc scall hand icke haffue wærett giifft, mett then som wærett haffuer een anden mandtz hustrw, men scall haffue leffuett wdi kyskhed fra første, eller oc saa hafftt een hustrw, ther kom iomfrw till hanwm, oc icke wijdwue, eller noghen anden offuergiuuen qwinne. Her maa wij aff kejsere laaghen høre then [A3b] Greetsche maneering paa preste giifft, om wij icke tro andre screffne historier. Oc dog att kejsere loghen giffuer her tilkiende huad twegiifft er som wij kalde digamiam. Jeg will tha ydermere bewiise, huore thet er icke alsomeniste twegiifft att haffue twenne hustrwuer paa een tiid, men oc saa att haffue wærett tøswer giifft.

170

Philippus Beraldus wdi then bog som haånd mett wdlegger Apulei forgylte Assen ij then tiende bog, siiger klarlige att then kaldis oc saa digamus som haffuer tagett then anden hustrw effter then førstis død, oc siiger hand ij samme sted, att digamia er fordi wærrer end monogamia, fordi digamus icke wdkaaris till bisp eller prest.

Desliigest scriffuer oc saa Ludouicus Celius decimoquinto libro lectionum antiquarum ij thet xxij capittel, huar hand haffuer talett om then brydlops seed som mange haffue wdi Aphrica, oc besynderlige priser then Romere [A4a] seed, oc siiger att andett oc tredie giifftermaall, war eett foragteligt wkyskhedtz meen hoss the Romere, oc bewiiss hand att digamia war for then sag hoss hedninge oc saa eett forsmædeligt naffn.

Thet Christiern Skrog will siige att Ambrosius oc Hieronijtnus oc Theophijlactus wdlegge Paulum ij sliig mening, att digamus scall alsomeniste wære then som haffuer twenne leffwendis hustrwuer, er oc løghen oc skalckhed, som then well besinde kand ther thenom ij samme stæder grwndelige læss, fordi ther findis hoss bode, om, oc wilkaar, oc aff andre mange stæder kand theris encke mening formerckis wdi samme støcke handell. Saa scriffuer sanctus Hieronijmus till Saluiam, oc siiger huore een rett widwue bør icke att wære digama, thet er hwn scall icke haffue wærett tøswer giifft, men effter Christiern Skrogs mening scall thet saa gloseris, att hwn scall icke paa eentiid hafftt [A4b] twenne leffwendis æchte mend, kand then glose wære ænthen taalig eller christelig, thet giiffuer ieg att besinde alle christne 171 læsere. Wdi eett andett breff till Geruntiam scriffuer Hieronijmus fræmdelis saa, Som digamus icke anammis till preste embede, saa maa icke heller digama besørgis aff kirckins almøse, fordi hwn er thet ophold wwerdig, silden hwn anden tiid giifft seg, kaldis fordi then digama som haffuer wærett tøswer giifft, oc maa fordi icke leffue paa kirckins kaast oc tæring, tha bliffuer oc then mand digamus ther war tøswer giifft, oc maa fordi icke worde prest eller forstandere wdi then hellige kircke.

Oc wden twijll tha war thet sancti Pauli mening till sijn discipell Timotheum wdi første breff oc siette capittel, Att motte inghen anammis for een sand widwue oc oppeholdis paa kirckins kaast oc tæring, wden then som haffde wærett een mands hustrw, [B1a] tha scall icke heller then tagis till prest oc kirckins forstandere som haffuer tiidere wærett giifft end een tiid.

Huilcken som icke forstaar sanctum Paulum wdi sliig mening, hand forstaar seg huerckin paa scrifftt eller skieli. Oc att sanctus Hieronijmus haffuer saa forstandett Paulum formerckis klarlige aff desse ord hand scriffuer for een wunderschede offuer thet sendebreff till Titum saa lydindis, Montanus (siiger hand) oc the som effterfølge Nouati affskiørð ther seg forrømme aff reenhedtz namffn, oc meene att andett giifftermaall scall forbiwdis oc wdelyckis fra kirckins samfwnd, endog att apostelen forbiwdis anden giiffte, gjorde thet om bisper oc prester aldene, ther hand dog ij sandhed tillstædde andre, icke saa att hand raadde thenom till andett giifftermaall, men hand føgede thenom ther mett, anseendis theris legomlige brøst oc skrøbelighed.

172

Saa kwnne ij fornercke fromme læsere, oc saa ij the støcke trette oc paa thenne tiid, huad løghen [B1b] oc skalckhed desse folck bruge till theris forbiistrede handels oc forblindede anslags bewiisning, oc att the fordi meer regeeris aff kiød oc blod end aff Gudtz aand eller nogett christeliggt skiell.

Scall fordi preste giifftermaall gaa fore seg tha will ther till tenckis andre raad oc sijnd end liwge paa apostele, paa bisper, paa paffuer, paa Greecker, oc paa mange hellige mend. Som thet er een drabelig handell oc wseedwaanlig, saa scall ther oc till tenckis drabelige oc merckelige raad oc wilkaar. Thet som Pius Paffue pleijde att siige, Att som ther till war nogre sager, huar fore hustrwuer ere presterne fortagne, saa er ther nw maa well skee større sager huar fore the schule thenom igien giiffwis. Thenne hans mening som sagtt er, giiffuer oss tilkiende, att som sagerne ere større oc flere, saa schule the oc saare wiisslige forhandlis.

Som mange thet nw anhæffue raadde oc regerede aff kiød oc blod, kiæde oc løssactighed, oc icke bestandige aff nogett retsindigt skiell, tha [B2a] kand thet bode fortørne Gud oc komme preste embedett wdi stor foragtt. Till synd haffuer folck inghen wnderwiisning behoff, dess wær, thet giiffuer seg selff allt for møgett.

The scriffue oc siige eett schammeligt oc wblugtt ord, saa straffe thenom Gud, ther hader all wreenhed, Att som inghen kand leffue forwden mad oc dricke, saa kand heller inghen wære qwijndfolck wbewaarett.

Thet giiffue Gud att ieg wore thenom mechtig, 173 paa thet sted ieg wille, tha schulde the fornømme oc føle huilckett thenom giordis først behoff ænthen mad eller qwijndfolck. Gud haffuer giiffuett mange twsinde helghen then naade, att the aldrig bewaarede seg mett qwijndfolck, men att the kwnne leffue lenge mad oc dricke forwden war thenom aldrig giiffuett.

The som ere forfarne wdi lægedoms konst (som Marsilius Ficinus scriffuer) oc wiide huad ther hør till mennischins welfærd haffue screffuett oc sagtt, att qwijndfolckis bewaaring [B2b] schader oc forderffuer alle bode wnge oc gamble, oc gaffner inghen wden thenom som schule fødis. Men thenne Malmøss bog till wreenhedtz patrone, haffuer hafftt een anden mestere, oc fordi taler hwn aff een anden aand ther icke er aff himmelin, men aff heluede, oc kaldis Asmodeus wdi sancti Thobie bog. Haffde the fordi som wele saa gierne giiffte prester, wden boghen oc eett legomligt wild thenne sag foregiiffuett, wdi een christelig oc kierlig mening, oc meer andre till gode end seg selffue, tha haffde the saa snart fangett noghett metthold oc biistand, oc aff thenom synderlige som lade synd oc Gudtz hoffmod græmme seg.

Men nar ther formerckis hoss thenom inghe gode wilkaar wden alsomeniste løssactighed, ælskow, qwædschaff, glædschaff, lædie, sømffn, oc selsswold, tha kand thet icke worde bestandigt, ij huore thet tracteris oc handlis. Haffde the fordi wdaff eett wiist oc welbetencktt [B3a] raad thenne handell mett sliig lempe foregiiffuett som her effterfølger, tha haffde the handlett som wiise folck, hoss kirckins prelater oc forstandere.

174

Dog att the hellige apostele haffue thet saa skickett, att wgiiffte mend motte seg icke giiffte siiden the wiigdis till prester, men nar ther besindis, att kirckins forstandere haffue dog for tiidtz leilighed, oc mennischins skrøbelighed løøst the baand ther wore iw saa sterckelige oc haardelige bwndne aff the hellige apostele som thet kand wære, tha wore thet raadeligt, att the wille grwndelige oc grangiffuelige som ere statholdere paa Gudtz wegne ij then hellige kircke offwerweije wdi huess maade ther kwnne tenckis eett sind emod thet bolerij oc skiørleffnett som nw saare beschemmer thet menige klerckerij.

Besinder werdige fædre, att wdi the hellige apostolorum tiid, oc mange aar ther effter [B3b] tha war christendommen een wng plante oc saare brendindis wdi kierlighed, oc mett andre mange oc drabelige dygder storlige begaffuett, oc nar the christne wore gantsche faa, oc ther tillmett bestedde blantt werdtsins hedinsche Furster weldige Tijranner som wore Jesu Christi oc alle hans bekienderis forhadere oc bespottere, oc haffde fordi huerckin fred eller rolighed, till att wære lenge paa eett sted, oc schulde for then sag altiid siide paa eett spring, oc wære redbone till att fly fra eett sted oc till eett andett, oc wære saa gott som altiid fremmede gester. Ther till mett aff een sand gudelighed, oc salighedtz begæring, stwndede the saa inderlige till thet ewige liiff, att the huerdag forbiidde martijrium, oc begærede alle mett Paulo att forløsis aff thenne syndige werden oc wære mett Christo, oc offuergiiffue fordi theris egne hustrwuer, fordi then [B4a] wledighed oc 175 wrolighed the wore bestedde wdi, forhindrede thenom bode samwære oc samfwnd mett

theris egne hustrwuer, end siige att giiffte seg paa thet ny, om the ænthen wore eller bleffue wgiiffte. Ydermere som bisper oc prester wore faa wdi samme dage, saa wduoldis oc saa blantt een god almwge the alderbeste, som wore the alderlærdiste giiffte oc wgiiffte, well weed alder, forstandige, wiise, oc kloge aff mōghen forfaring, oc saa forwandlede wdi aandelige ting, att iørderiigis behaffuelige ting, wore aff thenom ænthen platt forsmade eller forglemde. Nw twertt emod, siiden werden ganger paa faldinde fode, tha er hwn falden fra then første gudelige retsindighed oc retsindige gudelighed, som tha fantz hoss alle leeg oc lærd. Oc som christendommen er nw wiidere oc større, saa haffuer hand oc saa behoff [B4b] dess flere prester ther hanwm scall oppeholde mett predickin oc lærdom oc andre prestelige embede, oc ther schule stedtze siide wed hwss oc hiem, oc holde folck, oc daglige omgaas mett mange syndige orsager.

Oc nar all werden er nw skrøbelig oc redebon till synd, tha er thenom alltiid fald ij waane, oc synderlige ij then mennischelige skrøbelighed som er bojerij oc skiørleffnett, nar wkyskhed er then sterckiste fiende oc fiigtere ther mennischin haffuer att giøre mett, ther mange maall twsinde offuerwijnder, oc sielden offuerwijndis.

Som wrede oc had, hoffmod oc affwijnd, gijrighed oc karighed hastelige komme, saa kwnne the oc snarlige forgaa, nar sliige synder ere wbehaffuelige aff theris egne naturlige wilkaar, oc ere seg selffue een daglig pijn. Men wkyskhed pwcker oc preger 176 altiid, oc saa daglige fiigter mett seijer, att hwn offte wijnder, oc sielden taber. [C1a] Ther offuer scall kirckin seg sliide ij thenne tiid mett the prester som lycken giiffuer, nar wij haffue icke wall paa the alderbeste. Wdaff syndig almwge haffue wij syndige oc mange wgudelige prester, ther oc er een synderlig Gudtz plage. Fordi nar Gud er wred paa nogre land for menighedtz synder skyld, tha giiffuer hand thenom wgudelige oc wdwuelige mend till forstandere oc prester. Nar then menige mand retter seg fordi mod Gud mett een sand wederkiendilse, tha er thet forhaabeligtt, att christendommen faar bædre prester end hand nw haffuer.

Oc nar thet er tha een syndelig ting, att fordrage the samme prester wij haffue wdi eett schammeligtt røckte, oc see igienom fingre mett mōghen wreenhed, for huess rente oc baade skyld som ther kand wdaff falde, oc er dog een arm baade, ther stijcker iw saa ijldes som synden selff, oc [C1b] ther offuer forspijlder beggis wore salighed oc welferd, nar thet er een fordømmelig ting, saa well att hente baade aff noger mennischis synd som att giøre synden ij seg selff, oc saa møgett dess meer, att ther offuer beschemmis saa mange eenfoldige mennischir ænthen till effterfølling eller till forblindilse.

Thij wore thet bode christeligtt oc raadeligtt att prelater bisper oc alle kirckins forstandere, oc serdelis wor hellige fader paffwen ij Rom toge till seg lærde oc wiise mend, ther haffue een sand Gudtz græmmilse, oc mett thenom wdi raadtz wiiss tenckte her eett sijnd till, att Gud schulde icke lenger skee thet daglige hoffmod oc fortørnilse mett bojerij oc 177 skiørleffnett, then gantsche christendom oc saa till een stor beschemmilse. Oc nar the haffde tha rettelige besindett oc offwerweijett the alderbeste middell oc wilkaar, som ther kwnne till tiene, lade thet saa wære friitt paa noghen tiid, att hwo som wilde oc icke haffde hyskhedtz naade aff Gud, tha motte hand giiffte seg mett een [C22a] erlig oc høffwijsk piige, som thenom totte gott att wære, nar alting wore wiislige, christelige, oc kierlige offuerlagtt, oc att the lode thet saa bliffue, om the formerckte ther wdaff christendoms forbædring, eller oc kaledede thet tilbage igien om ther wdaff komme meer wlempe, oc meer ontt end gott.

Oc nar thenne naade wore giortt mett prester tha schulde the aff andre gode wilkaar wære drabelige mend, som er aff kierlighed, mijskwndhed, godhed, fromhed, spagferdighed, wiisdom, oc lærdom, att sliige dygder oc andre fleere motte skarffue then skrøbelighed ther thenom trengde till giifftermaall, att the schulde icke falde wdaff yndist oc agtt hoss theris almwge, huilckett ther wisselige skede, nar then skrøbelighed kwnne icke mett andre dygder wederleggis, skiwlis oc beteckis.

Desliigest scall oc prestens hustrw haffue gode oc erlige wilkaar, fordi er hwn høg[C2b]ferdig ij seeder oc lader, hoffmodig ij ord oc tale, herlig oc læcker ij kleder oc smykke, spottsk oc snijbbedrug ij samfwnd oc selschaff, oc wdi andre onde wilkaar ijldes bested, tha falder hwn fra agtt oc yndist, presten oc saa till stor haanhed, ther som hwnd end haffde beschermilse bode aff Gudtz low oc werdsins rett.

178

Schule desse ny giifftermaall fordi gange fore seg till bestandighed, tha schule personerne wære drabelige aff dygd oc ære, tucktt oc ydmiwghed, kierlighed oc spagferdighed, kyskhed oc reenhed, saa att theris gantsche leffnett kwnne synis att wære wdaff Gud, oc icke aff kiød oc blod, eller oc fwndis ther iblantt noger mennischelig skrøbelighed oc brøst, tha kwnne hwn skarffuis mett andre mange oc merckelige dygder som tillforne sagtt er, oc att the som apostelen siiger kwnne saa aff himmelin mett leffnett oc begæring wære himmilsche, att huess brug the schulde wdi desse forgenge[C3a]liige ting oc tiid haffue, motte wære forsømmelige, oc ligerwiiss som the haffuendis icke haffde, oc brugindis icke brugede, thet anseendis att tiiden er kortt, oc att kroppin er saa wdi werdslig handell tijmelige bested, att sielen scall altiid mett grwnd oc tancke, mett sind oc samwittighed wære wdi himmelin hoss the ting, som ere ewige oc wforgengelige. Som handel in er ny oc wseedwaanlig mett prester, saa bør hanwm oc att wære bestandig aff ny oc gode wilkaar, ellers wore thet befrøctindis att samme giifftermaall schulde mett tiiden icke bekomme mange saa well som the nw agte.

Haffde thenne giifftermaalls handell fordi wærett foregiiffuen mett sliig lempe oc wilkaar som nw een deell fortalde ere hoss christendoms prelater oc forstandere som magthen oc regementen haffue, oc maa saa haffue om christendommen scall wære bestandig, oc siiden forbiid aff thenom bode suar oc forloff, nar alting haffde [C3b] mett sind oc raad wærett offuerwegd, tha haffde thet hafftt orsage bode 179 for Gud oc werden, oc een ende paa thenne trette mange aar siiden. Men att mwncke oc prester, wdaff hoffmod oc dwlhed christendoms fædre wberaadde oc wattsporde, løbe till att giiffte seg som swijn ij søle, haffuer aldelis inghen orsage hoss Gud. Icke bør thet heller ænthen att haffue forsuar eller biistand aff noger christen mand. Oc dog att christendommen haffuer ij gammill tiid hafftt giiffte prester, men giiffte mwncke haffde hand aldrig, fordi mwncke haffue altiid wærett synderlige attskylde fra then menige christen mand mett wgiiffte, ther wij formercke, icke aff noger løss snack oc drømme, men aff gammill handell oc brug.

Att kyskhedtz løffte giordis ij then første christen kircke, till huilckett sanctus Paulus war een raadgiiffuere, er alle thenom [C4a] witterliggt som nogett ere forfarne wdi thet ny testamentt, oc att samme løffte ere gudelige holdne aff mange hellige mend oc qwinner, er obenbarliggt aff gammill handell oc brug.

Saa scriffuer sanctus Joannes Chrijsostomus offuer sancti Pauli sendebreeff till the Hebreer wdi then siwnde predicken, Mett arbeijde, læsning, oc wægtt (siiger hand) bestriider mand mange synder. Oc will noghen siige wij ere icke mwncke, oc fordi haffue wij mett arbeijde, faste, læsning oc wægtt inthet att gjøre, hanwm giffuer Chrijsostomus sliige suar, Hwij siiger thu meg att thu æst icke mwnck, siig thet sancto Paulo, ther saa scriffuer oc siiger, till the Collosser wdi thet fierde, I schule waage mett bøner wdi all tolmodighed. Oc nar hand siiger till the Romere wdi thet trettende, I schule icke gjøre legoms 180 willie wdi syndige begæring. Hånd screff icke thette aldene till mwncke, [C4b] men till alle thenom som bode ij stæderne. Een leegmand (siiger Chrijsostomus) scall fordi icke haffue større eller bædre wilkaar end een mwnck, wden alsomeniste att soffue hoss een hustrw, her wdi haffuer hand een besynderlig friihed, men wdi andre ting platt inghen, fordi hand er plictig, att leffue oc gjøre wdi alle andre ting som mwncke the ere, oc helst fordi att the otte salighedtz støcker, som Christus lærde oss hoss Matheum ere alle mennischer befaled. Saa langtt lyde Chrijsostomi ord, huar wdaff wij kwnne formercke att thet samme som war holdett aff mwncke wdi hans tiid oc for hanwm, haffuer hand rettelige bescreffuett.

Will oc noghen trycke seg her wdi oc siige att mwncke giiffte seg icke, men the først forløbe mwncken, oc siiden gifftis, att the saa gjøre er well santt, men om the maa thet gjøre mett rett oc gott skieli, haffue the end nw icke bewiisstt. Oc fordi [D1a] randsagis icke nw huad the gjøre, men huad the maa gjøre mett rette.

Att løffte maa giøris wdi een rettsindig mening er bestandiggt bode aff scrifftt oc skiell, oc att thet scall holdis wforbrwtt nar thet er giortt mett børilige wilkaar, haffuer samtøcke først aff scrifftt oc skiell, oc siiden biistand aff christendoms ewige brug som wærett haffuer ij then hellige kircke icke aldene wdi iij eller iiij aar, men meer end wdi twsinde aar, oc haffuer altiid wærett agthet iblantt alle Gudtz fræmfarne helgen for een hoffuett last, nar noghen brød sith løffte, oc synderlige kyskhedtz løffte som 181 er eett serdelis closterløffte, ther haffuer een ewig oc wryggelig forplictelse, silden thet forbindis mett stadfestelse oc forord.

Jeg formaner teg end nw christelige læsere, att thu tilltencker meg icke thenne mijn wnderwiisning wdi sliig mening, som ieg [D1b] wille wære eett forsuar eller een patroen till skiørleffnett, horerij, eller noghen anden wreenhed oc wnaturalighed. Jeg tacker Gud som all naade giffuer, ther haffuer oc giffuett meg forstand wdi scrifftt oc skiell, oc wed ieg fordi att inghen skiørleffuere, bolere, horkarll, eller then som er wnaturalig, fanger noghen tiid arffuedell mett Gud wdi himmerigis riige, ehuo hand er leeg eller lærd, wden hand kommer till een sand wederkiendilse.

Thet besinder ieg, att som æchtestatt er eett erliggt skick oc sætt, oc er ther wdaff inthet dess wærrer, att mange thet ijldede oc syndelige bruge, saa maa icke heller kyskhedtz løffte oc wgiiffte ther wdaff foracktis att mange thet ijldede holle. Oc som erlige giiffte mend ther rettelige bruge æchteschaff ere inthet dess wærrer, att mange giiffte bruge hoor, oc ij andre [D2a] maade leffue wreenlige, Saa ere gode prester oc mwncke (huoredanne mange wærett haffue, oc end nw ere till, bekiende hoss Gud aldene) icke heller dess wærrer, att andre mange som onde ere leffue wdi bolerij, skiørleffnett, eller anden wreenighed. Then som haffuer fordi een sand Gudtz græmmilse mod synd oc wdygd, tha scall hand ij sandhed finde then brøst wdi mange æchteschaff, ther er icke mijndre lastelig, end onde presters skiørleffnett oc bolerij, men then brøst findis dog icke wdi 182 æchteschaff, men hoss onde folck ther æchteschaff icke rettelige bruge, saa kommer icke heller nogett ontt aff kyskhedtz løffte eller wgiiffte, men aff onde prester oc mwncke som gode oc hellige ting ijldede bruge.

Ther som sanctus Paulus haffde aldrig giffuett raad till wgiiffte, som hand dog [D2b] giortt haffuer, saa er hwn dog icke mod noger hellig scrifftt, eij heller mod nogett christeliggt skiell. Ther till mett tha haffue the alderdrabeligste fræmfarne helgen wærett wnder kyskhedtz løffte oc wgiiffte.

Nar then seed effter sancti Pauli raad haffuer tha wærett wdi then hellige kircke, att kyskhedtz løffte ere gjorde fra begyndilsen, Desliigest haffuer then tro wærett hoss alle helgen, att then som brød sith løffte hand syndede dødelige, oc bleff hanwm agthet for een hoffuett last, ther wij formercke kwnne bode aff bøger oc breeff, som Ambrosius oc Hieronijmus screffuett haffue mod the nynnere oc iomfrwuer som lode seg locke oc

krencke, oc emod samme theris lockere oc krenckere gantsche haardelige, thet samme formerckis oc saa aff andre helgens scriffuise.

Fræmdelis haffuer then tro wærett blantt Gudtz helgen, att the personer som ere bestedde wnder kyskhedtz løffte ere wbeqwemme [D3a] till æchteschaffs handell, saa att the bode forhindre æchteschaffs samtøcke om thet er wgiortt, oc forspijldett om thet er giortt, ther som samme løffte ere obenbare stadfeste wdi christen kirckis nærwærilse oc aasyn. Huar till mange Lutheraner icke heller siige nej, Icke heller Luther selff, ther saa scriffuer om æchteschaffs hijnder wdi then bog hand kalder De captiuitate babijlonica, Att ieg scall giøre ende paa 183 desse digtede paafwnd, meer end hijnder, tha siiger ieg huore meg synis att inthe hijnder maa spijlde rett æchteschaff, wden att icke wære sengefør, oc wære wwitterlige begiffuen, oc kyskhedtz løffte.

Thet Augustinus haffuer sagtt, att giiffter noghen seg som haffuer giortt kyskhedtz løffte, tha scall hand bliffue giifftt, oc samme giifftermaall scall icke dømmis att wære noghet hoor, wiide wij saa wære sagtt, att thet scall wnderstaas om the kyskhedtz [D3b] løffte som icke ere obenbare stadfeste wdi christen folckis aasyn, eller mett nogett helligtt wijelse.

Een gammill regell bestandig aff scrifftt oc skiell, lærer oss thet wdi then hellige kircke, huore møgett syndelige skeer oc giøris, men holder dog fast, oc haffuer magtt nar thet er giortt, huar fore then hellige kircke haffuer altiit wærett æchteschaffs handell saa gwnstig oc god, æchteschaff till ære oc bestand, att hwn dømmet offte æchteschaff till willie, ther som henne fattis bode witterligtt skiell oc klar sag.

Efter thij att kyskhedtz løffte haffuer fordi grwnd oc fundamentt aff then hellige scrifftt oc er wdaff saa gammillt eett brug, att wore the end galne som ther emod siige, tha haffue dog mange maall twsinde Gudtz helgen som nw regneere mett Gud, bode loffuett oc holdett samme kyskhedtz løffte, oc aff then orsage wærett Gud dess ydermere tacknømmelige oc behaffuelige, huess offuer[D4a]trædere Gud haffuer tiit oc offte haardelige straffett.

Oc att the som emod siige røris aff een anden end kyskhedtz aand giør meg wiiss the mange kiødelige, legomlige, oc wildige ord ther the tale oc scriffue 184 wdi thenne handell, om then indplantede natur, oc om theris mage, till huilcken the haffue een naturlig begæring, oc kwnne fordi hanwm forwden icke gladelige oc rolige leffue. Oc allt thet som scriffuis om werdsins første fader oc moder Adam oc Eua, wele the wære sagtt oc screffuett om prester oc mwncke, ligerwiiss som werden schulde platt forgaa wden the bleffue alle giiffte. Oc mange andre kiødelige ord ther ieg gaar altiit gierne forbij, fordi att bluge oc høffwische conscientzer høre thenom icke gierne.

Saa lade the seg saare mercke, att the søge meer effter legoms løst end kyskhedtz reenhed, wdi nogre skudtzmaall som the giøre. [D4b] The siige først att giifftermaall scall icke meer forbiwdis prester wdi thet ny testamentt, end thet war gamble testamentz prester forbudett. Men nar ther fræmdelis randsagis om the wilkaar som theris giifftermaall haffde, oc ere, att the schulde tage seg een iomfrw, inghen qwinne, inghen skiøge, ej then som war aff anden offuergiiffuen, tha falde the strax fra thet skudtzmaall, fordi the spare inghen mett theris ny giifftermaall. Fræmdelis ther the giorde skudtzmaall till then Greetsche kircke, oc thet fantz ij sandhed, att the som wgiiffte bleffue prester bleffue siiden altiit wgiiffte, men bleff noghen giifftt mand prest, tha bleff then aldene som haffde sijn første oc eniste hustrw ther war kommen till hanwm een iomfrw. Oc fordi thenne seed er thenom icke heller till maade, nar the wele altiit wære giiffte, tha ere the oc falden fra thette skudtzmaall. [E1a]

Fræmdelis siige the wære sancti Pauli mening, att een bisp eller prest bør att wære giifftt, oc dog 185 siiger sanctus Paulus icke andett end hand maa wære giifftt om hand haffuer andre biscopeliige wilkaar. Emellom desse twenne støcker, hanwm bør att wære giifftt, oc hand maa wære giifftt er stor atskijllighed, fordi thet første, Hanwm bør att wære giifftt, haffuer sliig mening, Att giifftermaall er hanwm saa aff nøden, att hand maa icke thet forwden wære bisp. Men thet andett, Hand maa wære giifftt, haffuer sliig mening, Att giifftermaall er hanwm aldels friitt. Oc fordi meente sanctus Paulus icke andett, end att war een god mand aff alle gode wilkaar, tha schulde thet icke hindre hanwm fra biscops embede att hand war giifftt, dog saa hand haffde sijn første oc eniste hustrw. [E1b]

Men her emod preger thenom atter kiød oc blod, oc fordi siige the sancti Pauli mening wære sliig, att een bisp scall icke haffue hafftt twenne hustruer paa een tiid, huar fore the siige thet icke wære twegiiffte att haffue wærett tøswer giifftt, men paa eentiid att haffue hafftt twenne hustruer.

Men som tillfornett bewiisst er, schule sancti Pauli ord haffue then mening, tha haffue mange hellige bisper, oc helst the beste icke wærett retsindige bisper, fordi the wore aldrig giiffte, ej een tiid, end siige tøswer eller tiidere.

Thet finde wij well wdi christne historier att then hellige kircke haffde mange giiffte bisper oc prester, men dog wore the giiffte før end the kalledis till samme embede. Att noghen bisp eller prest som ænthen war wgiifftt, eller bleff wgiifftt haffuer siiden giifftt seg, kand icke bewiisis aff noghen historia, Latinsk [E2a] eller

Greetsk. Fordi thet findis 186 huerckin wærett skeed wdi then Latinische eller ij then Greetsche, icke heller wdi then Rytzsche, ij huore hwn er mett then Greetzsche affskaaren fra then menige christen kircke.

Saa maa thet wære eett wnderligtt behaff mett desse ny giifftermaalls patroner, att thenom falder tillsinde huerckin the gamble eller the ny seedijr, oc dog wiide the well, att gamble fræmfarne helgens leffnett, lærdom, oc ewige brug er, oc wærett haffuer een merckelig glose oc wnderschede paa apostelig scrifft oc lærdom.

Hoss hedninge, hoss Jøder, oc hoss retsindige christen, haffuer thet wærett een gammill oc erlig seed, att nar hustrw eller bonde affdøde, tha pleijde then som igienleffde aldermijnste siide eett aar wgiifft, huilckett aar ther kalledis [E2b] then grædelige tiid wdi huilcken then leffuendis schulde then affdøde sørgelige begaa. Men thette holdis oc nw for geckerij aff thenne ny handell, ther saa lader seg mercke wdi kiød oc blod, att hand biider huerckin heeltt eller halfftt aar, men strax falder wdi søle igien wden all besijndilse, huar till Gudtz aand synis icke att wære raadgiiffuere, men then aand som kaldis wdi Tobie bog Asmodeus.

Scall fordi preste giifft gange fore seg, giiffue Gud sijn naade ther till, att thet motte kee Gud till loff, oc worde bestandigtt, mett alle gode oc christelige wilkaar, paa thet att synd som er ij skiørleffnett oc wreenhed motte affstyris oc formeenis, kyskhed oc reenhed styrckis oc formeeris. Endog att kyskhed oc wgiifft er een stor Gudtz gaffue, oc een synderlig naade, ett reent æchteschaff, er oc een stor gaffue 187 oc haffuer Gudtz naade saare well behoff, ther wij formercke kwnne paa mange [E3a] wtalige hoorkarle, oc andre flere som holde theris æchtestatt saare ij lde.

Om begang for the døde oc affgangne. Ca. xi.

Wdi thette capittell om begang oc amijndilse for the døde, som thenne Malmøss bog er døff oc blind, saa gjør hwn seg oc saa een ny mening, paa samme amijndilse oc begang. Men fordi hwn gjør aldelis inthet forskiell emellom the helgen som haffue told død oc pijn for Jesu Christi namffn skyld, oc kaldis Martijres, oc andre daglige syndere som almijndelige døø aff thenne werden, oc ere wdi mange maade faldne for Gud, till att lijde for synden, skyld oc pijn, tha wender hwn gamble christendoms seed, som er brugett hellige martijribus till ære, ind paa christne sielis begang oc amijndilse, som er brugett langtt wdi een anden mening fra begyndilsen.

Thet war aldrig seed wdi then hellige kircke [E3b] att gjøre bønn for the helgen som tolde død, for Jesu Christi namffn skyld. Att bede for thenom ther saa mett troens bekiendilse haffue efterfuld Jesum Christum, er att gjøre thenom stortt wskiell, nar theris willige død haffuer ij sandhed affslett oc fortagett huess mennischelige brøst the wore wdi bestedde.

The wigilier som christne folck tha giorde offuer Martijrum graffuer oc hellige legomme, ere icke forwandlede till desse wigilier som nw siwngis oc læsis for affgangne christne siele, som thenne forbiistrede 188 Malmøss bog haffuer sagtt. Men samme wigilier, thet er natte wæggt, ere forwandiede till then faste som almijndelige holdis blantt christett folck, huar mett wij beredis till større gudelighedtz begang, wdi helgens høgtiider oc amijndilse.

Wdi gammill tiid ther christen folck forsamledis hoss Martijrum hellige legomme [E43] oc graffuer, tha trøstede the huer andre till samme Martijrium att liide om behoff giordis, oc tackede Gud, att hand sijn hellige kirckis tro oc loffue haffde befest oc besterckett mett saa drabeligtt eett wijttisbyrd, oc begærede fordi att thet motte hans hellige kircke well bekomme, gode christne mennischer till exempell oc effterfølling.

Oc som merckelige ting komme altiit gjerne wdi mijsbrug, nar the icke wiislige brugis, saa er thet skeed mett samme natte wæggt, att wnder thet gudelige skjijn ere mange løse folck befwndene wdi synd oc skalched, oc mange wdi hoor oc mord, oc for then sag haffuer christendoms fædre igienkaldett oc afflagtt samme natte wæggt, att affstyre ther mett huess synder som bedreffuis wnder sliige gudelighedtz skjijn, oc haffue ij samme sted skickett faste oc affhold [E4b] ther mett att beqwemme legommest till een børilig wnderdanighed, att thet beswaarett mett offuerflødig mad oc drick scall icke forhindre sielen, wdi the aandelige huerff som hwn haffuer hoss Gud wdi salighedtz handell oc huerffue. Oc om thenne begang som war wdi natte wæggt, taler bode Cijprianus oc Augustinus.

Her bruge the Augustini wijttisbyrd men wrangelige som forstandett er aff thenne forklaring. Men 189 nw
53 af 85 sider

will ieg bruge samme Augustini wtnisbyrd wdi een rett mening, fordi kand hand worde betroed tha bliffuer hand eett merckeligtt wijtnisbyrd till att bewiise bønn oc begang for christne siele, nar hand ther om scriffuer een heell bog, forwden mange andre stæder huar hand ther oc saa omtaler. Wij haffue wnderligtt folck att handle mett, nar Gudtz helgen wdi theris bøger synis att wære thenom biistandige [F1a] wdi nogett støcke lerdøm, tha bruge the theris wtnisbyrd offuer all maade, men nar the ere thenom emod, tha forsage the bode helgen oc helgens scriffutt, oc siige thenom att wære bedragne ænthen aff een bedrægelig aand, eller eett mennischeligtt oc naturligtt forstand, ligerwiiss som sliige helgen haffde andett lærtt, screffuett, eller brugett, end thet samme som kircken trode ij theris tiid, men thet er dog icke thet eniste støcke som the nw lade seg wdi bemercke.

The som negte oc forsage skersijld gjøre seg ther om een besynderlig mening till eett fundamentt, oc ther paa liwge the saa møgett thenom mest lyster, liigerwiiss som paa een falsk oc løss grwnd forbyggindis thet som skall tha mett tilden omfalde. The siige att Gud forlader aldrig noghen synd, wden hand oc saa forlader syndtzins [F1b] forschylte straff oc pijn. Thette siige the aff all magtt, men haffue thet end nw dog icke bewiist, huerckin mett scriffutt eller skiell. Theris løse ord anammer ieg huerckin for breff eller segell. Oc fordi will ieg offuersee mange scriffter paa thenne tiid, oc mett een blott scriffutt alsomeniste bewiise, huore Gud pleijer att forholde oc forhale mennischins pijn, siiden synden er forladen oc tillgiffuen.

190

Wij læse wdi then anden konge bog oc thet xij capittell, huore wor herre forlod Daudid konning thet hoor oc mord hand bedreff mod Uriam Etheum hans tro tienere oc wndersotte. Men hand dog forholtt hans pijn, som wij klarlige finde wdi samme capittell, oc fræmdelis wdi nogre andre ther strax effterfølge, huore Gud sagde, att samme synd schulde alle dage straffis mett suerds slag. [F2a]

Oc fordi thet haffuer wærett seed wdi then hellige kircke siiden Jesu Christi apostele ere affgangene, att bede Gud oc gjøre al messe for affgangene christne siele, som bode Clemens, Dijonisius, oc Tertullianus scriffue oc siige, ther till mett, att haffue amijndilse for samme affgangene christne siele wdi thet hellige messe embede, er oc eett ewigtt brug wdi then hellige kircke, som Chrijsostomus, Augustinus, oc Gregorius haffue merckelige bescreffuett, forwden andre mange wtalige helgen, bode blantt Greecker oc Latiner, ther haffue bode screffuett, holdett, oc brugett thet samme, som christendommen nw holder oc bruger. Oc fordi burde thenne Malmø's bog, om hennis handell schulde noghen tiid worde bestandig, att bewiise mett scriffutt oc skiell then hellige christen kircke att haffue farett wild, wdi sijne helgen oc [F2b] Christi wduolde leemmiir, ther hwn altiid brugett haffuer till sijn troes oc lærdoms forbædring, formeering, beschede, oc forklaring. Mett desse helgen, oc mett then gamble kristen kircke, haffuer hwn att gjøre oc icke mett oss. Att the wore raadde oc regerede aff Gud, oc Gudtz hellige aand, ther till mett bestandige aff scriffutt oc skiell, oc ij alle maade frij oc wbemerckte 191 wdi wild oc skrømppt, gjør meg wiiss then hellighed oc synderlige krafft som Gud haffuer thenom brugett wdi, till sijn hellige kirckis bestand.

The haffue wærett for oss wdi Christo Jesu oc ij then hellige kircke, oc icke for snijmen, men for xi, xij, xiiij, oc fiorthen hwdrede aar. Findis her wdi noghen wanwittighed oc blindhed, som then forblindede bog will siige, tha findis hwn hoss thenom, oc icke hoss oss. Ere wij [F3a] bedragne, tha haffue the oss bedragett. Thet samme the haffue anammett aff the hellige apostele oc theris discipele haffue the antwordett oss, huar wdaff wij lade oss saa tycke, att huess the haffue seett oc hørtt, holdett oc brugett, er seett oc hørtt mett saa wiss grantsche oc saa santt kwndschaft, att wij maa thet tryggelige holde oc saa santt kwndschaft, att wij maa thet tryggelige holde oc bruge. Wij wiide huerckin aff Gud eller scriffutt att siige, wden huess wij forstandett haffue effter theris lærdøm oc wnderwiisning.

Then samme loffue the haffue sætt till Gudtz apostele paa Gudtz wegne, sette wij nw till thenom, thet wiidindis, oc som the møgett hørde forwden scriffutt, dog icke wden skiell oc sag, saa haffue the oc thet samme screffuett, ther for thenom war talett oc lærtt forwden scriffutt, men tha icke wden stortt skiell oc sandhed. Som møgett wscreffuett, er iw saa santt som thet ther screffuett er, saa giørs icke [F3b] fordi behoff att all sandhed scall scrifftelige stadfestis, oc besynderlige wdi the støcke handell, som aff langsam tiid oc brugilse hoss hellige oc drabelige mend haffue wundett lawheffd, huilckett som er skiell oc bewiisning sterck oc fast nock, oc serdelis nar thet er inghen hellig scriffutt modstandigt.

192

Thette er dog icke fordi sagt, att oss till thenne bewiisning fattis hellig scriffutt, men fordi att nar kiettere wele icke affwiis mett noghen scriffutt, ther the ænthen forskiwde, eller oc saa wdlegge effter theris eghet sind, tha schule the affwiis mett gammill christendoms lawheffd, som er bestandig, icke eniste afflang tiid, men oc saa aff hellige mendtz bøger oc brugilse. Huess hellige brug att wære fast oc wist, Gud haffuer self bewiist oc beseglett mett theris hellige leffnett oc wnderlige gierninger, oc mett [F4a] mange theris død ther the liidde for sandhed oc Jesu Christi namffn skyld, oc for then lærdøm, the haffde bode talett, screffuett, oc brugett, till christendoms bestand oc behoff. Alle the scriffter som dybelige oc figurlige retteligen bewiise skiersijld, effter wiise oc hellige mendtz wnderschede, thenom negte the att haffue skiersijldtz mening, thij er thet forgeffwis att føre thenom sliige scriffter wnder øghen, huilckett ieg haffuer dog tillforne giortt wdi eett suar till koning Gostaffs spørmaall. Oc then klare scriffutt som mett obenbare blotte ord lyder paa skiersijld, forwiise the platt fra thet tall som indeholder oc beslutter alle ædele oc hellige scriffter, oc wele fordi icke

annamme henne blantt andre ædele scriffter, som er then anden Machabeische bog, ther dog hoss Augustinum De ciuitate Dei be[F4b]nemffnis ij talett mett andre ædele bøger oc scriffter. Desliigest Concilium Carthaginense benemffner oc samme Machabeische bog blantt ædele scriffter wdi sith xxiiij capittell.

Haffuer fordi thenne Malmøs bog ænthen magtt eller rett till att spotte eller forackte thenom som 193 bede for christne siele, gjøre almesse, oc siige messe, tha maa the thenom bespotte oc skiende, som haffue oss sliige seedijr lærtt oc handfangett. Then samme tro oc mening som the haffde, haffue wij end nw.

Alsomeniste er thet straffeligt ij wor tiid, att mange for gijrighedtz sag bede for the døde oc siige messe ther the ellers icke gjorde. Men nar ther findis dog nogre gode mend, som thet samme gjøre wdaff een reen oc retferdig mening, saa att giiffuis thenom nogett, tha tacke the Gud [G1a] for hielp, trøst, oc forsyn, giiffuis thenom oc inthet, saa gjøre the dog thet som børligt er, oc tacke alligewell Gud, tha scall thet ene loffuis oc priis, oc thet andett bød is oc forbædris. Huilcken som best gjør bliffuer well eentiid kwndgiortt oc sportt, ænthen then som for liiffs føde, siwnger oc læss, beder oc maner then barmhiertige Gud for leffuendis oc døde, eller oc then ther oc saa for guld oc penninge, oc andre wildige sager tien oc følger løse folckis syndige oc hadtzsche begæring till att robe oc skieide alle Gudtz helgen oc all christendoms hellighed, oc øffuer seg ther wdi dag oc natt, aarle oc siilde. Er thet att wære christen, tha kwnne røffuere oc mandrabere, spottere oc klaffere, lackere oc liwgere oc saa wære christne. Ther som the wille hudstryge synd oc [G1b] ondschaff, mijshandell oc mijsbrug, tha wille wij gerne høre thenom, oc wiide thenom ther fore loff oc tack, men att the platzere oc klaffe Gudtz helgen oc Gudtz folck maa wij ingelwnde høre eller fordrage, men thet affwende oc formeene, saa møgett oss mwueligt er bode rnett scrifft oc tale.

Men thet giiffue Gud, att the som handle oc tractere 194 thette ny euangelium wille først fordragis emellom seg selfue, oc silden fiigte mod oss. The som scriffue ij Malmø wele siige att wij maa inthet bede for christne siele, huerkin ij messe eller wden messe. Men the som scriffue wdi Wijborg wele siige att wij maa bede for thenom eentiid, anden tiid, oc tredie tiid, oc siiden icke meer, dog thet er meg wforstandeligt, mett huad scrifft oc skiell the schule thet kwnne bewiise, [G2a] att nar een bønn er wdwuelig for noghen, huar fore wij maa icke saa well bede altiit som eentiid, effter thij scrifften siiger, att wij schule icke lade wdaff att bede. Men thenom bør dog saa att scriffue oc tale, som seg haffue mod Gud, christendom, oc sandhed forbwndett oc besoret, nar the wele huermandtz conscientze trenge till effterfølling, oc wiide dog icke selfue huad the siige. Nar noger mand trenger oc maner thenom saare, om the ere thet aldels wisse att skiersijld er icke till, tha sware the, att the ere thet icke wisse, fordi thet er well mwueligt (siige the) att thet er till, oc mwueligt att thet er icke till, men nar thet er Gudtz lønlige dom, tha ere wij icke plictige (som the ock siige) att tro, wden thet wore oss obenbarett, ligerwiiss som thet the icke wiide wore inghen [G2b] obenbarett. Thet burde thenom att bewiise mett scrifft oc skiell, for huad sag wij ere plictige att rette oss effter theris twijll oc wantro, oc serdelis emod then menige christendoms gamble tro oc loffue, som haffuer lawheffd aff gammill tiid, oc wijtnisbyrd aff saa mange hellige mend, ther wden allt twijll haffue saa troett oc lærtt for oss wdi then hellige kircke, oc wore bestandige aff scrifft oc møghen 195 Gudtz obenbarilse, oc synderlige aff desse scriffter som her effterfølge oc andre flere.

Saa scriffuis først Zacharie ix, Oc thu haffuer wdi tith testamentis blod, wdlatt thijne fanger aff then pwtt wdi huilcken ther war icke wandtn, nar wij høre testamentens blod, tha forstaa wij Jesu Christi døtz oc pijnis magtt oc krafft, men nar wij høre fanger, tha forstaa wij twang oc pijn. Oc fræmdelis nar wij [G3a] høre then pwtt som haffde icke wandtn, tha forstaa wij att ther war inghen wederqwegilse, oc fordi kand thet icke wære noghen anden sted, end then som wij kalde skiersijld.

Ther nest scriffuer sanctus Lucas saa om wor herre Jesu Christo Actorum ij, Huilcken Gud haffuer aff døde opwockt siiden hand haffde forløst heluedis sorg. Nar wij høre heluedis sorg, tha forstaa wij icke aldene fengsill, men pijn oc trengsill. Icke kand heller heluede paa thette sted wære andett end skiersijld.

Will oc noghen siige, att then wandtnløse pwtt hoss Zachariam, oc heluede hoss Lucam mercke Abrahe skiød, tha kand thet icke rijme seg, fordi att wdi Abrahe skiød war inghen bwnden, icke war ther heller sorg oc pijn som schulde forløsis, men glæde oc hugswale, som Abraham [G3b] sagde hoss Lucam ij thet sextende till then riige fraadtzere, Kom ij hwg søn (siiger hand) att thw haffde gott ij thijn liiffs tiid, oc Lazarus ontt, men nw hugswalis hand ij thette sted. Nar wij høre hugswalilse wdi Abrahe skiød, tha forstaa wij att Abrahe skiød, oc Zacharie pwtt kwnne icke wære eett sted. Icke kand heller heluede hoss Lucam mercke thet næderste heluede, fordi ther er inghen forløssen.

196

Fræmdelis læse wij Apocalijpsis ij thet ferapte, huore sanctus Joannes saag alle the creatur som wore ij himmelin, paa lorden, oc wnder lorden, siigindis till then som sad paa thronen oc till larnmett, Welsignilse, oc heder, thet er, loff oc heder, ære oc magtt skee eder altiit oc ewinnelige. Men hwo schulde the wære som wnder lorden loffue Gud oc lammett, thet er Gud oc Gudtz søn, som war [G4a] offrijd alle till salighed, wden affgangne christne siele. The som ere till ewig pijn fordømde kwnne thet icke gjøre, som propheten siiger ij then siette psalme, Huem scall loffue teg wdi heluede? Oc ij then xij oc hwndrede psalme, Herre the døde

schule teg icke loffue, icke heller nogre aff thenom som nederstiige till heluede. Oc hoss Esaïam ij thet xxxviiij capittell læse wij saa, Heluede loffuer teg icke, icke heller døden. The fordi som loffue Gud oc lammett ere wdi skiersijld, oc ther skæris oc reengiøris. Will oc noghen siige, Hwij kalde wij tha skiersijld icke heluede, effter thij thet sted saa kaldis hoss Lucam Actorum ij, hand scall wiide att scriffthen talerom twenne heluede, thet eene er næderst, oc om thet lyde the stæder aff psalterin, som nw ere fortalde. Thet andett kaldis [G4b] thet øffre heluede, oc er thet samme som wij kalde skiersijld, wdi huilckett the siele ere som skæris oc reensis. Oc att thet øffre heluede er till kand saa bewiisis. Wdi then lxxxv psalmo siiger propheten saa, Thu frelste mijn siell fra thet nederste heluede. Nar wij høre thet nederste heluede, tha forstaa wij oc saa att thet haffuer eett andett offuer seg, mod huilckett thet kaldis thet nederste.

197

Om then tro som Jøderne Gudtz folck haffde, er tillforne talett aff then anden Machabeische bog, oc xii capittell, huar thet klarlige bescriffuis, huore Judas Machabeus effter then Jødische seed oc tro lod giøre offijr wdi Hierusalem for thenom som wore slagne ij striid, wnder sliig tro oc mening, att the motte forløsis wdaff huess syndige hinder the wore wdi bestedde ther the slogis, att the paa then yderste dag kwnne opstaa [H1a] wbehindrede till ewig glæde oc salighed. Will oc noghen fordi trycke seg ij thenne lerdom, att thette ord skersijld findis icke wdi then gantsche scriffth, hand scall wiide att wij søge icke nw lenger effter ord oc titell, men effter handell oc sandhed. Nar wij see eblantt christett folck atskillig affgang, ther dog att the alle bortt døø wdi Jesu Christi tro, the ere Christo dog møgett wliige ij tribulatz, pijn, trengsill, kwmm, oc modgang, ther thenom alle burde att liide mett Christo Jesu, om the schulde worde mett hanwm deelactige wdi glæde oc salighed, om wij ellers tro then hellige scriffth wære sand, forwden smijger oc skrømpth.

Somme haardelige pijnis till døde aff weldig magtt wdi een christen tolmodighed, wdi huess maade hellige martijres ere affgangne. Somme leffue her [H1b] paa iorden wdi stor fattigdom, hwnger, tørst, kwld oc fraast, møghen anden sorg oc modgang, ther the dog liide mett gott taall. Somme leffue mett stor siwgdome oc kranckhed wdi saar oc werck, wdi forfølling oc trengsill, wdi schade oc fengsill, oc saa fræmdelis met møghen anden modgang, ther trenger oc twinger mange arme mijsliige oc wsle mennischir, som haffue huerckin haab eller trøst wden hoss Gud 198 aldene. Somme twertt emod leffue theris gantsche alder wden sorg oc modgang, forwden fattigdom oc armod, wdi leckerhed oc legoms løst, effter theris eget sind oc begæring, ønsche oc willie, mectige oc stercke aff wanner oc riigdom oc anden werdsliig trøst oc biistand. Somme desligest leffue wdi welde oc magtt seg selffue till stor lycke oc welfærd, statt oc ære, oc andre till twang [H2a] oc trengsill, till schade oc forderffue. Oc nar scriffthen siiger, Att fordi Lazarus liidde ontt ij sijn liiffs tiid, tha scall hand nw hugsualis, oc then riige fraatzere haffde formøgett gott, tha burde hanwm att pijnis, tha maa thet wære een wnderlig ting, att onde oc gode schule nw haffue eens wilkaar, ligerwiiss som alle synder wore liige store oc onde, eller oc alle gode gierninger liige dwuelige oc behaffuelige. The hellige mend fordi som rettelige besinde scriffth oc skieli, oc som christelige grantsche Gudtz handell oc gierninger haffue thet fwndett aff Gudtz raad, att som skiersijld er een synderlig pijn effter døden, saa er hwn icke forskickett till huermand, men alsomeniste till thenom, som ij theris liiffs tiid leffde syndelige, oc huerckin trengde theris syndige leffnett mett pijn [H2b] eller twang, eij heller haffde sorg eller siwgdome, eller anden synde trengsill, eller liidde the end nogett ontt, tha liidde the nødde oc trengde forwden eett christeligt taall, huar mett the schulde tacke Gud, oc bekiende hans retferdige straff, att the saa pijnte motte worde liige Christo Jesu.

Thet tillstaa Luther selff, att huertt christett mennische bør att worde Christo saa liigtt før end thet bliffuer saligtt att thet scall mett hanwm liide saa 199 stor pijn som hand liidde, ænthen her ij werden mett tribulatz, siwgdome, modgang, arbeijde, hwnger, tørst, sorg, oc twang, eller ij sijn dødtz tiid, eller oc effter døden wdi skiersigld.

Oc for then sag siigis thet almindelige mett gott skiell, att mange haffue theris skiersigld her ij werden, oc mange met een lang oc swaar hellsoott, oc nar mange [H3a] liide huerckin ontt nar the leffue, eij heller saare nar the døø, tha synis thet icke wchristeligt att the thet liide effter døden som thenom burde till forne att liide. Men ij huore her om er, ther som wij wore huerckin bestandige aff scriffth eller skiell till att bekiende nogett om skiersigld, tha haffue wij dog menige christendoms ewige brug till eett fast oc bestandigt exempill, ther haffuer siiden the hellige apostele wore till som Clemens, Tertullianus, oc Chrysostomus, altiid hafftt een amijndelig begang for affgangene christne siele mett gudelige bøner, almøsegierninger, oc synderlige wdi thet hellige messe embede, wnder sliig tro, att the wore bestedde wdi nogett hinder ther war pijnackteligt oc forhalede theris salighedtz indgang, till huilcken the haffde dog [H3b] rett, fordi the affginge wdi een retsindig christen tro, oc mett een sand wederkindilse, thet er, mett eett santt syndehad, anger, oc penitentze, wdaff huilckett hinder the kwnne dog bode forlæsches oc forløsis mett the wilkaar som sagde ere, ellers wore thet aldeis forgeffuis att bede for the døde oc affgangene.

Thette sted wdi huilckett the liide sliigtt hinder huer effter sijn forschylding met een børlig straff større eller mijndre som Gudtz strenge mijschwnd, 200 oc mijschwndelige strengthed wdkræffuer, kalde wij

skiersijld. Will noghen anden icke lade seg nøije mett samme namffn, oc fordi giiffue samme sted eett andett namffn, oc kalde thet ænthen pwtt, eller thet øffire heluede, eller huess andett effter samme mening seg føge kand, ther om will ieg inthet kijffue. Att wij icke forliigis om ord oc namffn, nar wij haffue dog

samme [H4a] mening oc handell, ligger icke magtt oppaa. Mange som nw forstøre christendoms handell lade seg ther wdi saare mercke, att the fast meer kijffue oc trette om ord, titell oc tale, end om sandhed, oc sandhedtz handell, ther merckis mett ord oc tale.

Fræmdelis siiger then Malmøs bog att the wigilier som siwngis oc læsis ij then hellige kircke tor affgangene christne siele, ere een samlegge tillhobe sætt oc kommen wden sind oc forstand, oc sancnett hijssett oc her, oc er anrørindis huerckin leffuendis eller døde. Saa pleije the att tale, som huerckin wele bruge sind eller skiell, ther the dog bode kwnne oc motte, oc synderlige ij thette sted, oc thette støcke lærdom, ther som hoffmod oc had haffde thenom icke forswffett bode sind oc hierte. [H4b]

Som then hellige kircke tror for then som kand icke selff tro, oc giiffuer fordi suar for then som kand icke selff suare, saa beder hwn oc for then ther kand icke selff bede. Nar børen døbis, oc attspøries om the tro, fordi børen kwnne selffue icke suare, tha suare wij som nærwærindis ere for thenom oc siige, Jeg tror. Saa bede wij oc for the døde, oc dog att wij tale ligerwiiss som wij taledede for oss selffue, wij meene dog thenom som døde ere, end dog att wij 201 agte thenom icke aldelis iblantt the døde, men møgett meer iblantt the leffuendis, fordi the ere bestedde wnder liiffsins haab. Oc fordi begaa wij paa theris wegne wdaff prophete bøger oc psalmer mennischins wsijlhed, armod, skrøbelighed, oc elendighed, Gudtz retferdige dom oc mijschund, formanendis oc bedindis ij samme wigilier, att Gud anseendis sijn ewige mischund oc godhed meer end theris syndige skrøbelighed, forlader [11a] thet mijschundelige som hand mett rette motte strengelige pijn oc straffe, ther som hans mijschund icke wiitt offuerginge bode wore synder oc hans eghen strenghed. Oc fordi ere samme wigilier sammen sette aff saare wiise oc forfarne mend, ther wore wden twijll ij then samlegge raadde oc regerede aff Gud, oc Gudtz aand.

Om tiende. Ca. xij.

Om tiende taler thenne Malmøs bog saare hadtzschelige, paa thet ieg scall icke oc saa siige aff stor wanwittighed. Hwn siiger att wdi thet ny testamentt findis huerckin bud eller befaling om noget tiende. Oc dog thet er sagtt forwden all wittighed oc beschede, boghen lader seg dog tycke att hwn taler klar wiisdom, saa wiiss giortt aff sijne mestere. Om thet ny testamentt wele wij siiden tale. Men nar boghen will att alting scall ænthen bewiis eller fældis mett thet ny testamentt, tha schulde hwn bewiise mett scriffteligt skieli, att christett folck icke motte mett skiell giffue sijne prester for tieniste oc wmage, som er mett predickin, sacramentt [11b] oc 202 anden behørlig preste tieniste att holde oc giøre een seedwaanlig rente som kaldis tiende, dog thet icke er, huilcken rente thenom er tillsagd aff eett menigtt land oc riige, oc forseglett mett fræmfarne oc nærwærinde kongers oc herrers Fursterlige breff oc priuilegier, oc stadfest mett nogre hwdrede aarss lawheffd. Att sliige gamble landtz seedijr oc waaner ere emod thet hellige euangelium, oc schulde icke fordi wære wed magtt, men platt affleggis, thet schulde thenne wiise bog haffue bewiist, oc icke mett løse ord, men mett scrifft oc skieli. Saa taler thenne blinde bog, raad oc regeerett aff sijne blinde oc forbiistrede diigtere, ligerwiiss som men hellige kircke haffde huerckin hafftt prester, euangelium, eller tro till thenne dag, eller ligerwiiss som euangelium wore aldrig nogher sted forkyntt, før end nw ij Malmøø.

Saa lyder scrifften thenom som ere retsin[12a]dige oc wiise, att euangelium stadfester oc giiffuer stor magtt alle landtz seedwaanlige skick, oc retferdige sætt, oc will att the schule holdis for een god low ther gjør fred, oc skicker huermand skieli oc rett. Then som andett taler eller scriffuer hand handler thet hellige euangelium icke christelige. Oc huosomhelst seg berømmer att wære een predickere till samme euangelium, oc tillwelder seg magtt att handle oc schaffe mett sliige støcker, som høre till landtz oc riigis wedtagne low oc seedwaaner, priuilegier oc friihed, hand træder wiitt offuer sijn befaling oc sith euangelische embede. Møgett handlis oc skickis aff herrer oc Furster, aff borgemestere oc raad till menighedtz gaffen, fred, oc bestand huar mett euangelium befatter seg platt inthet. Men nar desse ny 203 handlere haffue icke nock ij theris predicke embede, tha tilltage the seg andre mange, oc ere fordi bode sagsøgere oc dommere, klaffere, oc bødele. [12b] The robe paa bisper oc prelater, oc siige att the befatte seg mett werdsliig handell, som er theris embede platt wbørlig, ther ieg giiffuer well magtt ij somme støcke handell, huar om ther scall nogett talis siist ij desse suar. Men huar bisper oc prelater thet giorde som nogre aff desse ny predicanter nw giøre, tha motte the thet robe mett gott skiell.

Then som borgemestere oc raad, fogett oc woldtzmand icke taare dømme oc dræbe, hanwm taare somme predicanter wmijschundelige skynde aff dage. Her till dags haffue saa geestlige folck siidett dom oc rett ij werdsliige sager, att the dog aldrig haffue seg befattett mett blodige sager ther dømme paa liiff oc leem, oc huess the haffue thet noghen tiid giortt, tha er thet thenom opscreffuett for een hoffuett last, oc offte kommett thenom wnder øghen, mett stor schade oc forderffue. Men desse ny geestlige mend dømme

iw paa alle sager blodige oc [13a] wblodige, geestliige oc werdsliige. Christus wille selff icke dømme paa arffueskiiffte som war dog een ringe ting att dømme oppaa. Men desse ny Christi discipele dømme icke aldene paa arffue skiiffte, men dømme folck fra liiff oc godtz, fra hwss oc hiem, fra breff oc segell, oc fra priuilegier oc friihed, oc mett faa ord fra all lycke oc welfærd. Oc huar the haffde paa thenne dag biistand oc trøst aff welde oc magtt, som andre erlige prelater nw haffue, tha finge wij x klagemaall mod huertt eett wij nw haffue mod kirckins bisper oc prelater. The ere end nw herschaff oc 204 øffuerighed myndige nock, men schulde tha worde møgett meer. The giøre folck allerede saa wiise till att dømme effter skiell oc tycke, att wg mett thet snariste behøffue huerckin low eller rett, oc huad wij end behøffue, tha scall hand oss neppelige wederfaris, om thet scall lenge staa till theris sigilse oc tycke. [13b] Huore wiise oc kloge the ere, kwnne wij ther paa mercke, att the paa eentiid wele bode giiffte prester oc tage tiende oc rente fra thenom. Oc schulde the noghen tiid giffte seg, tha giordis thenom alderbest behoff tiende oc rente. Huad mening mange nw haffue wnder thenne euangelische handell, oc synderlige mod fattige prester, formerekis ther wdaff, att the wele først giøre thenom fattige oc arme, oc siiden giiffte thenom.

Fra Wittenberg, huar thette ny euangelium haffuer sith første wdspring, spørie wij sliige tijdinge, att Hertoghen aff Sasszenn som er theris herre oc Furste biwder oc befaler alle prester ij sith land, att nar thenom icke giøris fyldist mett tiende oc anden rettighed aff theris sogne mend, wære seg ænthen ædill eller bønder, tha schule the paa scriffth Førre ind for hanwm huad thenom igienstaa, oc nar the thet faa giortt, tha giør hand [14a] thenom fyldist, oc siiden søger sijn opretning huar hand kand. Huore christelig hand er ij andre maade wed Gud best, men ij thette støcke giør hand thet som een christen Furste bør att giøre.

Men aff mange som ij desse land bruge thenne ny handell, kand formerckis, att kwnne the komme thet menige klerckerij fra lycke oc welfærd, oc ij schade oc forderffue, tha meene the att thet hellige 205 euangelium wore well forbædrett oc reformeerett. Oc thet skeer dog aff theris wrange oc forgiiffte mening som sliige bøger scriffue, oc lade scriffue, predicke, oc lade predicke, fordi thet kand tha icke anderledis forstaas end ij samme mening som thet predickis oc læris wdi. Huar thet læris wdi een blodig oc gijrig mening, tha føder thet blod oc gijrighed aff seg. Men huar thet læris wdi een kierlig, retferdig, ydmyg, oc mijschundelig mening, tha føder thet aff seg fooster sijne liige, thet er [14b] kierlighed, retferdighed, ydmyghed oc mijschundelighed.

Om ther stode end inthet wdi thet ny testamentte om tiende eller anden preste rente, icke ere the fordi prester wborlige oc oc klercke som ere menighedtz tienere. Men sanctus Paulus siiger dog møgett wære screffuett oc sagtt wdi thet gamble testament for wor skyld, oc høre fordi till wor tiid som ther staa j. Cor. ix. oc att thet hør till folck som er sagtt Deutero. xxv om then oxen som terscher oc pløijer. Staa ther icke oc saa screffuett (siiger sanctus Paulus) att then som tien till alterett, scall aff alterett oc saa leffue, oc ther wdaff haffue sith ophold. Saa haffuer thet herren oc saa skickett, att the som lære oc predicke euangelium, schule oc saa leffue ther wdaff.

Icke wed ieg heller noghen her wdi riigett som opbær tiende, wden the prester som ænthen selffue predicke Gudtz ord, eller [K1a] oc lade thet giøre aff een anden, dog att huess brøst ther kand findis iblantt, staa well till att forbædre mett tilden, sliig rumoor oc bulder forwden, som nw begynder att forstøre all christendoms hellighed, oc serdelis nar kirckins prelater bliffue ledige oc frij bode till thet 206 oc andett meere, som nw magtt paa ligger ij thenne tiid.

Mange Luthers prester haffue oc saa predickett for bønder att thenom burde huerckin att tiende eller att offre. Men siiden the haffue selffue fangett sogner, oc formercktt att ther hør møgett till att siide for gest oc ganginde, oc att bære anden daglig tyng oc beswaaring, oc huore thet er bædre att giiffue end tiggge, tha predicke the till bage igien. Tiende er icke paalagtt oc wedtaghen wden store oc merckelige saager, ther som hwn end haffde inthe fundamentt aff scriffthen, oc synderlige ij the land, som haffue theris største biering ij koren oc qweg, eller [K1b] anden frucktt oc grøde, oc ere icke saare penninge riige. Att giiffue paa een tiid noger stor swm ere the icke wederheffte, oc presten er dog menighedtz tienere oc scall fordi haffue eett erligtt ophold, oc een børlig forsyn, huar wdaff hand kand wære wederheffte till att hielpe oc trøste, giiffue, laane oc borge andre fattige folck, ther till mett att opholde sith hwss, for gæst oc ganginde, som gierne søge till presthens hwss. Oc fordi skeer thet almijndelige, att huar presten lijder well aff rett oc skiell, tha hielper oc trøster hand mange, oc bær tyng for een heell by, then menige sogne mand till stor hielp oc læsche. Oc ther till mett haffuer presten dess større agtt hoss sijn almwge, nar the ere hanwm nogett plichtige, oc haffue hanwm wnderstwndwm behoff, fordi menighedtz sind oc natur haffue sliige wilkaar ij mange land oc riige, att the agte inghen mand [K2a] mett tucktt oc ære wden then som haffuer att giøre mett thenom, ænthen mett 207 rettighed att indkræffue, eller tieniste att æsche oc begære.

Oc ij sandhed att siige tha kiøber presten dyre nock huess rettighed hand haffuer mett sijn almwge, nar hand ofte scall tiene siwge folck wdi lærdom, raad, wnderwiisning, scrifftemaall, oc andre sacramentt, mett stor fare, som attskiellig siwgdome oc kranckhed haffuer met seg. Haffuer then krancke pestilentze, pocker, krefftt, spjidsche, eller huess andre besmijttelige oc wederstyggele siwgdome, som mange ere till, tha scall iw presthen wære till stæde, oc scall fordi ofte gaa wdi then stanck, oc forgiiffte lucktt, ther een anden schulde neppelige giøre for allt sith arffue godtz. Oc fordi haffuer ieg sliig mening oc tycke, oc thet icke forwden scriffth oc skiell, att [K2b] ther som lyckin giiffuer oss gode oc dwelige prester, tha kand

thenom aldrig giøris meer end fyldist, wære seg ænthen mett tiende, offijr, eller anden reedtzle. The prester (siiger sanctus Paulus till Timotheum ij thet første, oc fempte capittell) som ere gode forstandere, ere werdige att haffue dwbell hielp, synderlige the som arbeijde wdi Gudtz ord oc lærdom. Saa schule wij fordi icke altiit agte huad the onde forskyldte, men huad the gode børliigt er, oc lade the gode fordi nyde the gode gott att. Thet som affleggis wdi onde presters tiit, thenom till had, bliffuer allt afflagtt nar the gode prester komme, oc fordi scall mand icke giiffue een løss oc wwillig almwge noghen orsage till større wwillighed, nar the dog pleije gierne altiit att trøcke seg mod rett oc skiell, forwden all orsage ther skiellig oc redelig er. Endog att onde herschaff ere theris 208 rente oc ophold w[K3a]werdige for Gud, thet maa tha icke negtis thenom. Huar renthen schulde korttis for the onde, tha wore thet the gode allt for nær, nar theris tiit wore kommen.

Men fordi att the som haffue wærett ij raad oc samtycke mett thenne Malmøss bog, ere wdaff then Suermere hob som Luther giiffuer selff lack oc meen, tha lader ieg thenom segle theris eghen reijse paa thenne tiit, nar the kwnne dog icke læris oc wnderwiisis till gaffen oc gode, att the ere forswffede oc forbiistrede wdi klerckehad.

The som ere Luther anhengindis ij mange støcker wdaff eett wittigt oc forstandigt skiell, oc icke aff raserij, haffue langtteen anden mening, oc wele fordi att prester schule nw haffue bædre rente oc forsyn, end the tillforne haffue noghen tiit hafftt, oc helst fordi, thet war aldrig saa wmageligt att wære prest, som thet will worde her effter, om hand scall giøre [K3b] preste embede fyldist.

Om hospitall. Ca. xiiij.

Huess sind oc mening ieg haffuer om hospitall att bygge, oc fattige, wsle, ælendige, mijslige, siwge, oc krancke mennischer, ther wdi att forsyne oc oppeholde, haffuer ieg tilforne bescreffuett for noger aar ther ieg war wdi Kiøbenhamffn, ther till beden aff nogre gode mend, som paa then tiit wore raadindis oc regerindis ther samme sted. Oc fordi samme mijn mening bleff paa then tiit prenthet oc findis 209 ij mange hender, tha will ieg nw ther om icke tale nogett besynderlige.

Ther wdi gaff ieg tilkiende, huore mange hospitall ere begynte wdi een god mening, oc wnder merkelige wilkaar, men ere dog aff onde forstandere, oc wnder gijrige oc forsømmelige Furster komne ij stortt fald oc mijsbrug. Namffn oc rente beholde stæderne, gaffen oc fordell haffue forstanderne. Men ophold, hielp, oc trøst [K4a] haffue fattige oc krancke inthet wdaff. Men att saa skicke oc giøre hospitall som nw almijndelige skeer, wdaff roff oc tag, oc mett wrang oc falsk klage ind for herrer oc Furster, oc ther mett forkrencke breff oc segell, priuilegier oc friiheder, forplictelse oc soorne eder, oc bryde gammill lawheffd, mod low, rett, oc all christen kierlighed, oc giøre saa mange fattige mend hwsswilde, oc ther mett bedrøffue oc wforrette saa mange gamble wdleffuede folck, forwden all christelig mettyncck, som nw almijndelige skeer wnder thenne ny handell, giffuer ieg aldelis inghen magtt. Oc mett tiiden scall thet well formerckis, att sliig forwandling som nw giørs ij samme handell, scall giffue orsage till møgett wælde oc trengsill, offuerfald oc tijrannije, ther nw icke besindis, fordi huar thet bliffuer seedwaanligtt, [K4b] att breff oc segell, priuilegier oc friihed, sooren forplictelse oc tillsaffen, schule icke holdis wbrødelige, ther stemplis altiit effter een schadelig forderffue, oc een forderffuelig schade, oc mett faa ord aff sliig orsage ere mange land oc riige bleffne wdaff mett friihed oc frelse, mett lycke oc welferd, oc alle forderffuede som noghen tiit ere forderffuede. Exempill haffue wij nock 210 for øghen, men had, hoffmod, oc gijrighed haffuer oss saa forblindett oc forbiistrett, att wij see huerckin fræm eller tilbage.

Om closter. Ca. xiiij.

Thet største skijn thenne Malmøss bog oc andre Lutherss bøger haffue att pwcke mett, er then falsche loffue, trøst, oc tilliid ther settis oc haffuis aff wanwittige clostermend till legemlige oc synlige ting, som ere kleder, kapper, kroner, faste, læssning, oc anden legomlig øffuilse [L1a] oc brug, wdaff huilcke ting the lade seg oc

møgett tycke, oc berømme seg for Gud oc mennischin, ligerwiiss som aff the ting ther schulde haffue hoss Gud stor oc drabelig forschylding.

Oc for then sag skyld, haffuer een clostermand seg berømmett oc forhæffuett offuer een anden, oc eett orden offuer eett andett, ænthen aff større krone, meer faste, werre kleder, eller lengre tiider, eller oc saa aff andre ting, som icke end ere saa merckelige som nogre aff desse, ther dog icke andett ere, end een forwardsill oc een twcktemestere mod synd oc syndige orsager. Men nar thenne brøst findis hoss alle mennischir, wdi alle the ting som synis att wære anhengindis noghen gudelighed som wij daglige formercke att mange giøre, nar the berømme seg ænthen aff Gudtz naade thenom giffuen er, eller oc saa aff theris egne gierninger, magtt, styrcke, [L1b] wiisdom, riigdom, lycke, welfærd, eller huess andre ting wære kwnne som iblantt folck haffue ynde, 211 tycke oc behaff, tha maa wij ther fore ingelwnde fordømme thet gantsche closterleffnett som wærett haffuer ij christendommen een drabelig ting, oc haffuer optwckthet till christendoms bestand mange werde oc lærde mend, som haffue raadt oc regeerett, predickett oc lærtt then menige christen kijrcke.

Ther som the wiise oc lærde, blantt huilcke mange ere hellige hoss Gud, haffde wærett wdi sliig wildfarilse, eller sliig lærdom wore indscreffuen wdi nogre kirckins bøger, att mennischin kwnne worde retferdig oc salig aff samme legomlige oc synlige ting wduortis Ceremonier, tha motte wij ij sandhed tro, att dieffwelind haffde thenom bedragett. Oc dog att thenne Malmøs bog icke andett gjør end klaffer huess tieniste som giørs aff christendoms klerckerij for selffdigthet iøde tieniste, ther [L2a] mett eett legomligt brug ij wduortis ceremonier aldene søger effter retferdighed oc salighed forwden een sand oc aandelig Gudtz dyrckilse, thet er dog wsandhed oc had een stor partt aff thet hwn far mett, oc bode wrangelige sagtt oc skrømpkelige screffuett.

The pharisaische skick, som wor herre Jesus Christus selff straffede, wore giorde wdi sliig wrang mening, att the schulde kwnne giøre theris brugere retferdige, wschuldige, fromme oc salige for Gud, oc ther offuer ware Gudtz egne bud forglemde oc forsømmede, fordi att mennischins bud agtedis for een sand Gudtz tieniste oc dyrckilse.

Thij føris oss thet straff wrangelige wnder øghen som Christus mett straffde wretsindige phariseijr, nar wij holde icke christendoms wduortis Gudtz tieniste for noghen retferdighedtz handell wdoffuer 212 een retsindig tro, Gudtz hellige bud, oc [L2b] een christen kierlighed, men for een pleijemestere ther oss scall holde fra ladhed oc aarckeløsshed wnder een børlig affue, oc beholde oss wnder Gudtz frøcktt oc rædtzle, till att altiid haffue sind oc tancke hoss Gud, hoss hans wsigelige welgierninger, oc wdi hans hellige bud, paamijnte aff legomlige oc wduortis skick, ceremonier, oc statuter, wdi huilcke wij schule oss øffue oc bruge, icke att hente ther mett noghen retferdighed eller salighedtz trøst, men att giøre oss ther mett wledige till att falde wdi noghen hoffuett last eller synd, ther neppelige kand skee nar wij ere wdi selsswold, ledige aff ladhed oc aarckeløsshed.

Jeg holder inghen att wære dess bædre oc helligere nar hand aldene bruger seg ij legomlig gudelighed, men hans ondschaff att wære dess mijndre, fordi hand wnder sliig tieniste oc gudelighed er wledig till møgett ontt, ther hand kwnne neppelige [L3a] ondgaa, huar hand wore icke saa bekwrett. Wij aldrig finde the helgen, ther lode seg noghet tycke aff Gudtz egne bud oc theris gierninger, end sije aff theris egne sætt oc skick, eller oc the gierninger ther till høre. Oc fordi siigis thet orden oc Closter wrangelige oppa, att the agte oc wente seg retferdighed oc salighed aff theris eghen selffdiigthede tieniste oc gierninger.

Inghen lærefader haffuer ieg læst, som holder faste att wære god for sijn eghen skyld, eller aff sijne egne wilkaar, men for sijn merckilse skyld, oc thet møgre gode hwn schaffer, oc onde hwn forhindrer. Sanctus Joannes Chrijsostomus siiger, att scall faste regnijs 213 iblantt dygder, tha er hwn een liiden dygd, men dog moder till mange store dygder, kierlighed oc mijschundhed ere the alderstørste dygder. Icke haffuer ieg heller noghen hørtt som siiger læsning wære god, fordi [L3b] hwn eniste læsis mwndelige, men alsomeniste nar hierte oc sind, agtt oc mening giøre eett mett mwnd oc twnge, tha siigis læsning att wære god oc frucksommelig. Inghen haffuer ieg heller hørtt som scriffuer eller siiger noger mennische att wære god oc retferdig aff noger legomlig gierning, oc serdelis nar hwn lader seg ther wdaff nogett tycke. Alle Gudtz helgen pleije att siige ij theris dødtz tiid, att the haffue syndelige oc forsømmelige leffuett, ij huore the wore dog ij mange maade bode loffuede oc prisde aff Gud oc mennischin. Fordi inthe mennischis leffnett kand wære saa skiøntt, att thet haffuer iw lack oc meen om Gud æscher thet strengelige ij rette.

Huilckett sancta Birgitta oc saa well wiste, ij huore mange Gudtz spottere wele siige, att hwn war een gammill kierling, oc rasede mett sqwalder oc drømme. Saa [L4a] scriffuis ij hennis fierde bog oc xx. capittel, Fordi (siiger hwn) mange findis som tro oc meene, att the mett theris eghen wertschuld kwnne forschylde hemmeriigis riige, huilcke mennischer Gud lader icke freestis wdaff sijn lønlige dom. Somme findis oc saa ther meene att the mett theris egne gierninger kwnne giøre wor herre fyldist for theris synder. Huess wildfarilse offuer alle er platt fordømmelig, fordi ther som huertt mennische lode seg hwnredesinde dræbe oc døde, kand thet icke end tha sware Gud till eett mod twsinde. Nar hand er 214 then som giffuer bode magtt oc willie, hand giffuer tiid oc stwnd, hand opfylder all begæring mett godhed, hand giffuer bode riigdom oc ære, hand bode døder oc giiffuer liiff, hand ophøijer oc nedertrøcker, oc all ting er wdi hanss

handtn. Thij er all heder oc ære hanwrn børlig, oc inghen mennischis forschylding [L4b] er aff seg selff noghet dwuelig hoss Gud. Fræmdelis siiger hwn saa wdi samme bog ij thet xxvi capittell, Som trær haffue mange blomster, men the giøre dog icke alle frucktt, saa findis oc mange dygdige gierninger ther icke forschylde then himmilsche lønn, wden the beschedelige brugis, fordi att faste, bede, oc besøge hellige stæder ere dygdige gierninger, men wden the brugis wdi sliig mening, att mennischin tror seg dog att wære himmeriigis riige wwerdig, oc holder seg for een wnyttig tienere wdi all ting, oc er fordi wdi alting beschedelig, tha ere the saare wdwuelige till the ewige ting att forschylde.

Saa scriffuis fræmdelis wdi hennis ordens regell ij thet xxiiij capittell, Mijne helgen (sagde Christus) twingde oc trengde theris legomme, icke fordi thet war thenom hadeligtt, men att the schulde thett beqwemme till Gudtz tieniste, [M1a] huar till thet skaptt er. Icke heller ij sliig mening att the meente seg werdige att wære till mijtt riige wdaff sliig twang oc trengsill mijn mijschund forwden, fordi ther som eett mennische kwnne lade seg hwdrede sinde dræbe, thet kwnne icke end tha wære werdigt till mijtt riige wdaff sijn eghen forschylding, om ieg wille bruge rettegang emod samme mennische. Her till haffue sancte Birgitte bøger talett, oc nar een qwijnne 215 thette wiste, hwij schulde tha saa mange drabelige rnend thet samme icke wiide, som lærde bode henne oc all werden.

Oc att wore ordens fædre, lode seg icke tycke, att the wore retferdige till salighed aff nogre mennischelige skick oc sætt, giffue the klarlige till kiende ij theris statuter, att the icke wille noghen wære forplictig wnder synd till sijn conscientzis beswaaring, om hand offuertrædde nogre aff the ting som wore klar men[M1b]nischelig sætt, men alsomeniste wære falden wnder een maadelig pijnne att bære oc liide, thij att hand haffde fortørnett oc forspijlt enighed oc eensindighed.

Aff thenne forklaring kand fordi besindis att closterleffnett er icke optaget ij sliig mening, att thet aff sijne ceremonier, wdi kleder, faste, lesning, wegtt, sang oc andre legomlige ting theris liige, er noghen ny retferdighed, eller salighedtz trøst offuer christendoms tro oc kierlighed, men een wogtere, een geemmere, oc een tucktemestere, som oss scall bewaare wdi een christelig oc kierlig frøcktt mod synd oc syndige orsager, att Gudtz store oc drabelige bud schule dess bæder kwnne holdis, oc hans hellige forbud icke offwertrædis.

Oc fordi er closterleffnett begyntt oc holdett aff hellige mend, icke emod Gud eller Gudtz bud, men att hans bud wnder then orsage kwnne dess bæder holdis nar lempe [M2a] oc ledighed till att offuertræde, oc synde war thenom ij sliig oc andre mange maade fortaghen. Huess fordi ner om talis wdi thenne Malmøs bog, att closterleffnett agtis oc holdis for een retferdighed, ther forwden Gudtz bud kand 216 noger mennische giøre salig, thet er een selffdichet løghen oc eett klafferij, Gud wdi sijne hellige leemrij till spott oc foragtt, till hoffmod oc meen, ligerwiiss som the schulde thet icke wiide aff forblindilse oc daarerij, ther theris største salighedtz handell war anrørindis. The haffue seg alle bekientt att wære wnyttige tienere, huar Gud icke wille thenom naadelige oc mijschundelige ansee, men strenge effter sijn retferdige dom. The lode seg icke nogett tycke aff Gudtz egne bud, wdi huilcke the wiiste seg att wære merckelige brugede aff Gud, oc fordi berømmede the seg møgett mijndre aff mennischins wduortis ceremonier well wiidindis, att huar Gudtz egne bud giøre [M2b] icke fyldist for salighed oc retferdighed, Gudtz naade oc mijschund forwden, møgett mijndre kwnne thet giøre wduortis legomlige skick oc brug som huerkin ere sette ij then mening, oc icke heller brugede aff fræmfarne helghen som thenom sætte oc skickede for the teghen som ij noger maade kwnne tegne oc mercke salighedtz handell, men ere dog icke, oc ere fordi platt wdwuelige, nar the haffue icke mett seg tro oc kierlighed, oc anden Gudtz handell som Gudtz bud beslutte oc indeholde.

Som christendommen icke dømmis aff folck oc folckis mening, men folck wdaff christendoms leffnett, saa dømmis icke heller closterleffnett aff daarlige folckis handell, men effter the wiise som closterleffnet wiislige bruge. Ther fore er icke christendommen fordømmelig att mange wchristelige leffue. Icke fordømmer thet heller Furstedømme, att mange findis wgudelige oc wdwuelige Furster. Icke scall mand heller [M3a] ther fore forackte herredømme 217 att mange findis onde oc wchristelige herschaff. Icke heller doms rett, dog att ther findis mange wretferdige dommere. Desliigest ij anden møghen handell.

Saa er icke heller closterleffnett fordømmeligtt fordi att mange ere onde clostermend, nar handelins scall icke actis oc dømmis effter folckett, men folckett effter handelins, oc handelins retsindige wilkaar.

Oc thet samme Malmøs bog fræmdelis siiger, att closterleffnett war ij gammill tiid een frij handell till att forfølge eller offuergiffue, som scholegang er nw, oc brugedis wden all forplictelse, iett oc løffte, er icke heller santt, wden thet er meentt om thenom som kaldis Anachoriter, ther leffde huer besynderlige for seg selff wdi skoffue oc wildene ørckijr, huoredanne wij mange finde wdi then bog som kaldis Vitaspatrum, oc hooss sanctum Hieronijmum. [M3b] Men hoss thenom som leffde till hobe wdi eett samfnd oc wnder een forstandere haffuer altiit wærett iett, løffte, oc forplictelse, dog sliig att som kwnne forløsis, oc som icke. Huess lydilse the haffde loffuett een forstandere paa thet menige samfndtz wegne. Desliigest fattigdom, bleffue the frij oc qwiitt om the kalledis aff closter till nogett biscops dømme, som offte skeede ij gammill tiid, ther clostermend wore gode oc fromme. Men kyskhedtz løffte bleff dog aldrig noghen forløst, nar alle clostermend haffue ij thet eene støcke altiit wærett wfrij, oc motte fordi icke giifftis.

Thet som war holdett oc brugett fra begyndilsen, haffue oss hellige oc drabelige mend bescreffuett, till huilcke wij sette nogett større loffue end till the Malmøsche Suermere, nar wij kiende bode hijne oc 218 desse, oc wiide allerede beggis theris aand oc anslag.

Oc att mwncke haffue wærett wnder ewig [M4a] forplictelse formerckis aff the ord ieg tillforne kaliede ij rette aff sancti Johannis Chrijsostomi bøger, ther saa scriffuer om then seed oc mening som for hanwm war ij then hellige kircke, wdi then siwnde predickin offuer thet sendebreff till the Hebreer. Mange synder (siiger hand) bestriider mand mett arbeijde, læsning, oc wægtt. Oc will noghen siige, wij ere icke mwncke, oc fordi haffue wij mett arbeijde, faste, læsning, oc wægtt inthet att giøre, thenom giiffuer hand sliige swar, Hwij siiger thu meg att thu æst icke mwnck, siig thet Paulo apostell, fordi hand saa siiger till the Collosser wdi thet fierde, I schule waage mett bøner wdi all tolmodighed. Oc nar hand siiger till the Romere ij thet trettinde, I schule icke giøre legoms willie wdi syndig begiæring. Hand screff icke thet till mwncke alsomeniste, men till alle thenom som bode ij stæderne. Een leegmand (siiger hand fræmdelis) [M4b] scall fordi icke haffue større eller bædre wilkaar end een mwnck, wden alsomeniste att soffue hoss een hwstrw. Her wdi haffuer hand een besynderlig friihed, men wdi andre ting platt inghen, fordi hand er plictig att giøre oc holde ij andre ting som mwncke the ere, nar the salighedtz teghen som Christus lerte oss hoss Matheum ij thet fempte ere alle mennischer befalede.

Her høre wij mwncke namffn oc kyskhedtz løffte haffue wærett till ij Chrijsostomi tiid, oc for hanwm, oc huore theris gantsche leffnett war een retsindig 219 christendom, effter een børlig strengthed, till huilcken alle christne folck wore plictige, om the schulde christelige oc børlige leffue, effter een sand christendoms retsindige wilkaar.

Icke er heller sliig forplictelse een ewig trældom, som then arme bog haffuer sagtt, saa wnderwiist aff sijne læsemestere, men een sand friihed. Then som aff een from oc frij [N1a] willie holder oc fuldkommer thet hand haffuer loffuett Gud, wdi een god mandtz haandn, hand er icke træll. Then som er wwillig wdi all sijn gierning, oc nødder oc trengder at giøre huess hand giør, eller huess hanwm burde att giøre, hand er een sand træll effter scriffthens mening.

Att maa giøre huess oss løster att giøre, effter legoms løse begæring oc syndige behaff, er icke friihed, men att wære kierlig oc welwillig, rwnd oc leefferlig till the ting som ere bode erlige oc høffwiische oc ther till mett wæren oc een skierem emod synd oc syndig orsage, thet er een sand friihed.

Oc fordi att forløbne mwncke som nw alting forstøre, haffue altiid wærett wwillige till att læse oc siwng, till att faste oc waage, oc till att bede oc arbeijde, tha haffue the ij sandhed wærett trælle, oc forstockede knwbbe, aff ladhed, stwmhed, straghed, haardhed, oc wwillighed, oc haffue fordi giortt theris fattige prelater manghen sorgewld dag. [N1b] Men ther fore maa the gode dog icke fordømmis, huoredanne mange wærett haffue ij gammill tiid, dog dess wær ere nw gantsche faa. Thet som Malmøss bog agter for een stor last oc waanære, att mwncke haffue een besynderlig kledeboen mett skabning oc fantzwn 220 holder ieg for een stor ære, oc een mandelig astadighed, oc astadig mandelighed, nar theris kledeboen er then alder ælste som nw findis blantt christett folck.

Thenom holder ieg for gecke oc daarer som meene att allehande kledebon sømmer huermand. Hwo som will læse Tertullianum wdi een bog som kaldis De pallio, tha scall hand finde att fra begyndilsenn wore alle christen folck saa kledde, som the ere nw wdi sancti Benedicti orden, mett lange oc slette kiortle offuer the andre wnderkleder, ther Beatus Rhenanus oc saa tillstaar ij samme bogs mening.

Nar christendommen er ydmyghedtz oc sagtmodighedtz riige oc regemente, tha er thet [N2a] qwemp, oc børliggt, att kleder oc theris fantzwn ere ydmyghedtz oc sagtmodighedtz teghen oc exempill, huilckett forscreffne Tertullianus merckelige bewiiss ij samme bog, oc wdi een anden bog kaldett De habitu mulierum, oc sanctus Cijprianus wdi een bog De habitu virginum.

Will noghen siige, klæder giøre icke mwncke, icke giøre the heller konger oc herrer, men thet er tha børliggt att huer haffuer kleder effter sijn statt. Then som dømmer mwncke att wære retsindige wdaff mwncke kleder aldene hand far wild, saa giør oc then som dømmer konger att wære retsindige aff guld oc ædele steene, aff krone oc spijr, eller andre kongelige smykke. Som eett wiist, fast, retferdiggt, nyttiggt, gott oc forstandiggt regemente, ther betegniss wnder kongelige smykke giør oss retsindige konger, saa agte wij desligest retsindige mwncke aff ydmyghed, reenhed, spagferdighed, ædrughed, 221 tolmodighed, wægtt, [N2b] legoms twang, inderlighed oc gudelighed, huilcke dygder ther betegniss wnder een ydmyg kledebon som er eenfoldig bode mett skick oc fantzwn, forwden løsactige lader oc fackter. Huess mod oc staalhed, som følge desse mange ny klede seeder, see wij daglige paa mange løsactige gecke ther skoffue seg bode fore oc bag, meer end noger paafwgell.

Thet er icke mange aar siiden, att bisper, prelater, canicker oc prester ginge mett lange kaaber oc store strudhetter. Thet er icke end nw hwdrede aar siiden, att borgemestere oc raad ginge mett lange kaaber oc store hetter. Oc paa samme tiid haffde konger oc herrer oc saa store hetter, oc ther offwen oppaa een stor hatt.

Huad om desse ny euangelische folck saage noghen saa kled ij wor tiid, tha schulde the meene att hand wore eett spøgelse, oc schulde fordi ænthen see theris øghen wd, eller lee theris bug sønder. Men huad [N3a] kand ieg andett siige, the som haffue lack mett huermand oc till all ting, oc inthe mett seg selff, schule iw haffue nogett att korte tiiden mett.

Thet ieg haffuer hørt om then erlige mand her Niels Ericksen kand ieg her icke forglemme. I koning Hanssis tiid skeede thet att nogre sendebud wore forskickede aff Rytzland her ind ij Danmarck. Ther the wore komne ind for Riighens raad sagde forskreffne her Nils Ericksen till sijn naboo om theris klede seed saa, Ther staar hand ij the kleder hans fader stod for hanwm twsinde aar siiden, men wij som holde oss bædre christne end the ere, wiide 222 aldrig huad skiift oc fantzwn wij wele haffue paa wore kleder.

Siiden aarckeløse oc løsactige sijnd haffue optencktt oc fwndett saa mange fantzwn paa kleder, strijber, oc farffue, saa haffue the oc betencktt mange andre løsactige fwnd, som paa thet siiste schule werden gide betale, oc saare ij lde bekomme.

[N3b] Fræmdelis siiger thenne Malmøs bog, att the lære icke andett ij closter end att læse oc siwng, kneij oc bucke, oc andett sliigt geckerij. Ther som somme haffde icke andett lært ij closter, end att læse oc siwng, kneije oc bucke, tha schulde the neppelige riide saa høge heste ij Malmø som the nw gjøre, oc schulde thet saa snart wærett theris eghet gaffen, att the haffde nogett meer swngett oc læst, oc mijndre studerett wdi kietterlige bøger, huar mett the nw føre trette oc bulder blantt thenom som schulde henge tilhobe wdi alsomstørst kierlighed.

Om tiggecloster. Ca.xv.

Desse folck som nw haffue thenne ny regemente ij hender, kwnne huerckin wiislige siige santt, eller forstandelige liwge, saa ere the forbiistrede aff had oc hoffmod. Oc fordi will ieg tillstaa oc bekiende, huar fore wor herre er wred paa tigggebrødre closter ij thenne tiid, oc lader thenom fordi ødeleggis oc forderffuis. Desligest oc saa paa andre mange.

[N4a] Wor herre er icke fordi wred paa thenom att thet er synd att wære mwnck, men fordi att the ere icke retsindige mwncke, huarfore desse 223 mwnckeødere schulde thet bewiise mett scrifft oc skiell wære synd oc een hoffuett last att bliffue wdi eett closterligtt samfwnd effter sijn iett oc forplictelse. Saa siiger Erasmus Roterodamus, The folck schule ingelunde fordragis som ænthen selffue offuergiffue theris wedtagne leffnett effter iett oc forplictelse, eller oc saa raade andre att the schule saa gjøre. Ligerwiiss som thet wore synd att een mwnck bleffue waraftig wdi sith orden oc skick, eller ligerwiiss som presters wgiifte wore een wgudelig ting aff sijn eghen natwr.

Thet er icke well sandeliigt, oc fordi icke troligt, att then som ij lde leffuer wdi closter mett bulder oc oprør, kiiff oc trette, att hand scall worde god oc leffue well nar hand kommer till større friihed. Ther findis fordi mange som haffue thet saare behoff, att the schule indelyckis ij closter, paa thet the schule [N4b] dess mijndre synde. Mange findis oc saa som ere skrøbelige, oc haffue fordi tucktt oc affwe behoff, nar friihed er thenom farlig oc schadelig. Saa giiffuer samme Erasmus tillkiende att thet er icke fordi saa friitt oc sømmeligt att forløbe oc offuergiffue closter oc regell som thenne blinde bog will siige.

Wor herre er icke fordi wred ij thenne tiid, attmwncke ere mwncke, eller att the siwng oc læse, eller fordi att the leffue wnder løffte oc forplictelse, men fordi att the ere icke alle retsindige mwncke, oc icke gjøre theris løffte oc forplictelse fyldist, oc eij heller læse oc siwng aff hierthet wdi aandelig oc børlig mening.

Then tiid att hellige mend først begynte closterleffnett, tha begynte the wdi sliig mening, fordi the 224 saage att the apostelige skick oc thet euangelische leffnett, som wore begynte wdi Hierusalem aff the første christen mennischir finge nogett breck oc affald, oc begynte att komme ij glemme oc forsømmilse, [O1a] oc ij dess meer iw meer christendommen forøgtis. Tha tenckte the ther eett sind till, att effter thij samme skick kwnne icke holdis aff alle christne folck, tha motte the iw bliffue hoss nogre faa gode mend, oc fordi begynte the effter then apostelige seed att leffue wdaff een pwng, oc æde wed eett bord. Ther till gjorde the skiødning, ænthen wdaff huess the haffde, eller oc kwnne mett arbeijde oc embede fortiene. Oc nar een heell forsarnbling kwnne icke wære hoffuett oc forstandere forwden, saa wdkaaredis een ther schulde raade oc regeere offuer alle, ther schulde wære mechtig att straffe thenom som wore wrolige oc gjorde wstyre, oc att ære oc agte thenom som wore fromme.

Oc paa thet att Gudtz wellgierninger schulde thenom icke komme ij glemme, men altid wære for theris

øghen, tha war thet seed att the schulde begaa Gudtz ære, loff, oc welgierninger, mett sang oc læsning, wdi aandelige psalmer oc christelige hymner [O1b] huilcken seed som oc saa war eblantt then menige christen mand fra begyndilsen, ther wij kwnne formercke aff eett sendebreff som Plinius Secundus haffuer forscreffuett till Traianum keijsere.

Oc att the schulde icke behindris ij theris gudelige handell aff thet werdsliige kwmmmer som war ij store stæder, tha bygde the seg hwss oc bolige wdi wildene marck oc skoffue, huar the leffde ij stor faste, affhold, oc strengthed, oc aldrig oode kiød, icke 225 wdi sliig mening att the dømde kiød Gudtz creatur ond oc wreen att wære, men thet gjorde the for kyskhedtz kierlighed skyld, som Cyrillus siiger super Leuiticum. Mange andre merckelige oc gudelige wilkaar fwndis ther hoss som wore nw forlangtt att her indscriffue, ther wij een partt kwnne finde hoss Eusebium wdi Ecclesiastica historia ij anden bog oc siwnde capittell, huar hand effterfølger Philonem som her om haffuer møgett screffuett, oc huore sliigtt leffnett war siiden begyntt wdi [O2a] Alexandria, huar sanctus Marcus lerde thet hellige euangelium. Saa lenge desse oc andre sliige hellige seeder oc skick wore wdi magtt oc brug, tha haffde christendommen bode hellige oc gode clostermend, wdaff huilcke som wduoldis bode bisper oc prester, oc andre kirckins tienere, men dog icke (som Malmøs bog siiger) borgemestere oc raad. Thet haffue the Lutersche aff æregijrighed aff thenom selffue tillagtt oc sagtt, nar the wille oc saa gierne worde borgemestere som the nw ere predicanter, oc ther offuer raade oc regeere allting. The fornømme att biscops dømme wele icke recke till, saa wele the dog gierne wære mett.

Men siiden att then retsindige kierlighed ther alle schulde haffue till Gud, theris eghen salighed, oc till alle mennischir, bleeff forkølett, oc huer begynte att søge sijn willie, sijn legoms begæring, sijn wiisdom, oc sijn eghen retferdighed, tha haffue wij begærett, att then strengthed som wij tha icke wille holde, oc eij heller kwnne, motte oss formijldis oc forløsis wdaff paffuens magtt, saa finge wij loff att æde kiød oc bygge closter [O2b] wdi kiøbstederne, 226 oc icke closter men palatz oc herresæde (saa att Furster oc bisper kwnne neppelige sliig bygning aff sted komme) ij thet stæd wij schulde hafftt ydmyge, laffue, oc eenfoldige hwss. Oc till een skarffwning att wij wore forløste aff sliige strenge baand, tha finge wij meer sang, oc lengre læsning, oc færre stwnder att arbeijde, end wij tillforne haffde.

Ther nest kom afflad som for mijsbrug skyld, haffuer wærett een stor orsage till thette fald som oss er nw tilkommert, oc wnder thet skjinn begynte mange att sælie theris gode gierninger, ther war een stor wildfarilse, icke dog saa att forstaa att gode gierninger ere wdwuelige for oss oc andre, men fordi the bliffue oss wdwuelige, ij huore gode the ere, nar wij begynde hoss oss selffue att agte oc wurde thenom. Inghen gierning er god fordi hwn giørs aff oss, men fordi hwn giørs wnder een sand christen tro, oc wdi een rett christen kierlighed, effter Gudtz hellige bud oc willie, dygd oc fromhed till formeering, [O3a] oc synd oc ondschaff till formeening. Saa tilhobe sloge wij atskillige persoener wden allt forskiell, onde oc gode, oc dog att somme wore maadelige gode, dog wore mange saa wlydige oc saa wnøttige, att the haffde saare ij lde tientt eblantt ryter oc landtzkneckte, end sije att leffue blantt prester oc klercke wnder mwncke lydilse, oc fordi war all theris tieniste bode Gud wtacknemmelig oc orden wnyttig.

Somme wore oc saa møgett forstockede aff ladhed oc groffhed, att the haffde huerckin liiff eller aand till noghen frucksommelig gierning, oc dwgde fordi till inthet andett end att soffue, swbe, oc sette. Oc 227 mange som wore end beqwemme bode till lærdom oc tieniste, tha wille the wære herrer for seg selffue, oc stwndede fordi effter agtt oc ære, effter embede oc befaling, att the motte faa dess ydermere selsswold, oc icke for then frucktt the wille giøre, eller tyngte oc wmage the wille bære.

[O3b] Saa begynte huer att sancke wdi sijn pwng, wore the priores, procuratores, terminarij, oc dispensatores, alle tenckte the paa een nødtz penning. All then forbannede gijrighed som haffuer lenge forørnett Gud, oc trengd all werden, er kommen aff then nødtz penning ther mange haffue lenge søggt effter, dog huermand finder hanwm icke.

Oc nar the som ere tyggebrødre ere fordi samtøckte aff kirckins prelater, oc stadfeste aff wor hellige fader Paffuen, att the prelaterne till hielp schulde predicke thet hellige euangelium Gudtz eghet ord, oc fordi till liiffs bierning haffue loff att bede almwse wdaff then menige mand, ther scall hente frucktt oc forbædring aff samme theris predickin, tha haffue mange aff thenom, meer predickett seg selffue, end Gud, meer theris eghen digtt oc mening end Gudtz ord, theris eghen hellighed oc retferdighet, meer end Gudtz retferdighed oc hellighed, oc [O4a] meer haffue the søggt mennischins hyldist oc anseende oc theris eghen ære oc fordeell, end Gudtz loff oc ære, oc the wanwittige haffue the mest wdsentt att tiggge, ther ænthen kwnne liidett eller inthet predicke, oc serdelis ij then rette mening.

War noghen lærd oc wittig iblantt thenom tha schulde hand wære hiemme ij kiøbstæderne, oc ther indeholde theris heder, oc mett faa ord, mange wore 228 saa till sinde, att huess the lode eller gjorde tha wore the ænthen nødde eller trengde emod theris trælactige natur, fordi the befrøctede straff oc pijn, eller oc lockede oc tilldragne for heder oc ære skyld.

Oc fordi wore alle theris gierninger wdwuelige oc wtacknemmelige for Gud, fordi the icke giordis wdi een retsindig mening, aff een willig kierlighed, oc kierlig willighed. Oc fordi the wore altid huerrnand twrfftige, tha schulde the føije seg effter huermandtz sind, oc ther fore meer predicke effter folcke [O4b] behaff end

thet som santt war, nar sandhed kand icke well hørís aff the gijrige, oc icke heller well talis aff the fattige oc tørfftige, att twrffthged oc armod nøde manghen mand till at smijgre, oc slette, sandhed storlige till forargilse.

Jeg taler nw ther inthet om, att mange blantt thenom wore bisper oc prelater wnder øghen, sogneprester desligest, theris wwillige almwge till willie, oc wdi sliig maade haffue aff sted kommett møghen wlydilse.

Jeg lader oc saa betemme mett had oc affwijnd som nogre haffde førtt indbyrdis mett thenom selffue, oc saa wduortis eett orden emod eett andett. Eett orden sagde seg att wære yppere oc helligere end eett andett, Graabrødre oc Sortebrødre sagde seg att wære aldene rette tiggge orden, the andre twenne att wære een trengsill, oc een nødtzmnw till then naade. Huar fore eett orden pleijde seg att forhæffue offuer eett andett, saa att the kwnne icke forliigis till hobe, huerckin ij [P1a] kirckir eller scholer, icke om predickin eller process, icke om sted eller sæde. Thette oc møgett andett sliigtt geckerij att bescriffue wore

229

meg nw formøgett langtt, oc fordi lader ieg ther mett gjerne betemme paa thenne tiid. Men dog ere desse støcker oc alle andre theris liige som haffue fortørnettt Gud till thenne tiidtz wrede, icke andett end mennischins brøst, ther schulde bødis oc bædris, mennischin oc christett folck wforderffuett oc wskamfeerett. Thet er well santt, att wor herre for desse sager skyld, oc anden wretsindighed will tillstede straff offuer samme orden, huar the icke rettelige mett forbædring wederkiende seg, huilckett oc merckelige obenbaris wdi sancti Cyrilli prophetie, ther støder saare paa thet bulder oc oprør som haffuer nw forstørett then gantsche christendom, huar ther synderlige scriffuis blantt andett, att Gud haffuer lenge spartt samme orden, for the hellige mendtz skyld, som haffue bode [P1b] begyntt, oc leffuett wnder samme orden, men will tha icke lenger spare thenom wden the snarlige rette seg effter samme hellige mendtz oc fædris første skick oc leffnett. Huilckett wij haffue nw ij hender, fordi wij haffue oss icke rettelige bekientt ij tijmelig tiid, oc fordi att mange ther offuer glæde seg att thenne orsage er thenom giffuen till att forløbe closter, paa thet the schule icke nødis till att rette seg, om the icke ellers wille. Closter fordi, closterleffnett, oc ordenn wdi sith første skick oc mening brugett wnder een sand christen tro till een syndeværen, war een hellig, oc een god ting, oc then reniste oc ædeliste partt aff christendommen, oc haffde mange drabelige mend christendommen till stor ære. Men hoffmod, had, affwijnd, skrørnptt, wrang gudelighed, falsk hellighed, offuerflødighed, leckerhed, gijrighed, sømffn 230 oc laded, haffue samme closterleffnett, saa well som [P2a] then gantsche christendom forderffuett oc till inthe giortt. Namffn oc titell haffue wij igien, men handell oc sandhed er platt borte, huar till then ewige Gud som alting kand bøde oc forbædre see naadelige met thet snariste. Huess scriffter samme Malmøs bog fræmdelis inddrager emod tygge closter, wdi sliig mening, att inghen maa tiggge som er karsk oc swnd, the lyde icke aldene mod lade clostermend, men emod alle thenom som leffue wdi aarckeløshed noghen menighed till beswaaring. Huar the ellers gjorde theris embede fyldist mett predickin, lærdom, oc een retsindig Gudtz tieniste som wore hiertelig, kierlig, oc aandelig, oc aff andre gode wilkaar bestandig, tha wore thet inghen synd att the leffde wdaff menighedtz samlegge.

The ere icke fordi aarckeløse, att the icke pløije eller terske, graffue eller mwge. Maa komme att the som nw robe paa andre folckis aarckeløshed, oc synis att forde [P2b] then euangelische handell, haffue icke end heller graffuett møgett leer ij theris dage, eller brudett møg paa wogne, oc haffue fordi icke mange wriidbleijne ij theris hender, ænthen aff skwffuell eller spade, øxe eller greeb.

Att læse oc siwngge, woge, scriffue, studere, oc predicke, att tiene siwge oc krancke, att wndfange gest oc ganginde, att kaage, brygge oc bage, att giøre møgett andett, som hør till att oppeholde eett liidett hwss end siige eett stortt hwss, huoredanne closter pleije att wære, er thette att wære aarckeløss oc ledig, tha kiendis ieg gjerne att ther falder inghen gierning ij closter. Men ij sandhed, tha er ther sliigtt 231 att giøre, oc møgett andett ther hør till daglig hwssgierning. Oc fordi tror ieg icke wære synd att bede ij Gudtz namffn till theris ophold, som desse gierninger giøre mett retsindige wilkaar, oc serdelis nar the æde oc dricke [P3a] ther wdaff till theris naturlige tarff oc behoff, oc giffue mett seg andre fattige folck oc gode gester som thenom søge, oc thet icke syndelige forspijlde, wdi høfferdig, kaastelig, oc wnøttig bygning, eller anden syndig leckerhed.

Att hielpe till fattige closter, haffuer icke forarnett nogre land oc riige, fordi ther nøddis inghen till att giffue meer end hand wille eller formotte. Huess the riige haffue giffuett, haffue the well willelige giffuett, som the arme oc fattige inthet haffue, saa haffue the heller inthet giffuett.

Saa riige wore desse land then tiid the gaffue almwse till kircker oc closter, som the nw ere siiden the inthet giiffue, oc mange fler stackarle haffue desse land paa thenne dag, end the haffde then tiid alle closter wore well wed magtt. Att tiggge er icke heller att trøgle, men att bede ij Gudtz namffn. Att trøgle rettelige, thet er att bruge een swrffittig oc een parig handell mett [P3b] prackerij, gijrigtt platzerij, oc eett løghenactigtt plaggerij, huoredan handell kremmere, aagerkarle, wedtzlere, oc lackere pleije att bruge.

Oc fordi will sanctus Paulus icke andett, end att huertt mennische scall saa leffue aff sømmelig møde oc wmage, oc saa sparlige bruge sith, att hand haffuer icke behoff att wære wretferdig mett noghen surfittighed andre till schade oc beswaaring.

The som forspijlde theris indkomme oc 232 forhuerffwing wdi daabill, driek, leckerhed, hoffmod, kaastelige kleder, forfengelig oc wnyttig bygning, oc møghen anden syndig tæring, oc wele siiden oprette then schade wdaff then menige mand mett dyrtt kiøb, mett dyrtt arbeijde, mett aager, mett wedtzlerg, oc ij sliige maade pracke oc plagge menigheden. Desse som nw fortalde ere, oc andre flere theris liige [P4a] ere oc saa aff thet slag som sanctus Paulus omtaler.

Oc siiden mange ere nw bleffne saa wiise att the schule inghen giffue ij Gudtz namffn wden thenom som ere platt wsle oc arme, tha wore desse land aldrig saa besette mett arme folck oc wsle mennischer som the nw ere. Nogle lærde mend haffde sliig mening ij gammill tiid om almwse gierninger, att inghen war plictig effter Gudtz bud att giiffue ij Gudtz namffn, wden then som war bested wdi sijn yderste trang oc nød. Men ligerwiiss som samme mening er groff oc wmijschundelig, saa er hwn oc aff andre wiise mend saare forackthet.

Som thet er een stor blugsill att bede, saa beder mand icke gierne wden for trang skyld. Oc fordi sagde wor herre, att wij schule giiffue alle thenom som bede, icke anseendis huad nød the haffue, eller huore [P4b] gode the ere, men effterfølgindis wor himmilsche fader, som lader sijn sooll skjine offuer gode oc onde, oc lader reijne offuer retferdige oc wretferdige.

Wdaff eett skempthens ord giffuer thenne Malmøss bog till kiende, huad the ere for folck som henne lode scrifftelige wdga, huore the [ere] hadtzsche bode ij mening oc handell, fordi somme 233 closterniend huar the ginge effter almwse, oc wore synderlige bekiende pleijde skemptelige att siige, Alle smaa synder ij mwnckins seck, thet haffuer boghen optegnett for een stor wildfarilse, oc for een merckelig dødelig synd. Icke kand hwn heller holde seg for løghen ij thette skemptt, fordi hwn siiger, Alle synder, ther som fattige mend skempte mett theris wener, oc siige, Alle smaa synder. Oc fordi kand inghen ænthen skempte eller tale alffwere desse spottere till maade.

Fræmdelis lader then Malmøss bog seg [Q1a] tycke att borgemestere oc raad, oc læremestere haffue mett rette forbudett prestmend oc clostermend ij Malmø att predicke oc siige messe, fordi the holde thenom for kiettere, oc haffue ther fore mange fordreffiiett oc foriagett.

Haffue the mett dom offuerwundett samme prester, oc scrifftelige bewiist, wære kietterij att siige messe, oc att the haffue predickett kietterij, tha er thet icke saare straffeligt som giortt er. Men huess thet er icke skeed mett lowlig klage oc een christelig retteregang aff wwildige dommere, tha bør thenom een tiid att hende thet samme, nar thenom bewiisis att the haffue giortt som kiettere oc kirckebrydere, som the (dess wær) haffue ij sandhed giortt. Een farlig handell, huar the siige oc tillstaa att the haffue saa giortt, men dog icke bewiise mett scrifftelig oc skiellig sag thet wære giortt, som giortt er. [Q1b]

Huar the end haffde wredelige handlett met afflatt, oc andre sliige støcker, icke war thet skiellig sag till att forderffue oc berøffue, oc foriage fra hwss oc hiem, fra lycke oc welferd samme fattige mend, 234 ther schulde wnderwiisis till forbædring wdi sijn brøst oc icke forderffuis eller berøffuis. Schule the alle forderffuis oc berøffuis som haffue brøst oc meen, tha bliffuer inghen mand wforderffuett oc wberøffuett. The kwnne tha icke tijge then rette sag huar fore the haffue prester foriagett oc clostermend, nar the siige att clostermend ij Malmø wore orsage till stor twedracktt oc oprør emod Gudtz ord oc sandhed. Thet er som boghen meen, att then stwnd prester oc clostermend wore wdi wellmagtt, agtt oc ære hoss nogre, oc motte lære oc predicke, skriffte oc siige messe, tha bleff ther iw nogett stoppett emod theris kietterlige handell, oc fordi war thet [Q2a] nytteligtt att the schulde wiige. Then samme mening haffue nw oc saa andre mange som wele forderffue alle tijgge closter, paa thet att inghen scall tale eller stande thenom emod, ligerwiiss som wor herre kwnne icke opwecke steene att tale emod kietterij, nar alle werdtzins mwnde wore bode stoppede oc bwndett fore, mett welde, magtt, oc trengsill. Thet schule the arme mend wiide, oc ther till forlade seg, att nar inthe mennische kand lenger hielp emod een forbiistrett oc fortwijlett handell, tha er end tha Gudtz hielp for dørren, ther naturlige hader allt kietterij oc wlydilse.

Om herrecloster oc Canicker. Ca. xvj.

Fræmdelis beslutter thenne Malmøss bog samme snack om mwncke mett herre closter oc Canicker, oc siiger att the haffue oc saa wnder samme 235 hellighedtz skjinn geckett herrer oc furster wdaff, wtalig rente [Q2b] oc eijedom. Er thet icke andett end klar scrifftt som desse folck bode tale oc scriffue, tha schulde iw thette oc saa wære mett scrifften bewiist, att inghen maa besiide eller bruge rente oc eijedom, oc haffue ther wdaff ophold for tieniste oc tynges som the haffue att giøre oc bære ij then hellige kircke, till christendoms bestand.

Desse folck kwnne huerckin fordrage thet klerckerij som tiggger oc er fattigt, eller thet som haffuer nogett gott wdi rente oc ejedom. Men sliige stöcker att wdsiige for een euangelisch lærdom, wden bewiising er saare grofftt, oc huar ieg thet giorde, tha schulde thet berobis een forstockett blindhed. The haffue nw kornmett seg ij thet røckte oc mening hoss sijne besoerne tilhengere, att thet er klar scrifftt huess the tale oc scriffue, fordi att nogre stöcker blantt theris lerdomme synis att wære aff scriffthen bestandige, dog the ere icke theris lerdomme [Q3a] men then gamble christhen kirckis.

Nar the fordi wele att thette scall wære sagtt for een bestandig sandhed, tha schulde the først bewiise wære synd att giffue rente oc ejedom till gode mendtz ophold som schule tiene ij then hellige kircke for bisper, prester, tienere, lærere oc andett klerckerij, ther schule wære bispens tienere, leemmijr oc methielpere, till att oppeholde sith embede mett biistand, hielp, trøst, till nytte oc bestandighed.

Ther nest schule the bewiise mett scrifftt oc skiell wære synd att giffue rente oc ejedom wnder nogre godemendtz hender oc forswar, icke thenom aldene till eett erligtt ophold, men oc saa till att forsyne 236 andre mett seg, som ere fattige oc twrfftige, att the mett dess større rolighed, wbehindrede mett syndig kwmmmer ij werdsliig handell, schule tiene Gud mett gode oc christelige wilkaar, oc wdi wæggt, faste, arbeijde, sang, læsning, lærdom, oc andre sliige aandelige huerff theris [Q3b] liige, bevvaaris, gæmmis, oc besterckis mod synd oc syndige tilfælde.

Ther nest schule the bewiise mett scrifftt oc skiell, att frij oc ædele mend som haffue wærett bisper, prelater oc forstandere ij then hellige kircke rnotte icke stiigte aff theris arffue godtz closter oc prebender, ther mett att fræmdrage dwuelige oc lærde mend till kirckins bestand, ther the kwnne bruge for een metthielp att giøre theris embede fyldist wdi predickin, lærdom, skrifftemaall, raad, trøst, wnderwiising, oc andre sliige huerff, som the kwnne aldene icke bære oc taale, oc haffue fordi metthielpere behoff.

Ther nest schulde the bewiise mett scrifftt oc skiell, att kirckins forstandere icke motte kiøbe for kirckins guld oc penninge godtz oc ejedom, till att forsee ther mett thenom som schule tiene wdi then hellige kircke, wdi lærdom, forswar, hielp, oc trøst. Thette er fordi sagtt, att huess rente oc ejedom [Q4a] som klerckeriid nw haffuer, er somptt giffuett fra herrer oc Furster, somptt haffue kirckins forstandere selffue stiigthet aff theris egett arffue gotz, oc somptt haffue the kiøptt for guld oc penninge.

Ther nest schulde the bewiise mett scrifftt oc skiell att sanctus Ambrosius syndede then thiid keijserin begærede aff hanwm een kircke wdi anttword rnett strenge bud, oc feck dog sliige swar, Thet som 237 presthen tilhør bør meg att giøre, thet som keijserin børliigt er scall hand giøre, før scall keijserin tage rnijtt liiff wdaff meg, end mijn tro oc mijn ære. Schatt hør keijserin till, oc then negtis hanwm icke, men kirckin hør Gud till, oc fordi negtis hwn hanwm. Jeg haffuer anammett Gudtz tempill att bewaare oc gæmme, oc icke att forraade. Thet sømmer eller bekommer huerckin meg att antworde, eller hanwm att anamme. Mange andre merc[Q4b]kelige ord oc raad scriffuer sanctus Ambrosius wdi eett sendebreff till sijn syster Marcellinam, ther oc findis wdi Decretorum bog inscreffuett xxij. q. viij. Conuenior.

Ther nest schulde the bewiise mett scrifftt oc skiell, att sanctus Thomas ærchebisp till Cantelberg ij Engeland, giorde synd then tiid hand torde wære een bisp, oc sette ij band alle thenom som seg haffde tillweldett nogre aff kirckins grwnde oc ejedomme, oc ther fore lod sith liiff Gud oc retferdighed till loff oc ære, oc alle retsindige bisper oc prelater till eett merckeligtt exempill oc efftersyn, huess død then hellige kircke dyrcker oc anseer for eett helligtt sandhedtz witnijsbyrd, ther then hellige kircke kalder martijrium, fordi Gud haffuer hans død forklarett mett mange wnderliige teghen oc gierninger.

Ther nest schule the bewiise mett scrifftt [R1a] oc skiell, att keijsere, konger, herrer oc Furster haffue storlige syndett, ther the mett screffuen low, beseglede breff oc gammill lawheffdt, priuilegier oc friihed, haffue samtycktt oc samburd huess grwnde ejedomme oc rente som kirckins bisper oc forstandere nw haffue ij wære oc forswar. Oc helst fordi att nar alting er almenning effter Gudtz low, som 238 alle mennischer bekiende oc tillstaa, ther aff wiid oc skiell ere kloge oc sindige, tha giør keijsere low oc landtzlow skelling paa gotz oc ejedom, som Augustinus siiger offuer Joannem, oc scriffuis Dist. viij. Quo iure. Bortt tag (siiger hand) keijsere loghen, oc tha wed ieg icke att mijtt er mijtt, eller dijtt er dijtt.

Will oc noghen siige, Huad haffuer ieg mett keijserin att schaffe, hanwm bør meg saa att sware, Tha haffuer thu heller inthet att giøre mett rente oc ejedom, wor herre lader keijsere oc werdsins [R1b] herrer giøre sliige skiiffte, oc thenom saa giorde samtøcker, stadfester, oc giffuer hand nragt, fordi hand will selff thenom icke giøre. Ther Christus war beden, oc begærett att hand wille offuerwære wdi eett arffue skiiffte, swarede hand saa, Huem haffuer meg giortt till skiifftere emellom eder?

Inghen will ieg heller høre, ther will siige, att the som ere begaffuede oc forsynte mett kirckins læn oc rente ere icke retsindige huerckin wdi skick, leffnett, handell eller mening. Somme ere gode oc somme ere onde, somme retsindige, oc somme wretsindige. Ther findis begge wall saa well blantt thenom, som blantt andett folck. Oc huess alle ere icke end nw saa gode oc retsindige som wedburde, tha er ther till haab att wore effterkommere schule worde gode oc retsindige, saa well som mange tillforne wærett haffue, ther schule fordi thet anamme wbeskaarett, som [R2a] for thenom wbeskaarett wærett haffuer, paa thet att

kirckins læn oc rente maa een tiid komme wnder eett retsindigtt brug, ther kand dog icke før skee, end kirckins klerckerij bliffuer 239 fromptt oc retsindigtt. Oc fordi schule the oc saa bewiise mett scriffitt oc skiell, att inghen syndere maa besiide oc bruge sijn rente som hand wundett haffuer mett lawheffd, oc er hanwm samtøcktt oc stadfest, mett keijsere low oc landtz low, mett breff oc segell, priuilegier oc friihed.

Fræmdelis pucker thenne Malmøss bog mett nogre haarde oc hadtzsche ord, icke alsomeniste mod klerckeriid, men oc saa mod Furster oc andre herschaff, fordi hwn siiger att klerckerij saa well som herrene, fogeder, oc andre høffwijtmend bruge magtt, wold, oc trengsill offuer fattige bønder oc wndersotte. Wden her er wnder een anden mening, end then seg [R2b] strax giffuer aff the blotte ord, tha ere desse ord eett skarptt oc fortacktt klafferij, ther kand wære orsage till eett stortt oc blodigtt oprør, oc møghen wlydilse. Oc fordi schulde the beschede wdi huess maade herschaff bruge magtt oc wold, oc huore the ther mett synde, ænthen fordi the opbære oc indkræffue eett seedwaanligtt landgiille, eller oc effter loghen tage sagefald aff thenom som bryde oc forseeg seg emod low oc rett. Wdi the twenne wilkaar ere alle wndersotte sijne herschaff wnderdanige.

Thet kiende Gud, att ieg giffuer inghen streng haardhed magtt, huar fore ieg haffuer altiit stor mettønck offuer fattige wndersotte, nar the trengis ænthen offuer retthen, eller offuer theris emffne. Oc offte ønscher ieg menige mand thet sijnd, forstand, oc wiisdom, att the motte seg forware oc wogte for allt faltzmaall [R3a], oc att the schulde icke forseeg seg mett noghen brøde, men findis ij alle maade 240 wschuldige, paa thet att herschaff motte falde wdaff haardhertz oc strenghertz mgstancke. Thet giifue Gud wij haffde seett saa møghen frucktt aff thenne ny handell att bode herschaff oc wndersotte haffde seg merckelige forbædrett bode ij dygd oc fromhed, mijschund oc leeffsalighed, tha schulde manghen erlig mand tro oc meene, att Gud wore ij raad oq daad mett samme handell. Men nar lydilse war aldrig mijndre end hwn nw er, fordi att thenne handell wnder een christhen friihertz skjinn haffuer forstørett all børlig straff, oc all erlig tucktt oc rædsle, tha er befrøctindis att øffuerigheden her effter nødis ti. ll att bruge møgett strengere magtt oc haardhed mod theris wndersotte, end the her till dags noghen tiid giortt haffue.

The soorte bønder haffue wij till eett exempill, [R3b] ther bedragne till wlydilse aff thenne ny handell, haffue dyre betalett thet the wredelige begynte. Wdi gamble dage ræddis folck ænthen Gud eller mennischin, men nw rædis the huerckin Gud eller noget øffuerighed, thi haffue mange wiise mend ther paa eett stortt twijll, att then ny handell scall wære aff Gud, eller Gudtz raad.

Huar the kwnne saa møgett schaffe mett allt theris rob oc predickin, att fattige tiwffue som stiele aff nød oc trang motte mijschundelige benaadis eller løsis for een maadelig penning, oc the mandrabere som mett beraad slaa ij hiell motte staa theris rett som børligtt er, oc lade anden brøde straffis effter loghen, oc icke effter fogede tycke, eller wengers yderste foreffning, tha wore thet ene støcke stor ære werd, oc wden thet skeer, tha will wor herre 241 eentiid haardelige straffe desse land oc thette riige. Then ene broder dræber oc myrder then anden, oc er inthet wgeeff ther [R4a] fore, oc icke heller mand dess mijndre eller rijngere. Saa gjør huer for seg, nar hand will ænthen hemffne sijn wrede, eller hanwm fattis penninge, fordi Mandrabere oc besynderlige ij Jwttland ere icke alsomeniste mend liige geffue, men bliffue ther oc saa riige wdaff oc dess geffwere. Att synde oc bryde aff skrøbelighed thet er mennischeligtt. Men att hente fordell oc baade wdaff sijn synd oc ondschaff, thet hør dieffuelin till, oc er fordi sliig lande seed oc waane eett rett dieffuels næd, ther mett att bedrage oc behindre folck wdi synd oc ondschaff.

Then naade giifue Gud bode herschaff oc wndersotte, att desse schulde inthet bryde huerckin mod Gud eller mennischin, oc att the som ere herschaff, schulde icke heller worde deelactige aff theris wndersottis synd oc brøde, bedragne ænthen aff gijrighed eller noget surfittig mening. Inghen baade er slemmere end then [R4b] som falder aff synd oc brøde, ther burde att straffis mett hwnger oc tørst, mett knyppell oc riiss, oc mett swerd oc reeb, oc icke mett andett faldtzaall. Ther fore haffuer Gud skickett all øffuerighed att hwn scall paa hans wegne formeene oc affstyre, straffe oc forhindre synd, oc all syndig handell, ther dog kand icke skee then stwnd stor skyld oc brøde staa till løssen for penninge eller pennings werd, nar thet er att forde oc fremme synd, oc icke att formeene eller affstyre.

Om pligtt oc bod. Ca. xvij.

Een synderlig artichell haffde ieg nær forglemd, ther er dog een aff the største løgner som findis ij thenne Malmøss bog. Saa siiger hwn ij thet capittell om syndebod, Thet er icke (siiger hwn) som the løgenacktige

papistische kiettere siige oc predicke, att Christus gjorde fyldist alsomeniste for the synder som hand fantt fore seg, then tiid hand kom till werden, oc for the wij haffde før wij døptis, men siiden, oc for [S1a] the andre schule wij selffue giøre pligtt oc bod oc fyldist.

Jeg formaner eder alle som thette worde læsindis att ij tillstaa rwndelige, om ij haffue thenne mening noghen tiid læst eller hørtt, hoss the lærefædre som ere besynderlige stadfeste oc agte aff then Romere kircke. Att ieg haffuer then mening huerckin hørtt eller læst, wden aff thenne Malmøss bog, bekiender oc tillstaar ieg mett thenne mijn eghen handscrifft for alle nærwærindis oc komme schulindis.

Thet kietterij som siiger att mennischin haffuer inghen salighedtz trøst hoss Gud, nar hwn synder paa thet ny siiden hwn er døptt, er fordøpmtt aff then Romere kircke for mange hwn drede aar. Then hellige kircke haffuer thet altiid lærtt oc troett, att som Christus er een ewig prest, aff eett ewigtt prestedømme, saa haffuer hans eniste offijr een ewig krafft, oc er fordi een ewig syndebod alle thenom till salighed, som ther till sette loffue [S1b] mett alle gode wilkaar som høre till een retsijndig loffue.

Att digte fordi sliig een groff løghen paa hellige 243 fræmfarne paffuer, oc andre wtalige helghen, maa haffue grwnd oc orsage aff een forherdett oc een skammeløss conscientze. Om noget wforstandig oc wanwittig prest eller mwnck haffde thet wbeschedelige sagtt eller predickett, schulde fordi paffuen oc then menige christhen kircke ther effter fordømmis? Nar nogre aff Luthers Suermere (huoredanne hand mange haffuer aff inghen ting merckelige wden aff raserij, geckerij, oc daarerij) tale nogett wwiislig oc wforstandelige, tha wele the icke att thet gantsche Lutherij scall thet nyde oc wndgielde. Men nar kirckins Suermere (huordanne hwn mange haffuer oc saa) nogett rase oc falde, tha wende the samme raserij ind oppaa then gantsche christendom, oc alle Gudtz fræmfarne helghen.

Thet forstand, tro, oc mening haffuer then menige christhen kircke wdi all sijne hellige [S2a] leemmiir, att Christi død oc pijn er een krafftig bod for all werdsins synd. Men hwn er dog icke oss altiid krafftig, wden wij ere hanwm tillfeldige oc anhengindis mett een stadig tro oc loffue, ther er retsindig mett christelige skiell oc wilkaar. Thet er att wij schule icke aldene haffue loffue oc tilliid till hans hellige død oc pijn, ligerwiiss som till een krafftig bod, men wij schule oc saa holde hanwm mett loffue, thet er att effterfølge hans ydmyghedtz, tolmodighedtz, kierlighedtz, oc mijschunhedtz exempill nar thet bør seg. Christi død oc pijn er offte krafftig mennischins gierning forwden, nar mennischins tiid oc orsage till gode gierninger forkorttis henne. Men mennischins pligtt oc bod, Christi bod forwden er platt wdwuelig.

244

Haffde noget christhen lærefader saa sagtt, Mennischin kand giøre pligtt oc bod ther dwuelig er till salighed, Christi pligtt oc bod forwden, tha motte thet lastis for eett santt [S2b] kietterij, men nw kand thet icke findis, fordi att huess dwuelighed oc behaffuelighed noghen tiid giffuis mennischins gierninger till salighed, giffuis fordi, att samme gierninger giøris wdi oc wnder then tro oc loffue som haffuis oc settis till Gudtz mijskwnd formedels Jesurn Christum. Oc fordi setter icke nogher christhen mand loffue till sijne gierninger, men till Gudtz mijskwnd, mod huilcken hand bekiender seg att wære tacknømmelig mett the gode gierninger hand giør effter Gudtz bud oc willie, oc synderlige nar hand wdaff een kierlig willighed, rwndhed, oc redebønhed lader ontt, oc giør gott.

Icke kalde wij heller noget mennischelig gierning pligtt oc bod wdi sliig mening, att the ere eett fuldsomptt wederlag for synden, eller oc kwnne giøre wor herre fyldist, nar wij alle wiide att hanwm kand aldrig skee fyldist aff mennischin for then mijnste gaffue hand giiffuer men [S3a] nischin, end sije for syndtz forladise, oc fordi ansee wij pligtt oc bod for een syndewæren oc skierem huar mett wij bøde mod synd, att wij schule icke synde igien, ligerwiiss som then ther bøder mod hug oc slag, att hand scall icke huggis eller slaas forgefewis.

Thet er iw bode scrifft oc skieli, att then som syndett haffuer scall icke synde meer, huar till wij saare hielpis aff the ting som nw kaldis pligtt oc bod. Then som haffuer syndett oc sølett aff druckinschaff oc fraatzerij, wdij horerij oc skiørleffnett 245 oc anden wreenhed, oc er kommen mett anger oc sorg, oc een sand syndegræmmilse till wederkindilse, oc setter loffue till Gudtz mijschund, ther hans synd forlader gwnstelige formedels Christum, oc annammer affløsning oc wnderwiisning aff presthen som ther till haffuer magtt oc befaling aff Gud paa kirckins wegne till att fortrøste hanwm wdi then loffue oc [S3b] tilliid hand haffue scall till Gudtz mijschund, Huad wbørlighed er thet, att presthen biwder hanwm mod druckinschaff oc fraatzerij faste oc ædrughed, mod wkyskhed oc wreenhed, forbiwder hanwm samfwnd oc selschaff mett onde oc løsacktige personer, Eller huad wbørlighed er thet att biwde een gjirig oc swrfittig mand rwndhed till mijschund oc almwse gierning, Eett forsømmeligtt oc latt mennische wægtt oc gudelige bøner, Eett wretferdigtt mennische, retferdighed, oc eett hastigtt oc wtolmodigtt mennische, spagferdighed oc tolmodighed, oc desliigest mett dygd oc gode gierninger emod wdygd oc onde gierninger, Wdaff huilckett wij først paamijndis till een daglig synde græmmijlse emod fræmfarne synder, oc saa beschermis wnder Gudtz naadis biistand, mod tilkommendis synder, wdi huilcke mand pleijer att falde aff syndig orsage oc tillfælde? Oc ij sandhed tha er thette icke andett end att følge then gantsche scrifft, ther alle desse [S4a] wilkaar strengelige biwder oc befaler, till huilcke oss burde fordi att wære aldellis aff een kierlig willighed redeboen, oc nar wij thet icke wele oss burde att wele, tha er thet gott skiell att wij ther till skyndis mett raad oc

wnderwiissning, eller oc trengis om wij ere haardnackede, mett bud oc befalling.

246

Oc korttelige att siige, all then strenghed, pijn oc modgang, tucktt, oc affwe, som kand forhindre oc formeene synd oc wdygd, oc all then kierlighed, lydlise, tucktt, oc tieniste som kand forde oc fræmme Gudtz bud, oc føge hans guddommelige willie, kalder then hellige kircke pligtt oc bod, icke anseendis samme pligtt oc bod for nogett wederlaw ther betaler fyldist, mett fyldist, men for een möjelig tacknømmelighed, ther saa bekiender wnder een retsindig tro oc Gudtz naade oc mijschund, Gudtz wellgierning wdi syndtz forladilse, att hwn wed Jesu Christi ewige forskylding wære [S4b] then eniste sag huar fore mennischins trofaste gierninger haffue ænthen behaff eller tacknømmelighed hoss Gud, oc tillstaar fordi, att nar hennis leemmijr haffue giortt huess thenom burde, om thet wore mwueligtt, som thet icke er, ere the end tha wnyttige tienere. Oc fordi tagis icke pligtt oc bod saa krappelige wdi Gudtz handell som wdi mennischins, ther desse ny predicanter well wiide oc forstaa, huar straghed oc twerhed haffde thenom icke forbiistrett till att trøcke seg bode ij thet støcke oc andre flere, som nw føris ij twijll oc trette, wden stor nød oc trang wdaff eett hoffmodigtt sijnd oc tycke, ther for ord oc røckte skyld, søger effter oprør oc mytterij.

Er thet saa wij wele regnere mett Christo (siiger sanctus Paulus) tha schule wij oc liide mett Christo. Oc att liide mett hanwm er een sand pligtt oc bod, ther haffuer icke dwuelighed aff seg selff, men aff Christi pligtt oc bod, huar fore Christi død oc pijn scall [T1a] icke eniste ansees aff oss for all werdsins syndebod, men oc saa for eett exempill ther 247 wij schule effterfølge. Oc huess wij thet icke giøre, men altid kaste wore synder paa hans ryg, ij huore sterck hand er, bære wij icke selffue nogett mett, tha kaster hand aff seg, bode oss oc wore synder.

Som Christus er pijntt, trwseerett, oc plagett fra werdsins begyndilse, saa maa hand oc pijnis, trwseeris, oc plagis indtill werdsins ende, icke nw meer wdi sijn eghen person, (ther er mett wdødelighedtz maiestatt, ære, oc herlighed bleffuen wpijnacktelig) men wdi sijne wduolde leemmijr, som ere hans aandelige krop, ther wdi plage oc modgang, tribulatz oc forfang schule worde hanwm liige, før end alting scall fuldkommis.

Oc fordi schule wij saa agte bode tro oc kierlighedtz gierninger, wdi retsindighedtz oc salighedtz handell oc werck, att wij dog fuldkommelige tro bode retferdighed oc salighed giffuis oss mijschundelige aff Gud, aldene [T1b] for thet anseende Christus haffuer hoss hanwm, oc icke for wor forskylding.

Well kwnne wij mett een stadig loffue oc tilliid, mett inderlig bønnc oc formaning, oc mett kierlige oc christelige gierninger forhuerffue, men icke forskyldte retferdighed oc salighed. Thet siigis wij att forhuerffue, ther wij bede oc begære oss scall naadelige oc mijschundelige giffuis aff Gud, anseendis ther wdi hanwm selff oc hans godhed, oc icke oss eller wor werdighed. Men thet siigis wij att forskyllte ther noghen er oss plectig, ligerwiiss som wor fortiente lønn, mod huilcken hanwm er giortt aldelis fyldist, huoredan handell aldrig kand findis emellom Gud oc mennischin, nar inthet mennische kand 248 noghen tiid giøre Gud fyldist. Forskylding kand fordi findis eblantt folck, ther kwnne giøre huer andre fyldist, men forhuerffwing hoss Gud. Dog thet well offte skeer att propheter oc lærefædre, bruge eett ord [T2a] for eett andett, icke tenckindis att the folck schulde komme, ther schulde saa krappelige stoppe effter ord, som nw mange giøre, men dog giøre the thet icke wdi anden mening end nw sagtt oc fortald er.

Saa formercke wij her wdaff att Jesu Christi krafftige bod er dwuelig wor forwden, men wor pligtt oc bod hans forwden dwer platt inthet, fordi hans bod som er all werdsins krafftige forløssen, gjør alting behaffuelig oc dwuelig for Gud, som noghen tiid behaffuis till nogett gott anseende, oc fordi sømmer hanwm allt loff, priiss, oc ære, heder, maiestatt, oc herlighed nw, altid, oc ewinnelige.

Mett thenne føge beschede, eller een anden sliig forklaring kwnne the haffue stillett een stor partt aff thenne trette, som berøris ij thenne Malmøsbog, mange eenfoldige conscientzer storlige till forbiistring, oc till forargilse, oc ij sandhed fordwld mange aff the løgner the ij thenne bog indscreffuett haffue. Men nar theris gantsche anslag [T2b] er een løgenacktig, forbiistrett, skrømpkelig, oc syndig handell, tha kand hand aff andett icke wære bestandig end aff wlydlise, mytterij, bulder, oc oprør, aff huilcke ting wdygd oc skalched pleije att wære bestandige.

O thu himmilsche fader, aff inghen ting større end aff naade oc mijschund, giff thijn hellige kircke formedels thijn eghen mijschund [ij] Christum Jesum then gaffue, att som hwn nw for syndtzins skyld 249 strengelige forfølgis, saa lad henne her effter mijschundelige besøgis, oc wæntt henne fra the fwle spottere, ther nw ere saa dierffue, aff thijn retferdige wrede, att the icke eniste forfølge oss arme syndere som wij forskyllt haffue, men oc saa bespottte thijn søns Jesu Christi legomme thet høgwerdige sacramentt, oc huerckin spare hans benedide moder, eller nogre thijne helghen, men hwdstryge thenom mett theris blodige mwnde oc hender, oc foragte wblugelige thijne hellige sacramentt, oc huess anden hellighed thijn hellige kircke brugett [T3a] haffuer fra begyndilsen. Oc nar inthe mennische kand nw lenger hielpe oc affstyre desse hoffmod, tha wille thu werdis som allting haffuer ij formwge att affwiise thenom, ænthen mett een retsindig wnderwiissning, eller een naadelig dom, thu som æsst offuerwettis een barmhiertig Gud altid oc ewinnelige Amen.

Oc fordi huess thenne Malmøss bog ydermere indeholder, om leijtzer, oc Schole, om kijsthe till fattige folck, om rijngnen oc om billede er een stor partt then forwandling som er giortt mod all screffuen low geestlig oc werdsliig, thenom wberaadde oc wattsporde, ther sliige ting burde mest att raade oc regeere, om the schulde ij nogre maade forwandlis, tha giffuer ieg ther till inghe besynderlige swar paa thenne tiid. Icke wele the heller ther mett andett hente, end ord oc røckte, oc fordi wnder ieg thenom gierne huess agtt oc ære som ther wdaff kand fødis, huad heller hwn er nw kommen, eller scall oc her efter komme. [T3b]

250

Thenne bogs swmmelige beslutting.

Saa haffuer thu nw hørtt fromme læsere huore thenne Malmøs bog er een stor partt grwndett paa eett falst fundamentt, oc een stor partt paa had oc affwijnd, oc lader seg fordi saare bemercke, att hwn er aff kietterlige wilkaar, ther aff inghen ting er meer bestandig end aff had oc hoffmod. Mod thet hwn haffuer først sagtt, att christendommen haffuer icke hafftt ij mange hwdrede aar noghen rett Gudtz dyrckilse, finder thet seg møgett anderledis, fordi then hellige kircke haffuer altid rettelige forstandett oc lærtt fra seg sijne wduolde helghen eett christeligtt forskiell paa wduortis oc induortis Gudtz dyrckilse, oc haffuer fordi saa brugett wduortis Gudtz tieniste att hwn well wiiste henne, forwden induortis Gudtz tieniste, wære død oc wdwuelig till all salighedtz handell. Nar thet er nw forstandett, att induortis Gudtz dyrckilse som er een sand [T4a] oc trofast kierlighed till Gud oc mennischin, er then ting, wdaff huilckin wij aandelige leffue till behaffuelighed hoss Gud, Then tieniste som er wduortis, haffuer well ynde oc behaff hoss mennischin ther dømmmer een ting aff legomlig kwndschaft, oc er fordi wnderstwndwm eett gott exempill andre till forbædring, Men nar thet er forgeffuis oc platt fordømmeligtt, att wele aldene søge hoss mennischin ynde oc behaff, oc wære dog hoss Gud wbehaffuelig, tha formercke wij att then wduortis Gudtz dyrckilse er een legomlig handell om hand ansees aff sijne synlige wilkaar, men bliffuer dog aandelig, nar som hand raadis oc regeeris aff then som induortis er, wdi 251 huilckin inthet ansees wden Gud aldene, oc hans guddommelige willie, oc mennischin for Gudtz skyld, thet er Gud till loff oc ære som aldene bør att loffuis, æris, oc prijsis ewinnelige.

Fræmdelis haffuer thu formercktt fromme læsere att then første hoffuet sag thenne Malmøs bog siiger wærett haffuer then hellige [T4b] scrifftis wanwittighed till then forblindilse kirckin haffuer wærett wnder ij saa lang tiid. Thet eniste gaffen kietterij haffuer giortt christendommen, er then orsage till att ransage scrifftt oc skieli ther er aff kommen. Wdi fred oc rolighed er klerckeriid aff leckerhed oc gode dage kommett ij stor forsømmilse, oc then hellige scrifft ther offuer ij stor forglemmilse, huar wdaff møgett mijsbrug oc mijshandell ere wdsprwngne, oc haffue giffuett kietterij orsage till thet mod mange seg nw fordriiste wdaff. Scriffthen att lære oc bruge er thet støcke handell, ther bode syndelige forsømmis oc syndelige handlis. Som een groff oc wbesindig forsømmilse till att lære oc bruge scrifftt er orsage till møghen blindhed oc Gudtz fortørnilse, saa haffuer eett dristigtt hoffmod till att dierffuelige ransage hellig scrifftt wærett orsage till mange kietterij oc stor wildfarilse. Thij er thet wnderstwndwm icke mijndre, men meere fare, att trette oc tale mett wran[V1a]gelige brugett scrifftt, end forwden scrifftt, fordi wij ofte haffuendis icke blott oc bar scrifftt, bruge dog thet skiell ther gjør saa fyldist som noghen scrifftt kwnne gjøre, huilckett bode Christus oc Paulus haffue selff giortt for oss. Men att wrangelige bruge scriffthen er aldrig andett fyldist end eett santt bedregerij.

252

Oc fordi scall thet icke ansees for een christhen handell att kiettere sandhedtz fiender gjøre theris skudtzmaall wnder then hellige scrifftt. Maa the thet skudtzmaall nyde, tha er icke kietterij nw lenger kietterij, fordi alle kiettere ther wdaff berømme seg, att scriffthens rette mening findis hoss thenom. Saa giorde Nouatianer ther berømmede seg icke aldene aff scriffthens kwndschaft oc rette forstand, men leffde oc saa eett helligtt leffnett till syne for mennischin, dog att inghen sand hellighed kand noghen tiid findis wdi kietterlige samfwnd, ther ere fra [V1b] Jesu Christi aandelige krop aldels affskaarne. Arriani desliigest som wore drabelige oc dybe ij allehaande lerdøm, oc wdi leffnett oc strengthed icke rijngere end mange rettsindige christne, berømmede seg oc saa aff scriffthens dybe forstand, oc altid hoss herrer oc Furster, oc all weldig magtt pwckede the mett scriffthens skudtzmaall, mod the rettsindige christendoms lærefædre oc forsuar, men wore dog kiettere, ther Luther oc tillstaar. Thet samme giorde Macedoniani, Sabelliani, Nestoriani, Apollinariste, Euticiani, Donatiste, Pelegiani, oc alle andre kiettere aff samme slag theris liige, ther saa well som Lutheraner nw gjøre, saa skyde seg wnder scriffthens dom, att kwnne the thet skudtzmaall nyde, tha findis the aldrig att wære kiettere. Icke ere the heller kiettere fordi the bruge scrifftt, men fordi att the wrangelige bruge scrifftt, oc trenge scriffthen wnder een anden mening, end hwn taale kand, emod sith rette forstand hwn hafftt haffuer hoss the fræmfarne helghen [V2a] som haffue oss skiellnett bode scriffter

oc kietterij, retsindig oc wretsindig scriffternis mening.

253

Icke er thette heller sagtt ij sliig mening, att wij maa gjøre oc handle wdi salighedtz handell forwden scrifftelig bewiisning, men ij then mening, att wij schule thenom icke mijsbruge, oc meer trenge thenom till att føge seg effter wor synderliige mening wij haffue oss foretagett, end effter sandhed. Fordi huar wij icke haffue betroett then fræmfarne christhen kircke som er bestandig aff saa mange hellige martijribus Gudtz oc sandhedtz drabelige wittnisbyrd, aff saa mange christne almijndige raad som wore een forsambling aff mange hellige christne Paffuer, bisper, prelater, keijsere, konger, Furster, oc andre landtz herrer, forwden mangemaall twsinde mennischir geestlige oc werdtzliige blantt then menige christhen mand, Huess (som sagtt er) wij haffue sliige hellige samfwnd icke meere betode, end nogre faa kiettere, tha [V2b] maa wij mett gott skieli reppe alle gamble kietterij, oc føre thenom ij rette paa thet ny mett the samme scriffter. Men nar thet maa nw icke skee, huar fore? Icke fordi thenom fattis scrifftt, men the haffue icke scriffthens rette mening.

Then som fordi er till fredtz mett then mening wdi scriffthen, som haffuer giortt fyldist saa mange fræmfarne helghen Gudtz wduolde kar oc reedschaff, hand er tryggest. Men then som will ther offuertræde, oc wære wiisere end the som Gud haffuer selff lærtt oc wnderwiist, oc randsage thet hand icke maa, oc haffuer icke heller behoff, hand offuerfaldis aff Gudtz klarhed oc maestatt, oc ther offuer meer forblindis end oplysis, oc meer forbiistris end wnderwiisis, nar hand thet søger som wijtt offuergaar hans forstand oc begreeb.

254

Tij kandthu formercke fromme læsere, huore theris eghen klage wdi then anden hoffuett sag kommer thenom selff wnder øghen, fordi the wele nw aff theris eghen [V3a] wiisdom, theris skiell, fornwfft, oc gode tycke, forwden scrifftt rettelige wnderschedett, oc forwden skiell christelige brugett, wære modstandige then menige christhen kircke, wdi all sijn christelige handell, ligerwiiss som hwn haffde aldrig wærett bestandig ænthen aff scrifftt eller skiell, dog hwn er then riigiste wdaff bestand, blantt alle the ting som ere bestandige.

Oc for samme sag er then tredie hoffuett sag thenom oc saa wnder øghen wdi huilcken the siige oss att haffue her till dags seett mett fremmede øghen, oc hørtt mett fremmede ørhijn, ligerwiiss som thet wore icke tryggere att see mett the hellige apostolorum oc martijrum øghen, oc alle fræmfarne helgens som opliwsde, raadde oc regeerede aff Gudtz aand, haffue leedsagett all werden till retferdighed oc salighed fra synd oc blindhed, end att see mett Morthen Luthers oc andre sijne liigis øghen, som ere kiettere, aff inghen [V3b] ting meer bestandige end wlydilse, hoffmod, staalthed, straghed, æregijrighed, stwmhed oc twerhed.

Then hellige kirckis mend Gudtz hellige folck, kiende wij aff alder, hellighed, wiisdom, krafft, strenghed, fromhed, godhed oc kierlighed, oc huess anden aandelig frucktt, ther høre till att prøffue noghen aand att wære aff Gud, eller eij. Synd oc wdygd, mijshandell oc mijsbrug straffe desse saa well som hijne, men sandhed, reenhed, hellighed wdi lærdom, leffnett, oc sacramentt, giiffue the loff, prijs, oc ære, ther desse ingelwde wele gjøre.

255

Desliigest haffue the gamble forfædre seett saa grannelige, att the haffue besindett bode theris oc all werdsins skrøbelighed, ther the haffue bode ynckett oc begrætt, seg selffue oc andre mange till stor ydmyghedtz bekiendilse. Men thette ny folck seer well grantt huad andre folck gjøre eller haffue giortt, theris [V4a] egne gierninger see the platt inthet, huar fore the ere aldelis blinde, nar the kwnne andre see, oc icke seg selffue, andre dømme, oc icke seg selffue.

Her wdaff kandthu fromme læsere fræmdelis besinde, huad magtt thet bør att haffue att the aff eett synderligtt wild haffue forwandlett alle messe rente, giortt paa then gantsche messe eett nytt skick oc fantzwn, oc afflagtt alle stiigtede messer, wnder thet skjijn att the schule wære eett santt affgudij, oc een obenbare Gudtz søns korsfestilse paa thet ny.

Huar som the haffde selffue sagtt messe wdi een wrang mening, oc mett een ond conscientze, oc tha ladett aff att siige messe, tha haffde the giortt thet bør ligtt war. Men att trenge then fra sith embede, oc sith embith rette brug, som samme embede kand christelige bruge wdi een retsindig mening, oc mett een god conscientze, thet er bode wchristeligtt, oc fordømmeligtt. [V4b]

Theris største skjijn the praale mett mod sandhed, er een obenbare løghen, wdi eett støcke, oc eett fortacktt klafferij wdi eett andett støcke. Then obenbare løghen er sliig, The siige oss att gjøre Messen till eett nytt offijr, som kand offrijs leffuendis oc døde till salighed, krafftelige aff seg selff Jesu Christi offijr forwden. Till huilcken mening then hellige 256 kircke siiger dog aldelis neg, fordi hwn holder icke Messen att wære nogett nytt offijr, dwueligtt till retferdighed eller salighed Christi offijr forwden. Men hwn holder Messen for thet samme offrijs amijndelige begang som hengde paa korsett, oc kalder henne fordi eett amijndeligtt offijr ther wnder eett sacramenteligtt fantzwn haffuer sandelige thet samme Christi legomme som paa korsett hengde obenbarlige for all werdsins synd, oc er fordi samme Messe een trofast formaning till

deelactighed ind paa thet obenbare Christi offijr som offredis paa korsett, wdaff huilckett [X1a] all naade som kommer leffuendis oc døde till gode wdi retferdighedtz oc salighedtz handell pleijer att komme, flyde, oc wdsprjnge.

Thet fortackte klafferij er oc sliigtt, The siige oss att giøre Messen till een god gierning aff sith messelige fantzwn som wdwortelige brugis till syne, ther the kalde opus operatum, som kand giøris for leffuendis oc døde till syndtz forløsning, oc salighedtz forbædring. Her haffuer then hellige kircke atther wnderligtt folck att handle mett. Nar the wele nogett hadtzschelige tale eller scriffue kirckin oc kirckins helgen wnder øghen, the ting som schulde mest wære tilhobe skillie the att, obenbare emod scriffthens oc alle lærefæders mening. Nar wij siige gode gierninger wære dwuelige till salighed, menindis thenom som ere een retsindig tros gode frucktt, oc ther giøris fordi wnder een rett christhen tro, tha siige the oss att wele mett wore gierninger worde salige forwden troen. Nar wij siige att wor frij [X1b] willie haffuendis trøst oc biistand aff Gudtz 257

synderlige naade, oc aff henne rørd, raad, oc regeerett, kand holde Gudtz bud, oc giøre the gode gierninger som hoss Gud ansees till salighedtz lønn, tha siige the oss att giffue menschelig magtt oc frij willie then ære, att wij (Gudtz naade forwden) formedels thenom kwnne forhuerffue himmeriigis riige. Desligest nar wij siige hellige ceremonier haffue frucktt oc dwuelighed mett seg, oc wære gudelighedtz teghen om the rettelige brugis wnder een christhen tro oc loffue, oc aff gudelige oc inderlige hierter, som aandelige begaa thet samme hoss Gud wdi een trofast kierlighed, ther the figurlige tegne oc mercke, oc offte røre oss till merkelige tancker, oss till forbædring oc wederkiendilse, tha siige the oss att wele søge salighed mett the blotte ceremonier forwden tro oc kierlighed, ligerwiiss som wij icke wiiste att rett salighedtz oc retferdighedtz grwnd oc begyndilse [X2a] wore induortelig, oc wijrckedis fordi aff Gudtz raad oc rørlise formedels troen, haabett oc kierlighed wdi wore hierter oc conscientzer. Desligest siige the nw att wij giøre Messen wdi sith wduortelige fantzwn, ther presthen synlige bruger wdi messens ceremonier wdi folckis nærwærilse, till een god gierning, oc eett offijr, ther kand offrijs oc giøris leffuendis ocdøde till gode, oc saa skillie the thet fra Messen, huilckett forwden messe er icke Messe. Wij tage icke messen eniste for sith messelige fantzwn hwn haffuer wdi mwndelig læsning oc legomlige ceremonier, huar mett presthen betegner for folkett Jesu Christi dødtz oc pijnis attskillige fantzwn, wdi huilcke ijwg seendis messen, haffue att betencke mett anger oc græmmilse the attskillige wore synder, som 258 wærett haffue sag till sliig attskillig pijn wdi Christo Jesu. Men wij møgett meer tage Messen for een amijndelig begang som er [X2b] aandelig oc hiertelig, ther mett tro oc kierlighed inderlige beløber thet dybe kierlighedtz sacramentt, wdi huilckett Christus Jesus mett sijn haarde død oc pijn wdff

sijn himmilsche faders befaling wnder een ydmyg willig oc kierlig lydilse haffuer forarbegdett all werdsins salighed, mett samme haarde død oc pijn, ligerwiiss som mett eett magteligtt offijr, ther schulde wære een krafftig bod for synden till alle tiider, oc schulde fordi haffue een ewig begang wdi then hellige kircke, mett loffue, tacksigilse, tancke oc besindilse, oc besynderlige nar presthen wdi Jesu Christi sted scall sacrere samme Jesu Christi legomme, oc thet amijndelige ind for Gud faders ansigtt offre, mett gudelig formaning ind paa thet rette obenbare offijr som skeede paa korsett, att wij maa nyde altidt samme offijrs krafft, oc synderlige nar wij thet amijndelige begaa mett then hellige messe, huar samme offijr sacramentelige findis saa [X3a] lenge werden staa effther Jesu Christi eghen iett oc tillsaffen hand giortt haffuer sijn hellige kircke.

Besinde wij fordi Messen alsomeniste aff sijne messelige fantzwn oc synlige ceremonier, tha er Messen een rijng ting, oc haffuer mett seg een føge frucktt till noger forbædring, nar hwn ij sliig maade, rører aldene menschins wduortis sijnd, syn, oc hørlise, wdi huess maade hwn ingelwnde besindis aff thenom som wdi aandelig forstand ere rettelige wnderwiiste.

Men besindis hwn att wære Jesu Christi 259 sacramentelige indsett till een ewig amijndilse blantt christett folck, ther haffuer prest paa Jesu Christi wegne, som scall sacramentelige oc amijndelige betegne ij christhen folckis nærwærilse samme Jesu Christi død oc pijn, oc ther fore sacrere mett Gudtz ord wijn oc brød till samme Jesu Christi sande legomme, thenom till een aandelig spiisning, thet er till syndtz forladilse, oc Gudtz [X3b] naadis forøgilse som ther till haffue hwnger oc tørst wnder een stadig tro, oc wdi eett angerligtt synde had, ther seg for Gud ydmygelige bekiender, huilcken betegnelse som haffuer wnder attskillige ceremonier mange gudelige bøner till Gud om deelactighed aff Jesu Christi sande dødtz krafft, att thet som sacramentelige begaas samme døtz krafft till amijndilse motte oss well bekomme till naade oc salighed.

Besinde wij fordi Messen att wære een synderlig formaning till Gud fader formedels Jesum Christum, paa then deelactighed wij forbiide daglige, mod daglig synd, aff Jesu Christi dødtz oc pijnis ewige krafft oc forskylding oss till syndtz forladilse, tha forstaa wij att Messen er nogett andett end thet wduortis Messelige fantzwn som presthen lader till syne mett altere, kleder, oc attskillige ceremonier, oc haffuer fordi anseende oc dwuelighed, aff thet som aandeligtt er, ther all behaffuelighed pleijer att giffue the legomlige ting som nogett behaffuis. [X4a] Oc fordi schule wij Messen icke støckelige attskillie, som nw mange giøre, men agte henne aff alle sijne wilkaar, oc lade henne henge altsammen tilhobe, oc tha findis hwn att wære een amijndelig begang, till Jesu Christi natword, oc hans hellige død oc pijn ther haffuer 260 wdi seg sacramentelige, men dog sandelige Jesu Christi legomme oc blod. Oc fordi Gudtz sacramentt schule icke handlis een stadig tro, Gudtz ord, oc gudelige bøner forwden, som schule mett inderlig formaning thet hente hoss Gud, att samme dødtz oc pijn amijndelige begang motte oss well bekomme, tha agte wij oc saa huess

gudelige bønner oc formaninger som begære troens formeering, syndtz forladilse, glæde oc salighed formedels Jesum Christum, att wære een deell aff Messen, nar thet er forgeffuis att hand tolde død oc pijn for oss, wden thet kommer oss till gode. Oc tha kommer thet oss till gode, nar wij ther till sette tro oc loffue wdi een ydmyg bønn oc begæring. [X4b] Fræmdelis nar Jesu Christi død oc pijn scall wære oss eett exempill till wederkiendilse oc efterfølling, tha røre oss ther till gantsche gudelige the hellige oc gudelige ceremonier, som ere Messins wduortelige fantzwn, huar fore wij icke wbørlige agte thenom oc saa att wære eett helligtt støcke aff Messen.

Saa kwnne wij besinde att Messen er nogett andett end Jesu Christi legomme oc blod, dog att the ere Messens ypperste wilkaar, ther serdelis giffue alle the andre parther dwuelighed oc behaffuelighed. Oc burde fordi disse ny messedræbere att bewiise mett scrifft oc skiell, att then hellige kircke motte icke beholde samme Jesu Christi dødtz oc pijnis amijndelige begang wnder eett messeligtt fantzwn sijne leemmijr till forbædring wdi tacksigilse, tro, oc loffue till daglig syndtz forladilse oc Gudtz naadis formeering, aff Jesu Christi legoms oc blodtz aandelige anammijlse, oc till een sand wederkiendilse, 261 mett anger oc græmmilse for synden, ther hentis aff atskillige ceremoniers betenckilse, [Y1a] som mercke Christi pijnis atskillige fantzwn, till huilcken atskillighed hand trengder war wdaff wore mangfoldige oc atskillige synder, ther wdi inthet spegell saa klarlige skodis oc besees till forløsning som wdi Jesu Christi hellige saar, død, oc pijn, ther amijndelige begaas wnder eett messeligtt fantzwn.

Om huer oc een blantt then menige christen mand, kwnne icke end hente sliig frucktt aff Messen, icke schulde messen fordi dræbis oc forødis. Schulde noger hellig ting ther fore wiige oc affsettis, att hwn brugis icke rett aff huermand, oc ej heller kommer huermand till gode, tha schulde thet hellige euangelium lenge siiden wærett affwiist oc nederlagtt, fordi ther wdaff tager iw saa mange orsage till fordømmilse som till salighed, oc till forargilse som till forbædring. Fordi som thet er the gode een liiffacttig lucktt, saa er thet the onde een dødelig stanck.

Nar wij fordi haffuendis then hellige kirckis sande oc retsindige tro, fræmfarne helghens [Y1b] gudelige oc retsindige mening, oc efterfølge theris christelige exempill, tha kwnne thet icke schade att wij haffde .x. Messer for huer oc een wij nw haffue, oc helst fordi att wortt gantsche leffnett burde att wære een ewig penitentze, oc een daglig synde græmmilse, till huilcken wij aff inghen ting saa møgett røris som aff Messen rettelige beseett, betencktt, oc hørtt, ther amijndelige begaar Christi død oc pijn eett krafftig offijr, oc een magtelig syndebod, mod alle wore synder om wij ther till sette loffue, mett een kierlig synde græmmilse. Oc kand thet fordi hoss 262 mange formerckis att the meer søge effter Messe renthen, end effter Messens forderffue, fordi nar the kwnne renthen forwandle, tha skiøtte the aldrig huore mange messer presterne holde eller siige. Saa hader gijrighed gijrighed, ther paa thet siiste will icke anderledis komme till gaffens, end thet er heluedis riige bestandigtt, att eett troid foriager eett andett, oc een dieffweld [Y2a] er een anden modstandig.

Fræmdelis fromme læsere kanthu formercke, huoredan theris daglige predickin maa wære (huilcken the dog berømme att wære euangelisk) nar the befindis wdi saa mange groffue løgner, wdi saa møgett klafferij, oc wdi saa møghen wstadighed, mett saa mange onde wilkaar, att huo thet kand icke forstaa, tha fattis hanwm inthet andett end sind oc skiell. Will oc noghen siige, thet er iw dog Gudtz ord the predicke oc lære, ieg staa well till att een partt er Gudtz ord ther the predicke. Thet war oc Gudtz ord, nogre falsche brødre predickede oc lærde, huar om sanctus Paulus taler till the Philipper, oc siiger huore somme predickede Gudtz ord aff een god mening, somme till had oc affwind, oc nogre till kiiff oc trette wrettsindelige, paa thet att sancti Pauli tribulatz schulde worde dess større. Att predicke Gudtz ord fordi mett een wrettsindig mening hør dieffuelind till oc icke Gud, ther saa pleijer att forwende seg wnder [Y2b] liwsins engils fantzwn, att hand wnder samme skjinn kand saa sijn sæd eblantt Gudtz gode sæd, oc saa wnder eett helligtt skjinn bedrage mange eenfoldige conscientzer.

Thet er tillforne sagtt, att maa the haffue fordi 263 skudtzmaall till Gudtz ord, att een partt aff theris lærdom følger Gudtz ord, tha schule wij mett liige gott skieli giffue magtt alle fordømde kietterij, nar mange blantt thenom ere møgett meer bestandige aff Gudtz ord, end thet gantsche Lutherij noghen tiid bliffuer, ij huore thet will seg offuer alle berømme aff Gudtz ord, ther bliffuer tha icke lenge wstraffett, nar thet er icke een rijnge synd, att nøde Gudtz ord till att tiene wor syndige wildfarilse.

Oc nar forwandling scall altiit agtis aff frucktt oc forbædring, tha kandthu fromme læsere oc saa besinde huess forbædring ther kommer aff then Dantsche sang som nw siwngis ij the luthersche forsamblinger, huar wdaff wij formercke rob oc skraall wære forøgtt, [Y3a] latter oc gammen wære formeerett, oc aldelis inghen gudelighed.

Wele the forbiwde oss att tale twngemaall ij then hellige kircke, ther then menige mand icke forstaa, oc synderlige nar wij haffue propheter som samme twngemaall kwnne wnderschede oc forklare, tha giøre the obenbarlige emod sancti Pauli bud oc befaling, ther saa siiger till the Corinthier, ij schule icke forbiwde oc formeene att tale twngemaall.

Huess the fræmdelis tale emod kirckins sacramentt, er wdaff een gammill kiettere artt ther altiit pwcker

emod sacramenternis krafft, mett wrang wnderwiisning, ligerwiiss som wij icke wiste wdi then hellige kirckis samfwnd, huar wdaff sacramentt haffue bode krafft oc magtt, sandhed oc wished.

Sacramentene schule aff twenne wilkaar befindis, thet er, aff sandhed oc frucktsommelighed. Aff thet Gudtz ord som tieneren taler, ther sacramentt giffuer, 264 er sacramentt santt, ther som hand end skemtelige taledede [Y3b] samme Gudtz ord, men frucktsomrneligtt aff hans tro oc loffue till Gud oc Gudtz ord som sacramentt annammer.

Huar wdaff wij formercke kwnne att presthens (som er till sacramentt att skiifte een tienere) hellighed eller godhed; giffuer icke sacramentt noger krafft. Er hand ond oc er hand god, ther som hand ellers bruger the rette Gudtz ord, tha er sacramentt liige gott. Icke tage wij heller sacramenthen for the blotte oc bare teghen, ligerwiiss som the aldene wijrckede sacramenthens krafft, men for Gudtz ord, oc trofaste bøner som then beder ther sacramentt giiffuer, for hans tro oc loffue som sacramentt anammer, oc thet elementt eller slag creatwr som thet skeer wdi, mett eett wduortis oc synligtt brug, som er wandtn wdi dob, oc aalije wdi færmilse.

Saa siiger Augustinus, Ordett kommer till elernett, oc saa bliffuer ther aff eett [Y4a] sacramentt. Oc Christus sagde, Then som tror oc bliffuer døptt hand worder salig. Saa fuldkommis icke sacramenthet wden ij disse trenne støcker, som er ord, teghen, oc tro. Thegen er thet wduortelige fantzwn som synis eett, oc mercker eett andett, som er wandtn wdi dob, oc mercker att ligerwiiss som wandtnett afftwor legomlig smijtte oc wreenhed, saa afftwor then helliandtz naade induortis smijtte som er synd wdi siell oc samwittighed, saa haffue wij wdi somme aff the andre sacramentt smørie till teghen, som wdi færmilse oc then hellige aalije, ij somme henders palegge, som wdi wijelse, ij penitentze, afløsning, och ij æchteschaff henders samlegge, eller andre 265 theris Hige wduortelige fantzwn, ther fordi att the ere ceremonier, maa komme att the ere icke eens wdi alle christne forsamlinger.

Wdi eett som er alterins sacramentt, kwnne wij icke atskillie teghen, oc sijn merckilse, [Y4b] fordi thet samme wij see er thet samme som betegniss, thet er Jesu Christi legomme oc blod, huar fore samme sacramentt haffuer eett synderligtt wilkaar offuer alle andre, som thet oc er then hellige kirckis naadefulde oc daglige sacramentt mod syndige mennischirs daglige brøst oc forsømmilse, ther oss giffuis for eett pantt till een fortrøstning paa then tilkommendis ewige glæde oc salighed, oc huess anden tillsaffen oss er loffuett oc tillsagd aff Gud formedels Christum Jesum.

Saa ere huerckin sacramentt eller theris brug ij then hellige kircke, saa dyb een handell, att the haffde behoff ther fore att gjøre saa stor een trette, eller tale saa mange wnyttelige ord, bode sacramentene oc Gud ij thenom till bespottilse, oc saa mange christne conscientzer till beschemmilse oc forargilse. Oc att synderlige tale om then hellige aalije, ther wij kalde then sieste smørilse, huad giordis behoff till noghen forbædring saa haanlige att tale om thet sacramentt som mange [Z1a] nw gjøre, ther oc wele smørie theris skoo oc støffle mett samme aalije, saa straffe thenom Gud nar tiiden bør seg. Eller huad wblrighed findis wdi samme sacramentt, huar fore the maa thet saa wblwelige spotte? Christus biwder selff sijne discipele, att the schulde smørie krancke mennischir mett aalije, ther the oc saa giorde, icke wdi lægedoms wiiss, men wdi sacramente wiiss, fordi 266 wdi lægedoms wiiss haffde the icke smørie behoff, nar the mett blotte ord kwnne giffue swndhed oc karskhed. Icke kwnne heller eett slag smørie tiene ij lægedoms wiiss till allehonde kranckhed, oc fordi war samme smørie brugett sacramentelige. The hellige apostele, som nw gjøre prester talendis Gudtz ord mett een trofast bønn, smwrde the krancke. Aalijen the smwrdis mett betegner Gudtz mijskwnd, fordi ligerwiiss som aalije læschijr oc formijlder sweede oc werck wdi saar oc krancke leemmijr, saa [Z1b] læscher oc trøster Gudtz mgschund een bedrøffuett conscientze, som er kranck aff synd oc sorg, huar wdaff then krancke paamijndis att sette loffue till samme Gudtz naade oc mijschwnd seg till syndtz forladilse, oc wnderstwndwm till legomlig karskhed oc swndhed, nar hans tro oc begæring er saa stor, oc swndhed kand wære hanwm nyttig oc bestandig.

Oc fordi siiger Jacobus saa, Er noghen kranck iblantt eder, hand kalde till seg kirckins prester oc the schule bede offuer hanwm smøriendis hanwm mett aalije wdi herrins namffn, oc then trofaste formaning scall frelse then krancke, oc ther som hand er bested wdi synder, tha schule the forladis hanwm. Her fattis nw inthet aff the ting som høre till eett rett sacramentt. Her er then tienere som talendis Gudtz ord giffuer sacramentt, her er then krancke som wdi een stadig tro oc gudelig bønn oc begæring anammer sacramentt, her er eett sacramentligtt teghen som er aalije, ther mercker oc betegner Gudtz [Z2a] naade oc mgschund som giffuis mett syndtz forladilse. Wele the oc siige att thet er icke eett rett sacramentt, om thet ord sacramentt strengelige 267 wnderstaas, huad tha? Om thet er icke eett aff the ypperste sacramentt som ere platt aff nød, saa er thet dog eett sacramentt erligtt oc nytteligtt aff sacramentelige wilkaar, ther drager oc rører mett sijne hellige bøner oc ceremonier then krancke till sijn eghen bekiendilse, ther er een begyndilse till een sand penitentze, huilcken mange (dess wær) pleije wdi siwgdome oc kranckhed att lenge forhale. Oc som een sand wederkiendilse, thet er, een sand synde græmmilse, pleijer att wære eett gott følge wdi alle sacramentt, saa findis hwn besynderlige wdi thet sacramentt, huar wdaff then krancke henter stor frucktt, icke wdaff smørien aldene, men meer wdaff Gudtz ord oc herrins namffn, wnder huilcke smørien giffuis, oc wdaff then kranckis [Z2b] tro oc loffue hand setter till Gudtz ord oc herrins namffn som er sacramenthens fantzwn, oc till Gudtz naade oc mijschund till huilcke hand paamijndis aff aalijen som thenom

betegner wnder then mening tillforne berørd er.

Men thet nagger thenom, att wij kalde henne then hellige aalije. Huad er thet thenom icke nagger som the ere besorne mod all hellighed? Fordi hwn scall wære till eett helligtt brug, tha lade wij henne efter sancti Pauli scrifftt wijes oc welsignis mett Gudtz ord oc trofaste bøner. Saa siiger hnd till sijn discipell Timotheum, Formedels Gudtz ord oc bøner hellige giøris alle creatwr. Wij well wijde att aalije er icke andett end aalije, men nar Gudtz namffn paakaldis, wdi een stadig tro, mett inderlig formaning, tha kand hand forwandle aalije wdi drwuilse oc synderlig krafft, ther mett att betee sijn guddommelige magtt.

268

Thet nagger thenom oc saa att wij lade wije [Z3a] fwnthen, oc andett wandtn wdi then hellige kircke ther the oc spotte, ligerwiiss som wij icke forstode att wandtn er wandtn. Then samme Gud som haffuer dragett wandtn aff then haarde klippe, oc wdaff then taarre assne kiæge, oc wæntt wandtn omkring till wijn tiit oc offte, paakaldett wdi een stadig loffue, mett gudelige bøner oc inderlig formaning, kand oc saa forwandle wandtn till een synderlig krafft oc waraafftighed, huar fore wij thet formercke, kiettere, oc spottere till een stor harm, att wiigdt wandtn wdi fwntt oc andre kar bliffuer ij lang tiid wden stanck oc fwlhed, huar till wijelse oc Gudtz ord, ere wden twijll een synderlig orsage. Saa spotte the oss fordi wij haffue wijgdt wandtn, wiigde liwss oc palmer, ligerwiiss som wij thenom haffde for een serdelis salighedtz handell, oc the dog well andett wiide. Sliige oc alle andre wduortis ceremonier, bruge wij for amijndelige teghen, ther schule røre oc opwecke wore sind oc tancker [Z3b] till penitentze, oc till Gudtz wnderlige gierningers besindilse, loffoc tacksigilse, huar wdaff tro, haab, kierlighed, oc gudelighed till the himmilsche ting pleije altid gierne att forøgis.

Nar wij see oc bruge wiigdt wandtn tha tencke wij paa wortt dob oc then wschuldighed wij haffue anammett ij samme dob, oc fræmdelis att wij samme wschuldighed haffue ij lde forspijltt mett mange synder, saa røris wij till anger oc græmmilse, saa fornyes wdi oss tro oc loffue till Gudtz naade oc mijschund paa ydermere syndtz forladilse, huar till wiigdt wandtn er eett teghen. Saa meene wij icke att wiigdt 269 wandtn sletter synden aff, men Gud aldene formedelst tro oc loffue, anger oc græmmilse ther wij røris till dess snarere, nar wg see oc bruge wiigdt wandtn. Saa meene wg oc saa att wijelse oc Gudtz ord, oc herrens namffn som ther [Z4a] offuer kaldis giffuer wandtnett een synderlig krafft till att twijngte oc trenge dieffuelssschaff, huar om wij haffue eett merckeligt exempill wdi Tripartita historia, forwden mange andre wij haffue lenge icke eniste hørtt oc' sportt, men oc mett øgne seett eblantt christett folck.

Desligeste bruge wij kyndermøsse liwss ther oss paamijnder huore thet sande liwss som opliwser all werden war offrijd ij Gudtz tempell, oc er thet samme liwss, som oss scall opliwse till salighed mod all syndelig mørckhed. Saa haffue wiigde palmer sijn synderlige frucktt, mett aandelige oc himmilsche tancker. Desligest andre ceremonier, ther ere icke wden stor gudelighed optagne blantt christett folck ij then hellige kircke, huar fore thet er wchristeligt att agte thenom saa rijngte som mange nw giøre.

Saa kandthu fromme læsere fræmdelis besinde aff mange wilkaar huad mening ieg [Z4b] haffuer om desse ny æchteschaff ther brugis aff prester oc mwncke ij thenne tiid, wnder thet skjinn att skiørleffnett, hoor, oc anden wreenhed schule icke lenger regneere blantt christett folck. Kwnne sliige giifftermaall formeene skiørleffnett, hoor, oc anden wreenhed, giffue Gud att alle wgiiffte folck ij huad slag the ere wdaff wore well giiffte paa thenne dag.

Men nw findis mange aff the wiise oc kloge som meene, att desse ny giifftermaall wnder the wilkaar the nw brugis, ere icke møgett reenere end wreentt 270 hoor oc skiørleffnett. Maa icke lydige oc gode børen giiffte seg mett the personer som ere aldellis wbehindrede, theris forældre wberaadde oc watsporde, tha maa icke heller geestlige folck som ere iw behindrede fra æchteschaffs wilkaar mett synderlig iett oc forplictelse, heller thet giøre wden kirckins prelaters oc forstanderis samtøcke oc tilladilse, som ere theris aandelige foreldre. [¶1a] Sancti Pauli tilladilse wdi huilcken hand offuerseer paa Gudtz wegne mett thenom som ere skrøbelige, oc will fordi att the schule heller giiffte seg erlige end haffue then brynde ther thenom schulde ellers komme wdi skiørleffnett oc anden wrenighed, kand icke wnderstaas att wære saa blott oc bar, att hwn scall iw haffue nogre merckelige wilkaar till sith erlige bestand, saa well som anden hellig scrifftt, ther klarlige nock till sith forstand tillsteder wilkaar, aff tiiders oc personers leijlighed.

Att the scriffue oc siige att ewig kyskhedtz løffte war aldrig giortt wdi then hellige kircke aff noghen, ij the hellige apostolorum oc martgrum tiid, icke heller wdi Hieronijmi oc Augustini dage, er saa schammelig een løghen, att hwn kand huerckin forfeijris mett scrifftt eller skiell, eij heller mett ord eller røckte, eller met noghen christelig historie. Thet er well santt att løffte oc iett giordis [¶1b] ij gammill tiid wdaff større wiisdom oc besindilse, mett større prøffwilse oc gudelighed, oc aff gudelige oc aandelige folck, ther mett eett langtt oc alffuarligtt beraad giorde huess the giorde, huilckett (dess wær) er icke holdett ij nogre aar blantt christett folck, huar fore then hellige kircke nw saare trwseeris mett thenne nærwærindis tribulatz.

271

Dog er thet icke fordi sømmeligt att huer maa bryde thet hand haffuer wforstandelige oc wbesindelige loffuett. Men thet er well sag att the schule mijschundelige benaadis, mett forløssen aff thenom som

forstandere ere, om the kwnne ingelunde holde thet the loffuett haffue, wden syndelig fare.

Tij haffuer thu fromme læsere well forstandett, att scall preste embedett wære wdi børlig agtt oc ære, tha scall oc prestegiiffte wære bestandig aff andre wilkaar end hwn nw anhæffuis. Ther som the [¶2a] haffde mett gode wilkaar for xx eller xxx aar siiden trengd saa haartt paa prestegiiffte som the nw giøre, tha kwnne thet bleffuett een bestandig handell, fordi presterne haffde tha agtt oc ære, lycke oc welferd blantt christett folck. Men att thet scall nw worde bestandigtt, siiden the haffue predickett presterne fra agtt oc ære, fra tiiende, offijr, oc anden rente, er icke well troligtt. Nar noghen først er wdaff mett lycke oc wellferd, oc trengis ther offuer till giifftermaall, tha er hand wsijll oc arm, oc wlycksalig till wisse.

Ther som prestegiiffte scall noghen tiid worde bestandig, tha schule prester icke eniste nyde theris gamble priuilegier oc friihed, som the haffue wdaff kirckelow oc keijsere rett, landtzw oc gammill lawheffd, men fræmdelis beskyttis oc besterckis mett ny priuilegier effter thenne tiidtz lejlighed seg nw begiffuer møgett anderledis [¶2b] end ij fordwm tiid. Som handel in er ny, oc wseedwaanlig, saa scall hand oc worde bestandig aff mange ny wilkaar, huess thet icke skeer, tha scall handel in griibe sliig ende, att wij schule huerckin faa prester eller klercke, 272 oc paa thet siiste, huerckin beholde tro eller euangelium, eij heller wijde aff scrifftt eller nogett christeligtt skiell. Fordi att mange røris till thenne handell meer aff kiød oc blod end aff Gudtz aand, tha haffue the icke tiid oc stwnd, att besinde nogre gode wilkaar handel in till bestand, berøctindis att ther som hand kommer ij beraad oc forhaling, tha schulde the faa nogett hinder, ther theris giifftermaall kwnne forsijncke. Men huad frucktt ther will tha fødis aff prestegiiffte scall møgett bæder spøries xx aar her effter, end thet kand nw bescriffuis. Oc end haffde thenne handell hafftt eett erligere skjijn, haffde hand aenthen beholdett thet gamble testamentis [¶3a] seed, wnder huilckett presthen tog icke skiøge, eller noghen mandtz effterleffuerske, eller offuergiffuen qwinne (wden hwn war een anden prestis effterleffuerske) men een god erlig iomfrw. Eller oc then Greettske maneering, wnder huilcken presthen icke giiffter seg igien, om hans første hustrw ther kom een iomfrw till hanwm døde før wdaff end presthen. Huilcken samme seed war oc saa holden wdi then første christhen kircke, mett the prester som wore giiffte, før end the wiigdis till prester. Men nar the wele altiid søle for wden ende, tha kwnne the huerckin tencke paa høffuiskhed eller erlighed, ther mange leegmend pleije dog att giøre.

Fræmdelis (fromme læsere) nar thu haffuer forstandett att begang for affgangne christne siele, biwdis oc befalis aff sancto Petro, som sanctus demens scriffuer, oc att thet samme er holdett oc brugett fra begyndilsen, som Tertullianus oc Chrijsostomus siige, oc be[¶3b]synderlige wdi then hellige Messe, 273 ther sanctus Augustinus oc merckelige bescriffuer, tha kandthu klarlige formercke, huore thet er een klar løghen oc eett santt klafferij, nar the siige att preste oc mwncke gjirighed haffue diigthet skiersjild, oc huess amijndelige begang som christne siele haffue ij then hellige kircke, wdi gudelige bøner oc almwse gierninger.

Desligest haffuer thu forstandett om Tiiende, att huo som Tiiende negter presterne, oc synderlige her ij Danmarck, som er eett riige icke saare penninge riigtt, men haffuer sijn største lycke oc wellferd wdi qweg oc iordtzins grøde, hand er saare groff oc wforstandig till att besinde oc grantsche scrifftt oc skieli. Desligest will hand emod all hellig scrifftt forkrencke gamble christne seeder oc wedtecktt, ther ere stadfeste mett eett langsompptt brug, een screffuen low, oc fræmfarne christne Fursters breff oc segell, handfestning oc recess. [¶4a]

Om hospitall er thet befrøctindis, att ther som the end wore børlige stiigtede, inghen mand ther offuer fortrengd oc wforretthett, tha wele the dog mett tiiden komme ij mijsbrug, oc forwandlis till forlæninger, ther wij see wære skeed ij gammill tiid, mett mange andre hospitall, fattige mennischer siwge oc krancke storlige till schade. Ther begynde allerede nogre att arbeijde om breff oc befaling paa nogre hospitall, seg till ophold oc wellferd, møgett meer end krancke oc siwge mennischer till gode oc gaffen. Saa scall thet skee, att wore effterkommere, schule icke mijndre, men møgett meere klage paa mijsbrug oc mijshandell end wij nw giøre.

Fræmdelis haffuer thu formercktt (fromme læsere) 274 om closter, att huess wduortelige seeder oc ceremonier ther brugis wdi closter, tha brugis the icke hoss retsindige clostermend wdi noger retsindighedt eller salighedt mening, men for eett gæmme, oc [¶4b] een forwaring mod synd oc syndige tillfælde, wnder huilcke Gudtz hellige bud kwnne dess bæder holdis, oc all anden gudelighed tryggelige brugis.

Huar closterleffnett fordi rettelige holdis, tha er thet end nw then reniste partt aff christendommen, oc haffuer hafftt mange hellige oc drabelige mend ther wærett haffue merckelige pijlere ij then hellige kircke, huoredanne wij ere icke nw werdige at haffue for wore synder skyld, huar fore thet haffde wærett christendommen møgett bestandigere, att kommett closter oc clostermend wnder eett christeligtt oc retsindigtt brug, end att lagtt thenom platt øde, som nw skeer paa mange steder, Gud storlige till fortørnilse, oc mange menigheder till een wbdelig schade, ther icke end nw besindis, men scall dog mange aar her effter. Aldrig schule closter komme wnder eett bædre brug end the wærett haffue. The haffue hugswalett mange bedrøffuede hierte, oc laantt herbere mange fattige mennischer, [aa1a] oc taarrett manghen fattig mandtz kaabe, som mand pleije att siige. Oc huar the komme wnder eett andett brug end the nw ere, tha schule the neppelige worde fattig oc riig, leeg oc lærdt saa aabijn een kieldere som the nw ere, oc lenge wærett haffue. Ther ædijr oc dricker emellom aar oc dag mett closter oc kirckins klerckerij, saa mange fattige mennischer, att huar the haffde icke thet tilhold, tha schulde manghen stackarll liide stor hwngers

nød, oc møgett andett ønckeligtt armod, 275 Nw haffue ij werdiige fædre hørtt effter eder begæring mijtt tycke, oc mijne suar, till then Malmøs bog, som the wnge Malmøs mend lode prente oc wdgaa. Huosom meg kand anderledis wnderwiise, tha will ieg gjerne lade meg lære oc siige mett scrifftt oc skiell, oc aff eder besynderlige, nar ij rettelige wnderwiiste, haffue alting christelige besindett.

This raader ieg alle oc synderlige geestliige [aa1b] mend som nw kaldis kirckins personer, att ij wende eder till Gud, saa wendis hand till eder, som propheten siiger. Oc huess thet icke skeer, er thet befrøctindis, att thenne tribulatz will endis mett een anden møgett større, Oc kwnne wij end wndgaa thenne nærwærindis tribulatz som er tijmelig, tha wndgaa wij neppelige then ewige, som effter døden till stwnder, wden wij oss rette oc bædre. Forglemmer gjerne edre personlige hoffmod oc foracktt, oc bekiender att the ere edre synders forskylding. Men the hoffmod som giør is emod Gud, oc emod christendoms sacramentt oc hellighed, schule ij legge haartt paa sinde oc hierte, fordi the ere saa store oc wgudelige, att thenom bør att røre huer christen mand till een sand Gudtz græmmilse.

Wdaff drabelige hellige mend, oc mett mange himmilsche teghen, haffue wij annammett huess christelige tro oc lærdom som christendommen er nw bestandig wdaff. [aa2a] Ther som wij end nw saage sliige mend, oc sliige samme teghen, schulde wij end tha well beraade oc besinde oss om thet wore nytteligtt, att trade fra saa gammill lawheffd. Hwij schulde wij icke nw møgett meer beraade oss nar wij see att thenne ny handell haffuer inghe 276 hellighedtz willkaar, huerckin aff personer, eller ierteghen, agtt eller ære, wiisdom eller hellighed. Oc endog att wij ere langtt fra wore forfædris hellighed, retsindighed, oc godhed, saa wele wij dog beholde samme tro oc loffue som the leffde wnder. Troen wele wij beholde, helligheden faa wij nar Gud will, oc møgett dess snarere, att wij beholde then gamble tro, som er besegld oc stadfest mett wor herris Jesu Christi død oc pijn, mett hellige martijrum blod, oc mett alle Gudtz helghens gudelige oc strenge leffnett oc wellwillige død, forwden wtalige oc wnderlige ierteghen, till huilcke Gud haffuer [aa2b] brugett seg till ære sijne trofaste helghen. Oc nar ij ere then hellige kirckis forstandere, wægttere, gæmmere, wogtere, hiwrder, besørgere, oc tillsyns mend paa Gudtz wegne, tha lader oppeholde een christen schole, oc ther till besøger nogre lærde mend, som fræmdelis kwnne lære oc wnderwiise andre qwemme personer, ther ij mett tiiden bruge kwnne for metthielpere, till att forde oc fremme Gudtz ord, som haffuer dog wærett forsømmett, oc ther kwnne paa edre wegne, ther till haffue tillsyen, att wlærde oc wanwittige prester motte nogett redelige handle Gudtz ord, saa lenge Gud oss forseer mett nogre wiisere prester, att som wij haffue alle een scrifftt, saa motte wij oc saa tale met een mwnd, oc wdi een mening, oc huer thet hanwm burde, meer end thet hanwm løster. I haffue nw ij mange aar giortt kaast oc tæring paa møghen wnyttig handell, [aa3a] oc edre embede saare wsømmelig, lader nw Gudtz ord oc saa kaaste eder nogett, huess ij aff nøden plictige ere, oc ther haffuer eett saare erligtt skjn 277 offuer all then kaast ij noghen tiid giøre kwnne, ænthen riigett till ære eller tieniste for tiidtz leijlighed, eller eder oc edre wener selffue till gode. Inghen ting helder edertt embede meer, eller er riigett een større ære, end Gudtz ord predickett oc lærdt wdi een retsindig mening, eett fordømmeligtt kietterij till affald, oc een rett christendom till bestand.

Forglemmer icke heller thet som Ambrosius siiger in officiis, oc ther staar wdi Decreti bog xij q. ij. c. Aurum, Att kirckin haffuer guld oc eijedom icke till att gæmme, men till att wdskiffte, fattige mennischir till hielp oc trøst, att løse ther mett fattige oc wskyldige fanger. Kirckin haffuer inghe bædre oc tryggere kijster oc kontoor [aa3b] end arme mennischirs tomme oc hwngrw buge, huad ther indleggis er well forwarett, oc thet tager huerckin fadebwr eller landtzkneckte, eij heller gijrige arffwinge, ther aldrig kwnne mettis.

Forglemmer icke heller thet forsuar ij ere plictige fattige wiidwuer oc faderløse bører, att wijde hwo the ere, oc kiende theris brøst, oc haffue kwndschaff mett thenom wdi theris armod, nød, oc trang, thet er att kiendis aff Gud.

Besinder att thet ord oc røckte som talis oc scriffuis ij then hellige kircke om sancto Augustino, huore hand gjorde inthe testamentt effter sijn død, fordi att Christi tro tienere haffde inthet att giøre wdaff, er hanwm een større ære, end hand haffde latt effter seg twsijnde pwnd guld.

Then dør icke riig som lader effter seg møgett gotz oc mange penninge, men then som haffuer møgett giiffuett ij Gudtz namffn aff een retferdig biering, 278 oc er fordi aff [aa4a] rwndhed, mijschund, oc kierlighed, oc andre drabelige dygder riig oc wederhefftig. Gud siigis att wære then riigiste, fordi hand er offuerwettis mijschundelig, oc fordi er mijschundhed eett stortt liggindefææ. Christus wdi sijne fattige leemmiyr bør att wære arffwijng till huess lycke oc welferd som hand haffuer forseett oc forsørgett thet menige klerckerij mett, oc fordi hand maa thet icke nyde, icke haffuer heller mott wdi nogre forleedne aar, tha lader hand sijn kircke nw trwseeris, hudstrygis till wederkiendilse om hwn will, will hwn oc icke, tha bereder hand thet riiss som worder møgett skarpere. Haffue the nogett arffuelige mett seg indførtt wdi kirckins embede oc befaling, thet maa theris arffwinge nyde oc beholde, oc inthet andett, wden huess the ere fattige, oc tha nyde kirckins allmwse mett andre fattige, eller the oc nogett faa for wmage oc tieniste [aa4b] som the haffue, eller giøre wdi then hellige kirckis christelige oc retsindige handell. Saa schule ij oc saa gjerne høre ij rette fattige folckis sager, oc aldrig dømme noghen effter første klage, før end ij høre bode tilltall oc giensuar, ther wdi icke andett anseendis end Gudtz retferdighed. Tencker huore wild oc wenschaff, had oc wrede, gijrighed oc fordeell haffue forblindett manghen mand fra rett oc sandhed, thenom till ewig schade oc fordømmilse.

Affstijller oc saa huess wretferdighed oc syndig handell som findis kand hoess edre fogeder oc embitzmend, ænthen mett wskiell, parighed, eller noyer gijrighed, oc agter thenom meer aff fromhed oc retferdighed, end aff snedig gijrighed.

279

Oc nar thet kand neppelige skeep, att edre daglige tienere kwnne altiit oc alle wære fromme oc gode, tha legger ther wijnd oppa att the icke ere for møgett onde. Oc fordi aff eder største fliid oc magtt, seer bode selffue [bb1a] till, oc lader andre see till, att the ere icke bespottere, eij meenedere, eij hoorkarle, eij mandrabere, eij daablere eller dranckere, eller wdi andre maade wdedere, men trofaste, gudfrøctige, oc retsindige. Thet schule ij altiit besinde, att the som ere sijn eghen salighed icke gode, the bliffue eder aldrig rettelige hwilde oc tro.

Saa siiger propheten ij psalterin, Ett forwentt hierte scall wiige fra meg, then onde will ieg icke fordrage. Then som hemelige hoess meg forklager sijn næste, forfølger ieg. Then kand ieg icke fordrage som haffuer eett staaltt siigte, oc eett homodigt hierte. Mijne øghen ere till the trofaste paa iorden, att the schule boo hoss meg. Oc then som haffuer eett wstraffeligtt leffnett, hand scall meg tiene. Then som omgaar mett bedregerij, scall icke boo wdi mitt hwss. Oc then som liwger scall icke teckis for mijtt ansigt. Alle desse merkelige sententzer talis aff then helliand [bb1b] oss alle till exempill oc lærdom.

Wdaff sliige wijnskiffuelige anslag oc anden møghen retsindighed kand thet skeep att then mijlde oc barmhiertige Gud frawender oss sijn wrede haand oc retferdige strengthed, oc wdaff thenne nærwærindis orsage, schaffer sijn hellige kircke een bestandig fred, oc een christelig reformatz seg till loff oc ære, oc oss alle till glæde oc salighed. Paa thet siiste formaner ieg alle som desse mijne raad oc suar worde læsindis, oc besynderlige herrer oc Furster, ridder oc 280 riddermendtz mend, oc alle andre ehwo the helst ere, som mett raad oc rett schule regeere land oc riige, att ij besinde huad folck som forstøre thenne tiid mett bulder oc oprør. Anseer thenom icke for thet skjinn the føre mett Gudtz ord, fordi inthet hellighedtz skjinn er saa skrømpeligtt som thet ther teckis oc skiwlis wnder Gudtz ord. Inthe falsk oc swijg er heller større, end att skiwle skalckhed [bb2a] wnder Gudtz ord, fordi thet kand tha best bedrage oc beswijge, nar thet er een falsk sødhed, oc een sød falskhed.

Thet er icke Gudtz ord (ij edele mend) wij nw trette om, men thet Gudtz ordtz christelige oc retsindige mening, ther aldrig er befwnden wnder kietterlige handell. Alle kietterij bode ny oc gamble haffue altiit giortt theris skudtzmaall wnder scriffthen, ther thenom bør dog ingelwnde att nyde som tillforne bewiist er. Fordi schulde kietterij samtyckis oc samburdis for thet skudtzmaall, tha schulde alle fordømde kietterij ij gammill tiid haffue magtt, blantt huilcke nogre haffue møgett større skjinn aff scriffthens biistand, end største parten aff then luthersche handell synis nw att haffue.

Schule oc alle kietterij fordi haffue magtt att the haffue thet skudtzmaall, tha haffde wij aldrig noghen sand christen kircke. Then som wij ansee ther fore negte the [bb2b] att wære een christen kircke. Icke kand hwn heller findis hoess thenom, fordi kirckin som scall wære retsindig, er een oc eensindig wdi tro, lærdom, oc handell, men theris kircke er huerckin een aff samfwnd, oc icke heller eensindig aff lærdom, tro, oc handell, oc fordi kand hwn ingelwnde wære then retindige christen kircke.

281

Besinder fordi (erlige oc fromme mend) huore alle kietterij som Chrijsostomus siiger ere ther wdaff begynte, att kiettere kwnne icke liide wnderdanighed, oc fordi kwnne inghen øffuerighed fordrage. Ænthen haffue the alle stemplett effter welde oc magtt, eller nar the kwnne thet icke naa forstørrett welde oc magtt, oc nar the kwnne magthen oc øffuerigheden icke nærmer gaa, tha haffue the foragthet øffuerighedtz sett oc skick, agtt oc ære, statt oc werdighed, low oc rett, oc ther mett wnder eett friihedtz oc sandhedtz skjinn forbiistrett mange land icke alsorneniste mett wildfarilse, men oc saa mett bulder [bb3a] oc oprør, wlydise oc mytterij.

Offuerweijer fræmdelis huad the ere oc wærett haffue for folck, som thenne ny handell begynde, bruge, forde oc fremme, oc huore een stor partt aff thenom stwnde oc søge effter legoms eghen oc frij willie, wdi selsswold, leckerhed, oc gode dage. Een partt aff hoffmod effter agtt oc ære, ther the mett exempill oc handell klarliige bewiise, nar the for eett werdsligt anseende, oc folcke behaff føge seg synderlige effter mange løsacktige hoffwitz syndige begæring oc mening.

Saa bruge the then hellige scrifftt till syndestraft, ligerwiiss som hwn wore aldene screffuen klercke till lærdom oc straff, oc haffde mett andett folck platt inthet att gjøre. Oc fordi haffue the nw saa lunge straffett klerckeriidtz gijrighed, att the haffue forøgtt all werdsins gijrighed, oc thet wdi saa stor blindhed, att inghen kand see sijn eghen synd. Ther wdaff will nw huermand wære hellig [bb3b] oc retferdig, att klerckeriid er beroptt offuer all werden for noyer 282 mennischelig brøst oc skrøbelighed, dog inthe geckerij er større end att holde seg god aff andre folekis brøst oc skrøbelighed.

Besinder desligest huore langtt the ere tredde fra theris første anslag, oc fra thenom selffue indbyrdis, som seg haffue fra begyndilsen forbwndett oc besoorett till handelin, oc thet besynderlige, att som the

kwnne icke wære offuer eens mett theris eghett sind, nar thet haffuer kast een mening, oc tagett een anden, oc daglige kaster then anden, oc tager then tredie, saa kwnne the icke heller wære offuer eens wdi eett forbaand oc een beswæring. Men huer som hand haffuer sijnd oc mod, saa finder hand oc paa ny lærdom, eller nytt fantzwn att bruge gammill lærdom. Then lærdom maa wære een wnderlig salighedtz lærdom, som icke forliigis wnder een mening wdi eett gantsche land, wdi een by oc eett hwss, icke heller wdi eett hoffuett eller eett bryst. [bb4a]

Oc nar then helliand er altiid wdi sijn obenbarede scrifftt oc lærdom eensijndig oc eenraadig, tha besijnder skarpelige, om thet er well mwueligtt, att hand kand wære mestere oc tillskyndere ij thenne lærdom oc handell ther er saa saare forbiistrett mett twedracktt, splijdacktighed, bulder, oprør, oc mytterij. Oc effter thij then helliand er kierlighedtz baand, oc een fredsommelig aand, tha offuerweijer om hand kand besiide saa gjirige oc saa blodige hierter, som the bewiise mett roff oc tag, mett maledidelig sprock, spotzsche ord, oc skendtz tale, oc anden theris liige hadtzskhed, oc haardhed, nar then helliand pleijer att wære kierlig, spagferdig, oc sagtmodig.

Besinder fremdelis huore lydilse oc hørsomme er 283 wnderganghen blantt alle folck, oc offuerweijer then gantsche frucktt som fødis aff samme handell. Inghen offuermagtt haffuer nw børlig lydilse aff sijne wndersotte, fordij synd er icke nw lenger [bb4b] synd. Att bedrage, beswijge, belacke, beklaffe, oc besiige folck paa ord oc røgte, paa heder oc ære, thet er icke nw heller synd, fordi ther er inghen straff till. Then seg kand wogte for mandrab, for tiwffwerij oc forræderij, som werden oc werdsins rett wnderstwndwm straffer, hand holdis oc ansees for een christhen mand, ij huore møgett hand seg forseer mod Gud oc mod Gudtz hellige bud.

Offuerweijer oc saa, att thet er icke alsomeniste kirckins magtt ther thenne ny handell stempler effter, men eder eghen wellferd oc salighed, ther tha forspijldis, nar kirckins magtt forstøris, som haffuer christendoms sacramentt oc hellighed wdi befaling oc forsuar. Saa tiit oc offte som werdslig magtt haffuer seg aff dierffhed oc hoffmod befatthet mett geestlig handell, tha er ther effter ganghen stor Gudtz hemffn, huilckett end nw befrøctindis er, fordi att samme anslag er - - - - -

[Her mangler Blad ccl/]

[cc2a] [Dieff]uelind skrømpter oc lader som hand ther fore wiiger, dog hand wiiger for andre synderlige sager. Men wij tro dog fuldkommelige att Gudtz ord trenger hanwm till att wiige. Wellsigne wij mad mett Gudtz ord, eller nogett andett creatwr, huess brug wij begære oss scall well bekomme, tha spotte the strax wden allt skiell obenbarlige emod sancti Pauli lerdom, ther siiger, att alle creatwr giøris hellig formedels Gudtz ord oc een gudelig bønn. Saa kwnne 284 ij fornercke, att ij huore the berømme seg aff Gudtz ord, the giiffue dog Gudtz ord huerckin then børilige krafftt thet haffuer ij sandhed, eij heller then agtt oc ære thet christelige sømmer. Oc nar the ere alle forsorne oc forløbne mend, icke eniste fra orden oc wijelse, men oc saa fra tro oc loffue, tha wele the gierne oc ther till giøre theris største flijtt att huermand scall worde theris liige, kirckins oc christendoms obenbare fiende. [cc2b]

Besinder fordi att the icke alsomeniste gaa effter siell oc salighed, men oc saa effter heder oc ære, agtt oc wellferd. Som the haffue eentiid foragthet all then christhen lærdom som er beholden hoss hellige mend Gudtz apostele, martijres, oc confessores, saa forackte the oc saa alle thenom som wærett haffue samme lærdom biistandige, mett scrifftt oc tale, mett segell oc breff, mett død oc blod, oc mett halss oc wellferd. Saa forackte the alle christendoms raad e huore gamble the ere wdaff bewiisning oc lawheffd, endog att mange haffue thenom stadfest oc wnderscreffuett.

Saa forackte the oc saa christne keijsere, konger, herrer, oc Furster, som haffue ænthen mett screffuen low, eller mett breff oc segell samtycktt, stadfest oc giffuett magtt, tro, lærdom, raad, wnderschede, forklaring, eller huess andett som bestyrcker christendoms tro oc loffue.

Oc fordi haffue the giortt mange wiise, att - -

[Her mangler noget]

menige mand icke till sinde. Men huad giøre the dog andett end foragte helgen nar the alle helgens lærdom, scrifftt oc brug som thenom ere emod kalde alsomstørstaffgudij, spott, Christi hoffmod oc haanhed.

BREV IMOD PRÆSTERS ÆGTESKAB AF EN DOCTOR JURIS FORDANSKET AF

LEKTOR PAULUS HELIE AARHUS 1530

[TABT]

286

Skriftet tabt, se i Tekstkritik.

287

TEKSTKRITIK

288

289

/ Underwijsninghuorekrancke... menschirschule tracteris. | Trykt i København 1528 af Peder Brandis (s. 37). Allerede Olivarius har kun kendt det samme ufuldstændige Eksemplar af denne Bog, som endnu findes i Karen Brahes Bogsamling, indbundet sammen med Frands Vormordsens Messe-Haandbog for Lunds Stift (1539), hvad der har forledt Olivarius til at henføre denne Afhandling til samme Aar (De vita et scriptis Pauli Eliæ S. 107). Olivarius har dog ikke benyttet dette Tryk, men en Afskrift, som P. H. Resen har ladet tage som Indledning til sin Samling af Oplysninger om Københavns Forsørgelsesvæsen. Ogsaa denne Afskrift (tidligere i Vartovs Arkiv, nu i Københavns Raadhusarkiv) er endnu bevaret, og den er afskrevet efter et fuldstændigt Eksemplar af Trykket. Den findes i 1. Bind af Raadstuearkivets Protokoller Nr. 10, som er udarbejdet i Aarene 1675-78. Den indledes med følgende Oplysning:

Ellers haffuer Niels Stampe(!) Borgemester i Kiøbenhafn Aar 1527, i Paasch Ugge, Raadført sig med Paulo Eliæ (som da var Lector udi Carmeliternes Collegio i Kiøbenhafn, hvor nu er Walckendorfs boeder i St: Peders stræde) om it Hospital at retteligen stigte och skicke Gud til lof oc ære, arme mislige oc krancke mennesker til hielp, trøst oc bistand, oc har bemelte Paulus Eliæ derom skrefuet en kort Theologisch underviisning paa Dansche, dend 1 Julij bemelte Aar, Huilcken udi strax efterfølgende Aar 1628(!) er trøgt in Quarto i Kiøbenhafn, men derpaa er indted fuldt, Pauli Eliæ Tractat, efersom (!) dend er meget raer oc ond at bekomme, hafuer ieg den her indført.

Derefter følger hele "Undervisningen", som er nøjagtigt, om end ikke bogstavret, afskrevet.

Aftrykket her følger for de bevarede 5 Kwartark (til S. 32 L. 4) 290 Trykket, og derefter Resens Afskrift, som tidligere har været aftrykt af H. F. Rørdam i Ny kirkeh. Saml. II S. 791 % Trykket betegnes i Noterne ved O, Resens Afskrift ved R. I Citater er stort Begyndelsesbogstav gennemført.

3,8 skkike] herefter . i O. | 3,16 falde] salde O. | 3,22 . Ther] , ther O. | 4,11 fornwfft] førnwfft O. | 7,16 forsmåa] Forsmaa O. | 7,25 almuse] Custos: almws. | 7,31 l] ij O. | 8,27 , swaredede] Swaredede O. | 9,6 . Haffuer] , haffuer O. | 9,9 , ther] . Ther O. | 9,29 ære] Custos: ere. | 10,8 . Offte] offte O. | 11,5 falsk] falk O. | 11,16-17 halthet] saal. Custos, B3b:haldhet. | 12,16 . Hospitals] , hospitals O. | 12,18 , wdhen] . Wdhen O. | 13,23 mijslighe] saal. Custos, C1a:-ge. | 15,7 hustrw] Custos: hw-. | 16,16 Hospitalen] Fejl for Hospitaler? | 19,19 fordømmilse] fordømmise O. | 20,5 naffen] naffn m. Streg over n (namfn?) O, og saal. oftere, ligesom i gagen (gangn?). | 20,12 bedrøffuede] bedroffuede O. | 21,8 en] een O. | 21,9 nar] Nar O. | 22,25 kranckhedt] kranchedt O. | 23,21 . Mange] , mange O. | 24,9 ther tilgiffuis] vel Fejl for thertil giffuis. | 25,11 skalkhedt] skalhedt O. | 26,32 affledt] affladt O. | 29,4 men] Men O. | 32,5 Herfra er y og ij, som i R bruges aldeles vilkaarligt, brugt, som det plejer at være Tilfældet i P. H.s Skrifter. | 34,20 . Thensom] , thensom R. | 36,16 anrørendis] anrorendis R. | 36,22 frambringe] frabringe R. | 36,26 Snijlhedt] Seijlhedt R. | 37,8 . Men] men R. | 37,11 mijszlige] mijszige R. |

38 Bogen om Psalterens Kraft, en Oversættelse af Angelus Politianus' Sammendrag: Magni Athanasii in psalmos opusculum (trykt hos Matthias Schürer i Strassburg 1508), er et Tillæg til Davids psaltere paa danske wdsat aff B. Francisco Wormordo Carmelita mett nogle føije vnderscheede till the steder som mest giordis behoff oc mett eett skønt Register bag ij boghen om huer psalmis brvgilse dygdt och krafft (Rostock ij Sancti Michaelis closter. 1528), og staar paa B. Kk 4a-L1 4a. Foran Stykkerne staar skiftevis en lille pegende Haand (her gengivet ved Stjerne) og et Alinea-Tegn (som her). Trykket betegnes i Noterne ved O, den latinske Original ved AP.

38,4 psalterins] psalternis O. | 42,9 huore iøderne forføre] iudeorum .. insidias AP. | 43,3 for pærseer] pro torcularibus AP. | 44,6 Æsthu] Aesthu O. | 47,2 men] Men O. | 47,30 frøctactig] frøcactig O. | 52,30 thijne] thyne O. | 54,14 cxvij] xvij O. | 54,19 oc cxlix] cxlix (*uden oc*) O. | 54,25 Desse] desse O. | 55,3 The] the O. | 55,7har O ¶ foran Then. | 55,12 tha] Tha O.

57 Skriftet mod Malmø-Bogen er næppe trykt i Samtiden, men findes næsten fuldstændig bevaret i en omhyggelig kalligrafisk udført Renskrift, som nu tilhører Det kgl. Bibliotek i Stockholm (K 44, 4t°). Secher antog, at det er fra sidste Halvdel af det 16. Aarh., men nogle egenhændige Ændringer af P. H. viser, at det ikke er en alm. Afskrift, men en Renskrift, som Forfatteren selv har haft i Hænde og maaske ejet. Samtidige eller næsten samtidige Randbemærkninger med katolsk Tendens viser, at Bogen har haft ligesindede Læsere. Disse (senere) Randnoter gives her, medens oprindelige Randnoter er optagne i Tekstaftrykket. De Rettelser i Teksten, som er gjorte af Skriveren selv, nævnes i Reglen ikke her, medens Forfatterrettelser naturligvis angives. Som Skilletegn bruger Skriveren næsten kun Komma, i Aftrykket bruges derimod Punktum som Afslutningstegn. Det kan ofte være vanskeligt at afgøre, hvor Skriveren har begyndt nyt Afsnit; Afvigelser fra hans Fordeling angives i Noterne. Nogle senere tilføjede Sideoverskrifter er der ikke taget Hensyn til. Forkortelsestregene over *gn* og *ffn* er i Reglen opløst til *ngn* og *mffn*, men *tilsaffen* o. lign. Haandskriftets forskellige Former af stort I(j) og F(ff) o. lign. er der ikke skelnet imellem. Haandskriftet betegnes i Noterne *H*.

59 *Over Fortalen staar dels et Ejernavn: Severinus Martini p. Ao. 1593 (3 lidt usikkert), dels med samme Haand som nogle af Randnoterne: est manus fratris Antonij pueri Pauli Heliae nati in Hol landia vixit aliquando Soræ, mortuus Roschildiæ · 15*

En næsten samtidig Haand (c. 1550 ?) har paa det foregaaende Blads Forside skrevet følgende (tidligere trykt i Kirkehist. Saml. 11 S. 589 f.):

Incomparabiliter sacrosanctæ theologiæ professoris D:Lectoris Pauli Heliae Halandj Epitaphium per Christiernum Vmbram Cimbrum.

292

Verte hunc in tumulum tua lumina, verte viator,
et modicum à trepido queso resiste gradu.
Forsitan et leuior labor hine tolerandus euntj,
quod legis ingenuj fata gemenda virj.
Paulus Carmeli Mariani gloria montis
maxima, sed maior, Dania, te Patria,
Hac recubat gelidæ clausus sub tegmine glebæ,
quem iugulas gladio mors inimica tuo.
Fundere qua radios sol accipit ortus, anhelos
ad mare quo medio gurgite mergit equos,
Vix Europa virum vidit populosa priorem,
flexanima è cuius fluxerat ore dea.
Vt ruit irriguus montano é flumine riuus,
stillauit lingua Paule ita Pijtho tua.
At non funestum valuisti flectere fatum,
non tibi Parca tuum parcit ob eloquium.
Nemo mortalis fatalia fila reuoluit,
vltima cuj dies forte statuta venit.
Nunc1) cum cælicolis placida modo pace quiescit.
quid cessas ceptum carpere lector iter?

03,1 fordømme] fordomme H. | 64,25 Icke] Vist ny L. i H. | 67,16 Thenne] thenne H. | 68,6 Nar] ny L. i H. | 68,9 men] mend H. | 68,19 bødele] bodele H. | 68,23 Mwnne] ny L. i H. | 69,2 Gudtz] ny L. i H. | 69,18 wnderwiisst] wnderwiifft H. | 69,27 Som] Maaske ny L. i H. | 70,5 oc] Oc H. | 71,7 Lader] vist: lader H. | 71,29 Men] ny L. i H. | 73,19 ff. I Randen en pegende Haand og: Ath fortrenge faste, wect, læsning samt capper kleder etcetera. | 74,14 Øverst paa Siden: Doctores Ecclesiastici nunquam quempiam hominem solis operibus sed misericordia dei dixerunt posse iustificari. | 74,28 Oc saa] ny L. i H. | 74,32 Kand] kand H. | 75,3 I Randen: Kircken schal icke foractis for mijsbrug. | 75,7 Saa; 16 Desligest; 25 Saa] ny L. i H. | 75,26 I Randen en pegende Haand. | 76,9ff. I Randen: Menisken bliiffuer icke salig aff sin eghen gerninger. | 76,16 Øverst paa Siden: Lege sequentia folia de fide et operibus. | 76,22 Xhen] ny L. i H;

* 293

80,6 I Randen: Nota de operibus. | 80,28 Then] ny L. i H. | 80,29ff. I Randen: Ther schall sættis loffue till Gud. | 81,32 I Randen: Opera confirmantur. | 82,1 men] Men H. | 82,4 gjør] gior H. | 83,1 wandn] For kortelsesstreg over de tre sidste Bogstaver. | 84,12ff. I Randen: Om nogeth witterligh oc fortrædelig forsømmes. | 85,1 I Randen: Opera uana per se. | 85,4 men] Men H. | 85,25ff. I Randen: Then ene sandhet fordyll met then anden. | 85,30ff. I Randen pegende Haand og: Predicanternes falsche glose om troenn forderffuer all simpell falk. | 86,12 I Randen: Fides sine operibus. | 86,27 Thet] Ny L. i H; i Randen: Collecte omnes in deo concluduntur. | 87,23 wantn] Forkortelsesstreg over ntn. | 88,13 ærchedegene] H har Streg over egn (ærchedengne?). | 88,23 Huess] huess H. | 89,23 till forne] H har till forn med Streg over rn; ligesaa 100,26 o.fl.St. | 90,13 wdaff] wadaff H. | 93,30 Oc wdaff] ny L. i H: Oc waff. | 94,28 Oc] ny L. i H. | 98,29 icke] Icke H. | 99,3og5 men] vist: Men H. | 99,25ff. I Randen: Christus eiecit vendentes e templo. | 100,10 afflegge] Afflegge H. | 100,30 I Randen: Excusatio authoris. | 101,19 I Randen: Att dræbe synd och folck er icke eth. | 101,24 icke] vist: Icke H. | 102,4ff. I Randen: Heller hende schade end gjøre schade. | 103,9ff. I Randen: Si apostoli presiderent in consiliis. | 104,11 wdgangene] H har wdgangne med Streg over angn. | 104,30 dog] Dog H. | 105,19ff. I Randen: Multa debent obseruari quæ omnia in scriptura canonica non reperiuntur. | 105,29ff. I Randen: De communione sub utraque specie. | 107,19 spjldis] spyldis H. | 109,19ff. I Randen: Nunquam satisfit iis qui sinistre sunt opinionis in iudicando. | 110,13ff. I Randen: Nar kirckeloghen er thenom anthen emod eller medt. | 111,2 Fræmdelis] ny L. i H. | 111,7 huoredanne] Huoredanne H. | 111,0 thenne] then ? H. | 111,27ff. I Randen: Ther ladiss mange synder for messens schyld. | 112,22ff. I Randen: Messen tagis icke alsomenest for Christi legom. | 113,8 Foran Oecolampadianer har H Komma. | 113,13 saa] Saa H. | 113,27f. I Randen: Messen er inthet nyt offuer. | 113,30 begang] over de sidste 3 Bogstaver²⁹⁴Forkortelsesstreg. | 114,23-24 Fordi ... thet] fordi ... Thet H. | 115,3 I Randen en pegende Haand. | 115,27 skyld] skjild H. | 11 6,16 Wille] ny L. i H. | 117,3 f. I Randen: Ath dømme paa the stycke lerdom. | 117,16 icke] Icke H. | 118,27 gjør] gior H. | 118,31 ff. I Randen: Diwbe sacramente haffuer weritt hemmelig tracterede. | 119,5 icke] Icke H; i Randen en pegende Haand. | 119,21 I Randen: Qwæde oc robe j horehuss. | 120,11 I Randen: De offertorio. | 120,16 ny] nij H. | 120,17 I Randen: Korsfesthe Christum paa thet ny. | 121,1ff. I Randen: Inghen bøn er saa krafftigh som then ther bedis i messen. | 121,3 bønn] H har bøn med Streg over n; skulde maaske læses bøen (saal ogsaa ellers). | 121,18 I Randen: Giilnene messer. | 122,6 ff. I Randen: Ath bede gott for mennischen j messen. | 122,22 ff. I Randen en pegende Haand og: Memoria mortuorum apud Dyonisium, Cle[mentem], Tertulli[anum] ac Chryso[stomum]. | 123,7 I Randen: At bede for heste. | 123,17 I Randen: En hoffuitt løghen. | 124,1 I Randen: Canon in missa. | 124,12 I Randen: Bandh offuer Helgness spottere. | 124,27 I Randen en Haand og: Wij trætte icke om schriiffthen. | 125,10 I Randen: Gamble kiettere. | 125,23 I Randen: Mors sanctorum vera glosa scripture. | 125,33 helghen] Herefter tilføjet: Schriiffthen er icke clar paa alle steder. | 126,16 I Randen en Haand og: Impudentissimum mendacium Luthera: | 126,25 huilcken] Huilcken H. | 127,9 ff. I Randen: Giirighet skal straffuis oc icke messen. | 127,17ff. I Randen en Haand og: Tempore beati Bernhardi mlssa fuit eo modo celebrata sicut nunc. | 127,28 f. I Randen: Dignum Misse testimonium. | 128,9 f. I Randen: Missa dicta offertorium. | 129,23f. I Randen: Exhortacio ad prelatos. | 130,6 I Randen: Lærde mendt. | 130,28f. I Randen: Conclusio pro capellanis. | 130,32 lønn] H har her og ellers løn med Streg over n, jfr. til S. 121,3. | 131,27 I Randen: Sanctus Silvester. | 132,10 I Randen: Notatu dignissimum de missa.

| 132,23 I Randen: Hwad verdighed Messen sømmer. | 132,2 5 annamme] Fejl for anamme. | 13 5,8 gjøre] giore H.

| 135,18 huerckin] Huerckin H. | 135,29 I Randen en Haand og over Siden: Lege, immo diligenter lege subsequentia folia, vbi inuenies fructum Lutheranismj. | 136,25 forlade] 295 folade H. | 139,2 oc ny] tilf. vist af P. H. | 140,6 wijns oc brødz fantzwn] rett. af P. H. fra wijn oc brød. | 142,22 oc] Oc H. | 142,29-32 gieldere ... giemmere . . wanner] Geldere . . Giemmere ... Wenner H. | 143,2 scholemestere] Scholemestere H. | 143,14. thet] Thet H. | 146,9 tha] Tha H. | 146,20 oc] Oc H. | 149,7 sacrament] sacrament H. | 151,19 wij] Wij H. | 153,10ff. I Randen: Nota Paulum contra hereticos de coniugio. | 153,17ff. I Randen en Haand og: Vis tocius articuli de coniugio sacerdotum. | 153,20 oc] Oc H. | 153,22 Tilf.:Argumen[ta]tio. | 154,3 I Randen en Haand og: A tempore Apostolorum. | 154,5 gode] rett. (af P. H.?) fra fijne. | 154,27 Christieren] H har Christiern m. Streg over n. | 154,28 skrockett] rett. af P. H. fra slagett. | 155,10ff. I Randen: Indeferenter interdicatur omnibus clericis contrahere preter acolitibus. | 155,23 ff. I Randen: Citra tempora Apostolorum sacer: non contraxerunt. | 155,23 Ehuo og 27 Oc] ny L. i H. | 156,8 I Randen: Ante consilium Nicenum sa: non contraxerunt. | 156,12 offte] rett. (af P. H. ?) fra alsomeniste. | 157,12 att] Att H. | 157,14 oc] Oc H. | 157,19 giiffte(1)] Giiffte H. | 157,20 I Randen: Nunquam citra tempora Apostolorum contraxerunt. | 157,25 Paffuis] herefter med Henvisningstegn : men apostolorum. | 157,26 men] mend H. | 157,32 I Randen: Professio Autoris. | 158,8 oc(1)] Oc H. | 158,19 I Randen en Haand og: Citra tempora Apostolorum. | 159,10 I Randen: Sacerdo: non eliguntur rite. | 159,18 wij] wy H. | 159,26 læn] H har Streg over n(lænn, læen?). | 160,20 I Randen: Conditiones episcoporum. | 160,22 een] end H. | 160,27 børen] H har børn med Streg over n. | 161,9 Hustrwuer] hustrwuer H. | 161,30 ff. I Randen: Vnius uxoris vir quomodo intelligatur. | 162,31 men] Men H. | 163,17 I Randen: Maiora peccata deberent magis taxari. | 164,3 I Randen: Scortator alienus a regno. | 164,11 effter] effer H. | 164,16 I Randen: Comparatio peccatorum. | 165,8 I Randen: lam delinquitur ex superbia.

| 165,17 Herodis] horodis H. | 165,17 horkone] rett. af P. H. fra hore. | 165,24 I Randen: Causa tractantium. | 166,8 men] Men H. | 166,12ff. I Randen en Haand og: Ecclesia Grecorum propter

inobedientiam Romane ecclesie iam 296 omnimode destructa. | 166,2off. | *Randen en Haand* og: Beata Birgitta Grecorum aduersa diu ante prophetauit. | 166,28 Then] Tthen H. | 167,12 Tatiani] Taciani H. | 167,17 men] Men H. | 167,28 | *Randen*: Delectus ciborum ad domandam carnem. | 168,3 | *Randen*: Contra digamiam. | 165,10 Christiern] *H har Christian med Streg overen*. | 168,14 men] Men H. | 168,17 | *Randen*: Inuectio in Vsurarios. | 169,17 | *Randen*: Testimonium contra Digamiam ex legibus.

| 169,21 mandtz] madtz H. | 170,8f. | *Randen*: Ludouicus Celius contra Digamiam. | 170,25 | *Randen*: Hiero: contra Digamiam. | 171,12 og *Randnote* siette (vj)] *Fejl i H for femte (v)*. | 171,14f. | *Randen*: Nulla vera vidua nisi semel nupta. | 172,7f. | *Randen*: Mentirj in Apostolos, Papam et episcopos. | 172,27f. | *Randen*: Obscenum adagium Luthe:

| 172,32 | *Randen en Haand* og: Verba autoris. | 173,12ff. | *Randen*: Liber Malmogiensis malo spiritu Asmodeo videlicet(?)

| 174,1 ff. | *Randen en Haand* og: Statutum Apostolorum de non contrahendo matrimonio. | 174,3 men] Men H. | 174,14ff. | *Randen*: Tempore Apostolorum ecclesia fuit noua plantacio. | 174,25 redebone] *H har redebon med Streg over n*. | 175,11ff. | *Randen*: Vltima Ecclesia non tam sincera vt prima. | 175,32f. | *Randen*: Luxuriz plurimum triumphat. | 176,5 | *Randen en pegende Haand*. | 177,5 wære] wore H. | 177,25 wilkaar] welkaar H. | 178,9 tillforne] tillforn, med *Streg over, H; ligesaa* 192,19. 197,2. 218,16. 238,37. 262,32. 280,18. | 179,2 Men] 6 lcke] og 24 Oc] Ny L. i H. | 179,9 | *Randen*: Monachi nunquam contraxerunt. | 180,16 | *Randen*: Adhuc non est probatum monachos posse apostatare et vxorem ducere. | 180,23 | *Randen en Haand* og: Perspicuum est vota posse fieri et obseruari. | 181,21 | *Randen*: Matrimonium. | 181,23 *Maaske ny L. ved Saa; i Randen*: Castitas bonorum non polluitur peruerso usu malorum. | 181,30 | *Randen*: Matrimonium quorundam peius est quorundam scortatione. | 182,3 men] mend H. | 182,14 | *Randen*: Transgressores votorum mortaliter peccabant. | 182,30 | *Randen*: Testimonium Luthe: de impedimentis matrimonij. | 182,32 Att] att H. | 183,21 | *Randen*: Castitas habet fundamentum a sacra scriptura. | 184,3 | *Randen*: Complura verba 297 impudica a scortatoribus. | 185,3 | *Randen*: Notantur considera beatum Paulum de matrimonio episcoporum. | 185,29 | *Randen en Haand* og: Definitiuia sententia contra coniugium sacerdotum. | 186,2 icke] lcke H. | 186,5 | *Randen*: Vita preteritorum sanctorum est vera historia et glosa apostolice doctrine. - 186,32 ett]Ett H. | 187,17 faldne] rettet i H fra faldene, jfr. 188,18. | 187,18 tha] Tha H. | 187,23 bøn] bøn m. *Streg over H; ligesaa* 189,4, 247,22 o. fl. St. | 189,4 begang] *Streg over ng i H*. | 189,5 | *Randen* (skrevet af P. H.): De cura pro mortuis agenda. | 189,22 The] og 25 Thette] Ny L. i H.

| 190,13 ther] Ther H. | 190,14 affgangene] affgangne m. *Streg over ngn H; ligesaa* 199,18,29. 200,16. | 190,21 Oc] og 28 Mett] *Maaske ny L. i H*. | 191,5 men] Men H. | 193,11 giiffuis] Giiffuis H. | 193,15 ænthen] Ænthen H. | 194,20 (siige the)] tilf. af P. H. | 194,22 f. (som the ock siige)] ændret fra (siige the) af P. H. | 195,5, 9 og 19 wandtn] Over ndtn *Streg i H*. | 195,26 søn] Over n *Streg i Hdskr.; ligesaa* 196,8. | 196,4 thronen] thronem H. | 196,13 cxij] xij H. | 196,16 icke] lcke H. | 196,18 Will] Ny L. i H.

| 196,27 Wdi] wdi H; psalmo er opr. glemt i Teksten og tilskrevet i *Randen med Indvisningstegn, men saa glemt i Randen, saa der kun staar lxxxv*. | 200,28 fordi] Fordi H. | 202,15 eller] Eller H. | 203,4 The] Ny L. i H. | 203,21 wblodige] w er Custos, S.13a har kun blodige. | 203,24 dømme] domme H. | 204,17 wdspring] wspringH. | 204,18 Sasszenn] Sasszen m. *Streg over zen i H*. | 206,18 forsyn] Rett. fra forsiwn. | 206,20 ther] Ther H. | 207,12 oc] Oc H. | 207,18 offijr] Herefter overstreget nandist. | 208,16 oc] Oc H. | 211,7 | *Randen*: Ceremoniæ per se non saluant. | 211,22 | *Randen en Haand* og: Traditiones phariseorum suppressis preceptis dei quidam saluare credebant. | 213,3 dygder] dijgder H. | 213,19 | *Randen*: Testimonium Sancte Birgitte de bonis operibus. | 214,5 handtn] *Streg over ndtn i H*. | 214,12 lønn] løn m. *Streg over H; ligesaa* 247,30. | 214,31 Her] her H. | 215,14 | *Randen en Haand* og: Monastica vita cum suis ceremoniis ad facilius seruanda precepta instituta est. | 216,6 | *Randen*: Serui inutiles sumus. | 216,21 oc] Oc H. | 216,24 | *Randen*: Christianismus non damnatur ex peruersitate hominum. | 217,8 | 298 *Randen*: Monastica vita nunquam fuit libera. | 217,16 hooss] tilf. (af P. H.?). | 217,25 | *Randen en Haand* og: Nunquam fuit Monachis librum contrahere post votum. | 217,26 nar] Nar H. | 218,3 | *Randen*: Nota Chrysostomum de monastica vita. | 218,12f. thenom] Thenom H. | 218,15 *Randnote* iij] ij H. | 218,19 Hand] hand H. | 218,30 | *Randen*: Muncke namffn. | 219,5 | *Randen*: Monastica vita non est perpetua seruitus. | 219,10 haandn] *Streg over ndn i H*. | 219,15 | *Randen*: Christiana libertas. | 219,19 wæren .. skierem] *H har wærn .. skierm m. Streg over; ligesaa* 229,27. 244,24. | 219,27 *Over Siden*: Sequentia folia diligenter lege. | 219,30 | *Randen en Haand* og: Habitus Monachorum commendatur ex vetustate. | 219,32 kledeboen] *H har kledebon med Streg over n; ligesaa* 220,3. | 220,21 | *Randen*: Vt habitus non facit monachum ita nec reges atque principes. | 220,31 saa] Saa H. | 221,24 | *Randen*: Iudicium dominj Nicolaj Ericj de vestitu maiorum (*Hr. Niels Eriksen Rosenkrantz, Rigshofmester, d. 1516*). | 221,25 og 28 Ericksen] *Over n Streg i H*. | 221,28 Ther] ther H. | 223,27 men] Men H. | 224,25 begyndilsen] *Over en Streg i H*. | 226,8 afflad] Rett.fra afflatt, jfr. S. 233,30. | 227,21 tha] Tha og ny L. i H. | 227,24 oc] Oc H. | 229,2 Men] Ny L. i H. | 229,117 men] Men H. | 229,20 Huilckett] huilckett H. | 229,21 oc] Oc H. | 229,25 ordenn] orden m. *Streg over n H*. | 230,30 er] Er H. | 231,13 Huess] huess H. | 232,32 fordi] Fordi H. | 233,22 retteregang] *Streg over ng i H*. | 234,6 nar] Nar H. | 234,24 dørren] *Streg over ren i H*. | 237,1 thet] Thet H. | 238,10 Tha] tha H. | 238,20 og 30 læn] *Streg over n i H*. | 238,22 somme(1)] Somme H. | 240,28 | *Randen*: Om tiwffnet oc mandrab. | 242,10 men] Men H. | 243,16 haffuer] haffue H. | 243,25 men] Men H. | 243,26 thet] Thet H. | 244,24 syndewæren oc skierem] som S. 219,19. | 245,28f.

kierlig willighed] *Rett. under Skrivningen fra willig kierlighed.* | 245y29 redeboen] redebon *m. Streg over n H.* | 247,11 modgang] *Streg over ng i H.* | 247,21 tilliid] *Saal. ved Liniedeling, ligesom dieffuelssschaff S. 269,7.* | 248,29 *Randen:* Deprecatio in deum op. max. | 248,31 ij] *Mgl. i H.* | 250,5 *I Randen:* All kietterij aff had och hoffmod. | 251,6 att] *aff H.* | 299 251,9 *I Randen:* Thet eneste gaffen aff kietteriidt. | 251,21 saa] *Saa H.* | 251,30 *I Randen:* Ath wrangelig brwge schriffen. | 252,21 *I Randen:* Heretici enumerantur. | 253,7 wij] *wy H.* | 253,25 *I Randen:* Scrutatorum martyrum opprimitur a gloria. | 254,11 *Mellem Limerne:* Lutherani ironice loquuntur. | 254,28 *I Randen:* Verj christianj ab antiquitate etc. | 255,10 *Mellem Linierne:* Quam male Luthe: loquuntur de Missa. | 256,4 *I Randen en Haand og:* Optima definitio misse vbi opinio Luthe: eliditur. | 256,26 *I Randen:* De bonis operibus. | 256,31 troen] *tron m. Streg over n H.* | 257,7 *I Randen:* Ceremonie. | 257,26 *I Randen:* Missa. | 257,27 *I Randen:* Sequentia cum diligentia legantur. | 258,10 og 19 offijr(s)] *offyr(s) H.* | 258,31 *Mellem Linierne:* Missa dicitur sacramentale institutum. | 259,17 *I Randen:* Messen. | 259,30 altsammen] *altsamme H.* | 260,21 *I Randen:* Missa. | 261,15 *I Randen:* Euangelium. | 262,10 *I Randen:* Om predicken. | 263,10 *I Randen:* Forwandlingh aff fructh oc forbedringh. | 263,13 *Hertil under Siden:* Danscke sangh medt rob oc schroll. | 263,30 *I Randen:* Sacramentene aff thwenne vilkaar. | 264,5 att] *aff H.* | 264,8 krafftt] *kraff H.* | 264,12 men] *Men H.* | 264,21 *I Randen:* Sacramentitt fulkommis i trenne stycker. | 265,22 *I Randen:* De oleo sancto et extrema vnxiōne. | 265,23 huad] *Huad H.* | 266,21 oc] *Oc H.* | 266,28 her] *Her H.* | 267,4 sijne] *syne H.* | 267,22 Huad] *huad H.* | 267,23 Fordi] *fordi H.* | 268,1 *I Randen:* Om fwnth wiigdt wantn palmer och kyndermøsselijffs. | 268,2, 4, 5, 9, 11, 15,25 og 269,1, 3, 6 wandtn] *wadtn m. Streg over dtn i H.* | 269,11 kyndermøsse] *kijndermøsse H.* | 269,22 *I Randen:* Om presthe oc mwncke gijffthermoell. | 269,26 Kwnne] *kwnne H.* | 270,13 kand] *hand H.* | 270,19 *I Randen:* Contra castitatis vota denegantes. | 270,21 icke] *icke H.* | 271,29 Som] *Ny L. i H.* | 272,1 oc] *Oc H.* | 272,27 *I Randen:* Begengels for alle christne sielle. | 273,8 *I Randen:* Om tiindhe. | 273,11 men] *Men H.* | 273,19 *I Randen:* Om hospitall. | 273,32 *I Randen:* Om closther. | 276,5 *I Randen:* Notatu dignissimum quomodo fides roborata est sanguine Christi. | 278,9 haffuer] *haffue H.* | 278,16 wden] *Wden H.* | 279,12 *Randnote psal.] Der staar 300 egentlig pars.* | 279,30 *I Randen:* Quales hii sunt qui sub vmbra veritatis heresiam predicant. | 280,13 men] *mend H; ligesaa 283,15 | 281,1 I Randen:* Heretici non patiuntur superioritatem. | 282,4 *I Randen:* Lutheranj sibiipsis non constant. | 282,15 *I Randen:* Desperata doctrina. | 282,25 *I Randen:* Spiritus sanctus vinculum charitatis et non dissensionis. | 283,18 *I Randen:* Male succedit laicis qui se ingerunt rebus ecclesiasticis. | 283,23 er] *er Custos i H.* | 283,24 Dieffuelind] *Første Stavelse mgl.* | 284,22 *I Randen:* Despiciunt christianos principes. | 284,28 *Custos mangler paa denne Side (og har aldrig varet der).* | 284,30 *Dette lille Stykke staar dels sidst i Hdskr. paa Forsatspapiret (A), dels forrest, paa et til Forsats benyttet Blad (B).* | 284,31 lærdom, scrifftt] *B: scrifft lærdom.* | 284,33 hoffmod oc haanhed] *mgl. i A, som efter Christi paa ny Linie har Gentagelsen: menige mand icke till sinde. | Derefter en Linie med senere Haand, ufuldstændig paa Grund af Flænger i Papiret: pecunia Regia in, lxxiiij marck. | Formen tillsyen (uforkortet) S.276,22 tyder paa, at bøn, løn, læn osv. m. Streg over skulde have været opløst bøn, løen osv., men et tilsvarende søen er dog vel næppe tænkeligt. Det havde maaske været bedst slet ikke at have taget Hensyn til disse Streger i Teksten og blot nævnt dem i Noterne, men de givne Former vil forhaabentlig ikke volde Skade.*

285 Brev mod Præsters Ægteskab. | Trykt hos Pouel Reff i Aarhus 1530. Om dette Skrift, som er fuldstændig tabt, og som allerede Olivarius ikke synes at have kendt, finder vi Underretning hos Peder Laurentsen, En sand oc ret christen vnderuisning om preste embede &c., Malmø 1532 og Franciscus Vormordus, Een korth oc lydhen forklaring oc forskell &c. Malmø 1531. P. Laurentsen har nemlig et Tillæg (S.G2a): Om det vecteløshedz breff emod Presters gifftermaall, som wor prentet i Aarss. Anno domini DMXXX(!); og Fr. Vormordus ligeledes (S.D4a) Een kort (dog christelig oc tilbørlig) Suar ... paa then vnderuisning som prentett er aff Paawel Ræff y Aarss nu snimen Om presteleffnet medt gifftemaall oc kyskhed. Hvad Del Paulus Helie har haft i dette Skrift, fremgaar af P. Laurentsens Ord (S.G2b): det vchristelige breff och 301 løgnachtige falske vnderuisningis tilhobe skrabelse, som her Pouil Reff prentede, nw lidet mere en ith aar forledet siden i Aars, aff en iuriste Docter der i byen til hobe set(somdet sigis)Oc aff Lector Pouil Helgesen min gamle staaibroder, konstelige fordanskit, emod Presters, Bispers, Munchis oc Nynners ectegifftermaal. Efter dette skal Skriftet altsaa ikke være forfattet, men kun oversat af P. H., saa et Referat af Indholdet kun har Interesse for saa vidt, som P. H. vel maa have godkendt det, naar han har oversat det. Det fremgaar af Modstandernes Skrifter, at et Hovedargument maa have været Henviſning til Canones Apostolorum (Fr. Vorm. D4b, Ela; P. Laur. F3b, F4a. G3a; jfr. ovenfor S. 154). Ligeledes har der været henvist til Enkernes Kyskhedsløfte (P. Laur. 12b; jfr. ovenfor S. 171) og til Birgittas Aabenbaringer (P.Laur. F4a, K2bo. fl. St.) Der har altsaa været nære Berøringer mellem Brevet og 10. Afsnit af Skriftet mod Malmøbogen, men Bogen har vist været skrappere, idet den har haft: Ath de ere vdi band som giffte sig, Och der till bør dem ath miste kirckens rente (P. Laur. K2b, jfr. 11b). Et Sted skriver P. Laur., der ellers altid nævner Poul Reff som sin Modstander: Lector Pouil Elye... scriffuer Ath kirckens gotz som nw misbrugis (oc fattige klercke oc arme menniske till hører...) Ath thet gotz skal holdelige holdis i den mening, ath det skall met tiiden komme i en bredre(!) brug oc skickelse...Men her for inden, før end det kommer til fattige klerckeris oc arme fangers, oc til de armis hielp oc trøst. Da lærer han... met nogle exempel ath de skulle woffue liiff och hals, før end de skulle miste nogit der aff (P. Laur. L1b; jfr. ovenfor S. 236 flg.). Mon dette virkelig henviser til Brevet om Præsternes Ægteskab? Eller er det taget andetsteds fra? Det staar imellem de to Steder om at miste Kirkens Rente, men nogen direkte Sammenhæng synes der ikke at være.